SYNTAXES ARTIS MIRABILIS, IN LIBROS XL. DIGESTAE;

Tomus Primus.

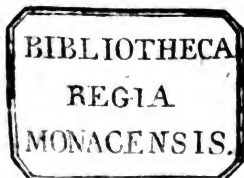
PER QVAS DE OMNI RE proposita, multis & propè infinitis rationibus disputari, aut tractari, omniumque summaria cognitio haberi potest.

Authore D. PETRO GREGORIO *Tholosano I.V. Doctore, nunc in noua Academia Lotharingica Pontis Camassonij Professore publico.*

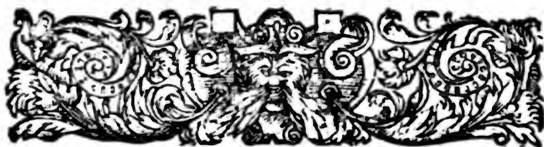
Cum INDICIBVS locupletiss.



COLONIAE,
Impensis LAZARI ZETZNERI,
cIↃ IↃ C.







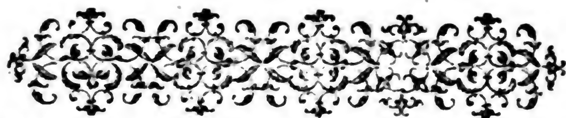
OMNIPOTENTI IMPERATORI VNIVERSI, ET IMPERATORVM DOMINO VNICO, & in Trinitate ineffabili, viuenti DEO suo liberalissimo, plus quàm Mecœnati,

PETRVS GREGORIVS.

PRæterierunt aliquot anni, adorande DOMINE, quibus talentũ, quod nullis præcedentibus meritis largitus mihi es, oportuit me negotiationi commodæ concedere: requirebas vsuras & accessiones, si quas fecissem sorti. Non potui certè ratio-

nes Calendarij, tibi, qui omnia nosti, subtrahere: conscius mihi tamē, quòd nō ea, qua decebat, diligentia, sim in eo negotiatus, ausus non fui statim vbi petijsti, exiguum illud, quod apud me erat, peculiolum promere, vix ad sortem exoluendam sufficiēs. Verùm cogitanti mihi, & opes, quibus abūdas, cum ea, qua premor inopia conferenti, subit, te nō tam lucrum quod postulas, quàm animum & laborem debentis perpendere. Quamobrem & ea spe firmatus, ad suspendendas initas iam rationes, proq; interusurio, hoc Opusculum, breue quidem, sed ni fallor, perquàm reipub. vtile, Tuo nomini obtuli: reliqua omnia, si annuas redditurus.

CHRI-



CHRISTIANISSIMO REGI GALLIARVM ET Poloniæ, Henrico III. P. Gregorius, Academiæ Cadurcenſis, Profeſſor publicus.



DVO ſunt, Chriſtianiſſime Rex, quibus ciuilis ſocietas ſtabilita, & ſemper conſeruata eſt, ratio, & legitima coactio: illa leges peperit, iſta leges conſeruauit: vt contrà, parùm ſit arma foris eſſe, niſi ſit conſilium domi, & quod ratio non ſuadet, vltio imperat. Atque & artes imperatoriæ, duæ, in legibus optimis condendis, & in armis legitimè pertractandis: vtraque pacem finem habet, & pacis quietiſque deſiderium reges conſtituit. Bella

ſuſcipiuntur,vt in pace viuatur: & leges in pace colimus, vt belli cauſas præſcindamus. Idcirco optimæ cuiuſque bene inſtitutæ reipublicæ olim, Imperatores & Principes,non ſolùm in pugnam educere acies, ſed & bonis probiſq́ue diſciplinis inſtructi, exercitum continere, & regere nouerant: quibus eruditi, & æquiſſimis orationibus & legibus, concitabant, exacuebant, retrahebãt & continebant militum enſes,& animos ſubditorum, & hoſtium mentes: vt non tam vi armata, quàm iuſto & accommodo conſilio, oppida, ciuitates, prouincias, & regna ipſa ſubigerent. In hoc præſtabant cæteris Romani: hominumq́; bene imperantium ſoli, laude vt plerunque digni habiti ſunt. Et quidem,vi vel robore

exercitus, hostem aggredi, brutorum ferocium moribus peculiare & proprium, quæ furore iræ in ipso impetu concitantur: at cum hoste, consilio congredi, Vulcaniisque se tegere armis, expugnare & debellare superbos, prudentissimi & absolutæ virtutis principis est. Vt meritò gloria immortali donandi & celebrãdi sint, qui regum ingenia humanioribus & iuris vtriusque disciplinis ab ineunte ætate imbuunt, & cũ Martis laboribus in illorum institutione Palladis artes maritant & conferũt. Quæ omnia simul hæc Imperatori optimo necessaria: is enim qui solùm sanguinolentas nouerit temerè instruere turmas & legiones, vix est, qui non in Phalaridis declinet crudelitatis infamiam: vt is, qui solùm studiis li-

beralibus & legibus componendis omnem laborem impendit, rarum eſt, ſi non in Nini declinet otium: etſi, propter impiorum audaciam, quæ araneorum telas violant, ni compeſcantur, non imperio priuetur. Ex vtroque autem, admirandus & optimus naſcitur, & deſideratur à populis Princeps. Quo factum vt triplex iſta tua Gallia, prudentiſſimo & magnanimo Principe, fratre tuo Rege Chriſtianiſſimo orbata, tui deſiderio qui aberas, aliquandiu ingemuerit: ſpem ſtatam, in tam turbato ſtatu, & incendio tam latè propagato ſeditionum, in te vno poſt Dei opem habens: tanquam in eo, qui diſciplinæ ſuæ militaris, vſque adeò in antè actis iuuenilibus annis teſtimonium celebre dederit: & qui vſque adeò bo-

nos,

nos, peritos, & prudentes honorauerit, ſeſeq; ita eruditũ & probũ exhibuerit, vt à Sarmatis ſiue Polonienſibus in comitijs multorum hominũ, & tribuũ milibus conſtipatis, ſolus electus dignúſque habitus ſit, ad barbara & indomita vicina regna conculcanda. Cœperat quidem Polonia te hoc anno frui, & iam cogitabant hoſtes eius de pace & tributi oblatione: ſed reuocauit te non minore cum tui laude regnum natale, quàm Polonia inde elegiſſet: potuit enim, vltra id quòd eras dignus eo regno, te regni ſplendor prouocare. Sed quòd in regnum natale redieris, eximium magis quippiam fecit: nõ enim te reduxit viuendi in otio, vel ſplendore voluptas, ſed afflictarum rerum commiſeratio, patriæ pietas, &

proximorum labor immēſus: vt curares, cōponeres, & reſtitueres ea, quæ nō niſi à principe bonis legibus & diſciplinis, & militari arte inſtructo, curari, cōponi, & reſtitui queunt. Ades itaq; talis nobis, & talia nobis proximè futura ſperamus, & ꝓ ijs Deo gratias, & tibi agimus: te omnes, nō vt regē, ſolùm, ſed vt ſapientiſs. paſtorem populorum, afflicti expectabant: te, vt patrē, amplectuntur & venerātur, ſua tibi quotidie & magna certè, & quæ habent cuncta, offerunt, deuouēt, & conſecrant. Ego quoq; qui nō habeo, quo poſſim ad modulū lætitiæ animi mei gratulari, qui non eas opes, quas tibi reliqui offerūt, poſſideo, theſauri mei quaſdam primitias exhibeo: compēdium, in quā, cognitionis rerum vniuerſarum, per ſyntaxes

compo-

compoſitum. Cui accedet, Dei & tuis auſpicijs, ſtatim alia ſecunda pars, qua ſyntaxes omniũ artium, ſi Deus voluerit, & ſi vixero, producam cum commẽtarijs vtriuſque partis, additaq́; magna epitome iuris vtriuſq;, in qua pluſquã decem annos laboraui. Quæ, vt ſpero, poterũt rempubl. aliqua in parte iuuare: eruntq́; tibi, & poſteris teſtes locupletiſſimi otij noſtri literarij, & quietis à lectionibus iuris ciuilis quotidianis impetratæ. omnia enim me vtilitati reip. & meipſum debere arbitror: vt ſi quando in tuo Comitatu Cadurcenſi, & Academia eius, in qua publicus dictus ſum Profeſſor iuris Cæſ. à prælectionibus vacare contingat aliqua iuſta cauſa, tẽpus illud vacuum ab hoc labore nõ ſit: eo ſemper viuẽs animo, vt vllam nõ ſinam præterire occaſionem,

ex qua putē meo labore vtilitatē cōmuni ſocietati acceſſurā, quin ſi eam præſtare poſſim, non experiar: ſed eo libentiùs, ꝙ ſciam, certusq́; ſim, nos ante oculos laborare principis & imperatoris optimi, qui merita cuiuſq; diſtinguere nouit. Quamobrē Imp. Chriſtianiſs. interim hoc munuſculū pro pignore mei obſequij erit & gratulationis, dū cætera parturio: ab eo, inquam, oblatū, qui certus eſt, principē omnibus inſtructū artibus imperatorijs, nō tantùm milites ſtrenuos, ſed & eos qui in pertractandis artibus & legibus verſantur ad Reipubl. vtilitatem, habere. Deus, in cuius poteſtate cor Regum eſt, tuam Chriſtianiſſime Princeps, mentē & manum ad promouendā ſuam gloriā, & imperij tui fœlicitatē dirigat. Lugduni pridie Non. Nouemb. 1574.

ELENCHVS SINGVLORVM LIBRORVM ET CAPITVM.

LIBER I.

Caput 1. De Cognitionis distinctione. pag. 1.
2. *De methodo & gradibus, quibus perficitur cognitio.* 2
3. *De præcautione obseruanda in cognitione habenda, disputatione instruenda in quæstionibus, & earum solutionibus.* 3
4. *De generali rerum consideratione.* 4
5. *De accidente generaliter.* 6
6. *De secunda rerum consideratione per materiam & formam.* 7

LIBER II.

1. *De artis speculo.* 8
2. *De vsu & praxi speculi.* 11
3. *De exordio.* ead.
4. *De tribus dicendi partibus.* 11
5. *De quæstione in genere.* 12
6. *De quæstione, vtrum, vel an.* 13
7. *De quæstione, quid, quis, quæ, quod sit.* 14
8. *Modi essendi in alio, ex varijs authoribus in vnum schema ordinati.* 14
9. *De finitione.* 15
10. *De notis veræ & optimæ finitionis.* 17
11. *De specie.* 18
12. *De differentijs.* ead.
13. *De proprio.* 19
14. *De accidente.* ead.
15. *De indiuiduo.* 20
16. *De tertia quæstione, quotuplex, & de loco diuisionis.* ead.

17. De

17. De quarta quæstione, de quo, vel ex quo. 22
18. De quinta quæstione, a quo, & per quem. 23
19. De sexta quæstione, iuxta, vel secundùm q̃d. ead.
20. De septima quæstione, cuius. 24
21. De quæstione octaua, propter quid. ead.
22. De nona quæstione, quare. 24

LIBER III.

1. De nomenclatura relationum distinguẽtium. 25
2. De differentia & concordantia. ead.
3. De contrarietate vel contrario. 28
4. De principio. 30
5. De causis. 32
6. De medio. 34
7. De fine. 35
8. De maiori, minori, & æquali. 36

LIBER IV.

1. De bonitate. 37
2. De magnitudine. 40
3. De duratione, vel perseuerantia. 42
4. De potentia. 42
5. De cognitione. 46
6. De appetitu & voluntate. 54
7. De virtute. 56
8. De veritate. 57
9. De gloria. 60

LIBER V.

1. De accidentium summaria distinctione. 61
2. De quantitate. 63
3. De relatione, vel ad aliquid. 64
4. De actione. 66
5. De passione. 67
6. De vbi. 69
7. De positione, vel situ. 70

8. De

8. De quando. 71
9. De habitu. 72
10. De qualitate. 72

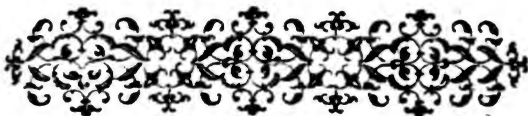
LIBER VI.

1. De ratione methodi præsentis, & de classe substantiæ in vniuersum. 75
2. De Dei nominibus. 77
3. De distinctione veri Dei ab idolis. 78
4. De Theologia. 79
5. De epitome totius Theologiæ. 81
6. De Theologiæ vinculo, dilectione, & diuinis præceptis. 82
7. Reliqua de præceptis, & quædam axiomata de Deo, & Theologia. 85
8. De sacramentis. 86

LIBER VII.

1. De Angelorum diuisione. 88
2. De officijs bonorum Angelorum. 89
3. De Dæmonibus, siue Angelis malis, & nominibus eorum quibusdam. 90
4. De distinctione Dæmonum, & de quibusdam naturis eorum. 90
5. Dæmonum quorundam, qui sibi Dei cultum vsurpauerant, nomenclatura. 92
6. Alia distinctio Dæmonum, ex operibus eorum. 93
7. De Magia vetita, & potestate Dæmonum. 94
8. De definitione & distinctione Magiæ. 95

FINIS.



SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER PRIMVS.

De cognitionis distinctione.

CAPVT I.

DVAE sunt cognoscendi species, quibus, veluti lumine quodam prælucente, abdita & incognita manifesta fiunt. Atque in summa, Omnis cognitio erit vel diuina, vel humana. Diuina est, quæ à diuino numine fluit vel mediatè, vel immediatè.

Mediate illa est fluens, quæ est ad nos delata per Angelos siue bonos, seu malos: per Prophetas, per Sacramenta, per reuelationes: quæ quidem fiunt per mysteria, insomnia, per visiones

Porrò visionum aliæ sunt sensibiles, aliæ imaginariæ, aliæ intellectuales.

Sensibiles sunt, quando aliquid videtur exteriùs, & intelligitur significatũ eius: sicuti dum Daniel vidit inscribi parieti ab Angelo, Mane, Thetel, Phares, & mysterium intellexit. In prophetia Danielis.

Imaginariæ, quando in vi imaginatiua formãtur imagines virtute diuina, ad aliquid significandum occultum: vt quando Daniel vidit quatuor animalia ascendẽtia de mari, & mysterium agnouit. Daniel. 7.

Intellectuales sunt, quando sine imaginibus & figuris visiones apparent.

Immediatè fluens à Deo cognitio, est illa quæ infunditur Angelis superioris ordinis, Prophetis: Lex à Deo Mosi in monte Sinai concessa: & Euangelium ab ore Dei Domini nostri IESV CHRISTI traditum. Poteftq; huiusmodi dici, ratio & vis intelligendi insita animę: de qua scriptũ, Signatũ est super nos lumen vultus tui, Domine.

Humana aũt cognitio vel est Naturalis, vel Rationalis.

Naturalis illa, cuius & participia animalia bruta vel ex

a

insita vi vel ex sensuali notione. Nam insita, & veluti connata vi, omnia animalia ferè, sibi contraria, vtilia & propria norunt. Sensualisq; notio per sensus, & obiecta illis oblata, facilè accedit: vt per auditū, visum, gustum, odoratum, tactum.

Rationalis illa est, quæ solius est hominis. Et hæc nascitur, vel accedit aut ex propria vi intellectuali indita animali: vel ex discursu, & actione rationis: vel ex obseruatione, siue experientia, inquisitione & collatione rationabili rerum, causarum, temporū, actorum, vnde & præsagia, & alia: vel ex præceptis artificum: vel ex disciplina, & institutione peritorum.

De Methodo, & gradibus, quibus perficitur cognitio. CAP. II.

COgnitio diuinitus tradita, alia non eget arte ad certitudinis probationem, quàm sola fide: nec similiter naturalis, vel ex sensibus comparata. Rationalis sola probationes recipit: cuius sunt infantię & perfectionis gradus decem. in quibus, vsq; ad sextum, organa sensuum prosunt: in reliquis autem, anima hominis sola negotiatur, & cogitat.

Primus itaque gradus cognitionis statuitur in re ipsa, quæ cognoscenda: vt sit quod indagandum venit, materia exterior, Græcis ὑποκείμενον, subiectum vel obiectum nobis.

2 In medio, quo sensibus res iungitur, & quodammodo applicatur: non secus, quàm per lucem cognoscitur oculis, quod antea in tenebris latebat: & per verba mens defertur cognoscenda auribus, &c.

3 In organis sensuum, vel in sensibus bene dispositis exterioribus: qui quinque numerantur, auditus, visus, olfactus, gustus, tactus. Quorum instrumenta & organa totidem, aures, oculi, nares, palatum & lingua, totū corpus animale.

4 In sensu interiori, ad quem exteriores colliguntur, nisi aliena prohibeat passio: ad quem sensoria, vel organa sensuum, transferunt sensita, vt ad sedem communem: vnde & sensus dicitur communis, ea facultas. Atque hic incipit vis animalis operari.

5 In phantasia, vbi fiunt imagines rerum sensu comprehensarum. Hic etiam fit intellectualium rerum, intellectualis conceptio: cum res incorporales non habeant corporum dimensiones, quibus simulacra perficiuntur.

6. In

6 In æstimatione, & iudicio inferiori dicto: vbi iudicantur prædictæ comprehensiones, quales sint simpliciter, & citra discursum vel ratiocinationem, distinctione facta tantùm reali. Et ad hunc vsque tantùm gradum cognitionis, animalium præstantia ascendit, non vltrà.

7 In cogitatione, διάνοια Græcis, iudicium superius Latinis: quo comprehensæ imagines, ad examen & iudicium reuocantur discursus. Atq; hic, pro simulacrorum varietate, & ex nimium summaria rerum collatione, opiniones variæ nascuntur.

8 In ratione, siue consultatione seria, quà, plura ad vnũ stabiliendum colliguntur.

9 In intellectu, dum fit vera determinatio post ratiocinationem: idcirco ibi quies agitationis mentis, & scientia indubitata. Dicimus autem hunc intellectum, acquisitum: distinctum ab infuso, non via rationali vel humana, sed diuinitus præter ordinem vulgarem contingente.

10 Gradus omnibus superioribus communis ferè, in memoria constituitur: quæ est penus & cellarium imaginum, cogitationũ, rationum intellectus. Ibi etiam quies, nulla agitatio vel conflictus animæ: ibi & concurrentiũ ordinatio legitima per artem.

Erit autem anacephalæosis horũ graduum decẽ, hæc: 1 Obiectum. 2. diaphanum. 3. sensualia. 4. sensus communis. 5. phantasia. 6. æstimatio. 7. cogitatio. 8. ratio, vel consultatio. 9. intellectus. 10. memoria.

De præcautione obseruanda in cognitione habenda, disputatione instituenda, in quæstionibus & earum solutionibus. CAP. III.

PRæcautio omnis consistit in cura & consideratione suiipsius, rei propositæ, personarum quærentium, & causarum aliquorum accidentium.

Cura suiipsius consistit, vt primùm Dei opem in auxilium inuocemus vel palàm, vel apud nos: deinc vt à peccatis animam mundam, corpus ab impuris à contaminatis actionibus, quoad fieri poterit, liberum habeamus. Tertiò vt animæ robur ab alijs negotijs ad opus agendũ reuocemus, & in vnum quod proponitur intendamus eius omnes vires.

Cura rei propositæ versatur, primùm, vt concipiamus eandem probè, interrogati, vel quæstionis mẽtem & circunstantias. Deinc vt conuenienter eligamus in speculo

huius artis, cellulam in qua contineatur. Tertiò vt in dubijs vtranq; perpendamus partem.

Personarum quærentium obseruatio versatur in consideratione, num sint graues: vt tunc respondeatur paucis, & cum decenti decore, & cõclusione accommoda: Num pertinaces, quia pluribus tunc verbis respondendũ: Num simplices, vel rusticæ, & parùm eruditæ, vt tunc simplici solutione cũ ratione quadam ex natura deprompta, fiat satis: Num doctæ, & bonis disciplinis imbutæ, vt tunc maximè locis ab authoritate traductis, ornamentum sumat oratio.

In causis accidentalibus considera, an quod proponitur, sit iam satis cognitum, vel decisum: si vanum & futile: si parui momenti: si supra mentis humanę notionem. Nam in his sufficit simplici negatione, vel affirmatione respondere. Deinde considera causas & occasiones cur fiat, & tempus in quo fit inquisitio. Num quidem quis ad experiendas vires ingenij quærat: vt tunc totis neruis, qualis sis, doceas. An verò tantùm tua desideretur sentẽtia: tunc enim breuiter, sed appositè & cum ratione, respondere melius, opinor, quæ sentis. Quòd si dubia, & vtrinque probabilis videatur res, vtranq; propones sententiam: demum quam eligas, rationibus firmabis, & aduersam refelles.

De generali rerum consideratione.

CAP. IV.

Prima & summa rerũ consideratio est, vt omne quod fuit, est, vel erit, dicatur aut substantia, aut accidens.

Substantia est, id quod est per se, in se, non in alio: in qua accidentia recipiuntur, quæ ei inhærent.

Accidens est, id quod potest adesse & abesse substantiæ subiectæ, sine rei cui adhæret corruptione. Quamobrem accidens verè & propriè, est tantùm quatenus adhęret, nisi consideratione sola seorsum consideretur.

Diuiditur autem substantia, vt alia sit increata, creata alia, alia ex creata & increata constans.

Increata substantia, est immortalis & extra omnia accidentia, omnem mutationẽ vel alterationem respuens. Et hæc solius ipsius Dei est, qui omnium creator, causaq; est omnis essentiæ: quia entia, & non entia, ex Deo sunt.

Creata subdiuiditur in spiritualem siue incorpoream, corpoream, & ex vtraq; compositam substantiam.

Spiritualis vel incorporea rursum vel est viuens, vel sine vita:

ne vita: viuens, qualis Angeli vel spiritus, item animæ: si-ne vita substantiæ incorporales, possunt esse ideæ, & ab-stractiones quas animus facit: item prima materia secun-dùm philosophos.

Corporea denuò subdiuiditur in simplicem, & com-positam. Simplex constituitur in æthere, & quatuor ele-mentis. Aethere continentur decem cœli, empyreũ, cry-stallinum, firmamentum vbi stellæ inerrantes, & septem Planetarum orbes: sunt & eius substãtiæ ipsi septem Pla-netæ, Saturnus, Iupiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius, Lu-na, & corpora stellarum fixarum.

Quatuor elementa, quę ab Aristotele dicũtur substan-tiæ naturales, sunt, Ignis, qualitatis calidæ & siccæ: Aer, qualitatis calidæ & humidæ: Aqua, qualitatis humidæ & frigidæ: Terra, qualitatis frigidæ & siccæ.

Composita autem substantia, vel est perfectè ex qua-tuor elementis composita, vel imperfectè. Ex perfecta compositione nata, quædam habent solam essentiam, a-lia cum essentia vitam.

Quæ solam essentiã habent, sunt, veluti lapides, gem-mæ, vitrum, cadauera, excisa & arida ligna, metalla.

At quæ cum essentia habent vitã, ratione perfectionis vitę distinguntur: vt alia viuant vita plantæ, alia vita sen-sitiua, alia intellectiua. Vita plantæ vegetabilis dicitur: qualis in arboribus, fruticibus, herbis, oleribus, frumen-tis, leguminibus, & in horum & similiũ partibus & pro-ductis, in floribus, folijs, fructibus, corticibus, siliquis, & alijs id genus.

Vita sensitiua irrationalis dicta, in animalibus substan-tiæ suæ vim exhibet, siue ea sint volantia, pennis vel mẽ-branis: siue gressilia, quadrupedia, vel bipedia, aut multi-pedia: siue reptilia, vel terrestria, vt serpentes, vel aquati-lia, vt pisces. Vita intellectiua viuunt homines soli, con-stantes anima intellectuali, & corpore.

Imperfectè composita corporea substantia apparet in impressionibus aeris, quæ conspiciuntur ex imperfecta elementorũ quatuor cõpositione, vel ignitæ, vel aqueæ, vel aereæ. Ignitæ impressiones oriuntur ex halitibus sic-cis, & oleagineis, & alijs: cuius mixtionis sunt stellæ ca-dentes, bolides, cometæ, & similia his: addunt circulum lacteum, dictum galactitem, vel galaxiã, & apparitiones radiorũ solis, quales parelij, halon, virgæ solis. Ex aquea impressione nascuntur vapores, pluuia, nix, grando. Ex aerea venti, terræmotus, fontes, flumina, &c.

Substantia constans ex corporali & incorporali Homo est, cuius pars spiritualis anima, reliqua corpus.

Quæ verò ex increato & creato substantia constat, est in solo domino nostro IESV CHRISTO, qui cùm verus Deus sit, & ita increatus, est & verus homo, sine diuisione hypostaseos, & sine confusione.

Axiomata Substantiæ.

1 Commune est omni substantiæ, in subiecto non esse.
2 Inest secundis substantijs, id est vniuersalibus, & differentijs substantialibus, vniuocè prædicari.
3 Omnis substantia videtur hoc aliquid significare.
4 Inest substantijs, nihil esse contrarium.
5 Substantia non suscipit maius, vel minus.
6 Substantiæ sunt susceptibiles contrariorum, vnum & idem remanentes.

De Accidente generaliter. CAP. V.

ACcidens semper in alio est: vel per modum materiæ, vt est quantitas: vel per modum formæ, vt est qualitas: vel est ad aliud, & hoc respectū includit, & bifariā considerari potest: vel intrinsecus, quo casu facit prædicamentum Relationis: vel extrinsecus, quo modo alia sex constituit prædicamenta per denominationem extrinsecam. Eo modo fit per actionem, actio: per passionem, passio: per tempus, quādo: & per locum facta comparatione ad totum, vbi: per comparationē loci ad partes, situs vel positio: per ea quæ adiacent corpori hominum & brutorum, interdum & plerunq; fit habitus. De quibus postea proprio de accidentibus libello.

Omnium autem accidentium aliud separabile, aliud inseparabile: aliud commune, aliud proprium. Separabile à subiecto euelli potest facilè, vt sedere, ambulare. Inseparabile, vt nigredo in coruo, & Aethiope. Commune, quod pluribus, & diuersis subiectis, vel substantijs accidere potest: veluti calidum, humidum, siccum, frigidum, asperum, lene, bonitas, magnitudo, duratio, &c. vitia, virtutes, & his similia. Proprium, quod cōuertitur cum subiecto, & vni soli generi, vel speciei cōuenit. sine adiectione termini subiecti: qualis lux in sole, summè calidum in igne.

Axioma de Accidente.

Accidens, meliùs demonstrat substantiæ dotes, alioquin ferè inuisibiles, incomprehensibiles, & indistinguiles sensibus.

De

De secunda rerum consideratione per materiam, & formam. CAP. VI.

RES omnes creatæ & factæ habent materiam ad formam suscipiendam idoneam: & formam qua res distinguuntur, mutantur, declaratur materia, & nomina concipiuntur.

Cæterùm materia vel spiritualis, vel corporalis est.

Spiritualis intellectualis dicitur, eaq; bifariam intellectualis, in quā, creata simul cum sua forma, & consequenter immutabilis: quod pertinet ad essentiam materialem, cuiusmodi est ea quæ Angeli & animæ est. Alia autem est intellectualis, quæ per modum accidentis generatur in conceptione mentis, ex determinatione supposita pro subiecto disputationis. Sic materiæ in iuris Cæsarei & Pontificij explicatione, vt plerunque pro ipsa rerum tractatione.

Corporalis materia, vel prima, vel secunda est. Prima, illa est, quam dicunt informē Physici & inuisibilem: Moyses in mundi Genesi, vocat cœlum & terram. Secunda, ea quæ est ex priore & forma composita, & ex qua aliquid aliud fit, vel fieri potest: ita materia statuæ, & lignum, & æs, & simile vnde fit. Erit autem hæc materia vel simplex, vel composita, vel substātialis, vel accidentalis. Simplex, velut quatuor elementa sunt pro simplici materia elemētatorum. Composita, vt lignum, æsúe in statua. Substantialis, quæ & naturalis dici potest, veluti germen, auis est materia: semen, eorum quæ inde oriuntur. Accidentalis, quæ naturali & substantiali accidit non substantialiter.

Formarum etiam, alia spiritalis, alia corporalis.

Spiritalis rursum, substātialis, vel accidentalis esse potest. Substantialis, per quam fit essentialis distinctio per propriam naturam concessam cuiq; Angelorum, vel animarum. Accidentalis ex accidentibus distinguit, veluti numero, ordine, bonitate, malitia, vitio, &c.

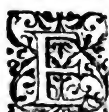
Forma corporalis, eodem modo, essentialis, aut accidentalis dicitur. Essentialis, vel substantialis illa est, quæ dat rei essentiā, qua perempta, vel imminuta, res ipsa quę erat, perire vel minui dicitur. Nascitur namq; ex certa determinatione, mixtione & compositione, cuius dissolutione dissoluitur essentia: veluti in homine, anima & corpus formam constituunt, hisq; distinctis nō ampliùs homo, sed cadauer vel anima: ita lapides, plantæ, animaliaq; dum integra sunt, dum viuūt, ex tota substantia di-

cuntur habere certam essentiam, quam post dissolutionem amittunt: siue ex visibili, aut ab inuisibili oriatur forma. Quomodo autem hæc compositio misceatur & perficiatur, soli summo perfectoq; rerum artifici & creatori Deo relinquendum.

Accidentalis forma est, quę accedens subiecto vel materiæ, aut inde recedens, non corrumpit subiecti vel materiæ essentialem formam: siue accidentalis forma visibilis sit, vt color: siue inuisibilis, qualis est modus vtendi.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER SECVNDVS.

De artis Speculo. CAP. I.



EX generali rerum consideratiône, ad singularia perueniẽdi facilis est via & methodus. Idcirco desideramus huius artis discipulũ, Epitomē sequentem, quam Speculum dicimus, accuratè præscire & memoria tenere: ibi enim rerum omnium ideas, & in speculo repræsentatas formas, momento temporis cõtemplabitur, & ordinem, & electionem substantiarum, & accidentium admirabitur, & annotabit.

Speculum artis huius, duas partes habet summas & præcipuas. Prior continet modum quærendi, examinandi & disputandi, & respõdendi: in hac disponitur animus & mens eius qui scire desiderat.

Altera continet classes & cellulas, ad quas proposita scienda, disputandáue referri debent: vnde duci & argumenta & rationes oportet.

Speculi prior pars quæstiones & comparationes exhibet.

1. QVAESTIONES 9.
2. 1 Vtrùm, vel an.
3. 2 Quid, quis, quæ, quod.
4. 3 Quotuplex.
5. 4 De quo.
6. 5 A`quo.

7. 6 Secun-

7. 6 Secundùm quid.
8. 7 Cuius.
9. 8 Propter quid.
10. 9 Quare.
11. COMPARATIONES, vel relationes ex trina triplicitate.
Prior Triplicitas. 12. 1.
12. 1 Differentia.
13. 2 Concordantia.
14. 3 Contrarietas.
2. Triplicitas.
15. 4 Principium.
16. 5 Medium.
17. 6 Finis.
3. Triplicitas.
18. 7 Maioritas.
19. 8 Aequalitas.
20. 9 Minoritas.

Quæ omnia in substantia, accidentibus, virtutibus, vitijs, prædicatis & subiectis, habent praxim.

Secunda speculi pars.

21. Classis communis prædicamentorum, substantiarum, accidentium, in abstracto & concreto. Dicunturq́; huius ordinis res, Transcendentia, numero 9.
22. 1 Bonitas, bonum.
23. 2 Magnitudo, magnum.
24. 3 Duratio, perseuerans.
25. 4 Potestas, potens.
26. 5 Cognitio, scientia cognoscens.
27. 6 Voluntas, volens.
28. 7 Virtus, virtuosum.
29. 8 Veritas, verum.
30. 9 Gloria, gloriosum.
31. Classis accidentium, & prædicamentorum accidentalium, numero 9.
32. 1 Quantitas.
33. 2 Relatio.
34. 3 Actio.
35. 4 Passio.
36. 5 Vbi.
37. 6 Quando.

38. 7 Situs.
39. 8 Habitus.
40. 9 Qualitas.
41. Claſſis ſubſtantiæ, & prædicamentorum præcipuorum.
42. 1 Deus: Hîc locus à Dei placitis.
43. 2 Angelus: locus ab Angelorũ vi, & reuelationibus.
44. 3 Cœlum, locus à vi, & effectu cœleſtium.
45. 4 Homo, cum loco ab authoritate, & factis eius, & inuentis.
46. 5 Anima, cum ratione, & imaginatione: locus, à præſtantia animæ.
47. 6 Vita ſenſualis, & bruta: locus ab animalium irrationalium ſubſtantia, factis, & naturis.
48. 7 Vita vegetatiua: locus à plantis, & earum virtute, & natura.
49. 8 Silentia corpora, ſine vita, habentia eſſentiam compoſitam tantùm: locus à lapidibus, metallis & ſimilibus elementatis.
50. 9 Corpora ſimplicia, elementa rerum, ſiue principia ſeorſum conſiderata: Hîc locus à principijs, & elemẽtis rerum, ſcientiarum, & actionum.
51. Claſſis qualitatũ particulariũ virtutũ, & contrariorum.
52. 1 Iuſtitia: iniuſtitia.
53. 2 Prudentia: imprudentia.
54. 3 Fortitudo: timiditas.
55. 4 Temperantia: intemperantia.
56. 5 Fides: infidelitas.
57. 6 Spes: deſperatio.
58. 7 Charitas, vel miſericordia: ſine charitate, immiſericordia.
59. 8 Legum obſeruatio: legum violatio.
60. 9 Pietas: impietas.
61. Claſſis qualitatum particularium vitiorum, & contrariorum.
62. 1 Superbia: humilitas.
63. 2 Auaritia: liberalitas.
64. 3 Luxuria: caſtitas.
65. 4 Inuidia: beneficentia.
66. 5 Gula: ſobrietas, abſtinentia.
67. 6 Ira: patientia.
68. 7 Acedia: ſtrenuitas, diligentia.
69. 8 Fraus, dolus, calumnia: bona fides.
70. 9 Impudentia: verecundia.

De vsu & praxi speculi. CAP. II.

IN hac arte hic ordo in dicendo, & cognoscẽdi methodo seruetur, vt primùm cõsideremus rem propositam, cuius sit classis & numeri in speculo. Deinc obseruãdæ sunt præcautiones, de quibus superiori libro egimus in cap. Tertiò, antequam rem seriò aggrediamur, exordio aliquo præludendum, vel præcognitione quadam summaria: & purè, & simpliciter res complectenda, vel explananda, de qua dicturi simus. 4. ad examen quæstionũ, vel ad topica ex quæstionibus elicita perueniendum. Postea 5. ad relationes triplices res cõferenda. 6. ex reliquis classibus serie continuata mutuandæ probationes simpliciter. 7. possunt ex mistione classium & cellularum aliæ penè infinitæ depromi rationes, ex quibus quilibet potent eatenus haurire, quatenus sibi sufficere arbitrabit, omittendo ea, quæ non sibi plenè probare, vel satisfacere existimabit.

De Exordio. CAP. III.

EXordium mihi probatur, quod attentos, beneuolos, vel dociles reddit auditores. Attentos reddemus, si nos polliceamur de rebus magnis, nouis, difficilibus, & in vsu quotidiano, & vtili positis, dicturos. Beneuolos, occasione sumpta à reipsa, à psona vel nostra, vel auditorũ, vel aduersarij, vel iudicis, vel aliorum. Dociles aũt, si per breues diuisiones, eligamus, & distinctè proponamus capita discenda, docenda, dicenda, disputanda. Conciliat etiam animos, & dociles facit, narratio negotij, si ea sit sine ambiguitate, sine repetitione: si fiat accommoda pronuntiatione, verbis vsitatis, & proprijs: si exprimantur circunstantiæ omnes.

Erit omne exordium in summa, breue, quia prolixum fastidiosum: & à re proposita non longè petitum: nõ vulgare, non affectatum, non superfluens.

De tribus dicendi partibus. CAP. IV.

DOctrinæ dicendi partes tres, vis orationis, oratio ipsa, quæstio. Vis orationis consistit in rebus, & verbis. Hæc sunt inuenienda, disponenda, & rectè pronuntianda. Verba comitantur, vox, motus, vultus, actio: custos horum omnium memoria.

Oratio ipsa partes habet quatuor: duas quidem ad impellendos animos, principium & perorationẽ: duas autem ad docendum, nempe narrationem, & confirmationem.

nem. Quęstio duplex, infinita, & definita: infinita, consultatio est: definita, dicitur controuersia.

Constituuntur & tria orationum genera, iudiciale, deliberatiuum, & demonstratiuum. Iudiciale, quando coram iudice disceptatur, vt sequatur finis per sententiam iudicis, absolutionis, vel condemnationis. Deliberatiuũ, quod agitatur coram eo, qui consilium accipit, vel in eo positum, de quo consulitur: cuius finis spes, aut suasio, aut deliberatio. Demonstratiuum, habet finem in exornatione.

De quæstione in genere. CAP. V.

QVæstio, est propositio dubitabilis, vel in dubitationem deducta: quæ apud iuris ciuilis, & pontificij interpretes, dicitur species facti, aut casus, vel hypothesis: apud oratores, causæ status.

Omnis quæstio, est vel rerum, vel dictorum, vel factorum, vel volũtatis. In rebus quęstio versatur vel circa substantiam, vel circa accidentia. Rursum quæstio aut simplex, aut composita: simplex est, quæ vnius subiecti, veluti, num mundus sit æternus: composita, num plures sint.

Diuersitas autem omnium quæstionũ nascitur ex quadruplici fonte: vel ex parte rerum in controuersiam deductarum, vel ex parte nominum, vel ex modo loquendi, vel ex diuersitate artium, ad quas quæsita pertinent. Rerum controuersarum duo maximè genera: vnum simplex, aliud compositum. Simplex, quod ex simplici nascitur pronuntiato: cuius modi quærendi sunt, an sit, quid sit, num hoc sit illud, quomodo hoc sit illud, de quo, à quo, & sic de similibus. Compositum, quando copulatiuè, vel disiunctiuè fit quæstio. Copulatiuè, quando coniunctione duo vel plura iunguntur, vt, num terra stabilis sit, an cœlum moueatur? sunt autem dictiones Copulatiuæ, &, etiam, quoque, quæ, ac, simul, tum. Disiunctiuè, quando disiunctim quid proponitur: vt sit ne dies, aut nox: disiunctiuæ porrò dictiones, nec, neque, siue, seu, ve, vel. Quando ob nomina quæstio, animaduertendum est, nominum alia esse vniuoca, alia æquiuoca, vel homonyma, alia polyonyma, alia denominata, alia homogenea, id est, eiusdem generis, alia heterogenea, alia homoïdea, vel communicantia in specie, alia heteroïdea, quæ sunt diuersæ speciei. Vniuoca dicuntur, quibus nomen commune, & ratio substantię est eadem. Homonyma autem duplicia, vel æqui

æquiuoca à casu, vel à consilio: quando existente nomine communi, ratio, & finitio substantiæ est diuersa. Polyonyma quando existente diuersitate nominum, vna & eadem est substantia.

In modo *loquendi* consideramus verba, & voluntatem, vel mentem.

In *verbis* consideramus, num quæstiones sint prædicatiuæ, aut conditionales, aut puræ, aut modales. Prædicatiuæ, veluti, num homo sit bipes, vbi homo subiectum, prædicatum bipes. Conditionales, vt, num si quis loquatur, expuat. Puræ, vt, num homo mortalis. Modales, si ex quatuor modis aliquem habeant, veluti, num possibile, num impossibile, num contingens, num necessarium.

De Quæstione vtrùm, vel an.

CAP. VI.

QVæstio an sit, reliquas necessariò præcedit, vel in confesso est, ne in cæteris perperam tempus conteratur.

Quæstio an sit, quærit, vel an sit simpliciter, vel conditionaliter: num per se sit: num sit in alio subiecto: sit'ne omnino vel pro parte, scilicet per compositionē, vel additionem: an hoc illud sit. adde & quatuor proximè citatos modos, num possibiliter, impossibiliter, contingenter, necessariò sit tale: vel purè, vel simpliciter, vel compositè. per quæ etiam pari modo respondetur: scilicet quia possibile, impossibile, contingenter, &c.

Huic etiam quæstioni fit satis generaliter, per dubitationem, affirmationem, negationem: & in his quæ facti sunt, per probationem. Dubitatio non improbabitur, si proponantur dubij rei effectus: si in alterutram partem producantur rationes: si probationes sibi inuicem fidem abrogantes, adferantur.

Affirmationem iuuant, exhibitio rei, effectus, causę demonstratio, rei necessitas, contingentia, authoritas asserentium.

Negationem firmamus impossibilitate, authoritate scribentium, ratione. Probationes autem facti, vel artificiales, vel inartificiales erunt, vel coniecturales: artificiales eliciuntur à iuris authoritate, & legibus, à ratione, à iudicatis, ab exemplis, à tortura. Inartificiales erunt, testes, instrumenta, scripturę aliæ, antiqua monumenta, vel cenotaphia, lapides antiqui cælati, vel sculpti. Coniecturæ ex vestigijs facti accipiuntur: sic probant necem, telum,

lum, cruor, clamor editus, permutatio coloris, oratio inconstãs, ante & post factum dicta, facta, communicatáve.

De quæstione quid, quis, quæ, quod sit.

CAP. VII.

HAbita cognitione quòd res, vel negotium sit, rectè interrogatur quid sit illud.

Quæstio aũt quid, petit finitionẽ vel nominis, vel rei, siue substantiæ: vel personæ, per quis, quæ, quod, petit cognitionem. Estq; petitio de eo quod quid est, vel extrinsecè, id est, prout apparet: vel intrinsecè, de non apparente: vel absolutè, sine expressione latentis, vel apparentis.

Petit & hæc quæstio, quid sit in se, quid in alio: quid in se, formaliter, id est, per formam: quid essentialiter, id est, quid in sua essentia, & substantia propria: quid coessentialiter, id est, quid sit cum alio. Item in alio, quid id agit, quid operatur, quid patitur in alio, vel per alium: sic in dominante, per quid, est dominatio: in imperante, subiectio in glorificante, glorificatio. Quærit & quid habeat in se, & in alio. Quid, inquam, habeat in se, continenter vel compositiuè. Continenter, vt totum habet partes, & anima cõtinent facultatem agendi, patiendi, vel propriè, vel appropriatè, & sic in alijs. Quid habeat compositiuè, id est, quam mixtionem ex materia, & forma. Quid autẽ in alio habeat, quærit quid agit in alio: vt omne agit in sua parte, forma in sua materia, virtus in potentia, causa in suo effectu, accidentia in subiecto.

Ex hac quæstione colliguntur rationes & argumenta à finitione nominis, rei vel substantiæ, status personæ vel conditionis. Itẽ ab apparentibus, ab intrinsecis: ab essentia propria, qualis in igne calor: ab appropriata, vt in sole est idem calor.

Modi essendi in alio, ex varijs authoribus in vnum schema ordinati. CAP. VIII.

RES est in aliquo sequentibus modis.

1 Genus in specie: vt animal est in finitione hominis, vt superius in inferiori.

2 Species in indiuiduo: vt homo in Petro, Ioanne, &c.

3 Species in genere: vt homo latet & comprehenditur sub animali.

4 Indiuiduum in specie: vt Petrus comprehenditur sub specie hominis.

5 Pars in toto integrali: vt digitus in manu, manus in carpo, carpus in brachio, caput, pedes, & manus in Socrate.

6 Totum in partibus: quia totum non est sine partibus, quamuis totum nõ sint partes: veluti Socrates est in proprijs membris, capite, manibus, & brachijs.

7 Accidens in subiecto: vt album in pariete albo.

8 Forma in materia: vt sanitas in frigidis & calidis, humidis & siccis: forma statuæ in ære.

9 In causa efficiente & actiua: vt planta in semine, & sole, & imbribus: omnia in Deo: lectus in ligno: & homo in lumbis patris.

10 In finali causa: vt lectus in requie hominis, quia propter eius quietem fit. Sic dicimus, omnia in optimo & in fœlicitate esse constituenda, id est, prope finem illum, & ad illum consequendum.

11 In loco: vt sacerdos in templo, præses in senatu.

12 In tempore: vt Noe in diluuio, id est, in tempore diluuij: homo in disputatione, in eo scilicet tempore.

13 In vase: vt vinum in dolio, triticum in modio, & sic de alijs alibi conclusis.

14 In gubernatore & potente: vt administratio, imperium in magistratu & lege: nauta in naui.

15 Secundùm quandam præcellentiam, & eminentiã: vt calor in sole.

16 Forma naturalis, vt immortalitas in anima, ratio in homine, in igne calor: & proprium in re, vt grauitas in terra, fluiditas in aqua, &c.

17 In commixtione: vt in mulso vinum & mel.

18 Cognitum, in cognoscente.

19 Pictum, in pictura.

20 Deinc, non similiter omnia in omnibus intelligenda. Sed propriè se habet ad omnia vniuscuiusq; essentias in intellectu quidem intellectualiter: in anima verò rationabiliter: in plantis seminariè: in corporibus imaginariè: in eo quod est eodem modò (quod his omnibus superius est) modo quodam intellectuali superessentiali.

Axioma.

Ex diuersitate essendi colliguntur distinctiones rerum, & sermonum: vitatur & confusio: & varietates.

De Finitione. CAP. IX.

QVia in quæstione quid est, respondetur per finitionem, notandum Finitionem, esse orationẽ quæ breuiter

breuiter demonstrat contenta vel in nomine, vel natura siue essentia, vel in accidente rei: non secus, ac in rerum corporalium certitudine termini & anguli res ad inuicē distingūt, & demōstrant. Cæterùm finitionum quatuordecim tradūtur species: quas ad octo reduximus, vel rei, vel nominis.

Definitiones rei, quinq;.

1 Essentialis, quæ complectitur omnem essentiam, & substantiam rei.

2 Per modum cognitionis, & descriptionis, eius quod res facit, vel habet: ex quibus intelligi potest definitum per qualitates expressas: vt beatus ita definitur, qui non abijt in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, &c.

3 Quando per comparationem, vel similitudinem rei magis cognitæ, id quod quæritur, quid est demōstratur.

4 A' forma sola ducitur.

5 A' materia.

Definitiones nominis, tres.

6 1 Quæ per solutionem, vel diuisionem compositionis nominis fit, vt testamentum, testatio mentis, dicitur notatio.

7 2 Quæ ab etymologia nominis, vt pertinacia definietur à pertendendo.

8 3 Secundum analogiā, vel similitudinem rationis, quæ latet in nomine: vt homo dicitur Deus similitudine, participatione, non natura.

Axiomata de definitione.

1 Omne æquiuocum, prius distinguendum, quàm definiendum.

2 Non est immorandum in finiendis perfectè rebus parui momenti.

3 Antequam perfectā essentialem dare posſimus, probè, quantúmve consequi poterimus, intelligere debemus rei naturam.

4 Perfectè omnia definiri nequeunt, eo quòd perfectè non posſint cognosci, vt Deus: & ideo omnis finitio periculosa est.

5 Genera definiuntur per collectionem naturarum, & differentiarum specierum.

6 Species definiuntur per commemorationem generis, & propriarum differentiarū, alia quibus ab alijs speciebus distinguantur

7 Indiui-

7 Indiuidua, adiectione speciei, & proprietatis cuiusdã, definiuntur.

8 Cui conuenit definitio, conuenit & natura finiti, & contrà.

9 Cui non conuenit finitio, nec natura finiti, & contrà.

10 Finitio perfecta non debet esse latior, vel angustior natura rei definitæ; sed debent hæc conuerti.

11 Concurrente notatione nominis, & substantiali finitione, sequenda substantialis.

De notis veræ & optimæ finitionũ.

CAP. X.

EX igitur in optima definitione, vniuersale genus, species, differentiæ, proprium, accidens aliquando, indiuiduum.

Quippe quia omne quod cogitatur, quod est, quod dicitur, quod habetur, definiendum est, vel vt vniuersale, vel vt genus, vel vt species, vel vt indiuiduum: in quibus distinctiones aut differentiæ adhibentur, vel propriæ, vel accidentales, vel numerales.

De Genere.

Genus est, quod plures partes complectitur.

Vsurpatur autem vel propriè, vel impropriè. Propriè, tanquam vniuersale, quod est vnum indiuiduè plura cõtinens: vt vniuersitas. Apud dialecticos, quod habet sub se species, inter se, & cum alijs propriè differẽtes. Impropriè & metaphoricè genus dicetur: vt totum, omne, fons & origo & principium plurium: Stemmatis & generationis initium: locus multis communis vel habitatione, vel natiuitate: elementa, & principia: compositionis initia: & species specialissima, genus apud Iuriscõsultos interdum. Doctrinarum, vel sectarum nomina, quæ earum asseclæ distingunt: congregatio hominum, genus ciuile: res pluribus inseruiens actionibus, veluti medicamentũ pluribus morbis accommodũ, apud Medicos est genus.

Axiomata generis.

1 Ex singulis oritur ipsum vniuersale.

2 Singularia per sensum habere oportet, vniuersalia autem in sensu.

3 Indefinita æquipollet vniuersali, si nihil excipiatur.

4 Generaliter dictum, generaliter est intelligendum.

5 Qui omne vel totum dicit, nihil excludit.

6 Omnia verbo generali comprehendi debent.

7 In toto pars quoque continetur.

De Specie. CAP. XI.

SPecies, Cicero vocat formas: vt & Porphyrius vniuscuiusq; formam.

Porrò species, variè vsurpatur. Nam apud Grammaticos accipitur pro originali dictionis positione: sic species illis nominum primitiua, quando aliunde non deriuatur, vt Aeneas, cœlum: & deriuatiua, quando aliunde deriuatur. Apud Rhetoricos & Poetas pro forma & dispositione aspectus faciei: sic quis dicitur specie tristis, hilaris, criticus, &c.

Apud Physicos pro rei similitudine: sicuti dum dicit Aristoteles, speciē lapidis esse in intellectu. Et Metaphysicè species sumitur pro forma exemplari: hinc ideę, formę specificæ Platoni & Aristoteli. Communiter autem, & apud Iurisconsultorum interpretes, pro eo quod in indiuiduo proponitur: ita species illis facti: item pro pulchritudine, vt speciosus pro formoso & pulchro. Apud Logicos pro forma substantiali, & pro natura communicabili omnibus indiuiduis, species ponitur: quæ determinato & certo generi supponitur: vt homo species animalis, id est, res quæ sub genere ponitur, & de qua genus in eo quod quid est, prædicatur.

Axioma.

1 Generi per speciem derogatur.

De Differentijs. CAP. XII.

OBseruandum est pro distinctione & dissolutione argumentorum, differentiarum aliam esse accidentalem, aliam substantialem. Accidentalis facit alterum ab altero vel numero, vel communiter, vel propriè: numero, in his quæ differunt per multùm, magis, & minùs, quę in indiuiduis locum habent: cōmuniter autem, ex accidēte separabili: sicuti propriè ex accidente inseparabili, vt qui habet oculos cæsios differt à non habentibus.

Substantialis vel essentialis differentias magis propria, facit aliud ab alio: eaq; est vel generica, vel specifica. Generica est cùm subiecta sunt diuersi generis: vt equus & ficus habent diuersa genera, animal & plantam. Specifica est eorum quę proximo generi communicant: & hęc explicat qualitatem, quæ speciem ab specie facit differre.

In summa, differentia tria facit: primùm diuidit genus, & illud limitat per species. Secūdò constituit species sua distinctione. Tertiò facit differre species ab inuicem.

Reliqua

Reliqua quæ ad differentiam pertinent, videre oportet in relationibus post quæstiones.

De Proprio. CAP. XIII.

PRoprium cuiq;, quod optimum est, apud Platonem. Vel secundum Ciceronem, proprium cuiq;, quo quisq; vtitur vel fruitur. Proprium ideo, quia propiùs alicui potiùs, quàm alij accedat: non ita, nec æquè alijs, ac vni commune.

Quatuor autem modis propriũ dicitur: primùm quod alicui soli speciei competit, non omni tamen indiuiduo eius speciei: vt hominis proprium ratione vti, potentia quidem omni homini proprium, sed non actu. Secundò proprium, quod omni indiuiduo alicuius speciei conuenit, excepto casu & impedimento, veruntamen non tantùm ei soli speciei: vt quod homo bipes sit, hoc enim & cõmune auib. Tertiò propriũ, quod alicui speciei, & eius omni indiuiduo cõpetit, sed nõ semper, nec omni tẽpore: veluti canescere homini, quod nõ omnibus hominibus, sed senibus tantum accidit, vel alia occasione pituitæ. Quartò propriũ, quod omni indiuiduo conuenire potest eiusdem speciei, & semper quando voluerit: vt homini proprium esse risibile, hinnibile equo, crocitare coruo.

De Accidente. CAP. XIV.

ALius tertiusq; vniuersaliter distinguendi modus est per accidens in abstracto consideratum vniuersaliter, non in concreto: veluti consideratur aliter albedo, aliter album.

Accidens apud Aristotelem quatuor modis dicitur: primùm id quod est extra naturalem formam & rationem: huiusmodi sunt nominum impositiones. Secundò pro omni ente quod non est substantia: suntq; huiusmodi nouem, vt quantitas, qualitas, & alia prædicamenta. Tertiò pro casu & fortuna, seu pro eo quod præter spem aduenit. Dicuntur & apud Medicos accidentia, morborum symptomata, & morborum causæ, interdum & morbi ipsi. Quartò accidens vsurpatur pro omni eo, quod in sermone & prædicato appositum facit propositionẽ per accidens, cum prædicatum non est de essentia: vt homo est Ioannes, alba nix est.

Axiomata.

1 Accidens non potest esse sine subiecto, vel existente, vel considerato.

2 Variatio accidentis non mutat substantiam.

De Indiuiduo. CAP. XV.

INdiuiduum id dicitur, quod per diuisionem tale quod est esse desinit.

Indiuiduum vel ratione formæ substantialis est, vel ratione formæ figuræ externæ. Formæ substantialis indiuiduum in anima apparet, quæ vna in animas non diuiditur, sicut nec factum, nec per se solutio stata, neq; seruitus eundi, agendíve iumenta, &c. non iura apud Iurisperitos. Pari modo, ratione formæ figuram apparentē adijcientis, indiuiduus erit Petrus, Ioannes, &c. quia in alios Petros ille, vel Ioannes diuidi, citra figuræ corruptionem, nequit, nec vna manus in plures: etsi ratione corporis secabilis, res per se, non contemplata figura, diuidua sit. Et hoc indiuiduum reale, vt prius legale dicunt Iurisconsulti.

Indiuiduum pro singulari acceptum, quadrifariam sumitur: vt aliud sit indiuiduum demonstratione, aliud terminatione, aliud vagum, aliud ex suppositione. Demonstratione, quando sine appellatione res aliqua demonstratur. Determinatione, qualia sunt propria nomina, rebus ex placito imposita. Vagum, quando cum vniuersali adijcitur indefinita particularis dictio, quales, quidam, aliquis homo, item, quispiam, quodpiam, &c.

Ex suppositione, cùm ex his quæ dicuntur quoddam singulare intelligitur, vt filius Mariæ, pro Domino nostro IESV CHRISTO.

De tertia quæstione quotuplex, & de loco diuisionis. CAP. XVI.

PRoximum est, vt cùm quid sit vnumquodq; dixeris, deinde quotuplex sit ostendas: diuisiones enim nos scientiæ compotes reddunt.

Hic generaliter locus diuisionis, partitionis, & enumerationis constituitur: inter quæ hoc interest, quòd diuisio sit generis in species: partitio, totius cuiuslibet in partes & membra: enumeratio vel distinctio, vocis in significata distributio.

Vt autem diuidendi quisq; sibi comparet facilitatem, subijciemus typum diuisionum.

Diuisio itaq; fieri potest modis sequentibus.

1 Generis in species per differentias contrarias & oppositas: estq; hæc integra & perfecta diuisio.

2 Diui-

2 Diuisio fit in formas essentiales: vt, corpus aliud animatum, aliud inanimatum.

3 A' causa materiali vel à materia: vt, plantæ aliç à semine, aliæ sine semine nascuntur.

4 Ab his quæ rebus adiacent: vt animalium aliud domesticum, aliud ferum.

5 Et adiacentia, prout in abstracto sumuntur, diuiduntur in ea quibus adiacent: vt feritas alia pardi, alia leonis, &c.

6 Sic ab actibus & ijs qui agunt, fit diuisio: vt hominũ alij studiosi, alij segnes.

7. A' causis efficientibus: vt, animalium aliud generatur à putredine, propagatione aliud, aliud à sole cum alijs, &c.

8 A' variatione factorum: vt, animalium aliud parit fœtum, aliud vermem, aliud ouum, &c.

9 A' fine diuerso: vt, rerum aliæ ad voluptatem, aliæ ad necessitatem, aliæ ad bellum, aliæ ad pacem.

10 A' diuersis modis tendentibus ad vnum finem: vt, hominum alij ditescunt iustè, videlicet bonis artibus, alij iniustè ex rapina, furto, aliisve illicitis.

11 A' loci diuersitate: vt, animarum aliæ degunt in paludibus, quædam in aqua, quædam in syluis.

12 A' tempore: vt, florum alij æstiui, alij autumnales, alij verni, &c.

13 A' connexis: vt, hominum alij domini, alij serui, alij ingenui, alij libertini, &c.

14 A' contingentibus: veluti, musicorum alij literati, alij illiterati.

15 A' dictis: veluti, hominum alij laudati, alij opprobrio affecti.

16 A' partitione similium, vel dissimilium. Similium, inquam, facta diuisione in partes toto similes: & ita diuiduntur similares partes, vt, os, caro, neruus, in partes substantia similes. Dissimilium partitio fit de partibus dissimilaribus in partes dissimiles: veluti in capite, manu, & similibus, quæ non diuiduntur in capita, in manus, sed tantùm in alias dissimiles portiones.

17 A' sufficienti partium enumeratione.

18 Ab ordine & numero: vt dum partitio fit in primum, & secundum, &c.

19 Postremò ab omnibus classibus & cellulis speculi nostræ artis, diuisio sumi potest, & ab eorum contrarijs: de quibus loco proprio.

Axiomata.

1 In vera diuisione nullo modo consideratur natura prius, vel posterius.
2 Neq; maius, vel minus.
3 In partitionibus cuncta permissa.
4 Diuisa participant quidem in natura generis, verumtamen naturas & proprietatem inter se non commiscent.
5 Quod dictum est de toto, habet locum in aliqua eius parte.
6 Qui totum dicit, & partes comprehendit.

De quarta quæstione, de quo, vel ex quo.
CAP. XVII.

IN hac quæstione cognoscitur basis, vel materia, ex qua aliquid fit.

Respondetur itaque ad quæstionem ex quo, vel de quo, tripliciter: vt sit nō ab aliquo, nec de aliquo, vt Deus: nō de aliquo, sed ab aliquo, vt creatum omne, Angelus, anima: vel sit de aliquo & ab aliquo, qualia sunt corporea generata, producta, facta, formata.

Fit autem aliquid ex alio, vel ex materia sensibili & corporali, vel ex materia spirituali. Ex materia sensibili, vel materialiter mutata forma, vt dum ex panno fit vestis: vel transmutatiuè, siue conuersiuè, vt dum cibus & potus mutantur in carnem & sanguinem, aliquod metallum in aliud, lapis in calcem: vel confusiuè per cōmixtionem, vt dum fit ex aqua & melle hydromel, ex aceto & melle oxymel: vel compositiuè, siue constitutiuè, vt dum ex cæmentis, lapidibus, & tignis fit domus, ex anima & corpore homo.

Ex materia spirituali fit aliquid ex alio, veluti quando de aliqua re instituitur tractatio: vel quādo imagines seu phantasmata, apprehensa, vel notiones rerū constituunt discursum, vel sermonem, vel consilium.

Repeto hic rursum, materiam duplicem esse, primam & secundam. Prima & remota, est id quod primum est, & & ad quod vltimum aliud reducitur, quóve corrupto vel dissipato non est materiatum. Secunda & proxima, est quæ ex alia vlteriùs materia, tanquam parte essentiali componitur: vt aurum & argentum in statua, materia statuæ est.

Axiomata

Axiomata quæstionis, de quo, & materia.

1 Materia non est separata à corporibus quia sine ea non sunt.

2 Qualis materia, tale materiatum.

De quinta quæstione, à quo, & per quem.

CAP. XVIII.

PEr hanc quæstionem, authorem, inuentorem, facientem, agentem, & originem, aliam tamen quàm materiæ, quærimus.

Fieri autem quid potest, & dicitur ab aliquo, vel per aliquē, tripliciter: vel constitutiuè, vel compositiuè, vel effectiuè: per instrumentum actionis, cognitionis, inuentionis, verbi. Instrumentum actionis, secundùm negotij vel artificij necessitatem, variat: velut instrumēta bellica, galea, lancea, clypeus, signa, & reliqua id genus, sunt diuersa ab instrumentis agriculturæ, veluti à marra, rastro, aratro: vt sutorum, acus, filum, forfices diuersa. Dicitur & fieri quid pugno, manu, &c. Cognitionis instrumenta sunt, pædagogi, libri, documenta, præcepta, & alia similia. Inuentionis, ratio, casus, fortuna, experientia. Verbū, instrumentū Dei fuit in creatione: est & in homine, cum vi diuina, miraculorum, sanitatúmve instrumentū: fiuntque per verba, impressiones in animo ex auditis.

Axioma.

1 Omnis facultas quæ alicuius causa agit, instrumenta quærit ad opus apposita.

De sexta quæstione, iuxta, vel secundùm quid.

CAP. XIX.

HIc locus addit tractationi similitudinis considerationem. Et quæstio hæc habet solutionem, vt sit vel secundùm conceptionem animi, vel præter, vel cōtra: vel secundùm ideas exemplares, quas quis imitatur, vel præter, vel cōtrà: vel secundùm ideas vel formas cœlestes, ad quas inferiora referuntur, vel præter, vel cōtrà: vel secundùm præcepta, leges, canones, mandata, &c. vel secundùm rationē temporis, locorū, occasionis, & similium. Conceptio animi habet exemplar, secundùm quod ex voluntate fit vel opus, vel oratio. opus autem vel per ichnographiā, leuem inquā, descriptionē: vel per orthographiam, id est, rectiorem delineationē: vel per scenographiam, id est, per magis politam operationem. Sumitur & exemplar ex protoplaste, pictura, scriptura, imagi-

ne. Oratio autē, ex conceptionibus vel dilucidis, vel confusis, vel ambiguis, veluti ad exemplar mētis, similis exeritur. Trahitur etiam exemplum iam iudicatum, & sufficienter per alia probatum: vt secundùm id, fieri quid dicatur bene, vel perperam.

De septima quæstione cuius. CAP. XX.

HAc quæstione, de possessione, detentione, dominio eorum quæ alterius iuris sunt, agitur.

Respondetur aūt ad quæstionem cuius, quòd sit aut posidentis, aut domini proprietarij, per modos acquirendi possessionem & dominiū, per cōtractus licitos, per vsucapionē ex possessione cum iusto titulo, & bona fide, & tempore legitimo habitā: vt titulo pro emptore, pro donato, pro suo, & sic de similibus. Item ad quæstionem cuius respondetur, quòd sit detinentis tantùm, vel vi, vel precario, vel clam, vel occupatione, vel custodia, vel ex commodato, vel deposito, vel ex locato. Accedit & accommodæ responsioni, si res dicatur eius, in cuius est potestate. In sua autem potestate habet pater filium, filiā nepotes: maritus vxorem: dominus seruum: tutor pupillos: abbas, prior, præpositus monachos: episcopus clerū: dux milites: superior inferiores: victor victos: Angelus sibi commissa. Sicuti ratione authoritatis, est potestas imperatoris in regulos: regis in subditos: magistratus in res & personas suæ iurisdictionis & territorij: patrisfamiliâs in domesticos: legis in subditos: cuiusque in ea, quæ sua sunt: Dæmonis in obsessos Dei permisione.

De quæstione octaua, propter quid.
CAP. XXI.

CVm Deus & natura, arsq;, quę imitatur perfecta, nihil faciant frustrà, finem meritò, & scopum rerum, & actionum inquirimus. Fines autem diuersi sunt pro rerum varietate, boni, vel mali.

Axiomata.

1 Semper deterius, melioris gratia est, siue sit secundùm artem, siue sit secundùm naturam.

2 Semper cuiq; expetendum est, cuius frui est summū.

De nona quæstione, quare. CAP. XXII.

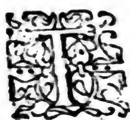
QVia etiam proprium est hominis, nihil temerè, sed cum ratione agere vel dicere, cùm sit animal rationis particeps, in hac quæstione fit inquisitio rationis, vnde fit hinc transitus ad alias classes probationum.

SYNTA-

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER TERTIVS.



De nomenclatura relationum distinguentium. CAP. I.



TRES triades distinctionum sunt. Prior docet in quo res differant, conueniant, vel concordent, vel contrariæ sint inter se, cum alijs ratione accidentis vel substantiæ, seorsum vel simul. Secunda trias habet topica à principio, medio, fine rerum, & de illis agit. Tertia differentias venatur ab eo quod maius, quod æquale, quodque minus est. Et ita nouem sunt hîc sedes argumentorum, à differentia, concordantia, contrarietate, principio, medio, fine, maiore, æquali, minore.

De differentia & concordantia. CAP. II.

QVæ dicentur de differentia, eadem dicta censeantur de concordantia, per contrarium.

Differentiarum & concordantiarum alia communis erit, alia propria, alia magis propria. Communis, quam facit quodlibet accidens separabile quod inest, ratione cuius quid & à seipso & ab alijs differt: hæcq; differentia est separabilis. Propria est, quam constituit omne accidens proprium & inseparabile, vt coruus differt à signo accidēte inseparabili, nigredine & albedine: hæcq; differentia est inseparabilis. Magis propria est, qua quid differt ab alio inseparabiliter: sic hæc differentia aliud ab alio facit.

Differentia esse potest dictorum, factorum, vel actionum & rerum, siue res inanimatæ sint, siue animatæ, siue corporales, siue spirituales.

Omnis differentia vel concordantia colligitur vel ex primis, vel secundis intentionibus. Primæ intentionis sunt, qua humana cognitio vt proximiora corpori subie-

contractus, consensus, matrimonium, societas, pax, & similia.
Consonantia.
Concentus.
Continuum.
Paritas.
Proportio.
Similitudo.

Vnitas, siue ea sit totius, vt membrorum in corpore: vel conformitatis, vt dum dicitur vnus animus, vna volũtas, inéstque similitudo: vel attributionis, quando pluribus vnum tribuitur, vt dum vna fides dicitur.

Axiomata.

1 Pares cum paribus facilè congregantur.
2 Argumentum receptum est à simili affirmatiuè, à dissimilibus negatiuè.
3 Simile simili, in aliquo communicat.
4 Nullum simile est idem.

De contrarietate, vel contrario. CAP. III.

HIc contrarium, generaliter vsurpatur pro omni oppositione. Oppositio erit vel terminorum complexorum siue propositionum, vel terminorum incomplexorum, vel rerum.

Oppositio terminorum complexorum, siue propositionum est, quando propositiones pugnant inter se, vel quantitate, vel qualitate, veritate, aut falso. Propositio quanta, quadruplex est: vniuersalis, cuius signum est omnis, nullus; particularis, per quidam, aliquis, signata: indefinita, quæ effertur cum termino communi sine signo, vt animal est corpus: singularis, quæ fit cum communi termino, addita demonstratione, vt hic, ille, iste homo. Ad qualitatem propositionis pertinent, verum, falsum, affirmatio, & negatio.

Recipiunt autem hæ propositiones, oppositionem vel contrariam, aut subcontrariam, aut contradictoriam, aut subalternam. Contraria, est vniuersalis negatiua cum vnuersali affirmatiua, vt omnis, nullus. Subcontraria, dum vna propositionum est particularis vel indefinita affirmatiua, altera indefinita vel particularis negatiua. Contradictoria tum probè concepta est, quando fit oppositio affirmationis & negationis, quatuor vna concurrentibus: si de eodem secundùm rem & vocem, si referantur ad idem, vel sint secundùm idem, si teneantur similiter, & si eodem tempore. Subalterna est, dum altera propositionum oppositarum est vniuersalis affirmatiua,

altera

altera particularis, vel singularis, vel indefinita.

Terminorum incomplexorum, quorum significata mutuò pugnant, oppositiones generaliter quatuor sunt: sic erit *oppositio* vel relatiuorum, vel contrariorum, vel priuantium, *vel* contradicentium. Relatiuorum, vt pater, filius, *duplum* & simplum ex collatione, Ciceroni: con*trariorum*, quæ aduersa vocat Cicero, vt album, nigrum: *priuantium*, vt nox, dies: contradicentium, vt albus est, albus non est.

Rerum oppositiones fiunt ratione localis situs: vt opposita dicuntur, sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum, antè, pòst, infrà, suprà.

Axiomata.

1 Vsque ad contrarietatem initia & sequentia differre non possunt.

2 Quorum esse contrarium, hominis oratio & sermo contrarius, & proprietates.

3 Contraria sese inuicem fugant, & simile attrahit sibi simile.

4 Relatiuorum vno posito alterum per consequens ponitur.

5 Substantijs nihil est contrarium: sic substantia equi non est contraria substantiæ hominis, &c.

6 Quantitas non habet contrarium: sic cubitum tricubito non est contrarium.

7 Substantiæ susceptibiles sunt contrariorum, vnum & idem numero remanentes. Dico autem susceptibiles esse contrariorum, non autem suscipere contraria. nam possunt quidem successiuè, vnū post aliud, in se contrarium suscipere, non autem ambo simul: vt nunc corpus friget, postea calet, sed non simul eodem momento.

8 Habitus non suscipit contrarietatem.

Contrarietatem vel oppositionem hæc referunt.

Abrogatio.
Accusatio.
Aemulatio, quæ contentionis genus.
Bellum.
Contentio.
Contrarium.
Contradictio.
Controuersia.
Corruptio.
Derogatio.
Demolitio.
Destructio.
Disiunctum.
Dissensus.
Diuortium.
Inimicitiæ.
Iniuria.

Ira

Ira.
Iurgium.
Lis.
Negatio.
Oppoſitio.
Repudium.
Repugnantia.
Reſiſtentia.
Pugna.
Pertinacia.
Priuatio.
Præpoſitiones accuſatiuo deſeruiẽtes, vt aduerſus, contra, &c.
Zelotypia, diſcors animus.

De Principio. CAP. IIII.

DE principio diſputatio latè patet, cũ nihil ſine principio ſit, præter Deum: qui cùm omnium principium ſit, tamen principio caret & fine.

Principium eſt id, ex quo aliquid oritur, & in quod extremũ omnia recurrunt: vel id à quo aliquid procedit.

Principia omnia aut communia, aut propria ſunt. Ea autem vel ſunt, vel fiunt.

Sunt quidem à natura, ſeu ſubſtantia, vt homo hominis, planta plantæ principiũ: & in rebus immobilibus qualitatem dixit Ariſtoteles principium. Conſtituunt & naturale principium rerũ omnium Cahos: ex quo poſtea materia, forma, elementa, quibus & aliqui addunt atomos. Facit & Ariſtoteles priuationem principium.

Fiunt autem principia vel à cauſa efficiente, vel à caſu, vel à fortuna, vel ab arte. Eſt & in homine ſolo principium actionum, quia is ſolus agere videtur. Sunt & cognitionis principia, vel elementa cuiuſque artis & præcepta prima, vel demonſtrationes, potiſsimùm in mathematicis.

Rurſum ſignificationis principium erit vel vniuerſale, vel accidentale, vel inſtrumentale, vel originale, vel poſitionis ſeu termini à quo, vel ordinis, vel priuationis, vel operantis & agentis.

Vniuerſalia principia ſunt, veluti genus, ſpecies, differentia, prædicamenta.

Inſtrumentale eſt vel materiæ, vel figuræ ſeu formæ, vel doctrinæ, vel continentis: aut motus, qui quidem eſt principium vel generationis, vel corruptionis, vel alterationis, vel argumentationis, vel diminutionis.

In Ordinis principio prius multis modis dicitur, vel naturâ, vel ordine, vel ſitu, vel definitione, vel cognitione. Naturâ, vt minor numerus naturâ maiore prior, animal prius homine. Tempore, vt Abele prior Adam fuit, inſtitutio ſubſtitutione. Ordine, vt in Grammatica literę

priores

priores syllabis. *Situ*, vt ratione nostræ habitationis nobis prior sphæra Lunæ sphærâ Mercurij, fundamenta *super* ædificatione *priora*. Definitione, vel determinatio*ne*, vt dum *primum* ex placito dicimus consensu: vt aliquis magistratus alio in honore prior. Cognitione, vt vniuersalia nobis priora ipsius particularib. & singularib⁹.

Priuationis principium, formæ sunt secundum Aristotelem.

Operãtis & agentis principium, id per quod aliud fit: vt instrumentum prius eo, quod per instrumentum fit.

Axiomata.

1 Omne quod est, vel est principiũ, vel est ex principijs.
2 In terminis prioris & posterioris, posterius sine priore esse nequit.
3 Lapsus ab initio in elemẽtis & principijs, postea cogitur multa falsa subijcere.
4 Principijs mutatis multa quæ hinc consequũtur mutari necesse est.
5 Negatis principijs quæ ex eis consequuntur negata videntur, sicut ex affirmatione eorundem admissa consequentia.
6 Principium rerum quę semper sunt, aut semper fiunt, nullum esse quærendum, non rectè asseritur.
7 Principia non recipiunt quæ rerum sempiternarum sunt.
8 Difficile est quæ malo inchoata sunt principio, bonum sortiri exitum, & contrà: quod si fiat, mutetur principium, & aliud fiat necesse est.
9 Potest aliquid esse principium, medium, & finis, sed diuersis respectibus, non eodem remanente modo.

Synopsis eorum, quæ quodammodo principium continent.

Agens.
Antecedens.
Authoritas.
Acquirendi omnes modi.
Causa.
Coactio.
Electio.
Genus.
Generatio.
Genera principia specierũ.
Impressio.
Influxus.
Ingressus omnis, & quę ingressum præbent primũ, vt limen, ianua, &c.
Initium.
Mandatum.
Metus.
Nobilitas principiũ splẽdoris, dignitatis & generis.
Origo.

Origo.
Obligatio, principium debiti.
Præcedens.
Prius prior.
Prædicamenta omnia.
Priuatio, prout principium Aristoteli.
Producens.
Proximus.
Præpositiones ablatiuò deseruientes.
Species respectu indiuiduorum.

De Causis. CAP. V.

SEd quia inter principia annumerantur causæ, trademus etiam earum breue schema.

Causa itaq; diuidetur primùm in propriè causam, & in eam quæ impropriè, vel metaphoricè causa dicitur.

Rursum propriè causa erit vel diuina, vel humana.

Diuina, voluntas Dei est, omnium causa: in Deo quippe causæ causarum; & primordiales causæ: estque Deus omnium causa vel effectiuè, vel permissiuè.

Humana causa, vel efficiens, vel formalis, vel materialis, vel finalis, vel exemplaris est.

Efficiens est, ad cuius actionem sequitur effectus: veluti ignis calefaciendo aquam, eam reddit calidam. Ordo autem, quo causa efficiens facit, hic est, quia disponit, præparat, conciliat, perficit. Efficientium autem causarum quædam est antecedẽs procatarctica; quædam coniuncta: Item alia totam producit rerum substantiam; (ea causa, solus Deus, qui creando totã producit.) alia producens secundùm partem: hæcque est agens creatum; quod solùm introducit formam in materia; verùm non producit materiam, saltem primam. Deinceps & efficientium alia vniuersalis, alia particularis: Vniuersalis causa efficiens, quæ potest effectus plures distinctos specie producere: talis Deus, qui propria virtute producit: sic etiam Sol; causa cum Planetis reliquis hæc inferiora producens. Particularis est causa efficiens, quæ vnum solum producit effectum: vt homo producit hominem; arbor quælibet proprium fructum. Postremò & causarum efficientium alia subordinata essentialiter, alia subordinata accidentaliter. Subordinata essentialiter est, quando vna causa sine alia agere nequit, veluti Luna sine alijs non operatur Planetis: sic in generatione homo & Sol causæ subordinantur. Subordinata causa accidentaliter est, veluti in motu lapidis per baculum; manus & baculus subordinantur accidentaliter:

Formalis causa est, quæ dat esse intrinsecè p se ipsam:

vt anima, rei animatæ causa. Dico intrinsecè, vt differat ab efficiente & finali, quę dant extrinsecè esse: dico etiam per se ipsam, vt differat ab efficiente, quæ actione sua dat causam. *Porrò* hæc formalis, vel idealis, vel essentialis est, vel *accidentalis*. Causa formalis duo potissimùm agit. *primùm* facit alium ab alio differre: secundò restringit *materiam* primam à potentia ad actum, vt calorem ad *ignem*, ad hominem, ad arborem, colorē ad rubrum, ad album, &c. & ita dat esse rei.

Materialis causa est, quæ recipit formam, & conseruat eam: quia præter animam rationalem, nulla res habet esse per se, sed in alio, scilicet in materia. Quamobrem separata à materia corrumpuntur, vt anima bruti corrumpitur mortuo corpore animali: habentque tandiu esse, quandiu in materia recepta sunt. Causa itaque conseruationis in esse, est materia: neque accidentaria sunt, vel conseruantur sine materia secunda, cui hærent: nec anima intellectiua actu est, nisi quandiu existit in corpore, velut in materia.

Finalis causa est, quæ incitat & mouet agentem ad agendum, nempe alicuius gratia: sic sanitas, medicinæ causa: æqualitas & bonum, causa finalis iudicij, & omnium magistratuum. Erit autem finalis, vel impulsiua, vel subordinata, vel vltima.

Exemplaris est idea secundùm Platonem.

IMPROPRIE & metaphoricè causa est dicta, primùm, occasio, vnde quærere causam dicimus pro occasione. Deinc ratio, vt dicimus causam reddere. Item controuersia iudicialis, dicta Græcis *δίκη*: cuius genera tria sunt, nempe *τὸ ἐπιδεικτικὸν εἶδος*, id est, demonstratiuum genus: secundum *τὸ συμβουλευτικὸν*, deliberatiuum: tertium *τὸ δικανικολογικὸν*. iudiciale: in quibus consideramus qualitates, si honestum, si admirabile, si humile, si anceps, si obscurum genus sit.

Alia causarum diuisio per modos quibus operantur.

Causæ à modis quibus operātur, diuiduntur in priores & posteriores, per se, per accidens: in simplicem & compositam: in eam quæ est in potentia, & quæ in actu: in extrinsecam & intrinsecam: in compositā & propriam. Priores causæ dicuntur & superiores, & mediatæ, & remotæ: vt Sol est causa remota generationis hominis. Posteriores causæ, vel proximæ, vel propinquæ dicuntur:

vt homo causa prima generationis hominis. Per se causa est, quæ propria virtute producit effectum. Per accidens autem, quæ non secundùm propriam virtutem producit effectum, sed in quantum coniungitur effectui per se, vel aliæ causæ ꝑ accidens. Prioris exemplū est, vt q̄ remouet columnā, cui innititur ædificium, causa est per accidens, iuncta effectui per se, cur ædificium collabatur. Secundi membri exemplum in hac propositione erit, Nobilis vir legit: nam quod quis sit nobilis, per accidēs est, iunctum alteri accidenti, nempe lectioni. Cæterùm per accidens oriuntur causæ vel à casu, vel à consilio, vel à fortuna, vel ab occasione: à casu, veluti quando nihil agenti aliquid sine proposito accidit: à consilio, quando per inquisitionem ex proposito aliquid aduenit: à fortuna, dum ei qui agit, aliquid citra eius actionis propositum contingit: ab occasione, dum ex modico principio alia facilè sequuntur.

Simplex causa, sicuti dum perficiens vna absoluit causa: ibi enim adest quod perficit, estque hæc causa, prolata per terminum incomplexum.

Composita causa, quæ terminis complexis significatur, vt, homo hispidus perficiens perfecit: ibi enim causa per se, perficiens, per accidens autem hispidus.

In potentia causa esse dicitur, quæ actu non efficit, sed quæ potest efficere, vel causare: quæ exprimitur per nomen verbale, quale lector, auditor, creator, dominator, &c. quibus significantur, qui possunt legere, audire creare, dominari, &c. quanquam actu non id agant.

In actu causa est, quæ agit, vel effectum causat & producit: quæ exprimitur per participium præsentis temporis, vt, legens, audens, creans, dominans, &c. Reliquæ causæ per se satis patent. Si quis autem desideret cognoscere quę causæ sint in nostra potestate, quę've extra nos, consulat diuisiones potestatis, de quibus in classe transcendentium dicitur.

De Medio. Cap. VI.

Via qua peruenitur ad finem, Medium est, quod ab extremo vtroque æquè distat.

Medium autem vel rei solius, vel orationis solius, vel rei & orationis simul.

Medium rei, exempla plura habet & distinctiones: tale enim constituit commixtio, vnde vnum: coniunctio, cui extrema adhærent: mensura, inter inæquale & mensuratum.

furatum. Eiusmodi, æquale, iustum sine differentia, participatio, comprehensio, duo vel plura continẽs: via per quam ab vno loco in alia æquali spatio itur: priuatio ab eo quod fuit ad id quod est transitus: destructio, qua ex vno aliud: constructio: his enim postremis medijs forma *mutatur* rerũ: medium & mediocritas: temperamentum: *instrumenta*, media operis & artis.

Orationis media, negatio & affirmatio: in quibus adhuc aliud medium, tacere. Illa autem media dicuntur ratione expressionis mentis & expressi. Est & orationis medium, problema: destructio propositionis: coniunctio verbalis, vt, vel, ve: item dictiones, inter, intra.

Ex quibus patebit, si coniungantur, quid sit medium rei & orationis simul.

Axiomata.

1 Media, diuersorum comparatione, & exuperare & deficere possunt, sicut & æquale.

2 Quæ magis à medio absunt, magis opposita existimantur.

3 Medium in omnibus tenere, optimum.

Synopsis eorum quæ medium quodammodo continent.

Aequum, æquale.
Affirmatio.
Coniunctio.
Comprehensio.
Constructio, medium collectionis.
Destructio, medium dissolutionis.
Indifferens.
Instrumentum.
Iudex.
Magistratus.
Mediocritas.
Mensura.
Negatio mediũ solutionis.
Participatio.
Pecunia, medium commerciorum.
Priuatio.
Proxeneta.
Tacere.
Virtus omnis, medium inter exuperantiam & defectum, in quibus vitia.

De Fine. CAP. VII.

VEtus adagium est, Non statim cum initio finem sperandum: ideò de medio anteà dictum.

Generaliter tot modis finis dicitur, quot principium, & medium, post quæ finis.

In summa, finis vel est priuationis, vel termini, vel consummationis, vel consumptionis, vel corruptionis, vel intentionis, vel extremi. Priuationis autem est, vel na-

turalis, vt mors, corruptio: vel moralis: vel artificialis, cùm artifex formam priorem tollit, vt dum fusione statuæ figuram elidit. Termini finis, exemplum habet limitem. Consummationis finis, in perfectione determinata est operis. Finis consumptionis, dum aliquid deficit: sic dicimus finē cibi, candelæ, materiæ, formæ, & dum quippiam desinit esse, operari, pati, dicere, credere, opinari, vel aliud facere. Finem corruptionis norunt omnes. Intentionis autem finis est, id, ad quod quippiam dirigitur, siue sit mens, siue actio. dicitur & scopus, & id cuius gratia aliquid fit: sic finis medicinæ, sanitas: finis iuris, iustitia. Finis extremi, est vel substantiæ, vel accidentis, vel temporis, vel loci, vel quantitatis, vel qualitatis.

Axiomata.

1 Omne quod nascitur, & finem habere necesse est.

2 Non omnes fines perfecti, sed ad aliud quiddam: & propter vnum quodque tale: & illud maius.

3 Ignorata finali causa, ignorantur & ea, quæ ad eum finem pertinent, & eius gratia sunt.

4 Omnia in natura, alicui⁹ finis gratia, nec temerè sunt.

5 Nullus in rebus creatis processus ad infinitum, quia creata determinata sunt.

Synopsis eorum quæ finem quodammodo continent.

Acceptilatio.
Consummatio.
Consumptio.
Corruptio.
Effectus.
Euentus.
Exitus.
Extremum.
Iuramentum.
Intentio.
Implementum.
Limes.
Mors.
Nouatio.
Obiectum.
Perfectio.
Portus.
Postremum.
Priuatio.
Putrefactio.
Propositum.
Quies.
Scopus.
Status.
Sententia iudicialis.
Solutio.

De Maiori, Minori, & Aequali. CAP. VIII.

MAiora alijs, excedunt: minora, ab alijs deficiunt: quæ sine excessu & defectu similia æqualiaque dicuntur.

Cæterùm maioritas (liceat vti verbo artis) & minoritas,

tas, atque æqualitas inter ſubſtãtiam & accidens eſſe poteſt, ordinis, dignitatis, præſtantiæ, numeri, qualitatum, ætatis, corporis, *ſpiritus*. Ordinis, vt maiores in ſtemmate antiquiores, & ſenatores maiores, minorumve gentium. Dig*nitatis*, vt imperium, maius magiſtratu. Præſtantiæ, vt *in æſtima*tione negotiorum, & eorum conſequentia. *Numeri*, maioris vel minoris partis, vel æqualis. Qua*litatis*, vt ſanior, melior pars, &c. Aetatis, vt ſenis & iuuenis. Corporis vel molis, vel quę eorum ſunt, vt procerus, *pygmæus*, &c. Spiritus, & quæ eius ſunt.

Axiomata.

In eo quod plus eſt, & quod minus eſt continetur.

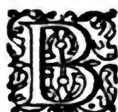
Synopſis eorum, quę maius & minus & æquale referre videntur, colligi poteſt ex principio magnitudinis in tranſcendentibus.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS,

LIBER QVARTVS.

Vbi de Tranſcendentibus.

De Bonitate. CAP. I.



Onitas, quaſi ens boni.

Itaque bonitas eſt ens, fons cauſaq; & origo boni totius, & eſſentiæ, & actuum, qui priuatione non ſuperantur in eodem ſubiecto & tempore.

Omnia quæ ſunt vel bona, vel mala, vel adiaphora ſunt. Adiaphora, bona vel mala eſſe poſſunt, vti voluntas, otium, voluptas, & ſimilia.

Diuiſio bonorum.

Bonorum alia ſunt bona finis, alia propter finem: & ideò rurſum bona quædã ſecundùm quid, alia ſimpliciter. Secundùm quid, vel potentia naturæ, quæ adeſſe conſueuit, vt pueris & furioſis ineſt potentia bo*num rationis*: vel ſecundùm alterius, non præſentis conſiderationem. Simpliciter bona dicuntur, quatenus res tales ſunt actu, potentia in actum deducta, ſiue ſint morum, ſiue actionum, ſiue accidentium.

Tertiò, bonorum alia neceſſaria, alia non neceſſaria. Neceſſaria, veluti vita, pudicitia, libertas, liberi, coniu-

ges, cognati, parentes: per se eligibilia, vt virtutes, & similia. Non necessaria, quæ aut per se expetenda, vt munera, honores: vel ratione alterius optāda, quia aliquod adferāt commodum: qualis est mercatura, ratione lucri: victoria, ratione pacis: & vt alia nobis quæramus, opes.

Quarta bonorum diuisio, in eorum electione obseruanda: vt aliud bonum sit perfectè absolutum, aliud bonum secundùm quid, aliud imperfectum. Bonum perfectè absolutum, Deus solus, summum bonum. Bona perfecta secundùm quid, sunt aut ratione conuenientis naturæ propriæ, certę speciei, vel generis, vel determinationis: aut relatione ad aliud magis perfectū. Imperfectum bonum est, quod aliud desiderat.

Ista & alia bona rursum deducuntur in bona animi, corporis, externorum, siue fortunæ.

Colligi & aliæ bonorum possunt distinctiones, à substantijs & accidentibus.

Gradus autem bonorum, tres. Primus & supremus, supra ideas, in Deo, ens, genus ad omnes ideas, Deus ipse omnium creator. Secundus, inter ideas, his, quæ perfectiones rerum significant, sicuti dicimus ideam iusti iustum, honesti honestū: imparticipabile quippe est bonū, nisi sit in essentia: sic bona omnis essentia secundùm naturam, quia omnia esse appetunt.

Contrarium bonitati malum.

Synopsis eorum, quæ bonitatem referunt.	*His repugnant.*
Acceptabile.	Repudiandum.
Accommodum.	Incōmodū malè cōueniēs.
Actio.	Otium.
Aequum, iustum.	Iniquum.
Benemeritum.	Malemeritum.
Beatitudo.	Infœlicitas.
Benignum, & omne compositum ex bene, vt benedictio, &c.	Ferum, malignum, immite, omne compositū ex malè, vt maleficium, maledictio.
Communicatio, vt liberalitas.	Restrictio, auarum, tenax.
Commodum.	Incommodum, damnum, damnosum.
Commodatum.	
Concessum precario.	
Congruum.	Incongruum, dispar.

Conue- Inconue-

Conueniens.	Inconueniens.
Constructio.	Destructio.
Dans fructum.	Sterile.
Debitum.	Indebitum.
Desiderabile.	Fugiendum.
Dei dona & facta.	Opera contra Dei mandata.
Dignũ, *dignitas*: vt honor, *magistratus*.	Indignum.
Diffusio.	Parcitas nimia.
Donatio.	
Esse, essentia.	Non esse.
Fœlicitas.	Infœlicitas.

Synopsis eorum quæ bonitatem referunt.	*Hiis repugnant.*
Gratum.	Ingratum.
Honestũ, honestas, decus.	Inhonestum, turpe dedecus.
Mortis eorum quæ mortẽ sequuntur cogitatio.	Obliuio inconsiderata eorũ quæ mortis sunt.
Nobilitas, nobile, clarum.	Ignobile, rusticitas, rude, inciuile.
Pax.	Dissidium, dissentio.
Perfectio.	Imperfectio, imperfectum, mancum.
Pulchrum.	Turpe & deforme.
Ratio, rationabile.	Irrationale, temerarium.
Sanctum.	Pollutum.
Tranquillum.	Inquietum, turbidum.
Verum.	Mendacium, falsum.
Vtile, lucrum.	Iactura rerũ, sine vtilitate.

Bonitatis Axiomata.

1 Vna est bonitas naturâ & essentiâ, eaq; increata, Deus: reliqua, bona sunt participatione, aut per creationem.

2 Tot sunt species mali, quot & bona, & contrà: & quæ de vno affirmatiuè, eadem de contrario negatiuè dicta censentur, & contrà.

3 *Bonitati* inest bonum esse, & bonũ facere posse: consideratur & in eadem bonitate id quod bonũ fieri potest.

4 Bonum, *mali* est remedium: malum, velut morbus.

5 Bonum, *dilatandum*: malum, contrahendum.

6 Bonum & studiosum fieri potest animal, naturâ, mo-

ribus vel consuetudine, ratione & doctrina: naturâ, cùm nascitur: moribus, cùm imitatur: ratione, cùm docetur & ratiocinatur.

Axiomata circa electionem boni.

1 Bonum melius, eligibilius. In malis duobus vtrunq; si fieri posśit vitandum, saltem peius potiùs est fugiendum.

2 Melius dicitur, collatione alterius boni minoris, id est, quãdo id quod melius dicitur, id quod minus est cõtinet, & aliud quippiam prætereà: malum maius, quod magis & plus adimit ab eo quod bonum est, vel quod bono magis officit.

3 In bono finis vix erratur: facilè tamẽ decipimur in bonis ad finem tendentibus.

4 Præstantiora bona finis, bonis tendentibus ad finem.

5 In vnaquaq; arte licita bonum inuenitur secundùm artem, & melius.

6 Quantò finis præstantior, tantò melior.

7 In homine bona meliora animi, quàm corporis.

8 Bonum perfectum melius imperfecto.

9 Necessaria bona innecessarijs præponenda.

10 Et plura paucioribus.

De Magnitudine. CAP. II.

MAgnitudo est extensio, vel intensio cuiusq; rei, ex qua magna dicitur.

Magnitudinum alia increata, alia creata: alia in potẽtia, alia in actu: alia perfecta, alia imperfecta. Increata, est illa quæ immensa, indeficiens, infinita, superessentialis: Dei scilicet, & Deus ipse. Creata, vel spiritalis, vel corporalis est: spiritalis, est quæ intensionem non extensionem propriè habet, vt Angeli, & animæ magnitudo: corporalis, quę molem habet. In potentia illa est, quæ dicitur in fieri. In actu, in eo quod est. Imperfecta autem dicetur, ratione alterius corporis magis absoluti: sic linea, minor superficie, illa enim vnam, hæc aũt duas habet dimensiones. Perfecta dicetur corporũ magnitudo, vt corporis, quę tribus constat dimensionibus, longitudine, latitudine, profunditate. Item perfecta erit, ratione destinationis seu determinationis factæ, aut ratione distributæ naturæ.

Dicetur & in homine magnitudo esse triplex, corporis, animę, externorum. Est in corpore magnitudo, proceritas, crassitudo, &c. In anima, magnanimitas, audacia, &c. Inter externa, opes, dominatio, imperium, &c.

Synopsis

Synopsis eorum quæ magnitudinem referunt.	*His repugnant.*
Abundantia.	Penuria.
Amplitudo.	Angustia
Adiunctio.	Diminutio.
Auctio.	Detractio.
Capacitas, comprehensio, continens.	Incapacitas.
Communio.	Partitio.
Copia.	Inopia.
Dignitas omnis, & maiestas.	Status priuatus.
Diuitiæ.	Paupertas.
Excellentia, excellens.	Vilitas.
Egregium.	Infimum.
Extensio.	Restrictio.
Essentia omnis.	Nihil.
Exuperantia.	Defectus.
Fœcunditas.	Infœcunditas.
Fertilitas.	Sterilitas.
Immensum.	Mensurabile & apprehẽsibile.
Infinitum.	Finitum.
Inflatio, tumor.	Depressio.
Insigne.	Obscurum.
Intentio.	Remissio.
Liberalitas.	Auaritia.
Multitudo.	Pauci.
Sublime.	Infimum.
Sufficientia.	Insufficientia.
Vehementia.	Remissio.

Axiomata Magnitudinis.

1 Intensum, magnum, perfectius suo extenso: intensio in spiritualibus, extensio de incorporalibus dicitur.

2 Magnum & paruum contraria non sunt, sed dissimilia: referuntur enim ad aliquid.

3 Id quod magnum est, quatenus paruo opponitur, constituit tandiu, quandiu oppositio durat simul, quodammodo contrarium.

4 Nulla essentia magnitudinis spiritualis, quæ intensionem solam, non extensionem recipit, verè in partes diuidi potest: remitti tamen potest. Diuiduum quippe inte-

ritui obnoxium est, à quo spiritualis substantia aliena est.

Caroli Boulliij magnitudinis regulæ.

1 Omnis magnitudo, in eo quod est actu finita, continua est: & infinita diuisione, partibus.

2 Non contingit aliquando magnitudinem totam ac omnino esse diuisam.

3 Magnitudinis partes sunt potentia finitæ, actu verò infinitæ semper.

4 Impossibile est omnes magnitudinis partes assignari.

5 Magnitudo tota homogenea est, cuius quælibet pars est magnitudo: constat enim ex similaribus partibus, quę sunt eiusdem speciei, vt lineis pluribus.

6 Diuisa vtcunq; magnitudine, impossibile & terminos relinqui.

7 Impossibile est ex suis terminis magnitudinē cōstare.

8 Ex punctis nulla magnitudo crescit.

9 Magnitudines omnes ad tres reducuntur species, linearum, superficierum, & corporum. sola tertia perfecta est, tres terminos & internalla possidens: duæ reliquæ imperfectæ.

De Duratione vel perseuerantia.

Cap. III.

DVratio est colligatio temporis.

Duratio itaq;, id est, ratione cuius quid est etiam nunc, &, vt cum arte loquar, quod existentiam demonstrat, exhibetq; vel preteritum, vel præsens, vel futurum, vel vtrūq;. Et in summa quod perseuerat in eo quod est, durare dicitur: sic durum in corporibus, quod tactui non cedit.

Duratio alia extra omne tempus, alia in tempore, alia ex vtroq; mixta. Extra tempus omne est sempiternum, vnde (liceat delinare nomē demonstrationis gratia) sempiternitas, quæ solius Dei, sine initio & fine existens. Duratio temporanea, est generabilium & corruptibilium, quæ semper esse nequit, sed ad certum vsque tempus. Mixta duratio, æterna & æternitas dicta, quæ habuit quidem principium, sed habitura nequaquam est finem: & quæ in tempore existens, sine tempore futura & victura est. qualis duratio Angelis bonis & malis, & animæ, imò ipsi humano erit corpori post resurrectionem & anastasin generalem & vltimam.

Synopsis

Synopsis eorum quæ durationem referunt.	*His repugnant.*
Aeternitas.	Quæ hæc negant.
Aeuiternum.	
Aetas omnis.	Mors.
Antiquum.	Recens, nouum.
Constantia.	Inconstantia.
Contractuum, pactorum, iuramenti vis.	Rescisio contractuum.
Confidentia.	Diffidentia,
Consistentia.	Mobilitas.
Continentia.	Incontinentia.
Durities.	Mollities.
Existentia.	Priuatio, corruptio aliquãdo.
Firmitudo, vel firmum.	Infirmitas, debilitas.
Fidelitas, fides.	Infidelitas.
Immobile, pro temporis, & negotij definitione.	Mobile.
Insolubile. Immortale.	Dissolubile. Mortale.
Nobilitas.	Ignobile. nupermima agnitio.
Nunc.	Præteritum, aliquando.
Patientia.	Impatientia.
Perpetuum.	Transitorium.
Permanens.	Fluxum.
Perseuerans.	Mutatio.
Præsens.	Aliquando.
Spes.	Desperatio.
Stabilitas.	Instabilitas.
Sanitas.	Morbus.
Temporis indicia: qualia, seculum, annus, mensis hebdomada, dies, hora, sextãtes: nã hęc se mutuò cõtinent succedunt sibi.	Quod nõ habet tempus durans, vt momentum, atomus.
Vita.	Mors.

Axiomata.

1 Omnis duratio diutius perseuerans, cæteris partibus perfectior.

2 In omni duratione considerari possunt quatuor, antè, nunc, postea, semper: quæ nunquam tamen simul in ali-

quo

quo ſunt. Semper & nunc, tantùm in Deo. Antè & nunc, in exiſtentibus & deficientibus. Antè, & nunc, & poſtea, in anima & ſpiritu, & ſi qua ſit materia incorruptibilis: hæc enim cùm creata ſint, ſemper non fuerunt, & tamen habitura finem non ſunt.

3 Vnaquæque res tantò diuturnior, quantò eius cauſa efficiens efficacior eſt.

De Potentia. CAP. IIII.

POtentia eſt ens, ſiue principium & virtus, aut transmutationis in altero, aut prout alterum eſt.

Potentia, aut infinita, aut finita eſt. Infinita, ſine principio, ſine medio & fine. Hæc in Deo ſolo eſt, imò Deus ipſe iſta potentia: quando nihil in Deo ſit, quod non ſit Deus, ex quo aliæ potentiæ omnes, vel permiſsiuè, vel effectiuè oriuntur.

Finita potentia duplex, actiua & paſsiua: vtraque, vel naturalis, vel extra naturam.

Naturalis rurſum, vel ea rerum ipſarum natura eſt, vel ex alicuius legis aut conſuetudinis conſtitutione.

Ex rerum ipſarum natura poteſtas, ſubdiuiditur in rationalem, & irrationalem. Rationalis, quæ in anima, & in Angelica dicitur eſſe natura. Irrationalis, & corporis, & externorum eſſe poteſt, interdum latens occultáve nobis, aliquando apparens.

Poteſtas ex legis vel conſuetudinis conſtitutione procedens, eſt veluti ea quæ dignitatis, magiſtratus, principatus eſt. Eaque vel legitima, à Deo vel alia optima lege definita: vel illicita & vſurpata Deo permittente, qualis tyrannorum authoritas, Dæmonum obſeſsio, impiorum gubernatio.

Extra naturam poteſtas dicitur, vel quæ contra naturam, vel quæ præter ordinem naturæ, vel extra id quod natura licet. Contra naturam, veluti quando grauia, quæ natura deorſum vt ad centrum proprium tendunt, ſurſum poteſtate alia impelluntur. Tales ſunt operationes aliquando miraculorum verorum, prodigia, & his ſimilia. Præter ordinem naturæ poteſtas, caſus eſt. Extra id quod natura licet, vis, abuſus, &c.

Latiùs & ſignificantiùs, poteſtas omnis oritur vel ex his quæ ſunt extra nos, vel quæ ſunt in nobis, vel ex mixtis ex illis. Quæ ſunt extra nos, habere cauſam dicuntur à Deo, à neceſsitate, à fato, à natura, à fortuna, à caſu, ab homine. A Deo, eſt ſubſtantia rerum & prouidentia earum.

rum. A necessitate, illa quæ ferè semper eodem modo contingunt. A fato, quæ ex destinatione Dei, quæ & necessitati subiacent pro Dei nutu. A natura, generatio, auctio vel incrementum, corruptio, vnde plantæ, animalia, metalla, & *similia* ex causa determinata. A fortuna sunt, quæ *rara sunt*, & insperata seu non expectata agenti secundùm *propositum*, cùm aliud quàm inquiratur inquirenti *euenit*, & præter id quod euenire natum est, vel solet ex eo quod agitur: vt si quis effodiens sepulchrū, thesaurum inueniat. A casu procedunt, quæ & inanimatis contingere possunt, neque ex determinatis, sed præter propositum adueniunt. Ab homine, vis & violentia: quæ vel impulsiua, vel expulsiua, vel turbans, vel inquietans, vel metus maior, scilicet mortis, infamiæ, morborum, turpitudinis, & similium, dicitur. Potestas quæ pendet ex his quæ in nobis sunt, est in voluntate, ex qua principia nostrorum operum, in quibus locum habet consultatio & electio, potissimùm in adiaphoris & contingentibus: vt & velle, & agere, & desiderare, num velimus artes addiscere, & his similia.

Potestas ex mixtione eorum quæ pendent ex nobis & aliunde, habet actiones, quæ quidem ex nostra fiunt voluntate, sed quæ vi impediuntur extrinseca. Potestas & alia mixta ex his quæ ex nobis non sunt, sed tamen habent occasiones ex his quæ ex nobis vel in nobis: quales sunt retributiones actionum nostrarum bonarum vel malarum, in hoc vel alio sæculo. Talis etiam corruptio, mórsque nobis contingens ex scelere à primo parente commisso.

Synopsis eorum quæ potentiam referunt.	*Repugnant his.*
Agere.	Succumbere.
Authoritas.	Sine authoritate.
Dignitas.	Priuatum.
Diuitiæ.	Paupertas.
Dominatio.	Obedire.
Facultas.	Prohibitio efficax, vel impedimentum.
Fortitudo.	Debilitas, timor.
Idoneum.	Non idoneum.
Iurisdictio.	Sine iurisdictione.
Libertas.	Seruitus.
Magistratus.	Sine magistratu.

Præcipere.	Obtemperare.
Principatus.	Famulatus, subiectio.
Patrem esse.	Filius.
Potestas.	Impotentia.
Robur.	Infirmitas.
Vis, omnis virtus.	
Violentia, & ea omnia per quæ vis infertur, vt arma, lapides, coactio, &c.	Resistentia.

Axiomata potentiæ.

1 Omne sempiternum abstractum & necessarium, est actus, nec est in potentia passiua.

2 Potestatum aliæ considerantur veluti efficientes in effectu, sicuti intellectus in intelligibili: alia est in fieri, per quam aliquid fieri possit realiter.

3 Potentia quæ actum suum bonum assequitur, perfectior & melior, quàm cùm in fieri erat.

4 In malis actus malus, ideo & peior eius potentia.

5 Omnis potestas à Deo est vel effectiuè, vel permissiuè.

6 Potentiæ signum est, tendere vel progredi ad esse: impotentiæ autem, ad non esse.

7 Nulla est in natura potentia passiua, cui non respondeat vel adsit alia potestas actiua.

8 In potestate nostra legitima ea esse non censentur, quibus boni mores, lex, aut constitutio iusta, vel ius, vel æquitas firma & recepta repugnant.

9 Nihil potest esse simul in potentia formali, & in actu formali, respectu eiusdem: veluti nihil est eodem tempore & eodem modo, actu & potestate calidum. Potest tamen aliquid esse in actu, vt dicunt, virtuali, & in potentia formali simul.

10 Vnumquodque intelligitur in quãtum est actu, non inquantum est in potentia: quia intelligere, est actus. idcirco & id quod intelligitur debet esse in actu. Quod etiam ad veri & falsi intellectum referendum est.

11 Potentia naturalis, aptitudo, & impotentia, qualitatis sunt species.

12 Quæ impossibilia sunt factu, in eo ipso non admittunt obligationis vel iuris vinculum.

De Cognitione. CAP. V.

COgnitio, est rei latentis vel ignoratæ manifestatio vel declaratio. Cognoscimus coniecturâ, definitione, con-

ne, consecutione, & alijs modis, de quibus in primo lib.

Cognitio, alia creata, alia increata. Increata in Deo solo est, hæcque sola perfecta, ab vno rei extremo vsque ad aliud ex integro permeans.

Creata, vel acquisita, vel connata est. Acquiritur autem vel propria inquisitione, & proprio labore, vel aliorum ope. Connata illa est, quæ ex Dei constitutione cuique animalium naturæ indita est, vt ea vtatur quando organa ad eam erunt exercendam idonea.

Creata autem omnis in intellectualem, rationalem, æstimationem, sensualem, & instinctum diuidetur.

Intellectualis, est quæ formatur vnico actu, veluti vnico intuitu manifestans: qualis inuenitur in Angelis, & hominibus. Dicemus eius generis scientiam infusam, quando plurium cognitio simul & semel à Deo, notionis fit in mentem infusio: non secùs ac in arte typographica plures orationes & sententiæ simul & semel vna prœli depressione papyro excipiuntur: eo modo prophetia, & similia cognoscuntur.

Rationalis cognitio, vel opinio, vel scientia dicitur. Omnis autem scientia, vel speculatiua, vel practica est. Speculatiua scientia, vel realis, vel rationalis. Realis speculatiua triplex; metaphysica, physica, mathematica: prior de rebus supernaturalibus, secunda de naturalibus agit, tertia de quatuor demonstratiuis, de astrologia vel astronomia, de musica, de geometria, de arithmetica.

Rationales speculatiuæ scientiæ, grammatica, dialectica, rhetorica, poëtica, historia. Addere licet iuris scientiam, & eius species nouem: nempe ius diuinum, naturale, gentium, pontificium, ciuile, ius consuetudinis, honestatis, necessitatis, & aliud quod ius positiuum.

Practica scientia, vel actiua, vel factiua est. Inter actiuas erit politica quæ ad tractandas res ciuitatis, ethica quæ ad mores, œconomica quæ ad domestica pertinet. Factiua practica scientia continet mechanica, vt lanificium, militiam, nauigationem, agriculturam, medicinam, venationem, fabriles, & reliquas mechanicas artes.

Aestimatiua, est cognitio illa quæ generatur in parte capitis eius nominis, in æstimatiua, inquam, ex distinctione reali, & collatione eorum quæ sensibus comprehenduntur: & hæc adest quibusdam animalibus perfectioribus.

Sensualis cognitio est, quæ fit per sensus exteriores & interiores, ex propria obiecti apprehensione.

Instinctus, est quædam species cognitionis in animalibus omnibus, & in plantis, & aliis inanimatis: per sympathias & antipathias manifesta.

Synopsis aliquorum quæ cognitionem referunt.	*Repugnant his.*
Ars omnis, liberalis, vel mechanica & arte facta.	Temerè & sine arte facta.
Certitudo.	Incertum.
Coniectura.	
Consilium.	Inconsultè factum.
Distinctio, separatio, diuisio.	Confusio.
Doctrina.	Incognitum. Ignorantia.
Experientia.	Inexperientia.
Fides.	Dubitatio.
Gradus omnes, quibus scientes ornantur insignibus: præceptoriatus, baccalaureatus, prolytatus vel licentiatura, magisterium, doctoratus.	
Industria.	Sine industria.
Intelligentia.	Ignorantia.
Iurisperitia.	
Lex.	Leleges.
Opinio.	Error.
Ordo.	Inordinatum.
Peritia.	Imperitia.
Prædestinatio.	
Prænotio.	Incognitum.
Præscientia.	Improuidentia.
Pronosticatio.	Mendacium.
Prudentia.	Imprudentia.
Ratio.	Irrationale.
Regulæ præscriptio.	Irregulatum.
Reprobatio.	
Sagacitas.	Stultitia.
Sapientia.	Insipientia.
Scientia.	Obliuio.

Axiomata cognitionis.

1 Principium scientiæ est, demere ex animo se aliquid scire opinionem.

2 Natu-

2 Naturalia non possunt exponi ab homine expositione perfecta: neque potest studio consequi homo, vt sciatur, inquiunt periti, pars principiorum suorum.
3 Naturalia sunt rationibus inuestiganda, moralia vsu comparanda, diuina verò per oracula sacra intelligenda.
4 Melioris conditionis non debent esse stulti peritis.
5 Cuilibet naturæ intellectuali proprium est, vt intelligat secundum modum suæ substantiæ.
6 Scienti, intelligenti, & volenti non fit iniuria.
7 Iurisconsulti in his quæ scientiam exigunt, paria existimant, scire, & nescire, si vtique scire quis debuisset & potuisset.

Subnectere & placet Pauli Riccij centum conclusiones scientiæ.

Conclusiones quibus resolutiuè modum sciendi assequimur.

Prima classis.

1 Omnes naturâ scire desiderant.
2 Qui naturâ scire desiderat, idipsum sine externo adminiculo assequi potest.
3 At quanquam id assequi natura possit, plurib. tamen, præsertim orbatis oculis, ars ipsa auxiliatur.
4 Ars, modúsque sciendi (non enim scientia) est ea facultas, quam logicam dicimus.
5 Logica quę modum tribuit sciendi, nihil aliud, quàm conceptus rationis moderari proponit.
6 Moderantur conceptus, si concipiendis rebus ab extrà conformes illis statuuntur.
7 Conformes fiunt conceptus, si eo pacto rem concipimus quo res ipsa est.
8 Est autem res quæq; concipienda per esse suæ causæ.
9 Per essentiæ causæ itaque conceptionem rem ipsam concipiamus oportet.
10 Quando per causam cognoscimus, demonstrationem appellamus.
11 Demonstratio ex ignotioribus ad notiora perducit.
12 Notiora sunt vel naturæ & nobis, vel naturæ & non nobis, vel nobis & non naturæ.
13 Quod naturæ notius est & nô nobis, nullam demonstrationem statuit.
14 Quod nobis & naturæ, demonstrationem facit, quę tamen vera demonstratio non est.
15 Quod autem naturæ & nobis, id in duplicem consi-

derationem cadit: nam aut idem est notius nobis & naturæ, non autem eodem modo, quia non secundùm habitudinem quam habet ad ignotius, aut sicut idem, sic & eodem modo.

16 Primum demonstrationem dat propter quid: quia scio rem per causam, hanc autem esse rei causam ignoro.

17 Secundum demonstrationem simpliciter constituit: rem enim scio per causam, & quoniam est causa.

18 Simpliciter demonstratio, ipsum quod simpliciter est scire nobis largitur, qua humani generis perfectio tota consistit.

Conclusiones quæ pertinent ad modum ordinandi resolutiuè doctrinam quamlibet, & ad cuiusuis libri quæsitiq; subiectum discernendum.

Secunda classis.

19. 1 Humanum genus perfectionem exoptat.

20. 2 Hanc assequitur dum ea posſidet quæ sua natura exoptat.

21. 3 Posſidet hęc dum à suo principio ea suscipit actu.

22. 4 Suscipit dum principio coniungitur.

23. 5 Coniungitur dum ei simile efficitur.

24. 6 Simile efficitur dum sciendi actum exercet.

25. 7 Eundem exercet actum dum causam rerum intuetur.

26. 8 Intuetur dum eas quæsiuerit.

27. 9 Quærit cùm dubitat.

28. 10 Dubitat dum admiratur.

29. 11 Admiratur per animæ fugam à repugnante.

30. 12 Repugnat, quòd animæ perfectioni tam primæ quàm secundæ obstat.

31. 13 Obstat animæ perfectioni, (quia ipsa vna indiuisibilis immobilisq; existens, vnum indiuisibile

32. 14 ac immobile petit) multitudo, magnitudo motus.

33. 15 Ens in se plura complectitur.

34. 16 Plura ratio in simul quærere nequit.

35. 17 Inquirit primùm quod se admirabile priùs offert.

36. 18 Se priùs admirabile magisque repugnans offert ens mobile.

37. 19 Mobile ens ex pluribus quæ ei insunt consistit.

38. 20 Se-

38. 20 Secundùm plura in simul se nullum ens offert.
39. 21 Se offert primùm secundum id quod primum ei inest.
40. 22 Primum inest quod prioris causæ est opus.
41. 23 *Prioris* causæ opus est quod se latiùs communiúsve effundit.
42. 24 Se latiùs diffundit mobile simpliciter, quàm *mobile loco*, & quæ deinceps.

Conclusiones, quibus scientia de natura compositiuè progrediendo à parte in partem, iuxta executionem naturæ progredimur.

Tertia classis.

43. 1 Mobile est quod fit ex aliquo aliquid, nō ex quolibet, sed ex apto nato.
44. 2 Ex apto nato duntaxat cùm rem fieri contingat, è nihilo fieri aliquid philosophantium tenuit dogma.
45. 3 Quum è nihilo res fieri nequeat, mobile ex tribus re ipsa distinctis principijs per se constare asserimus, priuatione, materia, forma.
46. 4 Priuatio, est non ens enti admixtum: materia, est admixtum non enti: forma, est ens omnis priuationis expers.
47. 5 Formæ vt bono materia adhærere exoptat.
48. 6 Hanc verò suam cupidinem materiæ cùm totam in simul explere nequeat, motus necessariò emergit.
49. 7 Motus, est perfectio entis in potentia secundùm huiusmodi.
50. 8 Ens in potentia mouetur ad actum ab alio.
51. 9 In his quæ mouent & quæ mouentur, dandum est primum.
52. 10 Primum mouens, nec corpus, nec virtus in corpore est, sed infinitum, vigore mouens, vt finis, efficiensque mobile primum.
53. 11 Mobile primum, est cœlum, ex anima (id est, Deo primo mouente sine commixtione cœli & sui) efficiente motum.
54. 12 Quod fertur in orbem, quatenus latione namque vniforme existit, eatenus sublunarem hāc materiam primæ vniformique caducorum formæ adaptat.
55. 13 Prima sublunarium communis substantialisque

forma est natura corporea, quam coæternam materiæ contendimus.

56. 14 Hac intercedēte per varia cœli organa, nec non & per corruptibilium corporum discrimina, (quæ corruptibilia, inquam, corpora) non primariè, imò & minùs quàm instrumenta agere (vt 2. de genera. Aristoteles posuit) ad distinctas numero specie & genere formas, eadem materia disponitur.

57. 15 Terminant verò eam formis distinctis quidem genere leges, prima elementi, secunda imperfecti mixti, tertia mineralium, quarta vegetalium, quinta animaliū quibus deest ratio, sexta in quam totius naturæ intentio vergit humana ratio.

58. 16 Hanc (rationem scilicet) materialem, potentialémve asserimus.

59. 17 Hanc etsi potentialis fuerit, nec materiā tamen, nec materiæ permixtam, sed substantiam abstractam ostendimus.

60. 18 Quæ quia abstracta, ideo & semper intelligens actu.

61. 19 Et quamuis suapte natura intelligat actu, humano tamen corpori formam tribuens, quandoque intelligit, quandoque verò minimè.

62. 20 Intelligit quando ei cogitatiua phantasma porrexerit: hoc cùm non porrigat, nequaquam.

63. 21 At phantasma cùm sua natura intelligibile non sit, virtus in nobis danda est agens, quæ & potentia actu intelligibile constituat.

64. 22 Intelligibilia actu cùm fuerint, materialis facultas adeptum intellectum parit.

65. 23 Adepto intellectu genito, ab eóq; phantasmatum appendicibus deletis, nobiscum agens intellectus iungitur, quo & abstracta cuncta prospicimus, adhæsionemq; altissimi Dei assequimur.

Conclusiones, quibus Methaphysicam sapientiam diffinitiuè à toto scilicet in partes incidendo assequimur.

Quarta clasis.

66. 1 Dei adhæsionē assequimur si ipsum nouerimus.

67. 2 Nouimus si illinc entis attributorúmve ambitū passim dependêre concipimus.

68. 3 De-

68. 3 Dependere concipimus, si entis partes attributaque inuicem attribuimus.

69. 4 Entis quadrifaria partitio est. Aut enim ortum habet in re, & in re ipsa consistit: aut oritur ab intellectu, in eodemq; sistit: aut à re ducit originem, in intellectu tamen reponitur: aut oritur ab intellectu, & sistit in re ipsa ab extrà.

70. 5 Quod oritur intus sistitq; ab extrà, artificialium, mortaliumq; cultor pertractat.

71. 6 Quod ortum habet in re extrà sistitq; intus, sunt intelligibilia, speciésve, quæ actu reflexo, per adeptum intellectum intuentur.

72. 7 Quod originem ducit intus, & intus reponitur, est ens rationis, quod logicus considerat.

73. 8 Quod verò in re extrà & oritur & consistit, alij scientiarum opifices, vt tale: Metaphysicus autem quatenus ens speculatur.

74. 9 Ens quatenus ens, est propria ratione aliquid quod omnibus analogicè inest.

75. 10 Huius si essentiam in se aspexeris vnum (veluti peculiarem eius passionem) ipsum scilicet ens perpendes comitari.

76. 11 Quod si ad aliud, ad id scilicet cui primùm ratio competit entis, ad intellectum, inquam, retuleris ipsum, verum ipsum sociari dices.

77. 12 Si verò ad voluntatem, quæ continuò intellectus comes est, idipsum conferas, bonum ei mox competere agnosces.

78. 13 Vnum igitur ens dicit indiuisum secundū quod diuisum: verum vt intellectu apprehensum: bonum vt volitum.

79. 14 At quoniam volitum apprehensumque esse, non ex absoluta, sed ex collatiua mentis ratione dependent, ideo partes disiunctaque attributa ens ipsum sortiuntur.

80. 15 Quatenus independens, substantia: quatenus dependens, accidens emergit.

81. 16 Rursum vt independens, vnum: quia depēdens multùm.

82. 17 Hinc actus, illinc potentia.

83. 18 Hinc prius, illinc posterius.

84. 19 Hinc causa, illinc causatum.

85. 20 Hinc vniuersale, illinc particulare.

86. 21 Hinc infinitum, illinc finitum.

87. 22 Hinc necessarium, illinc contingens.
88. 23 Quæ singula enti vt modos attributáve, non vt partes competere dicimus.
89. 24 Partes verò primò contrahentes, ens (non modos) substantiam, & accidens asserimus.
90. 25 Substantiæ ratio est non inhærere, accidentis verò inhærere subiecto.
91. 26 Quum accidens inhæreat, substantia verò minimè, potior pars entis substantia.
92. 27 Substantia alia mobilis, alia immobilis est.
93. 28 Mobili substantiæ materiam cõtrarijs subiectam esse oportet.

Subiecta materia ens est, non actu, sed potentia: in æternis quidem ad vbi.

In generalibus ad formam.

94. 29 Quod in potentia est, mouente eget vniuoco quo ducatur in actum.
95. 30 Mouẽs vniuocum quod sensu cernimus, quum perpetuò generationem & corruptionem subeat, aliud perpetuò mouens adesse contendimus.
96. 31 Quod perpetuò mouet, nulla potentia ac materia commisceri contendimus.
97. 32 Quod nulla potentia inficitur actus est, se primùm & reliqua omnia secundò intelligens & curans, vita in summo delectabilis atque perfecta, vt appetibile & intelligibile mouens, à quo in esse & in moueri dependet atque natura.
98. 33 Cœlum à tali mouente veluti à causa effectus manat: quotq; eius sunt motus, tot erunt & motores.
99. 34 Motores, inquam, duplices: quorum vnum coniunctum, & animam: alterum re ipsa seiunctum, & intelligentiam decernimus.
100. 35 Et quanquam plures sint motores, hi tamen (quemadmodum & per se mota) ad inuicem ordinis vnitatem obtinent, & ab vno veluti exercitus à duce pendent, & ad vnum refluunt vniuersa.

De Appetitu & voluntate. CAP. VI.

APpetitus est incitatio vel impetus quidam, manans à naturali facultate: cuius vi vel per se, vel aliunde, res ad aliquid excitatur. Appetitus, vel rationalis, vel irrationalis est.

Rationalis, dicitur voluntas, quæ vel diuina, vel Angelica, vel humana. Diuina voluntas in se vna, sed secundùm

dùm nostrum intelligendi modum dicitur vel voluntas signi, vel beneplaciti apud Theologos: atque ea vel absoluta, vel conditionalis, vel permissiua. Humana & Angelica interdum simpliciter voluntas, interdum propositum dicitur.

Irrationalis appetitus, est vel naturalis, vel sensualis.

Naturalis, dicitur & facultas *attractrix, retentrix, alteratrix, expultrix*: item antipathia & sympathia.

Sensualis vel animalis duplex, concupiscibilis, & irascibilis. Concupiscibilis, vel bonus per se, vel malus: bonus p se, vt amor, desideriū, gaudium: malus, vt odium, abominatio, tristitia. Inde & concupiscentia, vel sensualis, vel spiritualis. Sensualis, bona, mala, indifferens; bona, quæ est ordinata ad finem bonum: mala, ordinata ad malū, vel inordinata absolutè concupiscentia: indifferēs erit, naturalis passio & affectio. Sicut spiritalis concupiscentia, mala ad malum, bona ad bonum. Irascibilis, sensualis appetitus est: veluti spes, desperatio, timor, audacia, ira, impetus, furor, &c. Operum quæ motu voluntario fiunt, alia libera sunt, alia affectibus corporum seruiunt. Libera sunt, quæ à nobis absq; impedimēto fiunt, vt ire ad aliquem, alium alloqui, capere quidpiam. Affectibus corporum seruiunt opera nō perpetuò libera, sed in tempore & cum mensura, vt egerere, & meiere.

Synopsis eorum, quæ appetitum, &c. referunt.	*His repugnant.*
Amor.	Odium.
Amicitia.	Inimicitia.
Audacia.	Timor, metus, pauor.
Beneuolentia.	Maleuolentia.
Concupiscentia.	Nihil concupiscens.
Consuetudo.	Desuetudo.
Cupiditas.	Nihil cupiens.
Desiderium.	Nullum desiderium.
Dilectio.	Odium.
Gaudium.	Tristitia.
Interpretatio.	Dubium.
Libertas.	Seruitus.
Lex.	Sine lege, incertum.
Liberum arbitrium.	Coactio.
Licentia.	Nullus appetitus.
Permissio.	Prohibitio.

Spes.	Desperatio.
Voluntas.	Nolle.

Axiomata appetitus.

1 Appetitus regulam & efficacia interpretationum accipiunt, secundum naturam propriam rerum, de quibus appetitus dicantur, & ita alius appetitus animalis, hominis, bruti, plantæ, &c.

2 Quo magis voluntas accedit ad maius bonum, eo præstantior.

3 In eo quod est concupiscibile, vel desiderabile, & qđ ex voluntate concupiscibile propter se, quia bonum: voluntas melior, perfectior, & præstãtior, quàm in eo quod desideratur propter aliud.

4 Motus omnis corporis animalis, est per se voluntarius, in homine, quia voluntas ipsum excitare & sedare potest, eundo, sedendo, ambulando, &c.

5 Deus, & iudices, & quilibet, qualitatem actus boni vel mali ex voluntate potiùs, quàm ex ipso actu iudicãt.

6 Duo sunt quæ necessariò ad perficiẽdum actum desiderantur, voluntas & potestas simul.

De Virtute. CAP. VII.

VIrtus Aristoteli est facultas bonarum rerum conciliatrix, & conseruatrix, facultas benefica bonarum rerum, atque ideo omnium, & per omnia.

Virtus alia spiritus, alia corporis. Spiritus virtus multiplex, superintellectualis, intellectualis, rationalis, moralis, theologalis.

Superintellectualis illa est, quæ procedit ex Dei omnimoda & nobis incognita vi, qualis virtus miraculorũ, & eorum quæ Deus operatur supra causas per Angelos bonos, vel quæ permittit malos agere, qualia magica præstigia, sortilega.

Intellectuales virtutes sunt, sapientia, scientia, prudentia, quæ tamen propriè referuntur ad cognitionem.

Rationales virtutes, vel partis animæ sunt, vel totius. Partis animæ, vel partis cupidæ, qualis temperantia, continentia: vel partis animosæ, vt mansuetudo, fortitudo, iracundia. Totius autem animæ sunt, iustitia, & liberalitas.

Morales virtutes sunt, iustitia, fortitudo, temperantia, quæ non nascuntur, sed acquiruntur, & sunt, vt dicunt, ad extrà, discretiuæ actuum in proximum.

Theolo-

Theologales virtutes, fides, spes, charitas: dona quoque gratiæ diuinæ, quæ dirigunt ad Deum, & infunduntur, vt loquuntur classici sacri interpretes, ad intrà. vnde sunt discretiuæ virtutis actuum in Deum tendentium.

Corporis virtus, aut animalis, aut vegetalis, aut elementalis, aut cœlestis.

Animalis rursum, vel sensitiua, vel motiua, vel vitalis. *Sensitiua item*, exterior, aut interior. Exterior, quæ operatur per sensus exteriores circa obiectum particulare in loco & tempore: scilicet per visum, auditum, olfactum, gustum, tactum. Interior, quæ operatur per sensum communem, & per imaginationem, phantasiam, opinionem, memoriam. Motiua animalis, aut naturalis, aut appetitiua est. Naturalis, vnde motus respirationis perfectorum animalium, pulsus, & motus vitalis ex corde. Appetitiua, est aut irascibilis, seu transibilis, aut concupiscibilis. Irascibilis, circa ardua & difficilia. Concupiscibilis, circa delectabilia & desiderata. Vitalis motiua, est qua vita nostra sustinetur.

Vegetalis virtus, est quæ operatur, vel consistit in generatione, auctione, & nutritione: quæ fiunt mediante virtute attractiua, retentiua, concoctiua, vel digestiua, & expulsiua.

Elementalis illa est virtus, quæ ex mixtura oritur elementorum, aëris, ignis, aquæ, terræ: illaque vel ex motiua secundùm locum, vel naturalis.

Cœlestis, quæ ex influxibus cœlestium corporum, & eorum commixtionibus, coniunctionibus, oppositionibus, aspectibus, &c. & ex motu & natura eorum.

Synopsis eorum, quæ sub virtute continentur vltra diuisiones.	*His repugnant.*
Actiuum.	Deficiens in actus.
Agere, quod agit.	Non valens agere.
Fortitudo.	Debilitas, Imbecillitas.
Generatio.	Corruptio.
Potentia omnis.	Impotentia.
Regulatio.	Irregulare.
Robur.	Infirmum.
Virilitas.	Mollities, ætas immatura.
Vis.	Defectus animi.
Virtus.	Vitia.

Axiomata.

1 Quælibet virtus ad ſuum obiectum principale ſecundùm æqualitatem proportionem vel comparationem accipit, cùm virtus rei ſecundùm obiecta menſuretur.
2 Virtus minor maiori cedit, cæteris paribus.
3 Virtus corporea ipſa corpora abſque corporis diſpoſiti beneficio nec exerere, neque operari valet. vt calor non extat, nec operatur niſi in corpore cui præſidet, & in igne: frigus pariter nec exiſtit, nec infrigidare poteſt, niſi terræ vel aquæ, vel alijs adſit eius vis prædominans: ſic viſiua virtus minimè in ſuas operationes tranſit, ſi oculum diſpoſitum, qui eius eſt inſtrumentum, non habeat. ita de audiendi virtute, indiſpoſita vel ſublata aure, & de alijs ſimilibus conijcere licet. Omnis denique virtus corporea ita ſe habet in corpore, ſicut in cera aut ære imago: ſiquidem dum cera vel æs diſſoluuntur, actutùm perit imago ipſa, & ſculptura.
4 Virtus vnita maior ſeipſa diſperſa.

De Veritate. CAP. VIII.

VEritas eſt cuiuſque rei, ſicuti eſt, exhibitio, vel intelligentia.

Veritas alia increata, alia creata. Increata veritas Deus, qui & veritatis totius fons & author, non ſecus ac Sol & lumen lucis fontes.

Creata veritas vel rei, vel intellectus, vel orationis eſt. Rei veritas, in eſſentia, moribus, & actionibus. Intellectus & orationis, quando res, ſicuti eſt, intelligentia & ſermone continetur.

Synopſis eorum, quæ veritatem referunt.

Adæquatio.
Approbatio.
Authoratio.
Confirmatio.
Eſſentia.
Fides.
Lex.
Prædeſtinatio.
Probationes omnes, vt teſtes, inſtrumenta, &c.
Quidditas.
Regiſtrum.
Verum.

His repugnant.

Adulatio.
Ambitio.
Arrogantia.
Calumnia.
Contingens.
Futurum.

Deceptio.

Deceptio.
Dolus.
Error.
Fabula.
Falsum.
Fallacia.
Fictio.
Hypocrisis.
Iactantia.
Ironia.
Mendacium.
Ostentatio.
Periurium.
Proditio.
Susurratio.
Simulatio.

Ad veritatem assequendam sequentia necessaria.

1 Acre & impigrum ingenium exigitur.
2 Educatio & exercitatio à puerili ætate in bonis disciplinis potissimùm in mathematicis.
3 Aures optimis quibuscunque eius temporis accommodare.
4 Laboribus non parcere circa meditationem rerum.
5 Veritatis amore, spretis proprijs & aliorum passionibus, capi.
6 Methodum quandam perscrutari, qua faciliùs verum à falso distinguatur, eamque in praxim deducere.
7 Impellit ad inquisitionem veritatis, cùm quis cupit magnus & sapiens præ cæteris haberi.
8 Iuuat maximè subtilitas animi in apprehendendo.
9 Vitare oportet in vero discutiendo, quæ solent aliò mentem deflectere, qualia arrogantia, iactantia, philautia, siue nimius sui amor, honorum atque bonorum immoderata libido, falsa persuasio sapientiæ, auaritia, ira, pertinacia, munera, & similia, quę animum à sua integritate & puritate auocant.
10 Cauenda similium confusio, & affinitas distinctionibus secernenda.
11 A' facilioribus & notioribus exordiendum.

Axiomata veritatis.

1 Veritas propter pugnantium argumẽtorum difficultatem reijcienda non est.
2 Veritas odium parit.
3 Veritas super omnia, omniaque tandem vincit aduersa.
4 Veritas non quærit angulos.
5 Veritas in omnibus quærenda.
6 Veritas simplicitatis amica.

De Gloria. CAP. IX.

GLoria est multorum bonorũ ore concelebrata laudatio, quando quis habet, vel existimatur habere quod plures, vel omnes probi expetunt. Aut dicetur claritas, vel splendor, vel lux cum laude, ratione cuius id quod anteà latebat apparet.

Gloria alia vera, alia falsa. Vera, aut perpetua, aut temporalis: perpetua, in seculo futuro & vita æterna beatis, & Angelis: temporalis, in hoc seculo mutationibus obnoxio, eaq; vel essentiæ, vel actuũ est. Falsa & inanis gloria est, vel ratione rei à qua sumitur, vel ratione eius qui gloriam dat, vel ratione eius qui eam sibi vsurpat. Inanis gloria ratione rei est, si ea non sit, si modica vel vilis, si ignominiosa & potiùs vituperio digna. Inanem & falsam dicimus ratione dantis, veluti si laudet Dęmon, mundus, impij homines. Ratione accipientis, si is qui laudatur sit indignus, si hypocrita, si eam sibi vsurpet immeritus, si eam ambit, si suis meritis, non Dei gratiæ, quæ concedit laudabilia agere, adscribat: si ea superbiat.

Synopsis eorum quæ gloriã veram, vel inanem referunt.	*His repugnant.*
Ambitio.	Infœlicitas.
Arrogantia.	Obscuritas.
Beatitudo.	Dedecus.
Celebritas.	Priuatio vitæ.
Decus.	Infamia.
Dignitas.	Memoriæ damnatio.
Fama.	Obliuio.
Festa	Damnatio.
Fœlicitas.	Tristitia.
Gaudium.	Inhonoratio.
Honor.	Iniuria.
Iactantia.	Calumnia.
Laus.	Contemptus.
Maiestas.	Vituperium.
Nobilitas.	Tenebræ.
Ornamentum.	Populare.
Pulchritudo omnis.	Ignobile.
Remuneratio.	Inornatum.

Splendor.
Superbia.
Triumphus.

Deforme.
Exilium.
Pœna.

Axiomata Gloriæ.

1 *Sequitur, vt vmbra corpus, semper virtutem gloria.*
2 *Gloria æmulationem Reipublicæ saluberrimã parit.*
3 Gloriam consequi, omnium finis.
4 Gloria, quies operum est, & condimentum suauissimum laborum.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER QVINTVS.

In quo de accidentibus agitur.

De Accidentium summaria distinctione.

CAPVT I.

NOBIS, priusquam substantię cognitæ sint, sese offerunt accidentia sigillatim consideranda: à quibus ad substantias præparatur tractatio. Igitur generaliter consideratis transcendentibus, optima methodo ad singulares rerum apparentes peruenimus notas accidentales, antequam ad earum fundamentum & basim descendamus, ad substantiam scilicet. Vna substãtia: accidentia nouem, quæ à pluralitate ad vnum, tanquam ad subiectum reducuntur. Omnia autem hæc denario concluduntur numero, decemq; nominibus & essentijs, ad quas omnia reijciuntur, vnde & decem dicuntur prædicamenta: quorum naturam duobus versibus Murmellij exprimimus.

Versus

Versus continentes naturam prædicamentorum.	*Nomine decem prædicamentorũ, quorum primũ substantia, alia 9. accidentia.*
Arbor,	Substantia.
Sex,	Quantitas.
Seruos,	Relatio, vel ad aliquid.
Feruore,	Qualitas.
Refrigerat,	Actio.
Vstos,	Passio.
Ruri,	Vbi.
Cras,	Quando.
Stabo,	Situs.
Nec tunicatus ero.	Habitus.

SVNT tamen quædam extra prædicamenta, quę ad aliquod accidētium reduci nequeunt. Duobus etiam versibus expressa ad memoriam iuuandam.

Versus exceptorum à numero prædicamentorum.

Conceptum, id est, vox composita ex pluribus, vt homo iustus: nisi complexum, vnum significet, vt corpus animatum.

Consignificans, syncategorema, id est, nihil per se significans, & nisi cum alio, vt omnis, nullus. Quamobrem & ex octo partibus orationis, quatuor, categorijs continentur tantùm, nomē, participium, verbum, aduerbium.

Fictum, veluti Sirenes, Centauri.

Polysemum, id est, quod multa significat, nisi fiat distinctio.

Vox logica, Huiusmodi sunt termini dicti secundæ intentionis, quos dialectici aliarum rerum gratia vsurpant, vt nomen, verbum, oratio, propositio.

Deus, id est, omnia nomina infinita actu, vt Deus, creator, extra prędicamenta sunt: eo quòd prędicamenta omnia finita actu sunt.

Excedens, id est, id omne quod transcendens dicitur, vt vnũ, ens, aliquid: nobis, bonitas, magnitudo, duratio, &c.

Priuatio, hoc est, quæ priuationem significant, vt cæcitas, surditas, tenebræ, &c.

Parsq;, id est, vox partis principiíve materialis significatiua, vt forma, materia, &c.

Prædicamenta considerantur interdum in abstracto, interdum

interdum in concreto: in abstracto propriè, veluti substantia, quantitas, qualitas, &c.

In concreto, vt substantiuatum quantùm, quale.

De Quantitate. CAP. II.

QVia rudior & facilior rerum cognitio est illa, quæ per distinctionem numeralem fit, vt corpus hoc ab illo nemo differre nescit, vel ex eo quòd hoc & illud duo sunt, in quo quantitatis est obseruatio: idcirco priùs, vt à facilioribus, argumēta ducimus post superiora à quantitate.

Quantitas omnis, vel non prædicamentalis, vel prædicamentalis est.

Non prædicamentalis, est distinctiua graduum perfectionis, virtutis & substantiæ, secundùm plus & minus: atq; hæc propriè dicitur magnitudo, quā enumerauimus inter genera metaphysica vel transcendentia: veluti dum dicimus magnum architectum, magnam & paruam substantiam, & maximam vim.

Prædicamentalis, est ens accidentale dimensionem faciens substantiæ, per quod quantus & quotus in ordine quis dicitur. Atq; hęc quātitas, vel per se, vel ꝑ accidēs est.

Per se, ea quæ propriè & essentialiter sine respectu ad alterum: quæ subdiuiditur in continuam & discretam.

Continua quantitas est ea, cuius partes copulantur in termino aliquo communi, aliter, coniuncta & cohærens dicta: qualis est in linea, superficie, corpore, loco, tempore. Linea est longitudo sola, ex fluxu puncti continuata: & terminus eius communis, punctū. Superficies, est longitudo cum latitudine solùm: communis eius terminus, linea. Corpus, est latitudo cum profunditate: communis eius terminus, superficies. Locus, superficies est in qua aliquid: communis terminus, linea. Tempus, est solis & orbium conuolutio: communis eius terminus, cursus, consequentia & continuum.

Discreta quantitas est, cuius partes non copulantur ad vnum terminum communem. Atque hæc erit vel numerorum, vel mensurarum, vel orationis. Numerorū quantitas, vt vnum (quod numeri principium, non numerus) duo, tres, &c. Numerus autem, est multitudo aggregata ex unitatibus. Quantitas mensurarū, vel est tēporis, vel liquidorū, vel aridorum, vel ponderū, vel interualli. Temporis mensurā & quantitatē discretam referunt, atomus. 6.5.4.3.2. minuta, gradus, hora, dies, hebdomada, mensis, annus,

annus, olympias, lustrum, seculum, æuum, &c. Liquidorum mensura, cyathus, cochlear, culeus, metreta, &c. Aridorum, medimnus, chœnix, modius, saccus, &c. Ponderum quantitatem exprimunt, scrupulus, vncia, denarius, libra, talentum, &c. Interuallorum mensuræ, digitus, palmus, pes, passus vterque, pertica, funiculus, crassum, latum, altum, profundum, &c. Orationis discreta quantitas, est distinctio & mensura distincti soni, separatarumq; syllabarum: & idcirco hæc discretio in duas scinditur partes, vt sit vel syllabarum, vel totius orationis. Syllabarum quantitas triplex, longa, breuis, anceps. Totius orationis quantitas, quando propositio dicitur vel vniuersalis, vel particularis, vel indefinita, vel singularis: de quibus & in superioribus egimus.

Per accidens quantitas est, quæ habet quidem quantùm, sed nō propriè, nec ex se, nec essentialiter tale quantum dicitur, & nisi respectu subiecti: veluti albedo magna vel parua habita ratione subiecti, quòd magnæ vel paruæ superficiei sit cui adiacet albedo: sic etiam de intentione albedinis vel remissione, quòd quippiam minus vel magis album sit. quæ potiùs ad prædicamentum ad aliquid referri oportet ob relationem, & propter repugnans secundùm quantitatis axioma.

Axiomata Quantitatis.

1 Quantitas quantitati contraria non est, vti bicubito, tricubito nihil contrarium, &c.

2 Quantitas non recipit magis nec minus.

3 Maximè proprium quantitati, quòd secundùm eam æquale vel inæquale quippiam dicatur, vt secundùm latitudinem aut longitudinem.

4 Rei magnitudo propriè molis, in qua magnū, paruū.

5 Multitudinem, quot, indicat.

6 Multiplicationem, quoties.

7 Distributionem, quotuplex.

De Relatione, vel ad aliquid.

CAP. III.

NAtum hoc accidens ex cōsequentia rerum, eo quòd res omnes à summa Dei sapientia eum in modum colligatæ sunt, similitudinis vel alterius cuiusdam participatione, vt vix res aliqua inueniatur, quæ si planè, vel aliqua ex parte sit cognita, ad alterius cognitionem aditum non præbeat secundùm relationem ad aliud.

Relatio autem, vel realis, vel secundū modum dicendi. Rea-

di. Realis, absoluta est ratione essentiæ, vel substantiæ, vel alterius ad aliud: vt dupli & dimidij, patris & filij, totius & partis, actionis & passionis; & aliorum sequentium accidentium. Secundum modum dicendi, est relatio non absoluta, sed ratione alicuius qualitatis vel substantiæ: ratione qualitatis, vt dum opinio refert opinabile, scientia scibile, sensus sensibile: ratione substantiæ, vt si agatur de capite & manibus, relatio subintelligitur hominis, qui manus habet solus.

Cæterùm cuiuscunq; sit modi relatio, ea vel comparationis siue proportionis, aut suppositionis erit.

Comparatio seu proportio potest esse communionis, continuationis materiæ, vel alterius qualitatis. Communionis, veluti amicus alium amicum refert ratione communis amicitiæ, æqualis æqualem ratione æqualitatis communis: sic de ciuili, & alijs. Continuatio materiæ relationem facit, vt inter patrem, matrem, & filios inter auum & nepotes, fratres & sorores, proximos affines. Ratione alterius qualitatis relatio inuenietur, quia qualitates plures, multiplex, vt inter commensales, familiares, domesticos, argentarios, socios erga labores, &c. Fit & proportionis relatio, in dictionibus compositis ex vocula cog, vel con, vt in cognatus, consocius, conscius, consimilis, &c.

Suppositionis relatio, est ordinis aut naturalis, aut artificialis, aut contingentis, secundùm prædicationem seu enuntiationem maioris vel minoris, quia & plus & minus sunt ad aliquid: sic subordinantur minus dignum digniori, subditus imperanti, cliens patrono, inferior superiori, seruus domino, filius patri.

Axiomata relationis.

1 Relatio interdum contraria recipit, vt virtus refert vitium, scientia ignorantiam.

2 Relatio suscipit maius & minus ex intentione vel remissione rei: ita & similes & dissimiles magis & minus res qualitate.

3 Omne relatiuum ad correlatiuum respicit, vel, vt tritum est, ad dependentiam aut conuertentiam alterius.

4 Relatiuorum altero posito alterum censetur etiam positum; altero sublato & alterum sublatum: quod intelligitur de positione & ademptione eius in quo fit relatio, non de essentia.

5 Cognito altero relatiuorum determinatè, cognosci-

tur & alterum in quo est relatio, non tamen in alijs.

6 Ideo pro conciliatione argumentorum considerandum est id in quo fit relatio.

De Actione. CAP. IIII.

QVia substantiæ non sunt perperam ad actionem & passionem rerum, ordo desiderat vt perueniamus deinceps.

Idcirco actio, vel functio, vel operatio rerum, est motus actiuus, qui à facultate procedit, quæ Græcis ἐνέργεια. Vel breuius, actio est motus ex faciẽte in patiens, vt passio est motus in patiente ex faciente in patiens.

ACTIONVM alia manens, alia transiens. Manens est ea, quæ remanet in agente, & perficit ipsum, est & subiectiuè in ipso. Huius generis sunt actiones animæ, velle, desiderare, intelligere, sentire, & aliæ morales actiones. Sed hæc actio vel passio prædicamentalis non est, & pertinet ad metaphysicum.

Transiens ea est actio, quæ causam accipit ab agente, & recipitur subiectiuè in patiente. sic agens, principium quidem est, recipiens autem subiectũ: vt calefactio aquæ actiuè quidem est ab igne, sed calefactio in aqua passiuè. Et hoc genus constituit prædicamentum actionis & passionis.

Actio transiens rursum vel est actio ipsa, vel factio. Actio ipsa est, cùm non videtur effectus post actionem remanens, sed is cum actione ipsa transit: vt cantare, citharam pulsare, nauigare, ire, &c. Factio, est actio per quam producitur effectus, post actionem remanens: veluti post fabricationem, ædificationem, demolitionem remanet fabricatum, ædificatum, demolitum, &c. Et hæc generaliter de omnibus actionibus, & omnium rerum dicta sint.

ACTIO iterum vel ab incorporeo, vel à corpore procedit. Incorporea, sine corporis ministerio fit: qualis est Dei & Angelorum, & animæ, quæ tamen & per corpus operatur. Corporea, quæ fit mediante corpore, eaq; duplex, inconuersiua, & conuersiua. Inconuersiua, in qua agens in agendo nõ repatitur. Conuersiua, in qua agens in agendo repatitur: quæ propriè generabilibus & corruptibilibus competit.

In humano corpore actio in summa duplex, animalis, & naturalis.

Animalis, voluntaria, à neruis & musculis procedens,

quando

quando quiescit excitari potest, vt sedens postea mouere crura & pedes potest: excitata potest sedari, vt currens sedere potest si velit, vt actionis motus velocior vel tardior sit pro voluntate. Erit autem hæc animalis quadruplex actio, *sentiendi*, mouendi, regendi, respirandi. Actio *sentiendi rursum* quintuplex, audiendi, videndi, odorandi, gustandi, tangendi: quæ passiones etiam illis relatas constituunt, audiri, videri, odorari, gustari, tangi. Mouendi actio patet. At rectrix, actio princeps, quadruplex est, nempe imaginatio, cogitatio, ratiocinatio, memoria: vnde passiones totidem, imaginati, cogitati, examinati, memorati. Respirandi actio, planè animalis & voluntaria, habetq; passionem, pati respirationem, & respirationem. Obseruandum etiam est, actionum animalium voluntariarum alias absolutè liberas, alias non omnino liberas. Absolutè liberæ illæ sunt, quæ à nobis & à nostra pendent libera potestate, vt loqui, tacere, accipere, velle, nolle: quibus respōdent passiones, dictum, accipi, quod voluimus, &c. Actiones non absolutè liberæ sunt, quæ corporeis affectibus seruiunt, quæ non perpetuò, sed in tempore quodam, & cum certa mensura sine impedimento fiunt, vt meiere, egerere: quæ nemo perpetuò, aliquando tamen agit. In respiratione idem recipitur.

Actio naturalis corporis humani volūtatis est expers, nec à voluntate, sed à vena & arteria procedens, spontè & naturaliter fit, nec pendet ab arbitrio vel electione: huiusmodi est alteratio, formatio, corruptio, ex quibus generatio, item nutritio, quæ est perfecta assimilatio ex agglutinatione & adhærentia: postquam enim succus à vasis excidit, dispersus per partes agglutinatur, & postea partibus assimilatur. Ad hanc etiam actionem naturalem pertinet attractio, retentio, concoctio, distributio, motus cordis, motus arteriarū, id est, pulsus, auctio, quæ est incrementum in longum, latum & profundum permeans. Ex quibus passiuè fit alterari, formari, corrumpi, nutriri, attrahi, retineri, coqui, distribui, moueri augeri.

Axiomata & media actionis in capite traduntur sequenti.

De Passione. CAP. V.

QVæ dicta sunt de actione, in passione passiuè tradita esse censeantur.

Annotandæ tamen seorsum adhuc passionis acceptiones sunt, vt hæc methodus sine cōfusione ꝓcedat.

Paßionis acceptiones.

1 Paßio ſumitur pro propria qualitate fluente à principijs naturalibus, quæ conſtituunt ſpecificas differentias, vel paßiones indiuiduorum: eiuſmodi eſt riſus in homine, hinnitus in equo; latratus in cane, & ſic de ſimilibus, quæ dicuntur paßiones indiuiduorũ, & ſpecificæ.

2 Pro conceptione intellectus, cuius expreßiones ſunt, ea quæ ſunt in voce notæ paßionũ, quæ in anima degũt.

3 Pro motu appetitus ſenſitiui, in quo dicuntur eſſe animi paßiones, quoniã excitantur cũ alteratione corporis.

4 Pro ſupplicio, vltione, & pœna, ſiue iuſtè, ſiue iniuſtè infligantur: hinc paßionem dicimus Domini noſtri IESV CHRISTI, & martyrum eius, pro cruciatu.

5 Pro qualitate ſenſibili nõ firmata in ſubiecto, de qua in tertia ſpecie qualitatis agitur, cuius eſt ruboris, iræ, verecundiæ concitatio.

6 Pro eo quod ab agente; ſiue pro eo quod ab agente cauſa fluit: vt ab actione ignis & ſolis fit calidum & calefactio paßiua. Et hoc ſexto modo conſtituitur prædicamentum paßionis, prout fit relatio actionis.

7 Paßio pro permißione eius qui aliquid fieri patitur & ſinit, ſumitur.

De medijs agendi & patiendi.

Actio agit, paßióve patitur vel per medium cauſæ formalis, vel per medium inſtrumenti naturalis coniuncti cum agente, vel per mediũ inſtrumẽti ſeparati ab agente.

Medium cauſę formalis habet vel formam permanentem, vel formam fluentem. Forma permanẽs eſt, quæ agit per qualitatem ſibi intrinſecam & permanentem: vt ignis agit in aquam per calorem; ſol per lucem in hæc inferiora. Forma fluens, illa quæ agit per actionem, cuius principium ipſa eadem qualitas quæ ineſt agenti.

Per medium inſtrumenti naturalis coniuncti agenti actiones fiunt, vt per membra, & alia quæ natura generat & nutrit, per quæ ſuis fungitur actionibus.

Per medium inſtrumenti ſeparati ab agente actio vel paßio fit, vt dum quis ſerra findit, ſecat ſecuri, dolabra polit, enſe necat.

Axiomata actionis & paßionũ.

1 Relatiuè ſeſe oſtendunt actio & paßio, cùm altera ſola eſſe nequeat.

2 Agere & pati contrarium implicant in eodem, ſecundùm

dùm idem, & eodem tempore, propter contrarias qualitates quas recipere possunt.
3 Agere & pati magis & minus recipiunt.
4 Omnis instrumẽtaria causa, p se ipsam actionis est expers, neq; agit, nisi à supiore vel diuiniore causa excitet.
5 Omne simul actiuè & passiuè mouens, physicè mobile existit.

De Vbi. Cap. VI.

VBi esse in aliquo loco ostendit: aliud tamen locus, aliud vbi. Esse in loco idem est quod replere locum illum. Estq; relatio vbi ad locum pertinẽs. Collocatio rei in loco, triplici modo est: vel circumscriptiuè, vel definitiuè, vel cõtentiuè. Circunscriptiuè, quando corpus in loco alio est circundatum: & eo modo nulla substantia incorporea est in loco, neq; illi cõuenit illud vbi circumscriptiuè, & ita circumscriptiuè vbi facit prædicamentũ. Definitiuè vel cum determinatione in loco quid est, quãdo virtus incorporei agentis est finita, & applicatur vni loco in quo operatur: quo tempore cùm incorporeum illud agens finitũ sit, in alio loco non potest esse. Hoc modo Angelus est in vbi, & in loco definitiuè, non aũt priore modo, quoniam caret quantitate loci repletiua. Contentiuè siue repletiuè aliquid est in loco quando virtus agẽtis est infinita, & operatur & influit omni loco: & hoc modo solùm Deus est in loco, extra prædicamentũ tamẽ.

Locus multiplex, communis, proprius, naturalis, violentus, superior, inferior, lateralis. Communis, est terminus qui plura immediatè continet. Proprius terminus corporis continentis, contento immediatus. Naturalis, in quo res naturales, natura quiescunt: in eo autem res natura quiescunt in quo conseruari possunt natura, vt terra locus grauiorum, aer leuium, &c. Violentus, in quo præter naturam res naturales quiescunt. Superior & inferior, situ distinguuntur. Lateralis autem est, dexter, sinister, anterior, posterior. Loci dimensiones sunt, longitudo, latitudo, profundum vel altitudo.

Axiomata de vbi.

1 Vbi contrarium non habet secundùm logicos.
2 Vbi non suscipit magis vel minus.
3 Per vbi interrogamus locum in quo.
4 Per vnde locum à quo.
5 Omnia mutabilia moueri necesse est, "quia in loco sunt vniuersa.

6 Corporum vnumquodq; suapte natura aut sursùm, aut deorsum tendit, aut ibi manet.

7 Quia loca finita sunt, & quæ ibi continentur prædicamentaliter, finita esse necesse est.

8 Ex opportunitate loci & temporis secundùm Pythagoricos omnibus bonum adest.

9 Pro locorum varietate variæ fiunt qualitates rerum intrinsecæ vel extrinsecæ, vel ob naturam diuersam soli, vel ób mores & vsum incolarum, & diuersas functiones.

De Positione, vel situ. CAP. VII.

POstquam nouimus locum in quo quid sit, impellitur mens ad quæstionem de situ & positione: quia verbi fit relatio, & ratio habetur totius locati & totius loci, cum circumscriptionis expresſione: at per positionem exponitur situs partium locati in partibus loci, singulari & propria sedis nota. Verumtamen positio tripliciter accipitur, pro propositione, ordine & prædicamento. Pro propositione vel θέσι quando proponitur axioma sine medio. Pro ordine, quando partes supponuntur mutuò, vel dum habetur respectus ad totum, qua acceptione ad quantitatem reijcitur positio. Prout autem positio prędicamentum constituit, dicetur ordinatio, vel situs, vel dispositio partium alicuius corporis positi in loco.

Omnis positio rerum, aut naturalis, aut voluntaria, vel casualis. Naturalis positio, quando ordo naturæ seruatur: vt positio capitis in homine superior, pedum inferior, manuum in lateribus, elementorum in proprijs locis. Voluntaria positio, quando pro arbitrio ea fit: vt si caput deijciatur, pes eleuetur, si sedeamus, iaceamus, &c. huc pertinet ordinatio per artem, vt columnarum dispositio, arborum in certum ordinem plantatio, &c. Casualis, quando fit casu vel fortuna præter naturam: veluti si contingat hominem capite prono, obuersóve cadere, si præter spem aliquid accidat, vt in taxillis iactus, &c.

Positorum alia immobilia, alia mobilia. Immobilia, vt terra & agri, & quæ per se non mouentur. Mobilia, vt aer, ignis, aqua, animal, & similia.

Repetantur hic in summa modi situs & positionis, sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum, antè, pòst, retrò, stare, sedere, iacere. Frequensq; notatio situs apud mathematicos, astrologos, geometras, cosmographos, rusticos, nautas, per ortum, occasum, meridiem, septentriones. Estq; Glareano positio, recta vel obliqua.

Axiomata

Axiomata positionis.

1 Positioni nihil est contrarium.

2 Positio non *recipit* magis vel minus.

3 Proprietas *positionis*, quòd substantiæ proximè adhæret, om*nibus* formis alijs prædicamentalibus, id est, acciden*talibus* præsuppositis, quæ præcedunt ipsam positionem.

4 Qui ignorat positionem partium corporis humani, facilè ignorat earum vsum & actionem.

5 Qui propositioni seu thesi non credit, reprobare debet: & qui reprobare non valet, credere debet.

De Quando. CAP. VIII.

SVperioribus decursis, ad tempus conuertitur inquisitio circa rem eandem: subindicatq; quæstionis quando solutio, rem esse in tempore, non autem naturam ipsius temporis, quæ quidem quantitatis est, ideo non præsentis, sed alterius categoriæ vel prædicamenti.

Constituunt periti duplex quando: simplex, inquam, & compositum. Simplex; cùm res se habet ad tempus vt ad indiuisibile: tempus autem indiuisibile & à susceptione mensuræ semotum, est æternitas, sempiternum, nictus oculi, momentum, atomus. Compositum quando, dum se habet res temporalis vt ad diuisibile tempus, vt ad certum diem, annum, mensem, &c. diuisibile enim est tempus in partes successionis.

Tempus omne, ex motu vniuersi & numero constat.

At tempora considerantur vel vt naturalia, vel vt non naturalia. Naturalia, præterita, præsentia, futura, & ex illis nata, antiqua, recentia, instantia: & ea quæ naturam temporis exhibent, hyems, æstas, ver, autumnus: & anni tempora, vt hora, dies, hebdomada, menses, &c.

Non naturalia tempora, sacrificia, dies festi, nuptiæ, ea su facta, euentus: consilio, imprudentia, errore, metu facta: feriæ repentinæ, indictæ, statæ.

Est & temporis, simul. Porrò simul, triplici modo. Primùm de his quæ sunt eiusdem temporis, vt simul nata, facta creata, id est, in eodem tempore. Secundò simul, ratione conuersionis, quæ simul incedunt, vel se referunt: vt *duplum* & *dimidium*, pater & filius. Tertiò simul, quæ sunt *species eiusdem generis*: vt homo & brutum, simul in genere *animalis*: equus, asinus, leo, simul in bruto.

Axiomata quando.

1 Quando nihil est contrarium.

2 Quando non suscipit maius & minus.

3 Quando habet proprium, esse in tempore, estq; respectus mensuræ inter tempus & rem temporalem.

4 Omnia tempus habent.

5 Quæ participant in tempore, & sunt in tempore, cum ipso ætatem agunt, & seipsis seniora & iuniora dicuntur.

6 Distingue tempora & multas cõciliabis antinomias.

De Habitu. CAP. IX.

COgnita distinctione temporali externa, alia rei scientia notior offertur ex habitu, Qui est medium quoddam inter corpora, & ea quæ corporibus adiacent: secundùm quod, hæc scilicet quæ adiacent, haberi, illà autem, nempe corpora, habere dicuntur, ita habitus, armatura, tunicatio, &c. Quamobrem & habitus ab habere differt, quòd habere possessionem quandam referat. Habitus itaque est adiacentia corporum, & eorum quæ circa corpus sunt: quæ in corpore humano, intelligunt esse in accidente mediante inter corpus hominis & vestimentum, vt non circũdationem ipsam, non vestem, non tempus ostendant, sed differat habitus à quando, ab vbi, & à situ.

Possumus tamen in hac arte, extra prædicamentorum naturam, hìc sedem constituere rationum ductarum ab omni ornamento, ab ornatu extrinseco adhærente, vel attributo. Sic in summa habitus continebit propriè vestitum, deinc generaliter omnem ornatum, possessionis vel quasi, modum habendi, item dominij titulum, atque habitum siue dispositionem rei: quæ tamen est qualitas propriè.

Axiomata habitus.

1 Habitus suscipit magis & minus.

2 Habitus non suscipit contrarium.

3 Talis quisq; esse præsumitur, quales sunt ij, quorum vtitur habitu.

4 Priuatio præsupponit habitum in possessione.

De Qualitate. CAP. X.

ACcedit plus ad substantiam qualitas, quàm cætera prædicamenta, & idcirco postremam ex accidentibus constituimus, quo facilior esset transitus ad ea quæ substantiatum continent.

Est autem qualitas, forma accidentalis, incorporalis, secundùm quam quodlibet dicitur esse tale.

Qualitas

Qualitas in summa alia intrinseca, alia extrinseca. Intrinseca rursum vel habitus & dispositio, vel naturalis potētia. Dispositio, est quædam præparatio, qua quid postea facilè fieri potest: quamobrem ea dispositio, imperfectus habitus, & initium eius dici potest. Differuntque dispositio & *habitus*, quòd dispositio ita se ad habitum habet, vt ætas *pu*erilis ad virilem. Atq; iterum dispositio, est assuefactio & promptitudo actibus pluribus comparata: verumtamen infirma, hoc est, qualitas insensibilis ex multis actibus vel vnico acquisita, sed non firmiter radices agens, & quæ à subiecto facile amoueri posit.

Iterum habitus & dispositio, aut animæ, aut corporis. Animæ, cùm subiectum est in anima aut in eius intellectu, vel in voluntate. Ex habitu & dispositione intellectus oriuntur sapientia, intellectus, scientia, prudentia, ars, opinio. Ex voluntate habitus & dispositiones morales sunt virtutes iustitia, fortitudo, temperantia, item vitia. Corporis habitus & dispositiones, habent subiectum in corpore: atque in istis corporeis qualitatibus, vltra ea quæ ars addit, aliquam membrorum exercitationem exigimus, veluti in habitu pila ludendi, scribendi, currendi, & similium.

NATVRALIS qualitas intrinseca, est potentia vel infirmitas naturalis, qualitas congenerata, cum naturali complexione temperamenti alicui indita, per quam aliquid naturaliter fit potens vel impotens ad agendum, obsistendum, vel non agendum. Ad eum modum naturaliter quidam sunt sani ex constitutione naturæ: alij naturaliter ægri: alij molles, duri ad pacem, ad arma sati. Huc pertinent omnes potentiæ naturales, tam animæ quàm corporis. Animæ, vt qualitas voluntatis, intellectiua, memoratiua: quæ quidem indigent corporeo instrumento, sed immediatè habent subiectum in anima. Naturales corporis potentiæ & qualitates, sunt facultates vegetatiuæ, vt attractrix, retentrix, qualitas, &c. Item sensitiuæ interiores & exteriores, & motiuæ secundùm locum.

EXTRINSECA qualitas, aut passio, aut figura esse potest.

Passio, est passibilis qualitas. Attamen differunt, quòd passio citò trāsit, nec fixa est, vt de dispositione dicimus: passibilis autem qualitas, diuturnior. Exempli causa, subitò irasci, passio est: radicata autem passio iracundiæ, passibilis est qualitas. Atque sub hoc genere comprehen

duntur omnia obiecta sensuum exteriorum, vt colores, lux, lumen, soni, voces, sapores, qualitates tangibiles, frigidum, humidum, calidum, siccum.

Figura, est qualitas formæ extrinsecæ, qualis figura anguli, quadranguli, & similes geometriæ. Item figura, pulchritudo rei cuiusque: item triste, benignum, lætum, & aliæ formæ vultus, & reliquæ notæ, characteres, & superficierum distinctiones vel naturales, vel artificiales rei cuiusque, vt domus, vestis, &c.

Cæterùm forma tripliciter vsurpatur. Primùm pro forma substantiali, qua compositum naturale constituitur, & habet essentiam actu: veluti per animam formam dantem homo dicitur, per animæ & vitæ alterius formam leo, &c. quæ forma non est in prædicamento qualitatis, quia est substantia. Secundò forma ponitur pro omni re quæ verè est accidẽs, & dat esse accidentaliter, postquam subiectum constitutum est, vel dum constituitur per formam substantialem in esse accidentali: quæ forma inuenitur in nouem omnibus prædicamentis. Tertiò forma sumitur in specie, siue, vt dicunt, specificè, pro re accidentali, quæ procedit ex determinatione vel circumscriptione quantitatis cõclusæ lineis, aut aliqua superficie, prout quibusque rerum conuenit naturis.

Axiomata qualitatis.

1 Qualitas aliquando suscipit contraria, vt virtus, vitiũ, album, nigrum: interdum non suscipit, vt apparet in coloribus medijs inter album & nigrum, nempe in rubro, pallido, & similibus.

2 Figuræ contrarium non admittunt.

3 Qualitas aliqua, non tamen omnis, suscipit maius & minus.

4 Magis & minus suscipiunt figuræ imperfectæ, quales sunt rectum, curuum, conuexum, concauum, & simile: quia potest esse rectior, magis incurua vel conuexa linea.

5 Magis & minus non suscipiunt perfectæ figuræ: quia illis nihil addi vel detrahi potest sine mutatione speciei. Talis figura est sphærica, cubica, pyramidalis, triangularis, quadrangularis, &c.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER SEXTVS.

Vbi agitur de prima cellula claſsis ſubſtantiarum, nempe de Deo & Theologia.

De ratione Methodi præſentis, & de claſſe ſubſtantiæ in vniuerſum.

CAP. I.

ABſoluto curſu per accidẽtia inſtituto, ex quo rudior quædam nobis erit comparata cognitio, ad ſubſtantias rerum conuolandum ordine eſt, & à ſingulis eruenda & aduocanda auxilia, cognitio propria & ſingularis, rationes, probationes, & diſtinctiones. Hicque incipimus vela in altiſsimo profundoq; pelago nauigationi dare, & à præludijs ad rem ipſam deuenimus. Quamobrem qui hãc claſſem probè cognouerit, nihil ferè habebit eorum quæ ſciri poſſunt incognitum. In primis etenim, rerum omnium, ex admirabili iſtius claſsis graduum ordinatione, apparet perfectionis diſtinctio, mutuaque connexio: deinde ex cuiuſque gradus ſummaria anacephalæoſi, naturã præſtantiora traduntur. Proinde annota, in ſupremo gradu Deum eſſe, & poſtea alios, eò minùs præſtantes, quo magis recedunt ab eo: vt quãtò magis ei vicini ſunt, tantò ſint inferioribus meliores: ſemper enim deſcendendo aliquid amittunt perfectionis maioris, & contrà aſcendendo perfectionis adijciunt. Hinc & licet colligere, nihil verè perfectum infra Deum, nec quicquã Deo eſſe perfectius, quia vlteriùs gradus alius non inuenitur eo ſuperior: ſicut inferior, elemẽtorum ſimplicium eſt, vbi conſideratio rerum ſimplicium, ex quibus artificis ſummi prudentia, aſcendentiũ graduum replentur diſtinctiones per colligationes & cõcathenationes implexas. Quas vt facilè concipias, conſtitue duplicem ordinem in hoc ſchemate rerũ, vnum quo fit deſcẽſus, elongatio vel diminutio perfectionis, alium quo fiat aſcenſus à minus perfectis ad magis perfecta, & à ſimplicib. ad compoſita. Deinceps, vt perfectiora intelligas, à ſimpliciorib. incipe.

Primus

Primus itaq; naturæ gradus & minor in simplicibus elementis rerum, scilicet ex principijs incompositis constituitur. Ex horum mixtione & compositione prima nascitur secundus gradus, qui res tantùm compositas, & maiorũ rerum rudem materiam contineat: & ideò quia simplex est elementorum ibi compositio, inde generata vel facta, dicũtur elemẽtata, & corpora silentia Hebræis, sine vita. Ex hoc tertius gradus alius accipit materiam, cui additur vitæ animalis rudimentum, nempe vita vegetans, qualis inest plantis. Quartò hîc fit accessio sentiendi, & constituitur gradus alius vitæ sensualis, in quo sunt omnia genera & species brutorum animalium. Sextò Deus adhuc viuendi substantiam excellentiorem humano huic admirabiliq; opificio adiunxit, quæ non ex compositione elementali corporea penderet, & esset vitæ animali & vegetatiuæ superior: hanc animam diximus, quæ sine corpore esse potest, postquam scilicet à corpore seiungitur morte. Et septimò, quia anima simul, & semel, ac perfecta sunt eius organa in corpore hominis, creatur, & corpori infunditur, fit alius gradus vitę hominis intellectualis, qui quidem habet omnes facultates vitæ vegetatiuæ, & sensitiuæ, quæ non ex ea animali, vel plantæ, inferiorive commixtione, sed ex animæ pendeāt & regantur vi & potentia: hæcque anima supra corpoream est substantiam sibi subiectam, si suum tueatur gradum. Nam si ei corpus & vita sensualis imperet, tunc ad gradum inferiorem ex proprio decidit. Et quia vicinitas illa graduum bruti & rationis in anima, mouet pugnam in subiecto hominis, altior & præstātior erit in cœlo gradus & in Angelo. In cœlo septimus, habita ratione corporis, quod liberum est, omnesque suas actiones secundùm legem à Deo præscriptam exerit sine pugna & impedimento aliquo. In Angelo autem octauus gradus, cò quòd & ipse non patiatur pugnam corporis, & sine corpore est, & præstantiùs anima nostra intelligit, efficaciùs operatur, gratia firmatur ne labatur, proximiùs Deo accedit, vnde omnia perficiuntur, vbi vltimus & summus gradus, perfectio ipsa aliorum, fons rerum omnium.

Graduum perfectionis naturæ Epitome.

Ordo, quo à	1	Deus.	9
Dei perfe-	2	Angelus.	8
ctione res de	3	Cœlum.	7
clinant,	4	Homo.	6

5 Anim

3	Anima rationalis.	5	*Ordo, quo à*
6	Vita sensualis.	4	*simplicibus*
7	Vita vegetabilis.	3	*ad perfectio*
8	Elementata, vel silentia.	2	*ra fit ascen-*
9	Elemēta, principia simplicia.	1	*sus.*

De Dei nominibus. CAP. II.

DE Deo hic, nō quidem de cognitione essentiæ eius perfecta, quia incomprehensibilis est, sed quatenus concessum est; agemus.

Nomina quæ Deum dicunt, vel significant vniuersaliter, vel per compositionem Cabalisticam, vel per attributionem, vel metaphoricè, vel per relationem ad creata, vel ratione proprietatis.

Generaliter vt plerunque, omnibusque ferè orbis populis appellatio hæc numinis summi est quadrilitera. Apud Hebræos, אדני adonai, יהוה Iehoua, אהיה eheieh, qui est, &c. Assyrijs Adad, Persis συρη, Aegyptijs θωυθ vel θιὺθ, Magis ὀρση, Arabibus ἀλλα, Græcis θεος, Turcis ἀγδι, Hetruscis ισυερ, Latinis Deus, populis noui orbis Zimi.

Per compositionem cabalisticam; ex sacris literis Cabalistæ plura nobis tradunt nómina, vt ferunt, virtutis & efficaciæ admirabilis, cuiusmodi nomē illud quod dicūt sem hamephorah, quadraginta literarum: nomen agla, & similia, de quibus, si Deus vitam largiatur, & velit, latiùs in iam præparatis dicemus commentarijs de Deo.

Per attributionem; nomina sunt septuaginta fortitudinis, qualia benedictus, creatus, magnus, &c. Et totidem amoris, vt vir, iustus, &c. quibus ab ijsdem Cabalistis appellatur, quæ in commentarijs vtroque idiomate, & Hebræo & Latino, exhibebo.

Metaphoricè Deus, siue per translationē, dicitur Leo, astrum, pastor, custos, &c.

Per relationem ad creata, creator, dominus, sanctificator, refugium, salus, &c.

Ratione proprietatis; Deus dupliciter dicitur, vel ratione proprietatis personalis, vel alterius. Personalis proprietas sanctissimam trinitatem exprimit; in qua Pater generans, Filius nascens, & Spiritus Sanctus procedens. Ratione alterius proprietatis, Deus dicitur bonitas, fons bonorum, sapientia, vita, deitas, essentia, æternitas per se existens, &c.

Nomina Dei & Domini nostri IESV CHRISTI sunt Christus, Vnctus, Messiah, Emanuel, verbum Dei, vnigenitus

nitus Patris, primogenitus virginis Mariæ, α & ω, via, veritas, panis, vita, iustitia, semen iustum, filius hominis, vermis, &c.

Nomina Spiritus sancti, charismatum largitor, digitus Dei, columba, ventus occultè gratiam inspirãs, ignis, mel, ros, oleum animam impinguans, animumque exhilarans, paracletus, consolator.

De distinctione veri Dei ab idolis, & vnde idola. CAP. III.

DEus aut verus, aut fictus, seu idolum.

Deus verus, vnus est substantia. Malach. 2. cap. 1. Cor. 1. Sap. 12. Deus Deorum dominus. Psal. 49. In personarum trinitate, Pater, Filius, Spiritus sanctus. Sunt & Dij dicti participatione homines aliquãdo, vt ob creationem, filij excelsi omnes. Psal. 81. vel ob adoptionem, regenerati Christiani, Rom. 5. & 8. Ioan. cap. 1. vel participatione beatitudinis, & eius fruitione: vel ob ministerium Dei exequutum, vt Moses constitutus à Deo, Deus Pharaonis, Exodi cap. 7. & Angeli boni, dij, Iob. cap. 1. Quodque iudices Dei iudicium exerceant, dij dicti, Exodi 22. Psal. 46.

Falsi Dij, originem habuerunt ex Diaboli impietate, vel ex præsumptione & sui superbia, ex aliorum fictione, ex inani ratiocinatione, ex admiratione virtutis, ab euentibus, locis, regionibus, à metu & superstitione.

Diaboli impietas, vel suasio, potissima fuit idololatriæ causa, & seminarium falsorum deorum. Voluit ipse enim esse Deus, & similis fieri altissimo, Esai. 14. voluit & adorari ab ipso Deo dño nostro IESV CHRISTO, Matt. 4. sic dij gentium, dæmonia, Psal. 80. eaq; persuasione primos parentes aggressus est, Eritis sicut dij, Genes. 3.

Præsumptione aũt propria deos se dici voluerunt, & passi sunt superbia, vel rerũ placido successu, plures. Vt Rex Tyri, Ezech: 28. Herodes, Act. 12. Alexander, & alij.

Fecerunt aliqui sibi deos, & vnaquæque gens fabricata sibi est Deum suum, 4. Reg. 17. vt Sidonij, 3. Reg. 12. Ephesij, Act. 19. Adorauerunt & rectores orbis terrarum, Sap. 3. atque per adulationem Deum dixerunt Nabuchodonosor, Iudith. 5. Vt ob nimiam dilectionem aliquando filij parentes, & contrà patres filios post mortem venerati sunt, & dicarũt cultus diuini ergò statuas, Sap. 14. Sicùt & ob virtutem insignem, & miracula, voluerunt Dei honores deferre Apostolis, Act. 14. Prisci, rerum inuentores, vel

vel qui earum vsum docerent, pro dijs honorarunt. Lact. libro 1. cap. 18. eosque, qui eis aliquo modo profuissent. Hinc illa farrago idololatriæ, Cereris, Bacchi, Iouis, Herculis, & similium. Fuit & aliquando Dei delatus honor tyrannis, ad conciliandas sibi eorum mentes.

Ex inani ratiocinatione pertinaces in suis axiomatibus Philosophi, cùm nō possent ad supremū, primum, & præcipuum gradum conscendere principiorum, quæ sibi persuadebant esse principia priora, constituerūt deos. Sic Alcmæon deos dixit sydera, Alexander Milesius astra, Anaximenes Milesius quoque aërem, Aristoteles sed variè mundum & mentem, Brachmanes lumē rationis, Cleanthes Assius Stoicus æthera, Chrysippus diuinam necessitatem, Democritus pœnam & beneficium, Empedocles quatuor elemētorum naturas, Heraclitus Ephesius deos ex igne, Parmenides & Melissus coronam quandam fictitiam vniuersi, Prodicus Ceus quatuor elementa, Solem atque Lunam, Pythagoras Samius & M. Varro animam per vniuersum mundum meantem, Straton & Lucretius naturam, Stoici mundum, Speusippus vim naturalem, Theophrastus vnum & vniuersum, & omne, Zeno Citticus diuinam legem & æthera.

Ab admiratione virtutis, virtutes ipsas, & alia pro numine habuerunt, vt pudicitiam, concordiam, spem, honorem, clementiam, fidem. Sic de vitijs etiam aliquibus.

Ab euētibus, fortunā, victoriā & similia deas fecerūt.

A locis, plures ethnicis, vt terrestres, cœlestes, inferi, palustres, montani, marini, fontales, fluuiales, manes, lares, &c.

A regionibus cœli & alios distinxerunt, de quibus ad fastidium vsque Cicero.

Metus & superstitio, eiusdem farinæ quoque deos fecit, serpentes, dracones, Pomonam, Floronam. Faciunt & Deum suum quidam ventrē, id est, voluptatem, vt 1. Cor. 6. ad Philip. 3.

De Theologia. CAP. IV.

QVia Theologia nihil aliud est, q̄ sermo de Deo, de ea disputandi conueniens sequitur occasio: hoc tamen præter morem in superioribus vsurpatum, eò quòd de rebus agatur arduis, probationes quasdam subnectemus dictis, ne dum commentaria in has Syntaxes expectantur, dubius remaneat, & ab authoritate diuinæ paginæ ieiunus & destitutus animus.

Basis

Basis itaque & fundamentum Theologiæ Deus.

At sermo de Deo, vel Theologia, docet in summâ Deum cognoscere, eius mandata & Ecclesiæ vniuersalis seruare, mysteria & sacramenta Legis, fœlicitatem beatorum, pœnas & supplicia contumacium.

Theologia, alia vera, alia falsa.

Vera rursum triplex, mystica, symbolica, simplex. Mystica Theologia est, secretissima mentis cum Deo loquutio, diuinæ caliginis intuitio, & ad Deum per secretiora & admirabiliora scansio, qua per contemplationem quis erigitur vsque ad ipsam vnitatem, Deo magis appropinquãdo, relictis sensualibus & intellectualibus ipsis. Symbolica est, quæ per figuras & inuolucra quædam alia, diuina significantia, ea quæ Dei sunt, exhibet: quemadmodum Pythagoras olim suis dogmata tradidit: & dominus noster IESVS CHRISTVS parabolis, seu parœmijs vsus, symbolicas & Prophetarum aliquas visiones, & Angelorum apparitiones. Simplex Theologia est, quę ita simpliciter docet, ac tradit.

Falsa Theologia, est deorum falsorum, fictæque religionis, & hæreticorum.

Eusebius aliter Theologiam diuidit, in fabulosam, naturalem, & ciuilem. Fabulosa, quam & historicam dicunt, Poetis maximè attributa. Naturalis & mystica, quã sapientes approbarunt. Ciuilis, quæ in singulis ciuitatibus consuetudine & legibus defenditur.

Theologia continetur in lege antiqui Testamenti, & noui: vtraque scripta & non scripta. Volumina rursum Testamenti antiqui diuidunt in legem, Prophetas, & hagiographa Hebræi.

Legem scriptam dicunt, תורה בכתב, cuius quinque libri, Genesis, habens 50. capita: Exodus habens capita 40. Numerorum, capitum 36. Deuteronomium cap. 34.

Prophetas, in maiores vel primos, & minores diuidunt. Maiores illis Iesaias, habens capita 66. Hieremias, habens capita 52. Ezechiel, habens capita 48. Connumerant inter primos Prophetas Thalmudistæ libros Iudicum, Iosue & Samuelis, id est, primum & secundum Regum, & Melachim, id est, tertium & quartum Regum, vt ait Galatinus lib. 1. aduersus Iudæos, cap. 1. Minores dicunt Prophetas, Oseam, Ioelem, Amos, Abdiam, Micheã, Nahum, Abbacuch, & alios sequentes inter sacra Biblia.

Hagiographa Hebrei vocant כתובים, inter quę annumeramus libros Sapientiæ, Ecclesiastem, Ecclesiasticum;

sum, *Psalmos*, Prouerbiales: historiales, Iosue, Iudicum, Hester, Tobiam, Ruth, &c.

Notat Rabi *Kimhi* in directorio viarum linguæ sanctæ, per versus apud Hebræos sacra Biblia fuisse scripta, atque in libris legis esse versus, 5845. Prophetarum omnium qui in Hebraico extarēt sermone, 9294. Hagiographorum, 8064. Quod non est referendum ad omnia volumina, quæ hodie extant Latinè excusa, quæ quamuis sint in canone Ecclesiastico, & meritò recepta, nō tamen sunt in canone Hebræorum.

Legem non scriptam Hebræorum, kabalam & traditionem dixerunt antiqui. Et Rabini eorum nominant תורה שבעל פה, id est, legem, quæ in ore scilicet Mosis, data est in monte Synai: quam ille tradidit Ieoscuæ, Ieoscuas autem Senioribus, Seniores Prophetis, & Prophetæ viris synagogæ magnæ, vt scribitur in libro qui פורקי אבות id est, capitula patrum. Per hanc intelligunt mysticam & spiritualem legem, publicata primùm à Mayr, qui ex Idumæo Necromantico factus Iudęorum proselytus, falsò interpretatus est legem diuinam & Prophetas, & legem illam contexuit & confinxit, quam dicunt Misna, id est, secundam legem, & multis voluminibus illustrauit & præscripsit Rabi Monoa, vt refert Iacobus de Valentia, in Psalmum 8.

Noui Testamenti lex etiam & scripta, & non scripta est. Scripta, habet Euangelia quatuor Sanctorum Matthæi, Marci, Lucæ, Ioannis. Continet & historiam Apostolorum, Epistolas eorundem, & prophetiam Apocalypseos. Non scripta, continetur traditionibus Apostolicis & Ecclesiasticis, vniuersalibusque synodis. Et in summa, in omnibus sacris voluminibus & constitutionibus, littera, gesta docet: quid credas, allegoria: moralis, quid agas: quò tendas, anagogia.

De Epitome totius Theologiæ. CAP. V.

APostoli domini nostri IESV CHRISTI, pædagogi totius Ecclesiasticæ disciplinæ præstantissimi, omnem fidei & Theologiæ rationem in capita duodecim per compendium coniecerunt, singulis quid de ea sentirent exprimentibus: vnde epitome illa nobis Symbolum dicitur Apostolicum. Hocque Christianis vbique p orbem vniuersum pro tessera est, qua se internoscāt: & pro lapide Lydio, ad quem dicta factáve, & scripta nostrà relata & collata, num Christiana sint, comprobentur. O-

portet autem credere antequã intellligamus, Esaiæ cap. 7. Quamobrem omnia capita fidei & symboli Apostolici, per verbum Credo incipiunt.

Symbolum Apostolicum.

SS. Apostolorum nomina. *Articuli.*

1 D. PETRVS. Credo in Deum, Patrem omnipotentẽ, creatorem cœli & terræ.
2 D. ANDREAS. Credo in IESVM CHRISTVM, filium eius vnigenitum.
3 D. IOANNES EVANGEL. Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine.
4 D. IACOBVS MAIOR. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus.
5 D. THOMAS. Descendit ad inferos, tertia die resurrexit à mortuis.
6 D. IACOBVS MINOR. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei Patris.
7 D. PHILIPPVS. Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.
8 D. BARTHOLOMAEVS. Credo in Spiritũ sanctum
9 D. MATTHAEVS. Credo Ecclesiam catholicã, Sanctorum communionem.
10 D. SIMON. Remissionem peccatorum.
11 D. IVDAS. Carnis resurrectionem.
12 D. MATHIAS. Vitam æternam.

De Theologiæ vinculo, dilectione, & diuinis præceptis. CAP. VI.

EX dilectione pendent Lex & Prophetæ. Ea autem est, Dei, & proximi. Dilectio Dei, instituitur per tria priora præcepta primæ partis tabularum mandatorum diuinorum, sicuti reliqua Decalogi mandata actus nostros ad proximi dilectionem formant. Sunt & alia extra Decalogum, quæ & eodem referri par est. Decalogi præcepta decem sunt.

1. Non habebis deos alienos coram me. Exodi 20. Deuter. 6. & 5. Leuit. 26. Psal. 80. Iosue 24. 1. Cor. 6. & 10. Genes. 35. Hic cultus iniungitur diuinus. Dilectio Dei, est cordis, in fide, spe & charitate. Fidei diuinæ aduersantur vel repugnãt, omissio bonorum operum, infidelitas, dubitatio fidei, nimia scrutatio eiusdem, hæresis, fidei abrenunciatio,

nunciatio, magia, incātatio, obseruatio sortium, dierum, & temporū, & somniorū vana, irreuerentia in Deum & eius sanctos, superstitio, idololatria, id est, deferre cultū, qui soli Deo debetur, creaturis. Spei bonæ aduersatur excessus, nimia sui confidentia, nimia securitas, vel nimia præsumptio suorum meritorum: aduersatur & defectus, desperatio misericordiæ Dei. Repugnat & charitati dilectionis Dei, seruili timore & pœnæ formidine Deum colere, vel ob retributiones solas & res temporales, cumq; odio proximi: item anteponere diuinæ voluntati hominum iussa.

2 Non assumes nomen Dei tui in vanum. Exodi 20. Quo præcepto dilectio Dei in verbo mandatur. Cui repugnat periurium, blasphemia, hypocrisis, votum pro vanis & illicitis, voti culposa dilatio, & infractio, iuramentum temerarium, cuiusmodi illud est, quod non fit cum iudicio, vel discretione rerum, cum veritate, necessitate cogente, pro iustitia, & cum Dei reuerentia. Assumit & nomen Dei in vanum, qui sacris mysterijs, sacramentis, & gratia diuina abutitur.

3 Memēto vt diem Sabbati sanctifices. Exodi 20. Hoc iubet & re ipsa Deum diligere. Cui repugnant excessus, & defectus. In excessu peccatur, festis diebus opus facere seruile, dare operam ludis, theatris, negotiationibus, irreuerenter vel superstitiosè sacros dies colere. Defectu committitur in illud præceptum, non omninò, vel malè, vel pro parte colere, omittere quæ diuini officij sunt, vel sacrarum cæremoniarum, non ieiunare, ieiunia temerè peruertere.

4 Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus super terram. Honor hic consistit in veneratione, obedientia, ope & auxilio spirituali & temporali. Pater propriè & mater ratione generationis dicitur. Patris nomen tamen hic referri potest ad Deum ratione creationis & generationis, dignitatis, curæ & potestatis. Erit & pater ratione informati animi, & ingeneratæ doctrinæ discipulis præceptor, patrimus, q. cathechizat & instruit baptizatos, prælatus, magistratus, & ratione potestatis & solicitudinis paternæ, princeps, tutor, adoptans, & ratione ætatis, senior. Inhonorantur isti omnes ingratitudine, inobedientia, irreuerētia, contemptu, irrisione, contumelia, detractione: si percutiantur, si non alantur, si non iuuentur.

5 Non occides; scilicet neque te, neque alium, non

ore, non corde, non opere. Corde, qui odit fratrē suum, homicida est, 1.Ioan. .. Ore, contumelia, detractione, & consilio necem quis inferre potest; saltem bonæ famæ interitum. vt iudices, sententia etiam innocenti possunt vitam impiè adimere. Opere; quis potest vel ansam exemplumque dare perditionis, vel manu propria; duello, aliove modo occidere, vel auxiliari, vel occasionem præbere, vt venenum; vel poculum subijcere. Licet tamen certis de causis interdum, non quidem propria; sed publica authoritate mortem inferre. Sic licet animalia ad vsum vitæ concessa, sine iniuria tamen alterius, necare: licet pœnas vltimi supplicij, lege iusta aliqua iubente, impijs irrogare: in bello indicto iusto hostes interimere. Se autem occidere vlla ex causa non licet: verùm oblatam mortem & illatam eligere potiùs, quàm aliquid scelestum committamus, æquo animo & alacriter ob Dei fidem, salutemque proximi, licet & decet. Sicuti sancti Dei Martyres post martyrū omnium caput fecerūt.

6. Præceptum; Non mœchaberis. Exodi 20. Marci 10. ad Hebr. 13. Hoc præcepto sordes veneris illicitæ submouentur, & prohibentur: vt mollities, qua se quis voluntariè polluit, Corinth. 6. Genes. 38. infandum crimen Sodomiticum, ad Roman. 1. Genes. 19. Leuit. 20. concubitus cum brutis, Leuit. 20. prohibetur & cum mulieribus extra matrimonium: ideo damnata fornicatio dicta simplex, 1. Corinth. 6. ad Ephes. 5. non erit scortum. Deuter. 23. prohibetur adulterium, Leuit. cap. 20. Tobiæ 4. item stuprum vel cum virgine, vel vidua: Incestus cum consanguinea, vel affini. Sacrilega commixtio cum Moniali, Monacho, Presbytero, Diacono; Subdiacono. Raptus; contra voluntatem coniugum, vel parentum: vel ante nuptias coniunctio. Abusus vxoris in concubitu, & omnis illa turpissima fellatio & irrumatio.

7 Non furtum facies. Exodi .. ad Ephes. 4. Marci 10. Hoc prohibetur iniuria à bonis proximi, sicuti superiori prohibebatur à persona.

Furtum est, inuito domino rem eius contrectare, illicitè retinendo, subtrahendo, latrocinando, prædando, p artes illicitas extorquendo: vt ludo, lenocinio, adulterio, vsuris, rapere: simoniacè adipisci beneficia: bona pauperum retinere: bonis à Deo concessis abuti: malè bona alterius dispensare.

8 Non loqueris contra proximum tuum falsum. Exodi 20. Deuter. 5. Leuit. 19. Hoc in iudicijs egemus, ne quis falsò

falsò deferat, accuset, testetur, iudicet: item in societate conseruanda hominum, ne falsum quis dictet, scribat, dicat, quod famam, amicitiam, veritatem, honorem alterius tollat, imminuátve: conuitiando, calumniando, ne quis mentiatur.

Mendaciorum D. Augustinus species constituit plures *libro proprio*: capitale, vt in religione: alicui nocens, & *neminem* iuuans: aliquem lædens, & nemine iuuans: aliquem iuuans, neminem lædens: in sola mentiendi fallendique libidine, placendi cupiditate dictum: quod nulli obest, & prodest alicui, obest tamē mentienti, qui nunquam propriam animæ salutem debet postponere vtilitati, vel bono alterius.

9 Non concupisces domum proximi tui, &c. Exodi 20. 1. Corinth. 10. ad Roman. 7. 2. Pet. 1. Hoc præcepto radix omnium delictorum exscinditur, nempe cupiditas. 1. Timoth. 6.

10. Eodem referri debet vltimum præceptum, Non desiderabis vxorem proximi. Deus enim maximè cor & voluntatem scrutatur, 1. Reg. 16. Sapient. 1. quia ex corde exeunt delicta & cogitationes prauæ, Matth. 15. b. & concupiscentia cùm conceperit, generat peccatum, ex cuius consummatione mors, Iac. 1. b.

Reliqua de præceptis, & quædam axiomata de Deo & Theologia. CAP. VII.

VLtra Decalogi præcepta, alia dicuntur moralia, alia cæremonialia, alia iudicialia. Moralia, de moribus statuunt, quæ non fuerunt in lege Euangelica sublata, vtpotè quæ iuris naturalis & immutabilia sint. Cæremonialia, modum & formam colendi Dei præscribunt. Iudicialia, ad commercia humana & politiam pertinent: quorum, cæremonialium scilicet & iudicialium, species lege noua partim sublatæ, inquātum vmbras futurorum referebant: partim retentæ, & rursum institutæ. Omnia præcepta apud Hebræos vel affirmatiua numero 248. vel negatiua numero 365. erant. Reducuntur & illa ad alia præcepta Decalogi, vel tanquam conclusiones ex illis elicitę, vel tanquam principia, vel vt sepes & propugnacula eorum, qualia potissimùm cæremonialia.

Axiomata de Deo.

1 Nihil Deo quod non sit Deus.

2 Deus accidentia non recipit, quamuis enuntietur per attributas alijs proprietates.
3 Deus substantia incomprehensibilis, sicut & eius opera.
4 Cogita de Deo quicquid melius potes, de te quicquid deterius vales.
5 De Deo amplius credere debes, quàm scire possis.
6 Religio nobis à natura indita: modus autem colendi Deum, ex lege & more receptus.

Axiomata de Theologia.

1 Scripturæ sacræ authoritas suprema omnibus alijs est, quia à Sancto Spiritu dictata, subiectumque habet nobilius Deum, & finem præstantiorem vitę ætern ę beatitudinem.
2 Theologiæ studium bene ordinatum incipit ab articulis fidei, vt aliæ scientiæ à naturaliter notis principijs.

De Sacramentis. CAP. VIII.

ELegit Deus certam materiam, per quam addita forma ex sanctorum verborum conceptione, diuinam suo arbitrio distinctam hominibus exhiberet: non secùs ac potestate sua in creatione rerum singulis verbo suo concessit certas & efficaces naturas ex tota substantia pendentes. Sacramentum itaque & sacræ rei inuisibilis visibile erit signum, inquantum res videtur, sed ratione gratiæ oblatæ erit vltra signum res ipsa significata: vt signum est esse animam in corpore hominis, si corpus fungatur hominis actionibus, & tamen ibi vltra signum animæ, anima est ipsa efficax, sed indiuisibilis.

Sacramenta, alia legis diuinæ antiquæ, alia nouæ.

Antiquæ, erant cæremoniæ legales: potiùs tamen pura signa, quàm verè sacramenta, quòd tantùm futuram gratiam indicarent, non autem exhiberent. 1. Corinth. 10. b. ad Hebræos 9. 9. 10. Diuus Ambrosius in Psalmum septuagesimum tertium. Erat & Circumcisio sacramentum legis antiquæ, quæ delebat originale peccatum præputij minutione, in virtute & fide tamen futuri, non præsentis Messiæ.

Nouæ legis, secundùm catholicam Ecclesiam sacramenta septem sunt, quibus Deus nos sibi consecrat, sanctificat, nos curat & conseruat.

Primum Baptismus Christi in remissionem peccatorum,

rum, de quo Iohan.3. ad Ephesios.5. 1.Iohan.5. Actuum 2. Cyprian. lib.1. Epistola 12. alius à beati Iohannis Baptismo, qui in pœnitentiam erat institutus. Actuum 9. & in actis concilij Niceni. Hoc ianua aliorum sacramentorũ. cap. fin. De cleri. non baptiza. ministran. in volumine Gregorij.

Secundum Confirmatio, de qua Actuum 19. in concilio *Florentino*, apud Cypri. De ablutio. ped. & lib.1. Epist. 12. in conci. Triden. decreto de confir. cap.1. August. contra Donat. c.20. Et contra literas Petillia cap.144.

Tertium Eucharistia, Iohan.6. concil. Florent. &c. vocat D. Dionysius Areopagita hoc sacramentum, consummationem aliorum sacramentorum, lib. de ecclesiast. hierarch. cap.4.

Quartum Pœnitentia. Actuum 8. Iohan.2. cuius partes contritio, confessio, satisfactio.

Quintum Extrema vnctio. Iacob.5. D. Chrysost. tracta. de Sacerdotio.

Sextum Matrimonium. Ad Ephes.5. Matth.19.

Septimum Sacer ordo, & potestas, ad tractanda & exhibenda sacrosancta fidei mysteria. 1. Timot.2. Constituitur autem hic ordo inter ecclesiasticas personas: quarum inferiores Ostiarij templi. 1. Paral.9.15. & 26. c. ostiarius. 23. dist. in decreto magno Gratiani. Deinc Lectores, de quibus Actuum 15. Luc.4. Cypri. lib.3. Epist. 17. & lib.2. Epist.5. Tertiò Exorcistæ, de quibus & Actuum 19. Ioseph. lib.8. antiqui. cap.2. Quartò Acolytæ, de quibus Cypr. lib. 2. Epist. Epist.8. cap. acolytis. 23. dist. cap. cleros. 21. dist. Quintò Subdiaconi, cap. subdiaconus. 23. distin. Sextò Diaconi, Actuum 6. dicto cap. cleros. Septimò Presbyter. 1. Timoth.3.

Considerantur in sacramentis, Deus, qui gratiam largitur: materia, cui verba accedunt: forma in verbis, & alijs posita: minister & dispensator mysteriorum: gratia ipsa concessa, siue res sacramentalis: & character, in his potissimùm qui characterem imprimunt indelebilem, vt baptismus, confirmatio, ordo. Consideratur & modus exhibendi sacramenta: in quo quædam præcedunt, & quædam sequuntur obseruanda.

SYNTAXEΩN ARTIS MIRABILIS, LIBER SEPTIMVS.



In quo agitur de Angelis & Magia.

De Angelorum diuisione.

CAPVT I.



SEcundum locum post Deum inter substantias, Angeli habent in nostra arte: spiritus diuini ad ministerium Dei à Deo creati: hominibus eius voluntate ad salutem operandam etiam officiosi, nuncij, & legati Dei, vnde & ἄγγελοι dicti: incorporei, immateriales, impassibiles corporaliter, non mente, quia gaudere, contristari, amare, & metuere dicuntur.

Angeli omnes creatione & substantia boni sunt, electione aũt facta aliqui mali, distincti ideo ab ijs qui boni remanserunt. De bonis priùs agamus, de malis deinceps.

Bonorum Angelorum synonyma.

Angeli. Genes. 32. Exod. 14.
Angeli boni. eo.
Angeli Dei. eo.
Angeli Domini. Genes. 16.
Angeli sancti. Lucæ. 9.
Filij Dei. Iob. 1.
Electi 1. ad Timot. 5.
Reges, vel מלכים melachim.
Dij, vel אלהים elohim.
Vigiles. Daniel. 9.

Angelorum bonorũ ordo, hierarchia dicitur cœlestis: est namq; triplex hierarchia, nempe supercœlestis, Deitatis solius: cœlestis, Angelorum: terrestris, militantis Ecclesiæ.

Hierarchiæ cœlestis ordines nouem secundùm Thalmudistas.

In 1. sunt חיות הקידש chaiothhakodesc: in quo constituunt Angelos, per quos Deus vitam largiatur.

In 2.

In 2. אופנים ophanim: in quo cōstituūt Angelos, per quos Deus chaos distinxit.

In 3. ארלים aralim, vbi sint, per quos iuncto nomine Dei היהוה haiehoua, Deus fluxibilem materiā largitur.

In 4. השמאלים hașchemalim: per quos Deus corpora fabricatur.

In 5. שרפים Seraphim: per quos Deus elementa depromit.

In 6. מלכים Melachim: p quos Deus metalla ꝑducit.

In 7. אלהים Elohim: per quos Deus ꝑducit vegetabilia.

In 8. בני אלהים bene elohim: per quos Deus producit animalia.

In 9. כרובים Cherubim, per quos Deus producit homines.

Secundùm Christianos, ex D. Dionysio Areopagita, Hierarchia cœlestis tres classes & nouem ordines habebit huiusmodi.

Prima classis.

In 1. ordine & supremo viciniores Deo Angeli dicuntur שרפים Seraphim, id est, incendentes, & ardentes in illustratione diuinæ contemplationis. Esa. cap. 6.

In 2. כרובים Cherubim, id est, multitudo sciētiæ. Esai. 6. Ezechiel. 9. & 28. Psal. 79.

In 3. Throni, apud quos relucet iudicij diuini & voluntatis Dei rectitudo. meminit D. Paul. ad. Coloss. 1.

Secunda classis.

In 4. Dominationes: ex ijs legitima formula dominādi, & imperiorum. Dio. Areopag. lib. de cœl. hier. c. 8.

In 5. Principatus: ex quibus ducendi, & regendi notio.

In 6. Potestas: ex quibus modi coactionis iusti & legitimi.

Tertia classis.

In 7. Virtutes.

In 8. Archangeli.

In 9. Angeli.

Ordines primæ & secundæ classis, in contemplatione & dispositione corū quę exequi alios oportet, consistere videntur. Tertia autē classis, in actione & exequutione.

De officijs bonorum Angelorum.

CAP. II.

OFficium bonorū Angelorum, ministerium exhibet vel Deo immediatè, vel hominibus, vel alijs rebus.

In Dei ministerio, contemplatio, & voluntatis eius exequutio.

Circa homines ministerium Angelorum, societates, prouincias, & respublicas, & imperia eorum solicitè curare: vel singulis adesse in illis custodiendis, conciliandis, defendendis, iuuandis, erudiendis, deducendis, sanandis.

Exhibent autem suam opem, vel inuisibiliter vt plerunq;, vel visibiliter ea forma quæ congruit mysterio, vel quæ concipi posit ab eo cui apparent: vt aliquando apparuerunt in forma rotę, animalium, hominis alati, iuuenis, pastoris, & alijs figuris, vt dicemus in commentarijs.

Circa res alias Angeli soliciti, cùm eas ex Dei lege disponunt, conseruant, tuentur aduersus dæmonũ, & aliorum vim: cùm tempestates fugant, vtilia promouent.

De Dæmonibus, siue Angelis malis, & nominibus eorum quibusdam.

CAP. III.

ANgeli mali, dæmones sunt: quos tamen Ethnici & bonos & malos genios rati sunt esse.

Synonyma quibus generaliter omnes impÿ Spiritus appellantur.

Angeli mali, Psal. 77.	Volucres cœli Matth. 13. Mar. 4.
Diabolus, Matthæi 25.	Leo deuorans, rugiens, 1. Pet. ca. fi.
Dæmones, sæpe.	Leuiathan, Iob. 40.
Serpens, Genes. 3 Apoc. 12.	ἀπολλύων, Apoc. 15.
Draco, Apoc. 12.	Exterminator, eo.
Beemoth, Iob. 40.	Vectis, Esaiæ 25.
Principatus, ad Eph. ca. fi.	Serpens tortuosus, Iob. 25.
Potestates tenebrarum.	Tentator, Matth. 4.
Satan, calumniator, Luc. 10. Matth. 16. Apoc. 20.	Inimicus homo, Matth. 13.

De distinctione Dæmonum, & de quibusdam naturis eorum. CAP. IV.

DIstinguuntur Dæmones vel ratione nominis suppositi, vel ratione locorũ in quibus degunt vel operantur. Nomina varia sunt, partim apud magos vanissima & cõficta, partim ex aliqua alia causa illis imposita, vt Beelzebub, Baal, Dagon, &c. A' locis dicti cœlestes, vel aerei, aquatiles, terrestres, subterranei, ignei, vagi.

Cœlestes

Cœlestes vocat aereas potestates. D. Ioannes Apoc. cap. 13. & D. Paul. potestates aeris huius, ad Ephes. 2. Dominus autem IESVS CHRISTVS, volucres cœli, quæ bonum semen in vtilitatem hominum sparsum deuorent. Matthæi 13. Marc. 4. Luc. 8. Istos dicunt negotiari in aere, & ex congregatione rerum alibi existentium confingere in eo phantasmata varia, spectra, idola, acies, pugnas: concitare κεραυνούς, πρηστῆρας, τυφῶνας, tonitrua, fulmina, pluuias quasdam, grandines, & ventos: corrumpere aeris puritatem, & morbos immittere. Subdiuidere autem cœlestes licet Dæmonas in æthereos, & aereos propriè. Aetherei erunt illi, qui & planetarij, qui vel circa planetas, vel ex planetis quasdam operationes perficiunt: totque erunt eorum species, quot planetæ, Saturnini, Iouiales, Martiales, Solares, qui ferè in forma apparent leonis: Venerei, qualis Comus apud Philostratum lib. 1. de iconibus: & Lunares, Aerei: reliqui sublunares sunt, regionibus distincti, vt alij orientales, alij occidentales, alij meridionales, alij septentrionales siut, alij diurni, alij lucifugi, quales Telchines, laruæ.

Aquatiles dæmones, qui rebus & hominibus in aquis & per aquas insidiantur, moliunturq; submersiones.

Terrestres, qui super terram insidiantur, certis regionibus aliquando gaudentes, vt qui rogabant Dominum ne extra regionem illos mitteret. Matth. 5. Sic aliqui montani syluis gaudentes, vel ibi exorcismis morari coacti. qui quibusdam dicti sunt Syluani, Fauni, Satyri, quamuis & alioquin animalia videantur: Hebræis, pilosi שעירים scegirim, Esaiæ 13. & 34. Leuit. 17. sunt & terrestrium numero dicti onoscelides, qui apparent forma crurium asini apud Sozomenū, lib. 8. cap. 6. Item aliud dæmonium sagarum & veneficarum, hirci forma. Sunt & terrestres empusi, vno pede incedentes, & δείκελοι terrorem incutientes: penates, lares, lemures: genij mali, qualis is quem Brutus ante mortem conspexit, & Sylla, & dæmonium illud Socratis: tales Teranti, dissidia mouentes: Ternistratores, qui insidiātur verbo, cogitatione, opere, hominibus, animalibus, rebus. Item Spiritus fornicationis, apud Oseam cap. 6. Leuit. 20. Deuter. 18. & aliorum vitiorum suasores: de quibus Origen. homil. 15. in Iosue, & D. Hieronym. in c. 6. ad Ephes. tales ei incubi, succubi, quos vocabant Dusios Galli, de quibus & D. Aug. li. 51. de ciuit. cap. 23.

Subterranei dæmones, perniciosissimi, qui sæpe apparent puteos & metalla effodiētibus. Nominat duos Geor

gius

gius Agricola lib. de subterraneis animalibus, alterũ Annebergium, alterum Suebergium. Ij ruinas adstruunt, terram concutiunt.

Ignei, qui in igne, vel circà degunt, vel per ignem operantur. Vagi dæmones, miseri magis dicuntur, ab Empedocle errantes, quos impellat æther in pontum atrum, & inde pontus in continentem proijciat, tellus rursum agat in solem rapidum, qui postea implicet illos telluris vertigini, vt ait Plutarch. lib. non esse fœnerandum.

Dæmonum quorundam qui sibi Dei cultum vsurpauerant, nomenclatura.

CAP. V.

ADonis, Thumus Hebreis, id est, consumptus, siue incendium: idolum Syrorum. Ezechiel. cap. 8.

Adramelech, id est, pallium regis, vel magnitudo, vel potentia regis: idolum Sepharnaitarum. 4. Reg. 17.

Anamelech, id est, afflictio, vel responsio regis: etiam Sepharnaitarum idolum. 4. Reg. cap. 17.

Asima, id est, delictum: idolum virorum Emath.

Astharte, a caule vel grege dicta Dea: idolum Sidoniorum. 3. Reg. 11. 4. Reg. 23.

Astaroth, idolum Palæstinorum. Ioseph. lib. 6. antiq. cap. 14. 1. Reg. 4. 7. & 4. Reg. 23.

Baal, id est, dominus, vel subijciens, aut posidens: idolum Sidoniorum, Samariæ & Moabitarum. Num. 22. Iudic. 6. ad Rom. 11. De hoc 3. Reg. 16. 18. 19. 22. & 4. Reg. 3. 10. 17. Hierem. cap. 2. 12. 23. 32. Oseæ cap. 2. 10. 13. Martem Græcis fuisse arbitratur Lactant. li. 2. de Orig. error. cap. 15.

De Baalim, Iudic. cap. 2. 3. 8. & 1. Reg. 7. 12. & 3. Reg. 8. & 2. Paralip. cap. 24. 28. 34.

Baalberith, fœdus Baal, phanum Baal. Iudic. cap. 9.

Beelzebub, id est, dominus, musca: idolum Accaronitarum. 4. Reg. 1. Matth. c. 10. 12. Marci 3. Lucæ 11. princeps dæmoniorum, vt Pluto apud Græcos.

Bel, id est, vetustas: idolum Babyloniorum, Hierem. 50. 51. Daniel. 14. Esa. 46.

Belphegor, id est, dominus hians, vel aperiens, dominus nuditatis: idolum Moabitarum Oseæ cap. 9. 1. Numerorum 25. Deuter. 4.

Chamos, quasi palpans vel recedens, vel auferẽs: Moabitarum idolum. Num. 21. 3. Reg. 1. Paral. 20. Hierem. 48.

Dagon, id est, frumentum, vel dolor, vel piscis eorum: idolum Philistinorum. Iudic. 16. 1. Reg. 5. 1. Machab. 10.

Deumus,

Deumus, cacodæmō adoratus in Tamerani insula. Ludouicus Romanus Patricius lib. 5. Nauigation. cap. 2.

Melchon, rex, vel consiliator eorum, idolum filiorum Ammon. 4. Reg. 23. 2. Paralip. 20. Hierem. 49.

Militia cœli, siue stellarum numen; Deuter. 17. & 4. Regum 17. 21. 2. Paralip. 33. Hierem. 19. Sophon. 1.

Nergal, id est, explorans, vel lucerna: idolū Cuthæorū.

Nibhas, prophetans, vel visionem loquens: idolum Euæorum.

Regina cœli, Hierem. 44. quo loco legūt Hebræi, opus cœli, vnde alij horoscopia, alij lunam intelligunt.

Phegor, hiatus, nuditas: Num. 25. Deut. 3. 4. Iosue 22.

Remom, 4. Reg. 5. id est, altitudo.

Remphas; exaltatio nihili. Actuum 7.

Serapis, idolum Aegyptiorum, Apis & Osiris dictum, quòd Porphyrius putat principem & imperatorem malorum dæmonum, & tesseram. Theodoretus lib. 3. Græcar. affectiō.

Succor Benoth, id est, tabernacula filiarum, idolum Babyloniorum.

Tharthar, concatenatus, idolum Heuæorum. 4. Reg. 17.

Vualdat, idolum etiam Babyloniorum. Abdias lib. 8. histor. Apostolicæ.

Obseruarunt & aliqui, illa nomina Iupiter, Mercurius, & aliorum idolorum, fuisse non hominum, sed dæmonū, vt Origenes contra Celsum. Euseb. lib. 4. Pręp. Euang.

Alia distinctiō dæmonum, & ex operibus eorum. CAP. VI.

Distinguuntur etiam dæmones à munerib. quæ exequuntur. Quamobrem aliqui vltores sunt scelerum, Ecclesi. 39. & ita vsurpatur illud, Tradi satanæ & Angelis eius: talis potest esse qui dicitur Asmodeus, destructor, vel ignem mensurans. Tob. 3. aliter dictus Samuel: talis & Abbadon, id est, perdēs. Alij præstigiatores & magici. Alij seminatores malorum, Apoc. 7. Alij criminatores, exploratores. Apocal. 9. Alij tentatores, quales πάρεδροι assessores diaboli, ad vitæ tædium & desperationem impellentes. Alij insidiatores, &c.

Insinuant se, & hominibus apparent dæmones, istis de causis potissimum:

1 Si inueniant eos vacuos bonis actionibus.
2 Si sæpe inuocentur, si se ipsis quis deuoueat.
3 Si curiosa quis sectetur.

4 Vel ardeat habendi desiderio.
5 Si impurus sit, non secùs ac beati mundi Deum videbunt.
6 Si nimio odio proximi vltionem perniciosissimè expetat.
7 Si nimia tristitia deijciatur.

De Magia vetita, & potestate dæmonum.

CAP. VII.

SVbiectum improbatæ magiæ & præstigiorum, in dæmonibus est, & in superstitione vana.

Exercent itaque potestatem suam dæmones in ea quæ animi, quæ corporis, quæ externa sunt.

In animum agunt, eundem de mente ac sanitate deturbantes, infatuantes, phantasmata porrigẽtes: sicuti dum Saul furebat, quãdo possidebatur ab spiritu malo, 1. Reg. 16. & lunatici apud D. Matth. 17. Agunt & persuadendo intrinsecus, mouẽtes voluntatem: incitant & eandem extrinsecus, cùm mouent corpus obiectis, philtris, veneficiis: cogunt autem nũquam. Perturbant & animum, dum Dei permissu inuadunt animam, vt apparet in energumenis: item dum imbuũt malis artibus & magicis aliquem.

Super corpora potestatem exerunt, vel transferendo corpora, sicut Matthæi 4. & vt ferunt fide digni authores, Simonem magum per aëra volasse, Hegesippus lib. 3. de excidio Hierosolym. D. Ambros. sermo. 66. & in cap. 8. ad Romanos D. August. sermo. 3. de Petro & Paulo. Quod & bonos Angelos aliquãdo fecisse legimus: sic enim puto raptum Eliam, Abbacuc delatum in lacum Danielis. Daniel. 14. & D. Philippum translatũ in Azotum, Actuum 8. Operantur & magicè mutando corpora, si vera sunt quæ referunt, mutatos fuisse socios Vlysis à Circe in bestias, vt Plutarc. in Gryllo, Virgil. in Pharmaceutria, Homerus & alij scribunt. Item socios Diomedis in aues, apud Virgil. in 10. Aeneid. & Ouid. 4. Metamorph. Arcades traiecto stagno in lupos, apud Plinium lib. 8. cap. 22. Homines in iumenta, apud D. August. lib. 18. de Ciuit. & Pallad. in vita Macarij Alexandrini cap. 19. & 20. Sicuti & sacra pagina in exordio tradit virgas in colubros mutatas, aliaque magicis incantationibus à magis Pharaonis. Rursum & potestatem in corpora exerunt, occidendo Dei permissu, vt Iob. cap. 1. morbos inferendo, fascino, incantatione, mutatione & corruptione elemẽtatorum. Constringunt & concumbendi cum mulieribus potestatem,

tem, can. Si per sortiarias, ca. requisisti, 33. qu. 1. tit. de frig. & malefic. Quod operantur (secundum Palladium Hierosolymitanum Episcop. in 4. Senten. distinct. 34. quæst. 2. artic. 5.) modis quinque:

1 Per interpositionem corporis.
2 Per refrigerationem virtutis generatiuæ.
3 Per detentionem membrorum genitalium.
4 Per occlusionem spirituum, quorum vi fit cōgressus.
5 Per speciem menti obiectam, quòd videatur mulier turpissima.

Dicunt in res externas dæmonum potestates apparuisse, in traductione facta aliò messium satarum, vt ait Virgil. in Pharmaceutria: dumque ait, 4. Aeneid. deduci montibus ornos, sicuti & Plin. lib. 17. cap. 23. tradit alia similiter iisdem incantationibus traduci. Operantur & mirificè in externa, subtiliter mouendo, tollendo, impellendo, & aliunde in vnum locum cogendo.

De definitione & distinctione Magiæ.

CAP. VIII.

MAgiæ nomen Persico idiomate tantùm exprimit sapientiā & apicem perfectioris philosophiæ: nam idem sunt magi apud Persas, ac apud Græcos philosophi, apud Indos Brachmanes & Gymnosophistæ, apud Gallos Druidæ, Bardi, & Semnothei, apud Siculos Galeotæ, apud Aegyptios sacerdotes, apud Italos Hetrusci haruspices, apud Latinos sapientes, apud Cabalistas prophetæ, apud Babylonios & Assyrios Chaldæi. Cæterùm cùm ferè cuncta saluberrimis orta initiis peruenerint ad nimium, degenerarunt & discipuli aliqui à magorum & sapientum puris putisque institutis, atq; aliquando præter modum curiosi, vel affectata quadam sciendi superstitione, metas veræ sapientię transgredientes, prolapsi sunt in vanas illas magiæ improbatæ obseruationes, & tam celebri magiæ nomine cōspurcato, in odium: appellatio antea honoris & præstātiæ conuersa & in dedecus est, vt & docet Plin. lib. 30. cap. 1. & alibi.

Constat igitur ob abusum magiam exosam: at quatenus suis *regulis* continetur, cognitionem esse rerum eximiarū, *diuinarum* & humanarū, siue naturalium: aliamq; probam, nempe naturalem, & diuinam: aliam improbā, nempe dæmonicā, natam ex abusu diuinæ sapiētiæ, & superstitiosam, natā ex eiusdem abusu & rerum naturaliū.

Naturalis magia est, quæ ex naturis rerum, non omnibus,

bus, sed doctioribus & peritioribus cognitis, pendentibus vel ex tota compositi substantia, vel certa aliorum mixtione effectus operatur mirabiles: estq; philosophiæ physicę consummatio, atque apud vulgus instar miraculi. Quare hæc accipit effectus à natura, & virtute cœlorum, stellarum, elementorum, animalium, metallorum, plantarum, lapidum: quorum scientia ex astrologia, metaphysica, physica, medicina, experiētia & obseruatione.

Siue sit diuinatrix, quæ futura & effectus ex causis naturalibus pendentes prædicat: siue operatrix, quæ mirabilia ignorantibus causas & vires rerum, exhibeat. Diuina sapientia vel magia, quæ in virtute, in nomine & potestate Dei, non rebus naturalibus consistit: veluti quando prophetæ ventura prædicunt, quando eo modo miracula Christiani perficiunt, vel fide, vel oratione: vnde vera Cabala, quæ est superstitione Rabinorum conspurcata, fuit composita ex nominibus omnipotentis Dei vel expressis in sacra pagina, vel extractis arte aliqua, vel receptis per manus à viris sanctis.

Improba, dæmonica, vana & superstitiosa, est quæ Theurgia & γοητεία dicitur: illaque aut simplex, inuocatione & operatione constans dæmonum: aut composita, scilicet addito quodam fuco naturalis cuiusdam virtutis, vel veræ religionis interposito colore, vt incauti eius pretextu decipiantur: & plerunque illa composita, est specie recti decipiens.

Composita itaque magia, vanissima, vtitur inuocationibus dæmonū, vel tacitis cum iisdem pactionibus, quæ maximè homini Christiano abominatio: & vt fraudes celet, addit ex quatuor elementis aliquid, vel terræ, vnde Geomantia, vel aquæ, vnde Hydromantia, vel aëris, vnde Aëromantia, vel ignis, vnde Pyromantia. Abutitur hominibus, olim eos sacrificare iubens, vt exta inspicerentur. Abutitur & hominibus, vt instrumentis suæ impietatis, per eos promente dæmone oracula per os, per pectus, per vmbilicum, per genitalia, vt scribit Plutar. de cessatio. oracu. Iamblicus de mysteriis Aegyptiorum, Origenes lib. 7. contra Celsum, Eustathius in 2. Iliad. D. Chrysost. homil. 9. in epist. ad Corinth. Cæl. Rhodig. lib. 4. c. 10. Scrutatur & magia in manu lineas, vnde nata χειρομαντεία: vultus & faciei sectiones, & proportiones, (quæ tamen, si non excedant temperamenta corporea, non omnino improbantur) hanc dicunt Physiognomiam.

Abutitur etiam animalibus, dum ex auiū garritu persuadere

ſuadere futurorum nititur cognitionem: hanc dixère Augurium, vt ait Cic. 2. de diuinat. vel dum diuinat per eaſundem inſpectionem, vnde Haruſpiciū, Auſpicium ſeu οἰωνοσκοπία. Tireſiæ inuentum, ſecūdum Plin. lib. 7. cap. 56. vel dum volatilium iubet paſtum, cantum, volatum obſeruare, ac ſi in illis eſſet diuinitas, aut futurorum notio, cùm tamē nec ſe, nec ſibi futura aues cognouerint. Quod & de alijs animalibus quæ obſeruantur, dictum velim.

Plantas item ſuæ inſaniæ accommodat, vt ait Plin. lib. 24. cap. 17. lapides, & metalla, vnde & λεκανομαντία, quæ fit peluibus aqua plenis dæmone inuocato: quam magiam apud Perſas ſeruari teſtatur Strabo in 15. Accedit κατοπτρομαντία, quæ per ſpecula fiat, & ἀξινομαντία, quæ per ſecures, & alia inſtrumenta ferrea, ſiue alligentur cribro, vnde κοσκινομαντία, ſiue clauis alligetur Pſalmis, ſiue quis alio modo metallis abutatur.

Horrenda & illa, quæ manes & mortuos putat ſe infeſtare & euocare, dicta νεκυομαντία, quæ habet cum dæmonibus colloquia: ad quam vſus ſuperſtitioſus & vaniſsimus transfertur characterum, ſuffumigationum, eccleſiaſticarum orationum, & ſceleſtiſsimus fit ſacramentorum abuſus. Et in ſumma nihil ſanctum eſt, quod magus non vſurpet & polluat. Atque idcirco in magia frequens abuſus, non dicam vſum, dæmoniorum, veneficiorum, collyriorum, vnguentorum, potionum, philtrorum, alligationum, ſuſpenſionum, annulorum, imaginum, characterū, laminum, chartarum, certorum numerorum, ſonorum, ſacrificiorum, purificationum, ſolitudinum, ſortium, ligationum, faſcinationum, cogitationū ſeu imaginationum, animi exceſſus, incantationum, adiurationum, exorciſmorum, conſecrationum, deuotionum, ieiuniorum, ſomniorum, orationum, cæremoniarum, & coniunctionum cœleſtium.

Et hæc hactenus de Angelis bonis & malis dixiſſe ſufficiat. Supereſt vt de ijs quæ in claſſe ſubſtantiæ traduntur, dicamus, quæ alius tomus Syntaxeon proximè Deo fauente excudendus docebit, in quo breui compendio de mundo, de homine, & de eius omnibus artibus, & inuentis docebimus, & de reliquis quę in artis Speculo explicanda & percurrenda relinquuntur: nunc enim non datur otium, quia ad lectiones ordinarias proſequendas Cadurcum reuocor.

*

FINIS.

COMMENTARIA IN PROLEGOMENA SYNTAXEΩN MIRABILIS ARTIS,

Per quam de omnibus disputatur, haberurq; cognitio.

Authore D. Petro Gregorio Tholosano I. V. Doctore, nunc in noua Academia Lotharingica Pontis Camassonij Professore publico.



Cum Gratia & Priuilegio Cæs. Maiest.

COLONIAE.

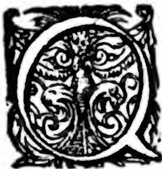
IMPENSIS LAZARI ZETZNERI.

ciɔ. iɔc.

CLARISSIMO VIRO VNDIQVE ABSOLVTO,

Nicolao à Bauffremont, Baroni & domino à Senescey, Equiti Regio torquato, & à secretis Regis Consiliario dignissimo, magno Galliarum domusq; Regiæ Prætori, necnon Balisuo Cabillionensi, &c. P. Gregorius, nunc in noua Academia Lotharingica Pontis Camassonij Iuris Cæsarei publicus Professor.

S. D.



Vum typis excudi curarem Syntaxes Artis mirabilis, Illustriss. didici non tam ex relatione virorum doctiorum, quàm ex tuijpsius colloquio, inter proceres heroesq; aulicos, te singulari quadam Musarum familiaritate, & bonarum artium præstantia, vt luna pollet inter ignes minores, multis præclarissimis viris anteire. Mirum quidem primùm & ferè incredibile visum, hominem tot negotijs occupatum, curisq; grauioribus Reipubl. implicitum, literarum studijs & scientiarũ in labyrinthis vel aliquantulam, impendere posse operam: tandem tamen admonitus fui, quòd cum maiori admiratione admirationem sustulit, te quas genio cæteri dant horas, Musis & literis consecrasse, & à bellorum strepitu defessam mentem, solitum continuata lectione reficere: ad hæc tanto ingenij dotatum acumine, vt quæ alij, velut sortis dissimilis, seiũgunt ob laborem, qui seorsum totum videtur deuorare hominem, possis exiguo tempore, & leui molestia, vnà pertractare. Quamobrem cùm ob id, tum ob tuam in viros literatos humanitatem, qua etiam me dignatus es, decreui hosce primos in Artem nostram Commentarios, qui

tunc

tunc cùm te noui etiam prælum expectabant, oculis tui perpoliti ingenij subijcere: sperans, si tibi probentur, eo magis à cæteris eruditis probandos: neque parua laus mihi accedit, magnis placuisse viris. Vellem autem, eorum munus eo suscipias animo, quo is, qui tui est obseruantissimus, offert. Vale. Lugduni, Pridie Non. Nouemb. 1574.

Εἰς Μοῦσαν, περὶ λαμπροτάτου, καὶ ἐπιστημονικωτάτου ἀνδρὸς, Πέτρου Γρηγορίου, ᾠδή.

Στροφή.

Μοῦσαι παρνήσσου τὸ ἄκρον
Ναιετῶσ' ὄρος, πινοῦσαι
Ῥεῖθρα πηγῆς κασταλίης,
Ἴθι δεῦρο, καὶ ἐμοὶ
Νῦν μέλος ἡδύλογον δὸς, κῦδος αἰνῶν
Εἵνεκα Γρηγορίου ἐσθλὸν δυνάμενον.
Ἔργον ἐστὶν, οἶδα καλῶς,
Σφόδρα μὲν ἀργαλέον, τὸ σέλας
Φῶς τε λαμπρὸν διευχώρου
Γαλλίας, ὡς χρὴ, ἐπαινεῖν.

Ἀντιστροφή.

Ἄξιος φαίνεται, ὃς ἐν τῇ
Ταῖς ἐπισήμοις μέγιστος,
Ἠ δὲ θαυμαστὸς τελέθει
Ξυνετοῖσι τοῖς βροτοῖς.
Τῶν νομικῶν δὲ κρατεῖ τῶν νῦν ἁπάντων
Ἠδὲ παλαιοτάτων, ὡς ἠελίοιο
Ἀστέρας φάος σκοτίζει.
Τίπτε αὐτοῦ γλυκύτητα λέγειν
Καὶ μεγίστην ἀγχίνοιαν
Λανθάνει αὐτοῦ τὸ ἔργον,

Ἐπῳδός.

Τοῦτο μοι βάρος βαρυνόει
Λίαν, ἂν ἐμῇ
Ὠδῖνι οὐκ ἐπικουρᾷς:
Ταῦτ' ἐγὼ λίσσω τῆς
Φωνῆς ἀκοῦσαι παρθένου
Μούσης λεγούσης τόδε ῥῆμα,
Εἰ κενὸν βούλῃ ἐμεῖο
Τὴν βοήθειαν, μάτην
Τὸν Γρηγόρειον καλαδεῖν,
Ὃς ἐν συντάγμασι
Γλῶσσαν τε δόξης τυγχάνει σφόδρ' ἀσσίτων.

Πίτρος Γέραρδος Βάξις.

IN LIBRVM PETRI GREGORII, ERVDITISSIMI Iurisconsulti, Epigramma.

Gregorius miraclum orbis, lumenq; coruscum,
Maximus in sophia, iuris & arte virûm:
Gregorius, peperit quem clara Tholosa, Garumnæ
Ob cuius famam lata fluenta tument:
Gregorius librum hunc nocturnis, atque diurnis
Perfecit studijs, tempore in exiguo.
Quo lumen iurique, alijs atque artibus adfert
Conspicuum ingenij dexteritate sui.
Qui cupis ergo aliquid non tritum addiscere, cultum
Et lepidum assiduo hunc volue labore librum:
Hic etenim veterum tibi erit vice, Lector, & instar
Illorum, quos nunc rumor ad astra vehit.

In eundem.

Phœbus vt exoriens, currusque à gurgite Atlantis
Extollens tenebras, lucidaque astra fugat:
Sic liber hic fulgore suo compluribus olim
Doctorum scriptis quæ viguêre, nocet.

Petrus Gerardus Vaxis Cadurcus.

PETRO

5

PETRO GREGORIO IVRIS PROFESSORI TVNC APVD Cadurcos, nunc Lotharingos consultissimo.

Si cultura dedit Graiæ Latiæque camænæ,
Vt veræ sophiæ dinumerentur opes:
Phœbe, lyræ pudeat, lauro nam cingere crines
Hæc tua Gregori pagina sola potest.
Hoc illo maior, diffundens vindice fato
Promerita ingenij flumina viua tui.

IOAN. BAPT. BELLAVDVS.

IOAN. MATTHAEVS TOSCAnus ad Lectorem.

Cùm iam Scæuola, cùm Papinianus,
Cùm Paulus, Iabolenus, & trecenti
Quos longum numerare sit, Quiritum
Euoluant referentque iura chartis,
Doctis scilicet, & laboriosis:
Quid nosse expediat nouum libellum,
Quæris, materia refertum eâdem?
Illud Gregorij docet libellus,
Quod non Scæuola, non Papinianus,
Non Paulus, Iabolenus, aut trecenti,
Qui doctum faciunt modò, & peritum
Iuris discipulum: pium, bonumque
Fingit Gregorius, Deoque gratum.
Quo plus est igitur pium, bonumque,
Quàm iuris vocitarier peritum,
Hoc plus Gregorij dabit libellus,
Quàm det Scæuola cum Papiniano,
Cum Paulo Iabolenus, ac trecenti.

באורך נר נר אתאור:

ELENCHVS CAPITVM HORVM COMMENTARIORVM.



Cap. 1. De omnibus posse disputari, & omnium cognitionem quandam haberi.

2. Esse debere aliquam artem generalem, adhuc docetur.

3. Quid sit ars nostra magna.

4. De potentia & actu.

5. Quo pacto in homine scientiæ generalis semina potentia insita sint, cúrve alij alijs doctiores: & vnde animalibus quædam cognitio.

6. Rationes adferuntur, cur nõ omnibus cognoscendi éadem facultas, cur diuersi non similia sciant.

7. De viris illustribus, qui de omnibus disputandi artem professi sunt.

8. Cur tantoperè rerũ cognitione homo delectetur.

9. Rursum à dignitate hominis alia ratio.

10. Scientiam nobis subministrare etiã conscientiam.

11. Ratio alia, cur discere expediat, ducta ab eo, quòd se homo nosse debeat: & alia.

12. De medijs & modis discẽdi & sciendi, præter communem ordinem & humanum.

13. De gradibus, quibus perficitur via ordinaria.

14. De sensuali cognitione, & vnde error ex ijs quæ per sensus cognoscimus.

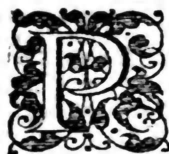
15. De phantasia, cogitatione, ratione, mente.

COMMEN-

COMMENTARIA IN PROLEGOMENA ΣΥΝΤΑΞΕΩΝ artis mirabilis.

De omnibus posse disputari, & omnium cognitionem quandam haberi.

CAP. I.



RINCIPIORVM principio inuocato, atque artium, scientiæ, & bonorum omnium largitore placato Deo, suffragijs Deiparæ sanctissimæ, & aliorum piorum cœlitum accitis; moneri expedit, initio Deum Optimum Maximumque, creasse rerum thou & bahu, materiam scilicet & formam, ac vniuersi ornatum: vltimum autem creationis sex dierum opus fuisse hominem, vt omnium quæ in cœlo, quæ've in terra, naturam, & vim, in vnam veluti epitomem referret eximiam: non secus ac periti artifices faciunt, qui totius operis molem priùs mente agitant, partibusque conuenientibus distinguunt, deinceps reipsa consummatum in lucem educunt opus. Vt non immeritò in hoc homine & cœlestia, inuisibilia, & terrena, & visibilia, quæ've ex his componuntur, quodammodo naturam propriam recognoscant, eiq; vt affini & cognato inseruiant, sicuti latiùs, cùm de homine tractabimus, Deo iuuante, explicabitur. Quod in primis persuadere potest, omnium rerum cognitionem homini esse necessariam: quin etiam illi fuit imperatum, seipsum nosse: & Moses olim quemque sæpe admonuit his verbis, Attende tibi. Quæ quidem sui notitia, est rerum omnium absolutissima disputatio, per quam paulatim & perfectiori certiorive ordinato tramite ad Dei notitiam perueniamus: etsi illa sit perdifficilis, quandiu corporis huius pondere & vinculis deprimitur. Corpus quippe, vt ait Salomon [a], quod corrumpitur, aggrauat animã: & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem; ex quo homo in turpe prolapsus delictum, contumax legi impositæ de nõ edendo fructu ligni vitæ, caliginem ignorantiæ subiuit, vt nec

a *Sap. 9. d.*

minimum quiduis planè cognoscat: & quod anteà infusa cognitione perfectè nouisset, nunc non nisi summo cũ labore discere, idq; imperfectè & lippis oculis cernere potest. Proinde lucubrationes & vigiliæ, quæ in studia impenduntur, ab Ecclesiaste [b] dicuntur nomine occupationis pessimæ. Et proposui, inquit, in animo meo quærere & inuestigare sapienter de omnibus: hãc occupationem pessimam dedit Deus filijs hominum, vt occuparẽtur in ea. Additq;, q in doctrina & sapientia, prudentia stultitiaq; dignoscẽda nihil aliud versetur, q̃ labor & afflictio spiritus: atq; in multa sapientia maximam esse indignationem: & addentẽ scientiam, addere & laborem. Quamobrem in hac parte egemus necessariò arte aliqua & methodo: alioquin nõ possimus à tam implexo labyrintho nos explicare, nec quæstionem propositam D. Ioanni Baptistæ à Iudæis, dissoluere [c]. Tu quis es? Porrò si ignoras te, ô pulcherrima anima inter mulieres, hoc est, inter alia opera Dei, egredere & expergiscere à graui ignorantiæ somno, & abi post vestigia gregum tuorum, contemplare, inquam, ordinẽ rerum creatarum, in quibus disces rationem tuæ præstantiæ, admirabilem rerum nexum, altitudinem & profundum scientiæ & sapientiæ incomprehensibilis demiurgi & architecti omnium Dei, vt admonet Salomon [d]. Sic proprium dicitur hominis scire p causas: quas quidem probè cognoscemus, si nos ipsos perfectè cognouerimus. Quod vt assequamur, nobis explicanda multis antè seculis incognita ars, certis legib⁹ & præceptis concludenda erit. Verùm antè remouẽdus est vulgi erroris scrupulus, dum nouum putant, & ferè inauditum, artem & scientiam aliquã esse, qua in omnibus erudiamur, & per quam ratio de omnibus aliqua reddi possit. Cùm scriptum sit [e], Cunctæ res difficiles: non potest homo eas explicare sermone. Et rursum, Ego Ecclesiastes fui Rex in Hierusalem, & proposui in animo meo sapienter inuestigare de omnibus, quæ fiunt sub Sole, &c. Vidi cuncta quæ fiunt, & ecce vniuersa vanitas. Addit Plin. [f] omnium rerum posse adferre causas, non minùs mirum esse, quàm constare in aliquibus. Et Virgil. [g]

Quæ mortal' spes est, quæ amentia maior,
In Iouis errantem regno perquirere velle.

Suffragatur Saluius Iulianus, cognomento Seuerus, Mediolanensis iuris peritissimus, Iaboleni discipulus, qui inter responsa, frequentatum illud edidit [h] tritum apud iuris vtriusque studiosos. Non omnium quę à maioribus nostris

b Ecclef. 1.
c Ioan. 1.
d Cant. ca. 1.
e Ecclef. c. 1.
f lib. 2. hist. nat. cap. 12.
g In carm. de Aetna.
h l non omniũ. l. 19. de legib⁹. lib. 1. Pand. tit. 3.

nostris constituta sunt, rationem reddi posse. Sunt aliorum testimonia, qui subscribunt huic sententiæ, nō tam excusandæ ignorantiæ gratia, q̄ quia ita rerum experientia cognouerint, seriò de rebus diuinis philosophati: docueruntq; mortalium cognitionem, ad illum conscendere gradum non posse, vt omnia Dei opera, imò nec minima, possit plenè indagare. Et tanquam curiosam & extra cancellos infirmitatis humanæ, discendi nimiam cupiditatem, potiùs mortalibus inutilem & noxiā, procul ablegauerunt. Suadet & ratio, quæ eū qui non inuenerit omnium causam moneat, & cogitare debere se hominē esse, Deo ipso sine proportione inferiorem, Deique ad mensuram sapientiæ participem, non illi æqualem, non similem: tantoque Dei cognitione minorem, quanto excellentia naturæ eius vincitur: & limitatam cùm habeat & circumscriptam naturā, cognitionis infinitæ non esse capacem, vt doctè scribit D. Irenæus [i]. Accedit non tantùm vanum esse cognitioni rerum omnium se immiscere, sed & impium de aliquibus disputare velle: veluti de Dei essentia incomprehensibili dogmata velle ratione humana explicare: non aliter, quàm si quis vellet mare omne cribro includere, globum vniuersi pugno cōstringere. Cùm finiti ad infinitum nulla sit proportio. Stultè omninò hęc proculdubiò videtur quis moliri: stultius autem creaturam cum creatore de cognitionis similitudine certare, dignumque potiùs diuina animaduersione & vindicta: scrutator enim diuinæ maiestatis opprimetur ab ea. Nec bonum est multum mel comedere: vt habetur in Prouerbijs hagiographis [k]: & omnis bestia quæ tetigerit montem, scilicet celsitudinem Dei, lapidabitur, vt ait Deus in Exodo [l]. Sed neque ratio reddi potest, nec expedit quidem, de omnibus mysterijs actibusve diuinis. Incomprehensibilia enim sunt iudicia Dei: quod D. Paulus [m] admonuit, dum raptus ad tertium vsque cœlum ingenuè professus est, se ibi diuina & arcana audiuisse, quæ non licerет hominibus eloqui, vt multò magis non liceat de his rationem veluti de dubijs reddere: cùm diuina, veluti indubitata credi debeant, & non agitari. Ideò idem D. Paulus animo voluens supereminentē Dei essentiam, totus in admirationem raptus exclamat [n]. Altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, q̄ incomprehensibilia sunt iudicia, & inuestigabiles viæ eius: quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? Hoc & Moses iussu oraculi erigens tabernaculum Deo figuris inuolutè explica-

i *lib. 2. cōtra Hæres. c. 43.*

k *Prouerb. cap. 25. d.*

l *Exod. cap. 19. c.*

m *2. ad Cor. cap. 12. a.*

n *Ad Rom. cap. 11.*

explicauit [o], dum duos Cherubinos ad latera propitiatorij adiecit, qui expansis alis velabant oraculum: & Iesaias [p], Seraphim dixit in throno altissimi velare alis faciem & pedes Domini: indicantes per hæc adyta, incomprehensibilem Dei maiestatem esse. Diuus etiam Cyrillus Archiepiscopus Hierosol [q]. proprietates, inquit, Dei eloqui non licet, nec possumus: & in his quæ de Deo dicuntur hæc maxima scientia est, ignorantiam fateri. Magnus item ille Basilius Cæsariensis Episcopus, [r] docendo Dei proprietates, eas esse ait humano ingenio incomprehensibiles, & arrogantiam summam de illis disputare: quæ rursum alibi repetit [s], idq; ob nostræ mentis infirmitatem. Vnde & Dionysius Areopag. testatur [t], non esse possibile aliter illucere diuinum radium nobis, nisi per varietatem velaminum sacrorum anagogicè circumuelatum: & nisi priùs sit secundum nos, vt ait, hoc est accommodatè, prouidentia paterna connaturaliter & propriè præparatum. Additq; [u], idcirco in visionibus sacrosanctis Spirituum figuras effingi imagine boum, aquilarũ, *rotarum*, leonum, volatilium, & huiusmodi. Subscribit D. Ioan. Damascenus [x], ἄῤῥητον τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον: θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε id est, effari nequit vel comprehendi diuinitas: Deum namq; nemo vidit vnquam, eo quòd, vt ait D. Paulus [y], Deus inhabitat lucem inaccessibilem: & nubes, & caligo, vt Dauid [z], in circuitu eius. & rursum [a], caligo sub pedibus eius. Cum hac & apparuit Mosi [b]: & in horrore magno & tenebroso, Abrahamo, pactũ cum illo initurus [c]. Et quid diutius immorer in singulis persequẽdis, quæ sacrosanctæ narrant literæ, cùm nobiscum gentilium authores consentiant? Inter quos insignis antesignanus erit Corn. Tacitus [d]: Sanctius & reuerentius, inquit, visum est gentilitati, de actis Deorũ credere, quàm scire. Nemo autem dubitat, scire, dictis philosophantibus idem quod per causas cognoscere: & ideo scientiam repellendo, repulsam curiosam per rationes humanas, disquisitionem, non cognitionem fidelem. Nulla enim est similitudo perfecta Dei, quia non nisi vnus, quamuis sit trinus in persona: nulla causa originalis, à qua possit dici Deus, cùm sine principio: nullum accidens in Deo, neq; alia in eo sunt, quæ alij conueniant: vnde per alia, nec per rationes alias, quàm per seipsum, & à seipso perfectè cognosci & sciri possit. Itaq; Plato [e] audacter, sed verè dixit, fatendũ esse nos nihil de Deo cognoscere, neq; de ipso, neq; de illius nominibus, quibus seipsum vocat, quanquam

o *Exod.25.b.*
p *cap.6.1.*
q *Cathech.1. illuminat.*
r *lib.1. cõtra Eunomium, de quali. Spiris. san.*
s *Super Ps. 115. de substan.*
t *Lib.1. de cœl. hierar. cap.1.*
u *cap.2.*
x *lib.1. orthod. fid. capit.1.*
y *1. ad Tim. ca.6.*
z *Psal.96.*
a *Psal.17.b. & 2. Reg. cap.5.d.*
b *Exo.19.b.*
c *Genes. capit.15.*
d *lib. de moribus German.*
e *In Cratilo.*

quam constet eum seipsum vero nomine nuncupare: tractandumq; de ipso, prout in lege homines acceperunt. Quod de essentia Dei intelligendum est, vt nullis rationibus assequi illa possimus, nisi eatenus, quatenus nobis in lege & oraculis, & per ipsum Dominũ nostrũ IESVM CHRISTVM reuelatũ extitit. Consentit Proclus [f] dum ait, nos perfectè venari nõ posse Dei cognitionẽ per sensibiles & compositas rationes. Quia si id fieri posset, accideret vt parem vim ingenij haberet homo ac Deus, imò maiorẽ, si ipsum vt est comprehenderet: latiùs enim patet continens contento, pro facultate & modo continendi: & ita animus qui comprehenderet Deum, qui spiritus immensus, & interminabilis, & infinitus est, infinitus esset, & maior infinito, si infinitum vt est continere & complecti posset, & ita maior Deo esset, & ipse Deus quoq;. Quod effari, etiam preter blasphemiam, quàm absurdum sit, nemo est qui non videat: quandoquidem nullo modo fieri possit vt infinitum, quod est Deus, contineatur & comprehendatur: nam tunc non esset infinitus, sed finitus, si esset comprehensibilis. Neq; fieri potest Deum esse comprehensibilem: nam si esset comprehensibilis, illud quod eum comprehenderet esset potiùs Deus, tanquam maius & precipuum & antiquius, & summum. Summum autem, & supremum quod est, quodq; per se est, & super essentiam, & ab alio non dependens, sed ex seipso, & in seipso, necesse est vt sit Deus. Quod & nouit Sibylla Erythrea [g] ἀλλὰ θεὸς μόνος εἷς πανυπέρτατος, Sed Deus unus solus omniũ supremus: quod & citat D. Clemens [h]. Alphraganus etiã Arabs [i] voluit res diuinas, ac pura fide credibiles altioris esse ordinis, à quarũ comprehensione debilitentur rationes humanę, nec illas queas assequi. Itẽ Theophrastus [k] sic notat. μέχρι μὲν οὖν τινὸς δυνάμεθα δι' αἰτίου θεωρεῖν, ἀρχὰς ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων λαμβάνοντες. ὅταν δὲ ἐπ' αὐτὰ τὰ ἄκρα καὶ πρῶτα μεταβαίνωμεν, οὐκ ἔτι δυνάμεθα· εἴτε διὰ τὸ μὴ ἔχειν αἰτίαν, εἴτε διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. quod est, hucusq; ad aliquid quidẽ possumus speculari per causas, primordia à sensibus sumentes: quando aũt ad ipsa extrema & prima trãsierimus, nõ ampliùs possumus: siue eo quòd non habeamus causam, vel propter nostram impotentiã, & mentis debilitatẽ. Nam eius rei, cuius nõ est prius, demõstratio esse nõ potest vlla: & cõsequenter nec à nobis explicationẽ ex nostris suscipe potest. Quod & nouit Platon [l]. Sed meliùs, atq; omnino expresse versib. quatuor expressit. Euripides [m], inducẽs loquentẽ Hecabẽ his verbis.

f Loco quo tractat de inuentio. patris.

g Libro 1. χρησμῶν, 1. oraculorũ.

h In protreptico.

i lib. quẽ de scientijs scripsit.

k In suis Metaph.

l In Cratyl.

m In Troad. ab. actu 4. vers. 24.

Ὦ γῆς ὄχημα, κἀπὶ γῆς ἔχων ἕδραν,
ὅστις ποτ' εἶ σὺ δυστόχαστος εἰδέναι
Ζεὺς, εἴτ' ἀνάγκη φύσεως, εἴτε νοῦς βροτῶν
Βαίνων κέλευθον, καὶ δίκην τὰ θνητ' ἄγεις id est,
O terræ vehiculum, & in terra sedem habens,
Quisquis tandem es, inaccesse nostris animis
Iupiter, siue naturæ ordo sic ferat, siue mens mortalium,
Te veneror: omnia enim secreta & sine strepitu
Qui facis incedere via, & iusto libramine mortalia & humana.

Quocirca cuiq; videri potest necessariò concludendũ, artem generalem ad omnia enucleãda inutiliter & vanè nos polliceri: cùm nec omnia à mortali intelligi possint, sitq; id propriũ Dei, omnia scire & omnia nosse, & extra illum neminem esse, qui id sibi attribuere possit. Et ita etiam testantur qui Deum verè non nouerant, vt & Sibylla Erythrea [n].

n Lib. 1. Sybyll. orac.

ἀθάνατος σωτὴρ πανεπίσκοπος, ὅς μ' ἐκέλευσεν ἀγγέλλειν ὑμῖν, ἵνα μὴ φρεσὶν ἐξαπόλησθε. id est,
Omnia nanq; nouit
Immortalis saluator, qui omnia prouidet, & me iussit
Nunciare vobis, ne mente pereatis.

Firmat Maximus Tyrius [o]. Et apud Homerũ [p] Menelaus Idotheam filiam Prothei marini senis alloquens, pro Dea eam affatus sic ait: *ἀλλὰ σύ πάρ μοι εἰπὲ, θεοὶ δέ τε πάντα ἴσασιν*, sed tu dic mihi, Dei enim omnia norunt & sciunt. Quod certè & defæcatius cecinit Dauid [q]: Ecce Domine tu cognouisti omnia, nouissima, & antiqua. Salomon oratione sua ad Deum [r]: Tu nosti, inquit, solus cor omnium filiorum hominum quod etiam scribitur rursus alibi [s], ne quis putet ea dicta temerè: sed prouidè: atque Apostoli orantes repetunt, Tu Domine, inquiũt, qui corda nosti omnium, ostende quem elegeris [t]. Et Baruc, [u] Qui scit vniuersa, nouit eam sapientiã, & adinuenit eam prudentia sua. Et paulo pòst, Hic est Dominus noster, & nõ æstimabitur alius aduersus eum. Iterumq; Salomon [x] Rerum sapientia tua, quæ nouit opera tua, quæ & adfuit tunc cùm orbem terrarum faceres. Nouit autem ille eo modo, vt omnia sciat & nouerit antequã fiant. Sic enim professa Susanna calumnijs impetita apud Danielem [y] Deus, inquit, æterne, qui absconditorũ es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant, tu scis quoniã falsum testimonium attulerunt cõtra me, & ecce morior, cùm nihil eorum fecerim, quæ isti malitiosè composuerunt contra

o Sermone 31. a
p Odyss. vers. 379.
q Psal. 18. a. vers. 4.
r 3. Regum, ca. 8. e. ver. 39.
s 2. Parali. c. 6. eo. vers. 30.
t Act. 1. d. fol. 24.
u cap. 3. d. vers. 32.
x Sap. 9. b. vers. 9.
y cap. 13. a. vers. 42.

me

me, Neque quicquam ſimile de hominum aliquo quis, niſi fuerit amens, efferre vnquam audeat, vt cuncta nuda & aperta oculis mentis eius ſint vt omnia nouerit. Imò contrà plures fuerunt, qui nec aliquid ab hominibus ſciri poſſe dixerunt, *nihil percipi, nihil cognoſci, & anguſtos eſſe ſenſus, imbecilles animos*, breuia curricula vitæ, & (vt ait *Democritus*) in profundo veritatem eſſe demerſam, opinionibus omnia inuolui, nihil teneri, nihil veritati relinqui, & in ſumma omnia tenebris circunfuſa. Itaque Archeſilas negabat eſſe quicquam quod ſciri poſſet, ne illud quidem ipſum, quod ſibi Socrates reliquiſſet. Sic omnia Socrates & alij latere cenſebant in occulto, neque eſſe quod cerni aut intelligi poſſet. Quod & Carneades & Plato, & tota vetus philoſophorum turba putauit, qui ideo omnia in vtramuis partem diſputantes nihil certi reliquerũt, vt teſtis eſt Cicero [z]. Galenus etiam Pergamenus [a], Scientia, inquit, eſt cõueniens, firma, & nunquam à ratione declinans cognitio: eam autem neque apud Philoſophos, præſertim dum rerum naturas perſcrutantur, inuenias, multò ſanè minùs in re medica: & vt breuiùs me expediam, nec ad homines quidem vnquam venit. Atq; idem [b] ſcientiam in dubium reuocat: niti turq; probare ex eo, quòd non omnibus idem videatur, neque honeſtum, neque ſapiens eſſe, neq; verum: & inde neceſſariò exiſtere contentionem. Nam etſi maximè fuerint ea definita, nõ tamẽ ideo ſcio: ſed eſt in omnibus opinio, ex qua par eſt naſci controuerſiã, vt ſentiunt illi qui ſcientiã firmam eſſe & congruentẽ ducunt, ſed nõ facilè inueniri. Pindarus autem rationẽ mihi reddere eximiè videtur [c].

ἀμφὶ δ' ἀνθρώπων φρεσὶν ἀμπλακίαι ἀναρίθμητοι κρέμανται.	id eſt, circa autem hominum mentes errores innumeri pendent.

Et Plato [d], nullum hominum omnia ſcire poſſe, contendit: vt Maximus Tyrius humanum animum ait mirum in modum imbecillem, facilemq; ratiocinationibus in omnem partem flecti: quòd videlicet in hac ſecunda vita denſiſſima caligine circundatus ſit. Ideo & peritum etiam viatorem aliqua rupe, cœno, foueàue decipi: peritum nauitam nõ ſemper ritè gubernare: medicum terreri etiam peritum ignotis, & probat Lactã [f]. Quæ certè omnia vera ſunt, & quæ nos pollicemur nihilominus veriſſima: nempe artem eſſe, perquam de omnibus ratiocinari poterimus, omniáve cognoſcere. Verùm hæc cognitio & ratiocinatio non tranſgreditur humanas vires, ſed ſecundùm

z *lib.3. Acad. quaeſt. in fine.*
a *tomo vlt. in Iſago. lib. qui Medicus inſcribitur.*
b *tom.4. & lib.3. de diffe.puls. in initio.*
c *Olymp. ode 7. ſtrophe 3.*
d *In Sophiſta, vel de ente.*
e *Serm.26.*
f *li.3. in fine de fal. ſcien.*

cundùm illas, quibus placuit Deo opt. maximo præditam fore hominis mentem, regitur. Quæ enim alterius cognitionis obiecta sunt, quæve alio modo, quàm ratiocinatione noscuntur, non veniunt in hanc tractationem, vt docebimus. Sic verissimum est, neq; pugnat quod scribitur g, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Non est tibi necessarium ea, quæ abscondita sunt, videre tuis oculis. In superuacuis rebus noli scrutari multipliciter: &, In pluribus operibus eius non eris curiosus. plurima enim supra sensum hominum ostensa sunt tibi: multos enim supplantauit suspicio illorum, & in vanitate detinuit sensus illorum. Nos namq; quid sit substantia Dei, vel essentia, quæ sit eius perfectio, siue Angelorũ, siue cœlestium, siue reliquorum, perfectè, & vt sunt, inquirere non docemus: sed rationes & causas adferre, quare ita esse psuademus. Rationum quippe omnium cumulus eo pertinet, vt aliquid tale esse persuadeatur: atq; tandiu nostra ars locum habet, non vltra. vbi enim persuasum est, cessat ars, & remanet veritas, nota vel per se, vel firmiter credita, neque dubitatione ampliùs interpolata. Quin & rationes de diuinis, imò de inquisitione circa essentiam Dei traduntur: non quòd ostendant omnem essentiam, sed quia per cõsiderationem Deitatis expellant de essentia inquisitionẽ. Vt quia Deus est incõprehensibilis, immensus, infinitus, omnipotens, omnia in omnibus, & nihil eorũ, in quibus virtutem exercet: rationes quoq; sunt circa incomprehẽsibilitatem essentiæ, nõ tamẽ docentes essentiam, nisi per consequẽs, nempe incomprehensibilem, & ita Deũ. Quibus infinitę possunt addi per nostram artem probationes aliæ. Idem de secretis, admirabilibusq; Dei effectibus in creaturis, dicendum. Ex quibus etiam Dei cognitionem, & eius admirandæ maiestatis admiranda & inuincibilia colligimus contra incredulos argumenta: quæ ad cœlestia, inuisibilia, & immortalia certa arte nos deducunt, admirabili operum Dei connexu & catena: qua ordine per nostram artem, veluti filo Ariadnes Theseus, extra hæc caduca & inferiora tracti, ad superiora euehimur, vsque ad illud ineffabile primum, quod Deus est. Et ita loquitur Paulus [h], Reuelatur ira Dei de cœlo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis reuelauit: &

g *Ecclesi. c. 2. c. versu 22. 23. 24. 25. 26.*

h *ad Rom. cap. 1. c. ver. 18. 12. 19. 20.*

uit: & inuisibilia ipsius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus, & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles: quia cùm cognouissent Deum, non tanquam Deum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est cor insipiens eorum: & quæ sequuntur. Et Iob [i], Interroga iumenta, & docebunt te: loquere terræ, respondebit, & narrabunt pisces maris: quis ignorat quòd manus domini hæc fecerit? Adde sacra oracula, Spiritus sancti reuelationes; sacras literas, quæ rationum nobis rerum diuinarum abundè suppeditant fontes: non quidem omnibus, sed ijs; qui animum adhibent & inquirunt, & in lege meditantur, prout iubetur libro Iosuæ [k]. Veluti terra non omnibus fructum producit, sed tantùm diligentibus agricolis, & assiduis cultoribus: sic enim homini, qui labori addictus est, Dei sententia comparatum est, vt nihil optimi vel excellentis citra sudorem consequatur. Nec quis nucleum edit, quin decorticet: auriq; venas non in præruptis montibus quisquam colligit, quin prius immensis laboribus cuniculos duxerit omni ex parte per viscera terræ, donec ad venas per silices perueniat. Eo modo maximus labor certè in rerum veritate eruenda, inter tantas tamque densas hominum carnalium tenebras: & multas conuenit tentare vias, vt præcipitia falsitatis vitentur. Minor tamen labor itineris, si quis edoctus fuerit viam compendiariam, quæ, quo quis proficisci velit, & se & alios leui negotio deducat: quam nos docemus. Quænam illa quæris? rationis, inquam, est discursus, & causarum reseratio: quæ duo, nempe ratio & causæ, cùm aliæ sint & diuersæ à re ipsa, tamen ad rem ipsam viam sternunt facilem. Nihil enim in terra sine causa fit, vt scribit Iob [l]: & Arnobius [m], Quicquid geritur, inquit, debet habere causam sui; neque ita esse à ratione seiunctum, vt in operibus feratur cassis, & vacuis ludat inanitatis erroribus. Et rursus [n], Quæcunq; ab hominibus fiunt, maximeq; in re sacra, debent habere suas causas: neque sine ratione est quicquam in negotijs omnibus, atq; in omni administratione faciendum. Et laudatur Anton. Pius Cæsar, quòd omnium quæ gessit in senatu, per edicta rationem reddidit, vt scribit Iulius Capitolinus [o]. Et miserorum verè refugium est, imò certè alienum ab interiori homine qui ratione vtitur, non posse rerum discernere causam aliquam. Et quanquam nō possit causam essentialem reddere, quę in omnibus à creatione Dei

i cap. 12. à. b. vers. 7. 8. 9.

k cap. 1. b vers. 8.

l cap. 5. vers. 6.

m lib. 7. contra gentes.

n eod. lib.

o In eius vita.

virtute natiua consistit: brutum omnino est, si saltem vel quod ita placuit, vel vtile, vel honestum, vel conueniens sit, non ratiocinetur vel à fine, vel efficiente, vel ab alijs medijs, quæ nos trademus. Mouet nos ad id Dei illa prouidentia, qua quotidie audimus & experimur, nihil temerè, nihil sine ratione & causa, non fato, non casu in essentijs fieri. Excitat & nos particularis nostra prouidentia, quæ dicitur prudentia, nō esse animalis ratione vtentis, res aliquas, negotia aggredi, nō actiones aliquas tentandas, sine examine præponderantiū rationum, in quibus consultatio difficilis, electio periculosa, cùm sit discretio bonorum à malis, & in bonis bono melius reperiri possit: & aliquando præsens bonum contemnere expediat, & à negotio rationabili ad rationabilius traduci. Nam, vt ait Achilles apud Euripidem, P.

p In Iphige. act. 4. versi. 209.

Ἀλλὰ οἱ λόγοι καταπεπαλαίκασι λόγους,

Rationes antiquant rationes & tollunt.

In summa intelligere possumus, ab hominibus consultò omnia fieri debere, & rationem factorum esse debere animam. Quam si hic non adhibeamus dum viuimus, futurum est à nobis à Deo exquirendam iri, quare non adhibuerimus. Dixit enim Dominus noster IESVS CHRISTVS, q De omni verbo otioso, quod loquuti fuerint homines, reddent rationē in die iudicij: ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.

q Matth. c. 12. c. vers. 6. 53.

Esse debere aliquam artem generalem, adhuc docetur. CAP. II.

EO' ergo deducta est oratio, vt intelligamus, necessariò hominem scire & ratiocinari oportere: quod & latiùs, cùm se offeret locus, explicabitur. Et quia, vt ait Cicero, a *οὐδὲν γλυκύτερον, ἢ πάντ' εἰδέναι*, nihil est dulcius quàm omnia scire: cùmq; hoc non aduersetur humanæ conditioni, de omnibus, dummodo non transcendamus humanæ scientiæ limites, inquirere: præcepta particularia quædam distincta ab inuicem, vnica generali arte cōcludi posse, qua inter se communicent, possibile esse mihi persuasi: si attentiùs consideremus, in omnibus rebus vnum semper reperiri genus, in quo species omnes participent & concordent, quanquam quibusdam proprietatibus differant: & per consequens satis superq; constare, genere cognito plenè, & notionem specierum faciliùs se offerre, nō secus, ac facilè fluminum sectiones in riuuos & partitiones cognouerimus, si à fonte ad loca separationis

a 4. Epist. ad Attic. H. epist. 10. ex Photio.

rationis sequentes alueum peruenerimus. Sic & non inconueniens & impossibile quis reperiet, vnico instrumẽto diuersa opera diuersarum artium perfici: quia vsus illius commodus diuersis. Sicut & ex quatuor elementis particularia corpora commiscentur, sed diuerso modo: vnica vegetandi vi omnes plantę, & animalia omnia participant, & crescunt: vnicoq; corpore sensus omnes continentur: vnica mente artes omnes, & inuentiones comprehensæ: vnico supposito res corporales & incorporales consentiunt in homine, qui constat spiritu & corpore: cœlum ipsum vltimum vno ambitu, motu, & influxu omnia inferiora naturaliter complectitur, agit, & mouet, & omnia in eo concordant. Et deniq; hæc omnia Dei vnico intellectu, & mente vna creata sunt, & reguntur: vt in sole omne lumen participat stellarum, in iustitia virtutes omnes in summa, in fœlicitate omnia cætera bona, in morte æterna omnis infœlicitas & mala vniuersa: Deus tandem & homo conueniũt, & simul resident in vna hypostasi, nẽpe CHRISTO domino nostro, qui & filius Dei & filius hominis, verus Deus & verus homo. Quæ cũ ita se habeant, & cùm communia contineant particularia, (veluti qui ponit hominẽ, & statim ponere videatur particulares, & indiuidua, Socratẽ, Platonẽ, & alios, vt scribit Arist.[b]) proculdubio & mẽs hominis & ratio ad omnes artes extendẽtur, si optima generali quadam sciendi & intelligendi methodo informentur, atq; facilè ad alias particulares peruenient cognitiones: veluti etiam in particularibus quibuscunq; disciplinis notiones sunt quædã præludia vniuersalia, ex quibus statim facilè ars conflatur, & peritia. Quæ per se certè arida & ieiuna, imò conficta sunt interdũ, vel eiusmodi videntur: exempli gratia, mens humana in geometricis lineas, puncta, circulos, parallelos, & figuras ex his compositas adfinxit demonstrationis gratia, vt aliud significaret ad perficiendum artem. Musica habet suas claues, notulas, lineas, spatia: & singulæ ferè artes quædam alia, quæ animum tantùm, veluti ratiocinationibus quibusdam, ad id quod intendunt præparant. Nónne etiam videmus, vsum literarum veluti quandam rerum omniũ communem custodiam, & vocum, & conceptuum, & naturarum proprietatumq; rerum cœlestium, & supercœlestium, & terrestrium præteritorum, præsentium, & futurorum? Si quis autem literas nõ norit, quæ tamẽ numero paucissimæ sunt, nec omnium quæ illis continentur sine interprete erit particeps.

b *4. de generа. ani. ca. 3.*

Et si forsan aliqua illorũ sine his nouerit, cæteris erit priuatus, nõ alia ratione, quam quòd tam exigua, sed communia omnium elementa scripturarum, literas dico, non nouerit coniungere, & miscere. Latent & in mente scientiarum semina omnium, vt dicemus, & elementa. nam, vt scribit Alex. Aphrodisæus [c], substãtia, scientiç, fortes vniuersæ, animo insita sunt, quemadmodum igni calor insitus est; vnde putauit Plato, animum nostrum reminisci, non discere. Sed non omnes norunt, nec ea miscere didicerunt. Quocirca nec omnes ratiocinari pariter possunt: non pueri, nec ij qui spiritalibus prætermissis, cutem curant, Epicuri de grege porci. Neq; hi similiter, qui duobus vel tribus verbis compositis & conceptis, statim se arcem sapiẽtiæ expugnasse, sibi persuadent; quive omne studium in ornatu verborum & quadam phrasi corrasa desudãt, vt queruli psittaci, & loquaces picæ, molæ ropalis circumquaq; agitatæ temerè, contempta rerum inquisitione. Qua in re Menedemi laudabo sententiam, qui, vt Cicero scribit [d], illas nugas rhetorum, & exordiorum, & alia quæ pro nugis habebat, reijciebat ab arte bene dicẽdi, & bene de rep. consultandi: atq; vllam artem esse negabat, nisi quæ cognitis penitusq; perspectis, & in vnum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Qua opinione adductus idem Cicero, testatur sibi accidisse disertos cognosse nonnullos, eloquentem neminem. Eloquentem existimans eum, qui mirabiliùs & magnificentius augere posset, atq; ornare quæ vellet: omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo & memoria contineret. Istud visus est idem Cicero sibi comparasse in libris eloquentiæ suæ. Tamen nec is, nec eius scholæ homines, vnquam, vt existimo, consequuti sunt. Quanquam enim ij vnam & eandem rem verbis pluribus variare potuerint, nõ equidem contingit verè dicere, sed multùm & variè dicere: potiùs eo ipso à republica explodendi, quàm in cætu hominum recipiendi, veluti impostores, fascinatores, vel interpolatores veritatis, vmbratilium orationum & spectrorum artifices, histriones & mimi nugiuenduli, omittentes veram & propriam materiam oratorum dicendi, quæ, vt etiam testatur P. Cornel. Tacitus [e], consistit in iudicijs de æquitate, in deliberationibus de honestate, vel horum mixtione: de quibus, inquit, nemo variè, copiosè, & ornatè dicere potest, nisi qui cognouit naturam humanam, & vim virtutum, prauitatemq;

c lib. Probl. problem. 121.

d 1. de Oratore.

e Dialogo de Orat.

tatemque vitiorum, & intellectum eorum, quæ nec in virtutibus nec in vitijs numerantur. Olim pulsi vrbibus etiam meritò garruli & vaniloqui illi rhetores, & nostri Christianæ *philosophiæ* antistites, verborum solùm architectos *explodunt*. Inter antiquos D. Paulus [f], *videte ne quis vos decipiat, per philosophiam, & inanem fallaciam. Nam in multiloquio non deest peccatum* [g]. Et *vir linguosus non dirigetur in terra* [h]. Qui enim multis verbis vtitur, lædit animam suam, vt scribitur in Ecclesi. [i] id est, multiloquio falsum adumbrare nisus, seipsum perdit. Et ista est egestas præcipua, de qua loquitur sacra pagina [k]. Vbi sunt verba plurima, ibi frequenter egestas: & alibi, in Ecclesi. [l] stultus verba sua multiplicat. Multiplicat, inquam, quia quod falsum & per se inuisum est, multis verbis persuadetur. Vnde Paulus ab hoc crimine expresse se purgauit, ne mendaciorum videretur annunciator [m]. Et ego cùm venissem ad vos fratres veni, non in sublimitate sermonis aut sapientiæ, annuncians vobis testimonium Christi. Et postea [n], Et sermo meus & prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis. Et ad Ephesios scribens [o], eos admonet dicens, nemo vos seducat inanibus verbis; propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Et rursum [p] discipulum admonet, formam eum habere sanorum verborum, quam ei tradiderat. Nam, vt scribit Iulius Rom. Pontifex ad Diaconum, Flacillum, Narcissum, & alios [q], in rebus Ecclesiasticis, non specimen eloquentiæ, sed canones Apostolici requirũtur, operaq; dari solet, ne quis ex pusillis scandalizetur. Et D. Basilius magnus [r]; Sacra, inquit, schola, præcepta rhetorum aut instituta non sequitur, nudam rerum expositionem pro encomijs habet, quam & nobis & sanctis satis esse existimamus. Rursumq; eidem [s]: non sectamur, inquit eloquentiam verborum, quæ apud vos suscipitur: neq; concinnæ verborum structuræ studemus. Apud nos enim non sunt qui verba tornando effingant, neque apud nos curæ est sonora vocum modulatio, sed vbique præfertur clara & expressa vocum significatio. D. quoq; Bernard. [t] apertiùs eloquentiæ nudæ à rerum cognitione corruptelam paucis explicat, dum ait, Verbosum adolescentem & studentem eloquẽtiæ, cùm sapientiæ sit inanis, nihil aliud, quàm hostem iustitiæ reputes. Atq; vt manifestis doceam Christianos non tantùm verbis, sed etiam re ipsa istos psitacos, verbososq; iuuenes,

f *Ad Col. c. 2. b. ver. 8.*
g *Prouerb. cap. 10. vers. 19.*
h *Psal. 139. c vers. 12.*
i *cap. 20. a. vers. 8.*
k *Prou. cap. 14. vers. 23.*
l *cap. 10. ca. vers. 14.*
m *1. ad Cor. 2. a. vers. 1.*
n *vers. 4.*
o *cap. 5. b. versi. 6.*
p *2. Epist. ad Timot. c. 1. d. ver. 13.*
q *Epist. quæ legitur, in 2. Apol. D. Athanas.*
r *In Serm. in Gordia. mili. marty. Cæsar.*
s *lib. Examer. hom. 6.*
t *de consider. li. ad Eugenium Papam.*

abhorruiſſe, non piget referre hiſtoriam quæ ſcribitur apud Caſſiodorũ [u] ex Socratis hiſtoria eccleſiaſtica. narrat aũt Eudoxium Arrianum ſub Valente Cæſare Orientis, creaſſe quendam Eunomium ſophiſtam & dialecticũ atheum dictum, in Cyzico Epiſcopum & iuſſiſſe expellere Eleuſinum. Illumq;, cùm illuc veniſſet, vſum more ſolito dialectica, quaſi peregrinum aliquid auditoribus inferret. Quamobrẽ Cyzici tumultus ortus cùm eſſet, cum vrbe ciues expuliſſe, cùm ferre non poſſent faſtum verborum eius. Nos etiam vt cum tantis viris conſentiamus, atque vt tempori parcamus, quod multum teritur in ampullatis, & tumeſcentibus orationibus, verba venari & effundere ſine ratione non docebimus, ſed verba rebus inſeruire. Siquidem methodus artis noſtræ, ſcopũ habet, vt res explicet, & artes. Artis autem omnis præcipuum eſt, vera cum ratione dicere. Quod & Ariſtot. ſcribit [x] τέχνη inquit, ἡ ἕξις τις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική ἐστι. ἡ δ' ἀτεχνία τοὐναντίον μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητικὴ ἕξις περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν. id eſt, ars eſt habitus faciendi vera cum ratione. Contrarium autem artis eſt, facere falſa cum ratione, circa id quod aliter ſe habere poteſt. Habitus autem & determinatio, in vnaquaque arte, veluti certorum præceptorum collectio, conſideratur. Hæc non ad particularia, & indiuidua applicantur, ſed ad vniuerſalia. Sicuti, qui de medicinæ arte diſputauerit & eius ſubiecto, non Petrum, non Ioannem conſiderat, ſed tantùm corpus humanum. Nam de particularibus, ſicut de infinitis, ſcientia nulla eſt, vt tradit idem Ariſtot. [y] Et artem, eadem ratione vniuerſalium cognitionem ait: ſicut experientiam, particularium. Et alibi, [z] in cunctis artibus, & ſcientijs, inquit, quæ non circa partem, ſed circa genus aliquod perfectè exiſtunt, ſatius eſt conſiderare, quid cuiq; conueniat generi. Sunt namque in ſingulis artibus & ſcientijs, quædam generalia & præcipua ſubiecta, quæ poſteà calculo exactiori in partes diſtribuuntur. Subiecta illa ſunt veluti limites, quibus tranſcenſis, ab vna in aliam artem vel ſcientiam traducimus. Et arithmetices ſubiectum, numerus: aſtrologiæ, cœlum: geometriæ, paſſiones, & corporum magnitudines: iuſtitia, iuris ciuilis, & ſic de ſimilibus quæ hæc omnia in noſtra arte rationes ſibi comparare poſſunt: ſicuti & Ariſt. [a] earum omnium effectricem rhetoricam ratus eſt, in qua facultas diſcutiendi quod in vnaquaque re, probabilius videatur. Nam quòd artes omnes communibus quibuſdam inter ſe vtantur vinculis,

u *lib.7. hiſt. trip. cap.15.*
x *6. Ethic. cap.4.*
y *lib.1. Rhetor. ad Theod. c.2.*
z *lib 1. Metaphyſ. c.1. & lib.4. Polit. cap.1.*
a *d. lib.1. ad Theod. c.a.*

culis, vt idem Aristoteles tradit, & Cicero [b], videtur mihi causa vnica, communis mentis natura, quæ est omnibus hominibus, & oratio, qua quilibet homo insignitur. Et, si velis exemplo familiariùs id discere, periculum licet facere in rusticis & imperitis alicuius artis: quibus si proponatur quæstio quædam artis ignotæ, conabuntur ex mentis notione communi hominibus, vtcumque ratiocinari: verùm confusè & impolitè & sine ordine, non tamen sine ratione. nam rerum experientia & animi exercitatio, superflua & incondita in animo disponit: vnde artes ortæ, vt non tamen mens ex arte, & ratio, sed tantùm rationis ordinatio fiat: veluti aurum, quod ab scorijs & fęcibus metallorum expurgatur, non accipit ab artificibus naturam & essentiam, sed candorem & superfluorum repurgationem. Vt simile quiddam accidat animo, qui cum multis passionibus & opinionum erroribus obtenebretur, veluti fæcibus extra naturam ascitis, Dei potissimum lumine, cuius vultus lumen super nos signatum est, artificio quodam, ad puritatem & lucem suæ præstantiæ educitur, & purgatur. Et Galenus [c] fatetur, quandam esse artem, quam tamen non docet, quæ & reliquas constituat. Et persuasum habent Philosophi, vt tradit Aristoteles, [d] omnis entis ad vnum aliquid & commune fieri reductionem. & docet longa oratione Galenus [e] alibi, scientias & artes alias alijs supponi. Legimus & apud iurisconsultos & alios iurisprudentiam complecti diuinarum & humanarum rerum scientiam: in his autem omnia. item Arist. [f] Intellectus, inquit, siue mens, rerum intelligibilium est: itaque rerum omnium notiones, naturalis vna tenebit. Et Plato [g], omnes scientias, sine dialectica cæcas dicit esse.

b *Arist. 1. Ethic. c. 11. & Cic. pro Arch. poeta.*

c *lib. de arte curat. ad Thrasybulum.*

d *Metap. 11.*

e *ad Thrasyl. de arte.*

f *lib. 1. de part. anim. cap 1.*

g *libr. siue dial. 7. de Rep. vel de iusto.*

Quid sit ars nostra magna. CAP. III.

TRansacta enim & sopita controuersia, qua difficile, imò ferè impossibile esse de omnibus causas exhibere persuadebatur: cumque iam docuerimus posse nos de diuinis, & per diuinas rationes, determinare, per visibilia ad inuisibilia, veluti certis quibusdam ducibus peruenire. Reliquum est vt quę sit illa ars, aperiamus, per quam scandere per mirabiles illos gradus tutò & breuiter, compendio temporis valeamus: quæ per maximè iucunda & optata diu ab studiosis est: cùm vita sit breuis, ars longa: & non solùm in medicina, vt aiebat Hippocrates [a], experientia periculosa; sed etiam ferè in humanis

a *In princ. aphoris.*

omnibus actibus, quorum exigua experientia præcipiti volatu, caniciem cum periodo adijcit: vt fuerint plures, qui naturam, non ausi dicere Deum, incusauerint, quòd coruis diuturniorem & longiorem vitam, quàm hominibus dederit. Blasphemi certè, & nimium queruli: cùm hominis sufficiens sit ætas, quãtumuis breuis, pro necessarijs exequendis. Quam tamen plerique terunt, & ferè omnes, non in disquisitione veri, sed in contradictionib. vanis, & inutilibus sermonibus: alij voluptatibus, alij in parãdis mammonæ miseræ aceruis, quibus quidem ætas breuis esset non solùm ceruorum vel coruorum, sed & totius æui & mundi vniuersi: insatiabilis enim est cupiditatis sitis. Vellent & ij lubentissimè corporis voluptatibus, & acquirendis diuitijs, & eorum curis, simulque & scientiæ parandæ, tempus ex animi sententia dari; cùm tamen fieri nequeat, vt qui implicitus est & irretitus numellis & retibus voluptatum, aut diuitiarum, bene vnquam philosophetur; vtque, qui animam habet his tumultibus conspurcatam & dementem, probè possit de eximijs & altioribus dijudicare. Quocirca primus huius artis gradus & basis est, animum ab his sordibus & extraneis passionibus repurgare, & Deo coniũgere, in quo vera scientia, quique dat omnibus affluenter, pro modo dispositionis & purgationis animæ. Non enim in maleuolam animam introibit sapientia, vt ait Salomon, nec in corpore subdito peccatis: & Plato [c] cuiq; etiam certi facultatem à Deo tribui, certi cuiusdam operis, iudicandi, testis est. Sequitur deinde illud quod est confusionis mentis, & indispositarum cogitationum coordinatio, in quo latet tota artis nostræ methodus: docet enim omnium præceptorum quæ diffunduntur per res, & scientias, artesque particulares, in certa capita reductionem ordinatam, ex cuius cognitione postea mens dispensat ordinatè & inconfusè propria vnicuique negotio oblato: disputando, tractando, consulendo, probando, vel refellendo, vel docendo, vel eligendo. hæc enim in omnibus locum habet. Ars quippe omnis, vt ait Plato [d], de aliqua re persuadet, sed diuerso modo, causæ rerum diuersitate connectuntur & considerantur, veluti & vnum & eundem angulum rectũ faber, & geometra, diuerso modo tamen inquirunt: fines enim sunt diuersi, sed media ferè eadem: & ita de angulo tradit exemplum Arist [e]. Et Galenus [f] scribit, materiam non distinguere artes, quia & illa plerisque communis: sed fines, ad quos diriguntur

præcepta

c *lib.14. qui Ion, vel de furore poetico inscribitur.*

d *lib.24. in Gorgia.*

e *1. Ethic. cap.7.*

f *lib. ad Thrasibul. num ars tuẽdæ sanit. ad medicinam spectet. tom. 4.*

præcepta particularia, & interdum communia. Sic nostrum corpus quatenus naturale est, physicæ sciētiæ subiectum esse quis dixerit: quatenus sanitatis, medicinæ: quatenus bono habitu præditum, exercitatoriæ. Ideo qui hæc separatim discutit, diuersos fines cognoscere debet, & sic præcepta particularia ad finem tendentia; & idem Galen. ferè eadem alibi [g]. Qua ratione & nos in hac arte magna ne quid deesset particularium finium, singularum scientiarum, veluti quoddam epitome contexuimus, vt Dei beneficio & nostro medio, quicunq; nostras habuerit lucubrationes, nullis alijs libris, vel certè paucissimis egeat ad scientiarum encyclopædiam addiscēdam. Nam (quod verè admirandum est, & vnde ingentes gratiæ maioribus qui iter indicarunt artis, & ichnographiam tradiderunt, habendæ sunt) si bene animaduertas in hac quam tractamus arte, omnes scientiæ particulares, & earum præcepta sub generalibus continentur expressa: tractanturque in ea, physica, metaphysica, actiuæ, factiuæ & contemplatiuæ artes: vt meritò ars magna, seminarium magnum, & scientiarum omnium directio & probatio nominanda sit, & lapis quidam Lydius, per quæ verum à falso dogmate separatur, vt illo aurum ab alijs distinguitur metallis. Qua melior certè nulla alia esse potest. Hinc procedit, singulorum intellecta distinctione, statim artium particularium distinctio. Siquidem cuiusque artis constitutio, ex discrimine propriorum à communibus oritur, vt ait Galenus [h]. Sic Plato [i]. quicquid, inquit, artificiosum est, mensuræ quodammodo particeps esse apparuit. Quoniam verò quidam considerare nequaquam per singula genera diuisione eundo solent, hæc tam longè inter se differentia, statim conferunt in vnum, similia iudicantes. Sed & contrarium hujus faciunt, quæ diuersa sunt, per partes minimè distingunt: cùm oporteat, vbi quis primò multorum percipit communionem, non prius desistere, quàm differentias omnes, in ea quæ speciebus clauduntur, inspexerit: atq; iterum, quoties dissimilitudines plurimas in multitudine sentit, & ægrè sentit, non prius ab hac aspectus molestia desistere posse, quàm cuncta quæ cognata sunt, intra cognationem vnam proprietatemque concludens vnius generis essentia vestiat. Neque, vt scribit Maximus Tyrius, [k] aliud est scientia, quàm stabilitas rationis, ijsdem semper vestigijs hærentis, captantis primò cognatas quodammodo res, pòst distinguentis quicquid in eis viderit dissimile. Ma-

g *In lib. Hippocrat. qui quæ in medica trina fiunt, inscribitur communiter libro 1. tom. 6. & tom. 8. li. de medica artis constit.*

h *In comment. in lib. de victus ratio. in morbis acutis tomo 6.*

i *In lib. 16. vel ciuili, siue de regno.*

k *Serm. 40.*

teria itaque circa quam versatur nostra ars, erunt omnes res & scientiæ, de quibus disputandum erit, atque in his veluti artificium quodlibet in subiecta materia, operatur, continens certa generalia præcepta in se, quibus singularia disputantur, & distinguuntur à confusione. De quibus, Deo iuuante, in alio libro tractabimus.

De Potentia & actu. CAP. IV.

Repetamus interim, vt ordine viam ad grauiora sternamus, omnia potentiam & actum respicere, atque potentiam sine actu esse posse, actuum autem non item sine potentia præiacente. factum quippe nihil dicitur ab aliquo, nisi priùs qui fecit, potentiam, siue dispositionem quandam faciendi habuerit, quæ non fuerit semper actu, vt docet Aristoteles [a]. Sic principia substantiarum sunt semina, quæ se habent ad substantiam, sicuti potentia ad actum, vt scribit idem Aristoteles [b]. Non tamen actus potentia verè est, nisi solùm in potentia: veluti lignum, tripus, scapha & huiusmodi est, potentia, non tamen actu: quia actus vt lignum tripus fiat, vel scapha, medijs alijs, scilicet arte aliqua & instrumento fabrili, ex potentia ad actum ducitur. Aliud exemplum familiarius, homo potentia rationalis est, hoc est ratione omnes actus suos moderari potest, actu tamen & re ipsa, semper non moderatur: veluti si furiosus, si infans, si affectionibus illegitimis ducatur. potentia namque rationis non deducitur ad actum, hoc est, non moderatur actus. Et Galenus certè optimus philosophus [c] ait. Quod quale dicitur, tale autem nondum est, sed potest tale esse, id hoc esse potestate dicimus. hominem, verbi gratia, qui modo natus sit, rationalem, & auem volatilem, & canem venaticum, & equum celerem: scilicet, quòd eorum vnumquodque futurum omnino est, si nihil id extrinsecus impediat, hoc ceu iam id sit appellantes: vnde, arbitror, hæc esse potestate, non actu, dicimus. Perfectum namque est atque iam præsens, ipsa energia vel operatio, siue quod actu est: quod verò potestate est, imperfectum & adhuc futurum, atque vt fiat quidem, id quod dicitur. Sciendum tamen est, ex potentia deducta in actum, ex illo actu aliam potentiam oriri posse, sicuti docet Aristot. [d] & tunc diuersa est potentia secunda à prima, sicuti & materia prima diuersa est à secunda: prima namque informis, secunda autem materia cum forma in aliam formam transit, retenta prima forma: veluti

a *lib. 1. de Cælo, ca. fin.*

b *lib. 1. de part. anim. & earum causis. cap. 1.*

c *Tom. 1. li. 2. de temper.*

d *lib. 8. Physicor. cap. 4.*

aurum

aurum constat materia communi metallorum, & forma, quia aurum: ex illo tamen alia forma accedente fit statua, vel aliud quippiam: cuius tamen secunda semper materia formata, nempe aurum. Sed clariùs de potentiæ ortu ex actu agamus exemplo. Diuerso modo potentia, *sciens est qui discit* & qui iam scientiam habet, & non *contemplatur*. Cùm autem actiuum & passiuum sint *simul in actu*, qui patitur à potentia, & agit alia potentia, euadit interdum id quod est potentia, vt actu sit tale, vt id quod discit, & ex eo, quod est potentia, fit aliud potentia rursus. Qui namque scientiam habet & non contemplatur, est potentia quodammodo sciens, sed non vt erat, antea quàm didicisset. Atque cùm ita sese habet, nisi quid prohibeat, operatur ac contemplatur, vel in contradictione ignorantiaque erit. Est etiam quædam potentia, alia secundùm naturam, alia præter naturam. Secundùm naturam potentia est, cùm in seipso aliquid tale principium habet, & non per accidens. Præter naturam contrà, cùm per accidens, veluti ignis potentia mouetur sursum, & graue deorsum: per accidens autem, & vi exteriori, ignis deorsum, graue sursum. Mouentur itaque actu naturaliter, cùm sub potentia suos adactus mouentur. Has duas species potentiæ ponit Aristoteles. Galenus latiùs tres constituere videtur. Prima illa est, qua maximè propriè sola potestate esse dicimus, ea, in quibus natura ipsa suopte impetu ad absolutionem venit, vtique si extrinsecus nihil impedimento sit. Deinde materiæ continentes ea quæ facienda sunt, propinquè, facienda potestate sunt, sicuti cùm sanguinem potestate carnem appellas, quoniam minimam mutationem ad carnis generationem requirat. At non qui in ventriculo habetur concoctus cibus, carnis materia est, sed priùs fit sanguis oportet. Longiùs etiam absunt maza & panis, quippe quæ, vt caro fiant, tres sui mutationes requirant: cæterum hæc quoque omnia potestate, caro *dicuntur*. Etiam ante hæc aer, ignis, aqua, & terra, etiam horum ipsorum communis materia, atque hæc omnia, magis minusve abusiuè loquentibus, nobis dicuntur. Dicitur autem & tertio in loco, potestate esse aliquando, & quòd ei, quod ex accidenti esse dicitur, est ex aduerso positum: vt si carnosi quis iuuenis lauationem, corpus eius ex accidenti, non ex propria potestate calefacere dicat. Subiungam adhuc eius exempla: bitumen, resina, sæuum, oleum, & pix, calida potestate sunt,

quòd

quòd vtique energia celerrimè calida fiunt, etenim celerrimè inflammantur: prætereà cùm corporibus nostris admouentur, ea manifestissimè calefaciunt: ea autem non sunt actu calida, ideò tactu nõ sentiuntur talia, & ita differunt & à Solis & ignis calore, quia illa actu calida, hæc tantùm potentia, eadem de frigidis potentia quis poterit colligere. Sed adhuc ἐμφατικώτερον de potentijs cum Aristotele [c] dicamus, ne posthac hæc omnia sint à nobis sæpiùs inculcanda. Potentiarum quædam nobis naturâ inditæ sunt, vt diximus, veluti sensuum: quædam consuetudine, vt tibijs canendi: quædam doctrina, vt artium. Nam idem Aristoteles ait [f] omnes artes, & factiuæ scientiæ, potentiæ esse. Item potentiæ aliæ rationales, aliæ irrationales; nam quædam cum ratione possunt mouere, quædam sine ratione. Rationales illas potentias necesse est in animato corpore esse, has autem in ambobus. Quæ cum ratione possunt mouere, & potentiæ sunt eorum rationales; quæ autem sunt irrationalia, horum & potentiæ irrationales. Et notandum est, potestatem, quæ cum ratione est, contrariorum esse posse diuerso modo effectricem: potestatem autem irrationalem, vnius, vt calidum ipsius calefaciendi sola potestas. Medicandi verò potestas infirmitatis & sanitatis causa est, quia scientia, scientiæ ratio; ratio autem eadem manifestat & rem, & priuationem; quanquam id non faciat similiter. Sic enim quodammodo amborum est, sed magis eius quod existit: quare cùm potentia sit faciendi vel patiendi in ratione vel voluntate principium, fit quid, vel patitur necessariò. Sed qualitates, quæ adduntur benè aut malè, nõ necessariò, sed ipsius benefaciendi, vel malefaciendi potentiam sequitur solius agendi vel patiendi potentia. Potẽtia namque quædam est homini benefaciendi: nam si nõ esset illi hæc potentia, impossibile esset homini vnquam benè agere: nam quod priuatur potentia, impossibile est fieri, quod impossibile fieri est, actu esse nequit. Cæterùm videmus & actus, & benè fieri, scilicet benè agere homines: ergo in illis potentia, & malè. Pariter ergo & potestas ab vno & eodem fonte voluntatis. Sicuti ex anima contrarij motus fiunt, quiescere & moueri, loqui, tacere, diuersis temporibus. Quoniam quod potest, aliquid potest, & aliquando, & aliquo modo, & necesse est esse quiddam quod dominetur, siue appetitũ, siue electionem. Quę interdum ad actum peruenire prohibentur, vel intrinsecus aliquo prohibentur, vel modo

non

c lib. 9. Metaph. cap. 5.

f eod. lib. 9. Metaph. c. 5.

non benè congruente & medio: ſicuti in potentia irrationali, ea ad actum non peruenit, ſi aliquo medio impediatur, vel medio, vel agente non benè diſpoſito. Quo fit, vt quia potentia non poteſt interdum omnino ſe explicare, propter reſiſtentiam mediam, qua ſublata poſſet, actus remaneat imperfectus neceſſe ſit. Ita ſemen interdum natura degenerat; & natura ex ſemine humano & animalium, monſtra producit, & animus intrinſecis, & vanis, & alienis à ratione occupatus, & obſeſſus, ſuo non fungitur officio. Et hæc hactenus de potentia prælibata, ſequentibus ſufficient: latiùs namque de ea poſteà cùm de principio poteſtatis tractabimus ſuo ordine libro 2.

Quo pacto in homine ſcientiæ generalis ſemina potentia inſita ſint, curve alij alijs doctiores: & vnde animalibus quædam cognitio. CAP. VI.

VTilitatem ex præcognitione illius potentię nunc accipe. Dicimus itaque in hominis dignitate, quod pertinet ad ſciendi & intelligendi ſagacitatem, conſiderari & aptitudinem ſiue potentiam naturalem, & pariter acquiſitiuam ex doctrina & meditatione artificiali, & labore expertium, & prudentiorum paratam, quamve potẽtiam diximus, quodammodò ex actu prioris potentiæ comparari. Hæc autem vnde originem habuerint, quáve ratione mentes hominũ vniuerſam ſcientiam perfectè per ſe nec explicitè omnia, nec omnes aliqua pariter nouerint, aut quare alij alijs magis minuſque ſcientes ſint, cùm tamen æquè homines ſint, narrare præſentis eſt inſtituti. Cumque illud dignum ſit, & iucundum, & vtile ſcitu, longior de eo non erit tædio narratio. Igitur in confeſſo omnibus ferè, & pro veriſsimo creditum, tum ab ijs, qui à ſana fide exules fuerunt, tum ab ijs, qui verum & vnicum venerati ſunt Deum, nullum animal naturâ immunem à cognitione eſſe. Videmus namque animalia recens nata, etiam priuſquam perficiantur particulæ, & inſtrumẽta ad ea quæ agere debent conceſſa, ea tamen agere conari: ſic vitulus cornibus petere tentat, cùm nulla tamen cornua appareant: pullum equi calcibus teneris calcitrantem videas, & aprum quendam puſillum genis ſeſe tueri conantem, magnos dentes nondum habentem: & catulum recenter natum, mordere affectan-

tem

tem teneris adhuc dentibus. Vnde autem, nisi quadam indita facultate? omne enim animans suæ ipsius animæ facultates, ac in quos vsus partes suæ polleant maximè, nullo doctore præsentit, vt obseruauit Galenus [a], & Xenophon [b]: Animalia singula, inquit, norunt pugnam quandam, nec ab alio quopiam didicerũt, quàm ipsa natura: veluti bos cornu percutere, equus vngula, canis ore, aper dente: quæ quidẽ animalia etiam cauere sciunt, à quibus est cauendum, sine vllius prorsus doctoris præceptione. Addendus eiusdem sententiæ Horatius [c]:

a *lib. de Vsu part. huma. corp. cap. 3.*
b *lib. 1. Cyripædiæ.*
c *lib. 2. Ser. Sat. 1. v. 50.*

Vt quo quisque vales suspectus terreat, vtque
Imperet hoc natura potens, sic collige mecum.
Dente lupus, cornu taurus petit: vnde, nisi intus
Monstratum? ——

His adstipulatur & Basilius Magnus [d], docetq; multis exemplis: alijque permulti authores confirmant, ducti quotidiana experientia. Ita agni inter numerosum gregem, matris vbera recognoscunt: vrsa vulneribus saucia, verbasco sibi medetur: testudo viperæ veneno morsa, sibi contra venenum prouidet origani pastu: vulpes laricis lachryma, vulneribus se ipsam curat: anguis fœniculi pastu lippitudinem à se propellere nouit. Et vt absoluam cum Plinio [e], Pudendum rursus, feras magistras natura quotidie inuenire, siue semper scire iudicemus, & omnia animalia, quę sunt salutaria ipsis nosse, præter hominem. Aristoteles [f] etiam scribit, animalium munus esse, non solùm generare, quod commune omnium viuentium & plantarũ est, sed etiam cognitiones alicuius vnum quodque esse, aliud maioris, aliud minoris, aliud minimæ. Sensum enim habent: sensus autem cognitio quædam est. Et clariùs alibi [g] statim à principio scribit, animantes habere vim quandam naturalem videri, in quauis animi affectione, hoc est, prudentia, stultitia, fortitudine, ignauia, clementia, acerbitate, & reliquis habitibus generis eiusdem. Constãt autem & hæc ex morum varietate animalium, de quibus eximios composuit libros Aelianus, inscriptos de Natura animalium. Aliæ namq;, vt ait Aristoteles [h], animantes mites, remissæ, non peruicaces, vt boues: aliæ animosæ, peruicaces, brutę omnino, vt sues syluestres: aliæ ingeniosæ ac timidæ, vt cerui, lepores, cuniculi: aliæ illiberales, perfidæ, insidiosæ, vt serpentes: aliæ liberales, fortes, & nobiles, vt leones: aliæ illiberales, feroces, insidiosæ, vt lupi: aliæ astutæ, malitiosæ, & callidę, vt vulpes: aliæ animosæ, amatrices, assentatrices, vt canes:

d *lib. Exhameron, homilia 9.*
e *lib. 27. histor. natur. cap. 3.*
f *lib. 1. de gener. animal. cap. fin.*
g *lib. 9. de histor. animal. cap. 1.*
h *lib. 1. de histor. animal.*

nes: aliæ mites, & mansuetudini addictæ, vt elephantes: aliæ verecundæ & cautæ, vt anseres: aliç inuidæ, & ornatus, & polituræ studiosæ, vt pauones. Sed q̃d vltrà? nónne omnes suis prouident natis, idque summa diligentia & solertia, vt scribit Cicero [i], natura docente? quin vt idem alibi [k], dedit eadem natura beluis & sensum, & appetitum, vt altero conatum haberẽt ad naturales pastus capescendos, altero secernerent pestifera à salutaribus. Quis non astutiam pinnophylacis, & pastinacæ in quærendo cibo dixerit subtilem & scientificam cum Plinio [l]? Quis etiam cum Cicerone [m] plataleæ auis ingenium nõ miretur, quæ astu & vi cibum ex rostris marinarũ auium extorquet? Quis non eximios apud Aristotelem, Theophrastum, Aelianum, Plinium, animantium non videat mores sagaces, & doctrinam viuendi naturalem, medendi, fugiendi, cauendi, & huiusmodi peritiam? Imò & rerum futurarum & incertarum præscia esse eadem legimus & nouimus: vt hinc etiam homines non vereantur exempla & cautionem sibi, velut ex sacrario constanti naturæ vtilia depromere. Delphini tranquillo mari lasciuientes, flatum ex ea, qua veniunt parte, imminere designant: & turbato mare spargentes aquam, tranquillitatem. Loligo volitans, conchæ adhærescentes, echini sese affligentes, aut cum arena saburrantes, tempestatis signa sunt: ranæ quoque vltra solitum vocales: & fulicç matutino clangere, item mergi anatesque pennas rostro purgantes, ventum cæteræque aquaticæ aues concursantes. Grues in mediterranea festinantes, mergi aut maria, aut stagna fugientes, grues silentio per sublime volantes, serenitatem, vt noctua in imbre garrula, aut sereno, tempestatem. Corui singultu quodam latrantes, seque concutientes, si perseuerent, ventos, vt si carptim vocem resorbebunt, ventosum imbrem. Graculi sero à pabulo recedentes, hyemem, & albæ aues cùm congregabuntur: & alia sunt huius præcognitionis exempla apud Plinium [n]. Nónne & Hieremias [o] testis etiam? Miluus in cœlo cognouit tempus suum, inquit, turtur & hirundo, & ciconia custodierunt tempus aduentus sui. Nónne etiam in vsus suos inuenta & edocta ab animalibus, transtulit homo? quis ignorat chelidoniam herbam, & eius alexipharmacum, contra oculorum tenebras ab hirundinibus inuentã? Inuenerunt & canes canariam, qua fastidium leuant. Ceruæ monstrauêre elaphoboscon, item seseli, enixæ à partu; & ad vulnera dictamnum, quo depasto

i 3. de finib.
k 2. de nat. deor.
l lib. 9. cap. 42.
m 2. de nat. deor.
n lib. 18. ca. fin.
o cap. 8. v. 2.

p lib.25. ca. 18. depasto à se excutiũt tela infixa, vt scribit idem Plinius [p], & plura Aristoteles [q]. Et alibi Plinius [r]. Nec referre opus est politiam & regnum apum, prouidentiam formicarum, aliaq; innumera doctrinę naturalis exempla: cùm & scriptum de animalibus sit, aliqua & docibilia esse, & imitationem quandam virtutis habere. alia in quibus, vt scribit Cicero [s], non corporum solùm est similitudo, vt in suibus: sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus, veluti in leonibus, canibus, & equis, & huiusmodi, & disciplinæ plures animãtes capaces esse docuit Aristoteles [a]. Vrsę cùm fugiunt, suos catulos propellunt, susceptosq; portant: cùm ab insectante iam occupantur, arbores conscendunt. Herinaceus in cauernis habitans commutat sua cubilia, aquilonum & astrorum mutatione: hirundo confingit nidos implicito luto festucis, ad normam lutariæ palcationis, mira prouidentia natis impertit cibum, obseruans ne qui acceperit, bis accipiat: excremẽta pullorum foras parentes eijciunt, postque adultiores iam natos circumagi, forasque illos eijcere edocent. Turtur non alium, quàm vnum marem superinducit, Aristotele teste [b]. Prudentiam gruum nemo ignorat, nec quis sit pudor elephantum, qui nunquam nisi in abdito coëunt, nec adulteria nouêre, vt notat Plinius [c], qui & huic generi animalium tribuit [d] cum humanis sensibus affinitatem, intellectum sermonis patrij, religionem, cultumque syderum, Solis ac Lunæ venerationem, æquitatem, probitatem, obediẽtiam, & officiorum quæ didicère memoriam: ad permulta namque officia eruditur, & intelligit. Id quoq; narrat Aristoteles [e]: cùm enim hæc bellua cæteris sit prudentior (vt ait Cicero [f]) illa visa est aliquando Romanis habere cum humano genere societatem, vt idem Cicero scribit [g]. Legimus etiam tanta puritate esse camelos, vt nunquam cum matribus coëant, & admissos in matres opertas, postquam velo sublato comperissent, conscientia admissi sceleris, camelarios occidisse, vt scribit Aristoteles [h]. Nemo non admirabitur artem scarabei lupillarij, dum ex fimo in orbiculos agitato & effosso, posteritatem profert: nemo non alias infinitas belluarum, tum delphinorum, remorum, polyporum astutias: nec non aliarum artes conspicuas, & ante oculos positas non fatebitur. Ex his omnia natura docuit singulis, & à natura potestatem hanc agendi ita connatam habent. Nec iurisperiti suis in responsis ab his abhorrent. Siquidem Domitius Vlp. Papinianæ doctrinæ

q libro 9. de hist. animal. cap. 6.
r lib. 8. cap. 27.
s 5. de finib. bonor.
a 1. de gener. anim. & li. 1. Metaphys. cap. 1.
b li 9. de hist. anim. c. 6. & 7. & c. 10.
c lib. 8. ca. 5.
d lib. 8. c. 1.
e lib. 9. de hist. anim. c. 46.
f 1. de natur. deor.
g ad Mariũ lib. 7. epist. fam. epist. 1.
h lib. 9. hist. anim. c. 47.

ctrinæ auditor, in Phœnicia prouincia natus, aliquando magister sacrorum scriniorum Alexandri Cæsaris [i], scribit, ius naturale extendi ad beluas, quadam, vt intelligendum est, participatione: Ius, inquit, naturale est, quod natura omnia animalia docuit: idque firmat exemplis: hinc descendit maris & fœminæ coniunctio, quæ in coniunctionibus hominū legitimis dicitur matrimonium: hinc liberorum procreatio, educatioq;. Videmus enim istius iuris cætera animalia, peritia censeri, feras quoq; bestias. Hoc & postea qui anacephalæosim Iurisconsul. breuiùs contexuerunt, & institutiones iuris ciuilis collegerunt, iussu Iustiniani, nempe Tribonianus & socij, iisdem ferè verbis iusque exhibuerunt legum tyronibus [k]. Quid autem sit hęc natura, quę hæc docuit, Dei prouidentiam, qua singula sibi à Deo pręscripta peragunt, existimo omnibus palàm esse. In genesi quippe vniuersali rerum rebus cunctis Deus propria distribuit, cùm quæ generationis sunt, tum ea quæ ad conseruationem geniti necessaria erant, quæ quanquam minima videantur, sunt tamen sapientissimæ & indeficientis prouidentiæ & generaliter & particulariter certissima argumenta: vt non tantùm rerum omnium generalis in Deo admiranda sit cura, sed & minimarum solicitudo, quæ, non secus ac malum granatum vno ambitu corticis, & omnia inclusa nutrit, & acinos etiam domunculis diuisos alit pari cura. Respicite, inquit Christus [l], volatilia cœli, quæ non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & Pater vester cœlestis nutrit ea. Et Dauid [m], Produxit iumentis fœnum, & herbam seruituti hominum, & saturabūtur ligna campi, & in cedris Libani quas plantauit, passeres nidificabunt: herodij domus dux est eorum: montes excelsi ceruis, petra refugium herinacijs: fecit Lunam in tempora, Sol cognouit occasum suum. Posuit tenebras, & facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ, catuli rugientes, vt rapiant & quærant à Deo escam sibi. Et paulò pòst, Dante te illis, colligent: aperiente te manum tuam, omnia implebūtur bonitate. auertente autem te faciem, turbabuntur: auferes spiritum eorum, deficient, & in puluerem suum reuertentur. Et rursum [n], Oculi omnium in te sperant, Domine, & tu das escam illorum in tempore opportuno: aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione. Et vis adhuc vltrà tibi probari naturæ animalium, vt reliquarū rerum, authorem esse dominum Deum? Recordare literis consignatum, animalia verbo

i *In lib. qui est ordine 2. de inst. et iu. lib. 1. Pand. tit. 1. in §. ius natur.*

k *in §. 1. de iur. nat. gen. & ciuil. lib. 1. instit. iur. ciuil. tit. 2.*

l *Matt. 6. v. 26.*

m *Psal. 103. b. c.*

n *Psal. 144. c. v. 16. 17.*

Dei, tanquam ad Domini vocem obedisse, & naturam pro eius nutu temperasse, vel exuisse, & seruis eius pepercisse. Intuere Danielem in lacum famelicorum leonum ferocissimorum depositũ, remansisse illæsum[o]. Et Ionam Prophetam è ventre piscis prægrandis, vbi tribus diebus & tribus noctibus manserat conclusus, viuum exeuntem, quando dixit pisci Deus, vt eum in littore deponeret[p]. Contemplare omnia genera ferarum, etiam earum, quæ domari non possunt, iussu Dei cum Noacho in arca ferè per annum pacificè victitasse[q]: deinde[r] in hæremo magna ac terribili, in qua erat serpens flatu adurens, scorpio, & dipsas, magnũ apparuit in virus eorum Dei imperium. Scimus & viperam, quæ inuasit manum Pauli in Mytilenæ insula, cõtra eius feræ naturam & barbarorum insulanorum expectationem, nihil nocuisse[s]. Scimus & asinam Balaami cõtra eius naturam, iussu Dei authoris naturæ, & dispensatiuè loquutam[t]. Omitto pleraque huiusmodi exempla ex historia Patrum Lausiana, Abdiæ & Theodoreti, Hieronymi & aliorum recensere, cùm indubitatum sit inter Christianos, potestatẽ datam à Deo hominibus in eius nomine conculcandi leones, dracones, serpentes, & superandi lethalia huiusmodi[u]: quam nemo dicet ab alio dari potuisse, q̃ ab eo, qui naturam singulorum in sua manu haberet. Nouerunt & Ethnici, inter cæteros Plinius[x], dum ait, Hic est ille qui plurima in vita inuenit Deus, hoc habet nomẽ: per quem & intelligitur eadem & parens rerum omnium & magistra natura. Ideò respiciens ad authorẽ naturæ, sic rursus scribit idem Plin.[y] Mihi contuẽti se persuasit rerum natura, nihil incredibile existimare de ea. Et Cicero[z] naturæ rationem dixit diuinam legem. Et alibi[a] nos naturam optimam ducem, tanquamq; Deum testatur sequi debere, tanquam inquam Deum: non q; natura Deus sit, vt rati plerique antiquorũ sunt, sed quia natura nihil aliud est, quàm diuinæ prouidentiæ instrumẽtum, quæ vbi videtur prouidè incedere, non ducit seipsam ipsa, sed ab ipsa prouidentia ducitur, fines omnium ordinesque & in seipsa præscribente, & naturæ prout vult inscribente. Quocirca Plato[b] ponit duas causas rerum omnium effectrices, diuinam & humanam: diuinam quidem naturæ omnium effectricem: humanam autem artificialium. His consentire videntur Epicurus & Lucretius: nisi quòd ipsi naturam ipsam diuinam putarunt, decepti quòd nescirent naturam tam certam & admirabilem esse, quòd à Deo regeretur.

o *Daniel.* 14. c.
p *Ionæ* 2.
q *Gene.* 7. c.
r *Deuter.* 10. c. 8.
s *vt scribitur Act. cap.* 28. a. v. 3.
t *Num. c.* 22.
u *Luc. c.* 10. c. v. 19.
x *li.* 25. *hist. nat. cap.* 3.
y *lib.* 11. c. 3.
z *lib.* 3. *Offic.*
a *in dial. Lælij, vel de Senectute.*
b *lib.* 15. *in Sophista, vel de ente.*

geretur. Sic enim de Epicuro Lucretius testatur [c]: c *lib. 3. de rerum nat. v. 14.*

Nam simul ac ratio tua (scilicet ô Epicure) *cœpit vociferari.*
Naturam rerum diuina mente coortam:
Diffugiunt animi terrores: mœnia mundi
Discedunt: totum video per inane geri res.
Apparet diuûm numen, sedesque quietæ.
Quas neque concutiunt venti, nec nubila nimbis
Aspergunt, nec nix acri concreta pruina
Cana cadens violat: semperque in nubibus æther
Integit, & largè diffuso lumine ridet.

Sunt & alia Philosophorum & Ethnicorum testimonia, qui causam & vim efficacem naturæ ex Deo pendere docuerunt. Cæterùm cùm & rerum omnium creatio ad Deum omnino certiùs nunc referatur, vt & forsan aliàs, si se offerat locus, dicemus, non egemus vt existimo pluribus testimonijs pro superiorum probatione. Ex quibus etiam & non obscurè ratio apparet, vnde & quare animalibus quædam doctrinæ naturalis inest capacitas & potentia, aliquibus tamen magis, alijs autem minùs, sicut Deo omnium opifici sapientissimo placuit. alia namque extra communem generis animantium potentiam, aliam habent potentiam præstantiorem, suntq; docibilia animalia, alia nequaquam arte hominum sicurari queunt: vt in volucribus hirundines sunt indociles, è terrestribus mures: cùm elephanti iussa faciant, leones iugum subeant, in mari vituli, totque piscium genera mitescant, vt notat Plinius [d], eo modo non solùm naturali, sed etiam acquisititia doctrina fiunt mirabiliora: sicuti & videmus aues varij generis, arte plura, quàm natura doceat, potentia tamen præcurrente, addiscere: vt psittacos, & picas, & coruos voces humanas imitari, ob linguæ crassitudinem, & continuam illarum in his, quæ docētur meditationem, siue consuetudinem. Quod industriæ hominis, vt sibi aliquid victus causa compararent, tribuit Persius [e].

d *lib. 10. ca. 45.*

Quis expediuit, inquit, *psittaco suum χαῖρε,*
Picasque docuit nostra verba conari?
Magister artis, ingenijque largitor
Venter, negatas artifex sequi voces.

e *in prolog. Satyr. v. 8.*

Scribit & Plinius [f], carduelés, minimas omnium ferè aues, imperata, nec voce tantùm, sed & pedibus pro manibus facere. & turdum Agrippinæ, coniugis Claudij Cæsaris, imitari voces hominum: & habuisse Cæsares

f *lib. 10. cap. 42. & 43.*

ſturnum, & lucinias Latino & Græco ſermone dociles: Romæ etiam coruum viſum, nominatim ſalutantem Tiberium, & Germanicum, & Druſum, & populum. Nos quoque tales videmus Tholoſæ: quin & apud nos nutritæ duæ fuerunt aliquando auiculæ, quas vocant Græci ægiothos, Latini ſalutes, Galli *linotes*, quæ miras cantionum modulationes percurrebant, hinnitusque equorum, & ſi quid aliud audiebant, imitabantur, tantæ erant docilitatis. Sunt & in quadrupedibus quædam aliæ ſupra naturæ propriæ opera potentiæ: veluti traditur elephantes ad prælium edoceri, item funambulos alios factos. Et nos ſæpe vrſos vidimus ſaltare ad rhythmum tibiarum, haſtam erectos ad iuſſum hiſtrionis in humeros iactaſſe, deferre, & mouere: ſimias ludicra infinita mimorum voce adactas factitaſſe. Sunt & his pleraque ſimilia à multis viſa, quæ docilitatem & adeptam doctrinam animalium indicant, atque admirabilem naturæ, & per conſequens Dei authoris naturæ ſapientiam, vſque adeò præſtantem, vt plerique ex animantium ſingulorum collatione cum homine facta, reuocauerint in dubium, num bruta ratione vterentur: qualis extat docta certè & accurata controuerſia apud Plutarchum [g]. Quod & conſtat, vt hactenus docui, omne animal brutum natura à Deo optimo infuſa, ad certam doctrinæ ſpeciem potentiam accepiſſe: non abſurdum videri debet, per eandem naturam homini, qui cum animalibus participet, eandem cognoſcendi vim ac potentiam inditam: & quia etiam is ſupra animalium naturam præſtantior, aliquid maioris potentiæ & facultatis ei tributum eſſe à Deo. Sicuti enim, vt ſcribit Cicero [h], equus ad curſum, ad arandum bos, ad indagandum canis: ſic homo ad duas res, ad agendum, & intelligendum eſt natus: eſtque omnium animalium longè ſapientiſſimus, vt ait Ariſtoteles [i]. Et Iuuenalis [k] loquens de natura hominis, ait:

—— ſeparat hæc nos
A grege mutorum: atque ideo venerabile ſoli
Sortiti ingenium, diuinorumque capaces
Atque exercendis capiendiſque artibus apti
Senſum à cæleſti demiſſum traximus arce,
Cuius egent prona, & terram ſpectantia.

g *Libel. qui inſcribitur, Num brutis ratio inſit, inter Vlyſſem, Circem, & Gryllum.*
h *li. 2. de finib. bon. & mal.*
i *lib. de mundo.*
k *Sat. 15. v. 143.*

Atque Claudius Aelianus Prænestinus [l] his verbis à brutis hominem diſtinguit, ſcribitque, *ἄνθρωπον μὲν εἶναι σοφὸν, καὶ δίκαιον, καὶ τῶν οἰκείων παίδων προμηθέστατον, καὶ τῶν γειναμένων*

l *In Prolog. lib 1. de animalibus.*

καμόντων ποιεῖσθαι τὴν ἁρμόζουσαν φροντίδα καὶ τροφὴν ἑαυτῷ μαστεύειν, καὶ ἐπιβουλὰς φυλάττεσθαι, καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα αὐτῷ σύνεστι δῶρα φύσεως, παράδοξον ἴσως οὐδέν. καὶ γὰρ λόγου μετείληχεν ἄνθρωπος τὸ πάντων τιμιώτατον, καὶ λογισμοῦ ἠξίωται: ὥσπερ οὖν ἐπὶ πολυαρκέστατός τι, καὶ πολυωφελέστατος, ἀλλὰ καὶ θεὸν αἰδεῖσθαι οἶδε καὶ σέβειν. id est, Hominem quidem esse sapientem & iustum, propriorum liberorum prouidentem, & factorum gerere conuenientem curam, & sibi inquirere cibum, insidiasque cauere, & cætera in eo esse naturæ dona, non est valdè paradoxon: est enim rationis particeps factus homo, qui est omnium honorabilissima creatura, atque ratiocinatione digna habita: pluribus in rebus seipsum iuuare & promouere potest, & Deum venerari & colere. Aliorum hac de re etiam nobis suppetunt testimonia, quæ Deo fauente fusiùs proprio loco tractabimus: sufficiet autem in præsentiarum prosequi, vnde, & à quo sciendi vim natura hominis ortum habuerit. Qua in re contemplemur oportet, initio hominem à Deo creatum esse perfectum, & omni ex parte rerum omnium peritum: creatus namque est ad imaginem & similitudinem Dei, quod ad animæ pertinet præstantiam: siquidem ratione animæ, non corporis, imago [m] accipienda, vt errantes hæreticos quosdam declinemus, vt docet D. Chrysost. [n] Componitur etenim homo duabus partibus potioribus, corpore, inquam, & anima: primæ partes animi, secundæ corporis, vt ait Cicero [o], & Aristot.[p] Homo vt animal constat anima, inquit, & corpore: quorum vnum imperat secundùm naturam, nempe anima: aliud paret, nempe corpus: quę & sequitur Plutar.[q] Quamobrem duæ in homine cognoscendæ naturæ, animæ vna, corporis altera: quas sola discernentes intelligentia, & distinguentes contemplatione subtilissima, velut etiam imaginatione animi continentes, non sequestramus adinuicem: nec eas reciproca virtute partimur, sed vnius esse prorsus animaduertimus: ita vt iam duæ nō ampliùs duæ sint, scilicet quòd vnaquæque secundùm se subsistat, quinimò vtraque vnum animal faciat, vt scribit D. Cyrillus Alexandrinus [r]. Sic anima rationalis & corpus vnus est homo, vt ait Athanasius [s]: & vtrumque Deus creauit in vno supposito iustissimis rationibus. Atque vt probat D. Greg. Nazianz.[t] homo & corpore & cœlesti spiritu compactus, vt quando propter imaginis formæq; præstantiam efferremur, luti, materiæque humilitate deprimeremur. Ex luto eñ Deus creauit corpus [u], sed tan-

m *Genes.* 1.

n *tom.* 1. *ope. homil.* 8. *in Genes.*

o 2. & 5. *lib. de fin. bon. & mal.*

p *lib.* 1. *Pol. cap.* 3.

q *libello de virt. mor.*

r *epist. vl. ad Successum Isaniæ Episcopum.*

s *in symbol. fidei.*

t *oratione de pauperibus amandis.*

u *Genes.* 1.

ta admirabilique præstantia, vt sapientiæ & scientiæ eius ex opificio perpetuò nobis relinquatur admiratio tam concinnæ compositionis, mirabilem Deum fuisse solùm opificem, vt latè docet D. Cyrillus Hierosolymitanus Episcopus [x]. Sunt enim in hominis corpore certè tam admirandæ partium connexiones, & vsus membrorum insignis diuersorũ subtilissima structuræ colligatio membrorum, vt scribit Irenæus [y], trecentorum viginti quatuor, vt non nisi supernaturalem artificem horum authorem credere cogant. Iungitur huic thesaurus (anima scilicet) corporis infinitus, quę vasis fictilibus, vt ait Paulus [z], continetur. Hinc opus eximiè formatum & affabrè factum, miro decore & pulchritudine celebre, à Deo, qui quidem homine non indigebat, sed vt haberet in quem conferret sua beneficia, vt scribit idem Irenæus [a]. Huius pars vna, nempe anima creata initium habuit, finem vitæ tamen habitura non est, quòd ad substantiam pertinet, immortalis: corporea autem altera pars hominis est mortalis, animata, & suffulta ex indita anima. Ideò eius pars nobilior hominis, anima, inquam, homo verè dicitur: quoniam Deus inspirauit ei animam quæ operatur, & insufflauit ei spiritum vitalem [b]. Et rursum formauit Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem [c]. Et inde pendet nobilitas illa hominis supra reliquas creaturas: planta siquidem cœlestis homo, quæ quantùm figura formaque corporis cæteris antecellit, tantùm dignitate animæ præstat. Hinc caput animalibus cunctis ad humum pronum ad ventrem respicit, voluptatē omnibus modis prosequitur: caput hominis sursum in cœlum exurgit, oculique supera non terrestria contemplari accommodi, vt si quãdo aliquis carnis & corporis stimulis succumbat, ventrique & his quæ sunt sub ventre inseruiat, comparabitur meritò iumẽtis insipientibus, quia similis factus est illis, vt magnificè scribit verè regius antistes Basilius M.[d] Et, vt ait D. August.[e] duæ substantię in homine quidem sunt, vna corporis cũ suis sensibilibus, alia animæ curatione: sed corpus nihil operatur sine anima, sine corpore aũt anima ratione sua agit. Quare & Plato [f] existimat nihil aliud esse hominẽ, q̃ animam: & alibi [g] idem Plato ait, ἡμεῖς ἐσμὲν ψυχὴ ζῶον ἀθάνατον, ἐν θνητῷ καθειργμένον φρουρίῳ, i. nos sumus anima immortalis, quę inclusa est in mortali loco munito. Cui adstipulatũ Arnobius [h], Quid, inquit, aliud sumus, q̃ animę corporibus inclusæ.

x *catech. 4. illum.*
y *lib. 1. contra hæreses, cap. 14.*
z *2. Cor. cap. 4. c. v. 7.*
a *lib. 4. contra hæreses, cap. 28.*
b *Vt scribitur Sap. cap. 15. v. 11.*
c *Genes. cap. 2. b. v. 7.*
d *Homil. 9. lib. Hexame.*
e *lib. de Eccles. dogm. c. 20.*
f *libro 5. in Alcib. 2. siue de natur. hominis.*
g *lib. 37. in Axiocho.*
h *lib. 2. contra gentes.*

clusæ. Atq; etiam Hebræorũ præcipui partẽ immortalem hominis, nempe animam, præcipuam verum esse hominem arbitrantur, corpus verò quasi hominis esse indumentum, vt scribit Eusebius Pamphil.[i] & Aristoteles[k]. Sed clariùs sacræ literæ in homine duplicia considerant, id quòd exteriùs apparet, quod carnalem dicunt & exteriorem hominem: & quod interius est, nempe animam; quam vocant interiorem hominem. Ad imaginem Dei homo interior, nempe anima, creatus est, non homo exterior: cùm Deus sit spiritus, isque omni mole corporis careat inquantum Deus, vt notat D. Ambrosius[l]. Quanquam aliter alij, sed alieni ab ecclesia catholica pro hæreticis iudicati, senserint, corpus scilicet ad imaginem Dei creatum: quæ est Anthropomorphitarum hæresis, introducta ab Andeo quodam & genere & lingua Syro, vt scribit Nichepho. Calist.[m] Dixit porrò sacra scriptura cautè, ad imaginem Dei & similitudinem Dei factum hunc hominem, vt doceret non ex natura Dei illum esse, quia ad imaginẽ, hoc est, ad similitudinem imaginis Dei: imago autẽ Dei vera est filius Dei, Deus ipse, vt ait Paulus[n]. Nos autem non imago Dei, sed & imaginem & similitudinem Dei, facti & creati, non geniti. Anima nãq; à Deo facta nec ex substantia Dei est vel procedit, sed ex nihilo facta, vt latè docet D. August.[o] Et D. Ambrosius[p], Homo, inquit, non est imago Dei, sed ad similitudinem factus: alia autem est imago Dei inuisibilis primogenitus vniuersæ creaturæ, per quem facta sunt omnia. ille nõ ad imaginem, sed imago: tu nõ imago, sed ad imaginem. Habes ergo aliquid in tua substantia de imagine & similitudine Dei, quod sit diuinæ simile imagini. Audiamus & Athanasiũ, qui ratione aliqua explicat faciliùs. Is enim ait,[q] Homo, scilicet purus, (de Christo namq; non loquitur, qui & verus Deus & verus homo est) in sua & vnica hypostasi & subiecto, ad similitudinẽ Dei factus est, non tamen est homo Deus: non enim quod alteri simile est, id idem est cum ipso cuius similitudinem gerit: veluti simile est regnum cœlorum sagenæ & sementi, nec tamen est quicquam eorum regnum cœlorum: sed similis Deo homo in aliquo. Quòd autem in aliquo factus sit similis, illud ex insufflatione quam Deus fecit in faciem hominis ortum est, illud adhuc est participatio Spiritus sancti: non tamen insufflatio illa anima est, sed id quod animæ præstantiã dedit. Et aliud est efficiens, aliud effectus, & quod patitur, vel in quo aliquid operatur. Docentq; nos id ver-

i *lib. 2. de præpar. Euãgel. ca. 2.*
k *lib. 4. Politic. c. 5.*
l *tomo 1. lib. de Institut. virginis, capi. 2. & 3.*
m *lib. 11. ca. 14.*
n *ad Coloss. cap. 1. versi. 6.*
o *libro 1. de Orig. animæ, ad Hieron. c. 28. & li. 1. b. de anima. ca 4 & lib. Soliloq. animæ. ca. 30.*
p *tom. 2 super Psal. 118. sermo 10.*
q *In refutat. contra hypocr. Meluy, & Pauli Samosaten.*

r ca. Gen. 2. ba [r] ca, Et insufflauit in faciem Adam Deus, & factus est
homo in animam viuentem: non enim dixit, & facta est
insufflatio anima viuens, sed factus est homo in animam
viuentem. Et ne in tam seria re sine authore loqui videa-
s li. 4. Thess. contra hær. c. 1. to. 2. mur, erit sententiæ istius assertor eximius, Diuus Cyrillus
Patriarcha Alexandri.[s] Non potuit, inquit, homo ad ima-
ginē esse creatoris, nisi Spiritu sancto participaret: siquis
t ad Rom. ca. 8. ver. 9. enim, vt ait Paulus [t], Spiritum Christi non habet, hic ip-
sius Christi non est. Notandum itaq; illam Spiritus sancti
participationē expressiorem Dei docere imaginē, quam
tamen deturpamus peccato. Quod latiùs & meliùs idem
u li. 13. Thesau. contra hæred. ca. 3. Cyrillus explicat [u] his verbis, Formato ex terra homine
sufflasse in faciē ipsius Deum Moses ait spiritū vitæ, & fa-
ctum hominem esse in animam viuentem: spiritum au-
tem ita per sufflationem homini datum, nō dicimus ani-
mam esse hominis: esset enim immutabilis tanquā ex di-
uina progressus essentia: sed Spiritus sancti participatio-
nem animæ hominis impositam credimus. Creaturarum
enim per Spiritū perfectio est. hinc ad imaginem Dei fa-
ctum asserimus, quoniā participatione Spiritus sancti ad
Deū formatus sit. Sed quē spiritū Moses persufflationē
datum homini asseruit, hunc rursus Deus per resurrectio-
nem renouans in nobis insufflauit discipulis suis, dicens,
accipite Spiritum sanctum: vt reformati ad pristinā ima-
ginem, creatori conformaremur per participationē Spi-
ritus sancti. Hactenus Cyrillus Alexandrinus Patriarcha.
Mandarunt etiam literis Ethnicorum philosophi, animū
hominis quiddā esse diuinum, in quo rerū penè infinita-
x lib. 2. de fin. bonor. aut malor. rū essent cognitiones, & diuinationes, vt scribit Cicero [x].
Tum Plato [y] voluit homini cum Deo esse appellationis
paritatem, consortiumq; naturæ: vt ob hanc participa-
y In Timæo. tionem Dij homines in sacra scriptura dicti sint, partici-
pes eorum quæ Dei sunt, id est agentes quæ Deus agere
solet, cùm tamē vnus sit Deus natura. Eadem & ferè cen-
z lib. 8. de eius vita ca 3. suit Apollon. Thyaneus,[z] vt scribit Philostratus: sic enim
ait, quòd sit hominibus cum Deo quædam affinitas, per
quam solum in animalibus Deū homo cognoscit, & de
propria natura philosophatur, & in quo diuinitatis est
particeps, formaq;, vt aiunt, Deo similis est: virtutesq; à
Deo colligit hominibus prouenire. Hac nos imagine e-
tiam capaces sumus scientiæ, imò scientes: & quantò
quis puram nitidamq; hanc conseruat, tantò præstantiùs
cognoscit, dijudicat, & altiora & secretiora penetrat, ve-
luti quadam cum Deo omniscio, familiaritate consue-
scens,

ſcens, & ab illo hauriens: eo radiorum diuinitatis capacior, quo puritate Deo magis coniungitur, ſicut in cœleſti illa hierarchia, teſte diuo Dionyſio Areopagita [a], proximiores ordines Dei contemplatione, Dei proximiores, ſecretiora à Deo veritatis, rerum ſpeculo & prototypo perfecto, hauriunt & cognoſcunt: quare & Deo viciniores, rurſum Seraphim dicuntur, id eſt, ſcientes vel ardentes. Conſtat etiam antiquos, qui mundam & impollutã transegerunt vitam, nõ eguiſſe doctoribus vel literis, ſiue ſcientiarum ſcripturis: ſed literarum loco gratia Spiritus ſancti vſos. Nam & Noacho & Abrahæ, Iobo, & Moſi per ſemetipſum locutus Deus eſt, nõ per literas, quia ſcilicet munda eorum corda repererat: poſtquam autem populus Iudæorũ in vitiorum ima delapſus eſt, neceſſariò iam inde literæ datæ ac tabulæ, & ea, quæ per eas tradita eſt admonitio. Et hoc non tantùm probis viris prioris ſacroſancti Teſtamenti, ſed etiam noui, accidiſſe legimus. Siquidem nec Apoſtolis ſcriptũ aliquid tradidit dominus noſter Ieſus Chriſtus, ſed literarum loco Sancti ſpiritus gratiam ſe illis daturum repromiſit. Ille, inquit, Spiritus paracletus, quem mittet pater, ſuggeret vobis omnia [b]. Et rurſum, Ante reges & principes ducemini propter me in teſtimoniũ illis, & gentibus: cùm autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim eſtis vos qui loquimini, ſed Spiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis, vt ſcribitur apud D. Matt. [c] & apud Lucã [d], Spiritus ſanctus docebit vos, quid oporteat vos dicere. Quomodo aũt docuerit illos, habetur in hiſtoria Apoſt. [e] dũ in die Pentecoſtes repleti ſunt diſcipuli & Apoſtoli domini noſtri Iesv Christi Spiritu ſancto, & cœperunt loqui varijs linguis, prout Spiritus ſanctus dabat eloqui illis. Quocirca & D. Paul. [f] An experimentũ quæritis eius, ait, qui in me loquitur Christvs. Et D. Lucas [g] ſcribit Christvm aperuiſſe diſcipulis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas: hæcq; lõgè antè facienda Deus pollicitus erat etiam. Is enim cùm parcere peccatis, & lapſum primi hominis reparare decreuiſſet, infirmitatem etiam imaginis ſtabilire decreuit, & obſcuratum intellectum purificare, ſua abſque meritis noſtris gratia. Sic enim ſcribit Hieremias [h], Hoc erit pactum quod feriam cum domo Iſrael poſt dies illos, dicit Dominus: dabo legem meam in viſceribus eorũ, & in corde eorum ſcribam eam, & ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum. Et non doce-

a *li. de cœl. hierar. cap. 7.*

b *Ioan. cap. 14 d. verſ. 26.*

c *cap. 10. b verſ. 18. 19. 20.*

d *cap. 12. b. verſ. 12.*

e *Act. cap. 2. a.*

f *2. ad Cor. epiſt. cap. 13. a. ver. 3.*

g *cap. 24. g. ver. 45.*

h *cap. 31. f. verſ. 33.*

r ca. Gen. 2. ba [r] ca, Et insufflauit in faciem Adam Deus, & factus est homo in animam viuentem: non enim dixit, & facta est insufflatio anima viuens, sed factus est homo in animam viuentem. Et ne in tam seria re sine authore loqui videamur, erit sententiæ istius assertor eximius, Diuus Cyrillus Patriarcha Alexandri. [s] Non potuit, inquit, homo ad imaginē esse creatoris, nisi Spiritu sancto participaret: siquis enim, vt ait Paulus [t], Spiritum Christi non habet, hic ipsius Christi non est. Notandum itaq; illam Spiritus sancti participationē expressiorem Dei docere imaginē, quam tamen deturpamus peccato. Quod latiùs & meliùs idem Cyrillus explicat [u] his verbis, Formato ex terra homine sufflasse in faciē ipsius Deum Moses ait spiritū vitæ, & factum hominem esse in animam viuentem: spiritum autem ita per sufflationem homini datum, nō dicimus animam esse hominis: esset enim immutabilis tanquā ex diuina progressus essentia: sed Spiritus sancti participationem animæ hominis impositam credimus. Creaturarum enim per Spiritū perfectio est. hinc ad imaginem Dei factum asserimus, quoniā participatione Spiritus sancti ad Deū formatus sit. Sed quē spiritū Moses persufflationē datum homini asseruit, hunc rursus Deus per resurrectionem renouans in nobis insufflauit discipulis suis, dicens, accipite Spiritum sanctum: vt reformati ad pristinā imaginem, creatori conformaremur per participationē Spiritus sancti. Hactenus Cyrillus Alexandrinus Patriarcha. Mandarunt etiam literis Ethnicorum philosophi, animū hominis quiddā esse diuinum, in quo rerū penè infinitarū essent cognitiones, & diuinationes, vt scribit Cicero [x]. Tum Plato [y] voluit homini cum Deo esse appellationis parilitatem, consortiumq; naturæ: vt ob hanc participationem Dij homines in sacra scriptura dicti sint, participes eorum quæ Dei sunt, id est agentes quæ Deus agere solet, cùm tamē vnus sit Deus natura. Eadem & ferè censuit Apollon. Thyaneus, [z] vt scribit Philostratus: sic enim ait, quòd sit hominibus cum Deo quædam affinitas, per quam solum in animalibus Deū homo cognoscit, & de propria natura philosophatur, & in quo diuinitatis est particeps, formaq;, vt aiunt, Deo similis est: virtutesq; à Deo colligit hominibus prouenire. Hac nos imagine etiam capaces sumus scientiæ, imò scientes: & quantò quis puram nitidamq; hanc conseruat, tantò præstantiùs cognoscit, dijudicat, & altiora & secretiora penetrat, veluti quadam cum Deo omniscio, familiaritate consuescens,

s li. 4. Thess. contra hær. c. 1. to. 2.
t ad Rom. ca. 8. ver. 9.
u li. 13. Thesau. contra hæred. ca. 3.
x lib. 2. de fin. bonor. aut malor.
y In Timæo.
z lib. 8. de eius vita ca 3.

ſcens, & ab illo hauriens: eo radiorum diuinitatis capacior, quo puritate Deo magis coniungitur, ſicut in cœleſti illa hierarchia, teſte diuo Dionyſio Areopagita [a], proximiores ordines Dei contemplatione, Dei proximiores, ſecretiora à Deo veritatis, rerum ſpeculo & prototypo perfecto, hauriunt & cognoſcunt: quare & Deo viciniores, rurſum Seraphim dicuntur, id eſt, ſcientes vel ardentes. Conſtat etiam antiquos, qui mundam & impollutã transegerunt vitam, nõ eguiſſe doctoribus vel literis, ſiue ſcientiarum ſcripturis: ſed literarum loco gratia Spiritus ſancti vſos. Nam & Noacho & Abrahæ, Iobo, & Moſi per ſemetipſum locutus Deus eſt, nõ per literas, quia ſcilicet munda eorum corda repererat: poſtquam autem populus Iudæorũ in vitiorum ima delapſus eſt, neceſſariò iam inde literæ datæ ac tabulæ, & ea, quæ per eas tradita eſt admonitio. Et hoc non tantùm probis viris prioris ſacroſancti Teſtamenti, ſed etiam noui, accidiſſe legimus. Siquidem nec Apoſtolis ſcriptũ aliquid tradidit dominus noſter Ieſus Chriſtus, ſed literarum loco Sancti ſpiritus gratiam ſe illis daturum repromiſit. Ille, inquit, Spiritus paracletus, quem mittet pater, ſuggeret vobis omnia [b]. Et rurſum, Ante reges & principes ducemini propter me in teſtimoniũ illis, & gentibus: cùm autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim eſtis vos qui loquimini, ſed Spiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis, vt ſcribitur apud D. Matt. [c] & apud Lucã [d], Spiritus ſanctus docebit vos, quid oporteat vos dicere. Quomodo aũt docuerit illos, habetur in hiſtoria Apoſt. [e] dũ in die Pentecoſtes repleti ſunt diſcipuli & Apoſtoli domini noſtri IESV CHRISTI Spiritu ſancto; & cœperunt loqui varijs linguis, prout Spiritus ſanctus dabat eloqui illis. Quocirca & D. Paul. [f] An experimentũ quæritis eius, ait, qui in me loquitur CHRISTVS. Et D. Lucas [g] ſcribit CHRISTVM aperuiſſe diſcipulis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas: hæcq; lõgè antè facienda Deus pollicitus erat etiam. Is enim cùm parcere peccatis, & lapſum primi hominis reparare decreuiſſet, infirmitatem etiam imaginis ſtabilire decreuit, & obſcuratum intellectum purificare, ſua abſque meritis noſtris gratia. Sic enim ſcribit Hieremias [h], Hoc erit pactum quod feriam cum domo Iſrael poſt dies illos, dicit Dominus: dabo legem meam in viſceribus eorũ, & in corde eorum ſcribam eam, & ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum. Et non doce-

a *li. de cœl. hierar. cap. 7.*

b *Ioan. cap. 14 d. verſi. 26.*

c *cap. 10. b verſ. 18. 19. 20.*

d *cap. 12. b. verſ. 12.*

e *Act. cap. 2. a.*

f *2. ad Cor. epiſt. cap. 13. a. ver. 3.*

g *cap. 24. g. ver. 45.*

h *cap. 31. f. verſ. 33.*

bit vltrà vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens, cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me, à minimo eorum vsq; ad maximum, ait Dominus: quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorũ non memorabor ampliùs. Quod & D. Paul. impletum testatur[i], Vos epistola estis CHRISTI ministrata à nobis & scripta, nõ atramento, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Vidimus etiam Apostolos anteà piscatores, vel telonio, vel pellibus addictos, eo Spiritu repletos & edoctos, menteq; purgatos, supereminentis doctrinæ gratia facundiáve repletos: atque tantæ doctrinæ præstantia omnium dogmatum errores, gentilium, Græcorum, Persarum, Chaldæorum, Indorúmve detexisse & perdidisse, arcanorumq; incognitorum adyta reserasse: & toto orbe terrarum breui tempore omnium philosophorum sectas superasse, & ad sanctissimam veramq; philosophiã calcatis erroribus impijs cælesti veritatis lumine illustratos adduxisse, ac simul & per vniuersa latissimi orbis loca doctrinam atque philosophiam veram suam firmis radicibus plantasse. Non alia ratione, quàm quòd semina doctrinæ illius ab illustrata mente & purgata recepta fuerint post missionem Spiritus sancti & reparationem imaginis per CHRISTI passionem, veritate ipsa ab ea eximia potentia hausta quæ verè per se apud omnes homines rationis capaces visa est eiusdem efficaciæ: veluti & quæ vera sunt apud omnes, non aliter quàm vt sunt se habere possunt. Quod non ante illud lumen Spiritus sancti receptum contigerat Apostolis nosse: quibus & CHRISTVS dixit[k], Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò: cum autem venerit Spiritus ille veritatis, docebit vos omnem veritatem. Vis autem scire hunc spiritum ex Dei imagine esse, audi quid his subiungatur[l], Non enim, inquit CHRISTVS Deus, loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annunciabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. omnia quæcunque habet pater, mea sunt. Propterea dixi vobis quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Et forsan hoc in loco non inutiliter D. Bernardus citabitur[m], Homo, inquit, ad imaginem Dei creatus est & similitudinem, hoc est, ad intellectum & meditationem filij, per quem intelligimus & cognoscimus patrem, & accessum habemus ad eum. Mens siquidem nostra eo ipso imago eius est, quo eius capax

i *epist. 2. ad Cor. cap. 3. a. ver. 3.*

k *D. Ioan. Euang. cap. 16. B. vers. 12. & 13.*

l *in d. cap. 16. D. Ioan.*

m *in medit. suarũ princip.*

capax est, particepsve esse potest. Nec tam simile est illi summæ sapientiæ, quàm mens rationalis, quæ per memoriam, intelligentiam, & voluntatem in illa trinitate ineffabili consistit. Ex quibus duo colliges, nostram imaginem esse ad intellectum & contemplationem filij: secundò Trinitatis sanctissimæ in nostra mente esse imaginem. Quid autem est, quæso, Dei contemplatio, & filij Dei, quàm rerum omnium cum eius cognitione dilucida cognitio? omnia enim pater cum filio nobis donauit [n]. n *ad Roma. ca.8.*

Et in mente diuina & in Deo ipso omnes res, veluti in idearum omnium prototypo & authore, relucent vt in ipsissima veritate. Vnde qui Deum cognoscit cognoscereve potest, qualis est nostra mens, statim in illo omnia perfectiùs, quàm ex qualibet alia arte cognoscet: & per consequens, veræ sapientiæ & scientiæ fundamentum est, Deum nosse. Et tunc non tantùm existentia, sed & non existentia, nempe præterita & futura assequetur: quia cognoscendo Deum, qui perfectè res nouit antequam sint, & illas etiam in eo vt splendido & nitidissimo speculo videbit. Quare aliquando Prophetæ vocabantur videntes [o], quòd Deum ita videntes ad consulta responderent. Et olim vnusquisque, inquit textus, in Israel sic loquebatur si consuleret Deum, Venite & eamus ad videntem: qui enim Propheta dicitur hodie dicebatur tunc videns, & prophetia visio, vt [p] visio Esaiæ prophetæ. Et rursum [q], Nunquid non populus à Domino requiret visionem? Et iterum [r], Prophetæ eius non nouerunt visionem. Et alibi, quia locutus est Dominus in visione sanctis suis [s]. Nec reticenda præstantissimi viri sententia, qui expertus locutus est ferè omnino analphabetus, sed omnium rerum & futurorum apprimè scius. Is fuit beatus Antonius, summus vir & heremi cultor. Hic enim virtutem vllam non esse docuit futura prædicere, quòd è diuerso in vitio non sit positum futura non nosse, vt ob hanc rem quis pœnam metuat: cæterùm vnum illud beatitudinis verè existimabat, ritè Deum alere, legesq́; eius & mandata inuiolata seruare: si cui autem amor futura cognoscendi incessat, puram, inquit, modò habeat animam, & futuri perspectio eum consequetur, Deo veluti per speculum aliquod cognitionem exhibente. Existimabatque vanum, quod in præsciendo ponebatur studium, cùm tamen ille valde ea prædictione polleret, vt etiam multò antè prædixerit Arrianorum persequutionem: vt hæc omnia de illo scribit Sozome-

o *vt scribitur 1. Reg. ca.9. b. ver. 9.*
p *Esaiæ 1.*
q *cap.8. d. Iesa.*
r *Threnorũ ca.2.c.ver.*
s *vt Psal. 88.d.*

Sozomenus, & posteà Niceph. Calist. [s] Cassiodorus [t]. Et meminit de eius prædictione D. Chrysost. [u] Itaq; puritas hæc mentis ad Dei cognitionem ex terræ fæcibus subleuata, prophetas & secretorum & futurorum scientes reddidit. Et Paulum plenè docuit: qui non ab hominibus, neque per hominem, sed per reuelationem IESV CHRISTI se accepisse testatur [a]. Notusque Saul & Dauid ex pastoribus vates facti: cognoscitur Salomon, vnica infusione secreta omnium edoctus: agnoscuntur & reliqui, vates ex pastoribus & agricolis facti. Illustris Dauid subitò incognitorum interpres. Nónne & primus homo Adam ante peccatum rerum omnium cognitionem habebat? Neque de eo quisquam dubitat: vel si illud nesciat, discat ex Genesi eius. Scribitur namque de eo [b], hominem creatum vt præesset: & dominaretur piscibus, & alijs rebus à Deo creatis: item rursus omnia ad Adamum, istius imperij confirmandi, & veluti obedientiæ præstandæ vel firmandæ causa, à Deo vel Angelis ducta, vt videret quomodo vocaret ea. Nomen namque rei cuiusque tale est, quale Adam imposuit. Quæ duo, nempe gubernare, imperaréve, & nomina singulis imponere, non nisi eximiam & perfectam notionem demonstrant. Fuit autem concessa gubernatione & potestate necessarium, vt scientia gubernandi tribueretur. Nec enim aliter sine ea præesse bene potuisset, si quæ singulis expedirent non nosset: non enim eadem regula omnia reguntur, sed secundùm cuiusque naturam propria cuique applicantur & conuenientia. Denique nominum substantialis ratio haberi non potuit, sine cognitione substantiæ: aliàs enim temere, & extra vim nominis quod rem indicat, dicta nomina fuissent. Quod quidem longè abest à prisca primaque nominis impositione, quæ statim apud Hebræos naturam demonstrat: apud Hebræos dico, quia hi vtuntur idiomate, quo vsus creditur Adam: & ita probat Eusebius Pamphil. [c] Et hoc etiam nuncupandi more accommodato rebus vsi sunt posteri eius linguæ. Exempla penè infinita id nos docere possunt: ipse namque Adam, quia ex terra creatus, Adam dictus, quòd adama Hebræis significet terram rubram. Et prima fœmina, eo quòd mater sit omnium viuentium, Cheua dicta est, id est, vita [d]. Abel, qui occisus, luctum significat. Seth, quasi positus in locum Abel, quia Sathach id significat, dictus. Enos, quasi vir dictus. Nohah, quasi consolans, quia ipse consolatus est populum: id est, in diluuio per

s lib. 8. Eccles. hist. c. 40.
t In histor. tripar. lib. 1. c. 12.
u tom. 2. operum, homil. 8. in Matth.
a Epist. ad Galat. c. 1. vers. 12.
b Gen. c. 1. vers. 28.
c lib. 11. de præpar. Euang. c. 4.
d Genes. 1. & 2.

per illum genus humanum seruatum. Quid? nónne Abraham, pater gentium: Iacob, supplantator: Beniamin, filius dextræ: Iosue, saluator: Barionas, filius Ionæ: Cephas, petra vel Petrus: & alia huiusmodi in sacra pagina ostendunt? Hoc etiam obseruatum fuisse nemo ambigit ab alijs in linguarum idiomatibus, qui Hebræos imitati, vel rationem hominis, rebus nomina, secundùm idioma tum proprietates, pro cuiusque rei natura imposuerunt. Plato [e] id ostendit etiam, statimque ab initio ait, necessarium fuisse eum, qui rebus nomina imposuit, scientem fuisse quales res fuissent. Nam secundùm qualitates earum, nomina imposita multis exemplis demonstrat: quæ quisq; videre apud illum poterit, & apud D. Athanasium alia [f]. Ex quibus constat Adamum notitiam rerum omnium habuisse cumulatissimè, mente iam recenter edita, atque munda à Deo creata capaci omnium earum. Nec te moueat scriptum [g], Deum vetuisse Adamo ne de arbore ligni scientiæ boni & mali comederet: quod plerique ignorantiæ tutandæ gratia contorquent, vt auertant rerum cognitionem. Siquidem prohibebat mali actionem, non mali cautionem: mali autem actio scientia non est, imò ignorantia: nam si quis nosset malũ quid sit, non declinaret à bono. Turpe enim est & odibile malum, & naturaliter à quolibet reijcitur, si illud prænoscat: sicuti bonum pulchrum est, & cùm agnoscitur, concupiscibile est. Quinimo & ex prædicta prohibitione ne ederet ex ligno scientiæ boni & mali, tantùm abest vt fateamur sublatam boni & mali cognitionem, quin potiùs vtriusque tunc cõcessam. Nam cùm datum esset liberum arbitrium Adamo edendi, & mortis pœna fuisset imposita si ederet, consequenter datam dicimus notitiam mali, (quia quòd mors sequeretur, sciret,) & boni, si obedisset præcepto, & non manducasset: neque aliter tam grauis pœnæ mortis reus, nisi id sciuisset, quia ignorãter facta, veniam vtcunque mererentur. Sed dicet aliquis, cur posteà peccato commisso cognouit se nudum, cùm anteà non ita nouisset: videtur namque accessio facta scientiæ, nec omnium notitiam habuisse Adamum anteà. Respondeo, illam cognitionem nuditatis, esse potiùs ignorantiam, ortam à peccati tempore: nam quod tunc cognouit se nudum, certè crassa ignorantia est, quòd etiam ante à se nudum fuisse non recordaretur, si de corporis nuditate intelligamus. Sin autem de innocentiæ statu intelligamus, & cum eo se nudum esse dicamus cognouisse, ignorantiam

e dialog. 13. in Cratylo.

f lib de definitio.

g Gen. c. 1.

tiam certè ex peccato acquisitam & casum, & sic imperfectionem imaginis & denigrationem fateamur, expedit. Vt autem explicem supinam illam & rudem ignorantiam, quæ ei post contumaciam obtigit, considero pœnam impositam præcepto prohibitionis, & sentētiæ executionem: dixerat namque Dominus, In quacunque hora comedetis, morte moriemini. Moriemini, priuationem vitæ indicat, separationem animæ & corporis, quibus constat homo: vita autem animæ est Deus: quia insufflauit, & participes facti sumus Spiritus Dei modo quo docuimus. Vnde & Paulus [h], Vita vestra abscondita est cum CHRISTO in Deo: cùm autem CHRISTVS apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Atque Deus vita dicitur: sic enim ipse de se testatur, Ego sum via, veritas, & vita. vitaque Deus omniū, quòd viuere omnes ab ipso accipiāt. Vita autem illa quæ eius, omni vita superior, est nullius indiga: nam & ipse vita dicitur, & super omnem vitam, vitæ author, excelsiorq; vita, vt ritè philosophatur D. Dionysius Areopag. [i] Et D. Ioannes in Euangelio [k], Quod factum est, in ipso vita erat, & vita erat lux hominum. Et rursum [l], Ego sum panis vitæ. Et iterum [m], Qui habet filium Dei habet vitam: qui non habet filium Dei, etiam vitam non habet. Sic Moses [n], Diligas dominum Deum tuum, atque obedias voci eius, & illi adhæreas: ipse enim est vita tua. Et alibi [o], in ipso, inquit Paulus viuimus, & mouemur. Quod ante ipsum vnus gentilium Aratus [p] dixerat. Et omnia quæcunque sunt viuunt, & Dei fulcimento, & præsidio eius [q] subsistunt. Cum spiritus Domini repleuerit orbem terrarum, & omnia in essentia contineat, sicuti dum aufert Deus rebus spiritum suum, omnia in puluerem suum & ad nihilum reuertuntur [a]. Eodem & spiritu verbi Domini, omnis virtus: replet namq; omnia [r]. Sic enim hymnographus, Quo ibo ab spiritu tuo? si ascendero in cœlum, tu illic es: si in infernum, ades. Et Virgilius [s],

Principiò cælum ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor, & cælestis origo
Seminibus:

Quod & apud alios, qui aliquod numen venerati sunt, constat:

h ad Col. 3. a. ver. 3. 4.
i lib. de diuinis nominib.
k cap. 1. 2. ver. 4.
l Iohan. 6.
m 1. Ioan. 5.
n Deut. 30. d. ver. 20.
o Act. 17. f.
p in Phænomenon princ.
q Psal. 33.
a Psal. 1. c. 3.
r vt Psal. 138.
s Aeneid. lib. 6. ver. 724.

constat: vt Platoni, & sequacibus, iisque potissimum, qui vitæ autorem norunt. Porrò non æqualiter vis diuina, nec pari modo omnibus inest, sed aliter rebus corporalibus non viuentibus, aliter plantis, aliter hominibus, aliter brutis: & alia præ alijs Dei maiore beneficio potiuntur, prout nobiliorē sortita sunt & capaciorem naturam, & vltra naturalem quandam & realem subsistentiam, egent ad illius naturæ perfectionem Dei adhuc continuo auxilio. Sic anima cùm immortalis substantiæ sit, tamen ad viuificandam & nutriendam illam substantiæ efficaciam, ad actus ad quos à Deo creata est, eget Dei perpetua gratia, vt eius ope actus exæquatur. Vt enim corpus quantumuis animatum sit, sine cibo non potest diu viuere corporali, eoque sublato obnoxium est interitui, neq; quicquam probi operari valet, macie, medullis, & corpore debilitatum, & sic non fungitur suis actionibus, pro mortuo habetur: sic anima, quanquam sua natura viuat, tamen nisi cibo spirituali, & veluti quadam Dei participatione vtatur, sterilis & obnoxia interitui ratione actionis & beatitudinis fit, priuatione cibi sui, & defectu luminis. Nec ex solo pane viuit homo, sed ex omni verbo quod procedit ex ore Dei [t]. Quæ autem procedunt ab eo adorando ore, sunt præcepta eius, & quod voluntatis eius est. Scribiturque [u], Quærite Deum, & viuet anima vestra. Et cognitio Dei dicitur vita æterna: Hæc est enim, inquit CHRISTVS [x], vita æterna, vt cognoscāt te Deum verum, & quem misisti IESVM CHRISTVM. Ita à Deo duas vitæ trahimus vitas, vnam quòd simus, essentiamq; propriam habeamus: sic in eo & omnia quæ sunt viuunt, quęque sua proprietate subsistunt. alia hominis diuinior, qua is Deo fruitur, ab eo consolatur, illustratur, beatusq; tandem fit. Prima vita essentiæ, quod ad animæ substantiam pertinet, non interit, quamuis intereat homo corrupto corpore, & solutione facta corporis & animæ, & corporis in quatuor elementa ex quibus componitur. Quod ad secundam pertinet vitam, & Dei illuminationē & fruitionem, declinante anima à Deo per peccatum, ratione priuationis mori dicitur, id est, separari à Deo: quoniam qui elongant se à Deo, peribunt [y]: Et anima quæ peccauerit, ipsa morietur [z], vt proprio libro latiùs docemus, vbi agimus de immortalitate animæ. Ex quibus dicimus peccatum ad mortem, & peccatum non ad mortem cum D. Ioanne [a]. Siquidem cùm mundum & immundum, iustum & impium sint sibi contraria, & vita & mors, &

t *Deut.c.8.* *Marc.4.*
u *Psal.68.* *g. ver.*
x *Ioan.c.17.*
y *Psal.72.*
z *Ezech.c.18.*
a *1.Epist. Iohan.5.d.*

mors, & nemo poſsit duobus dominis ſeruire, fieri non poteſt vt cùm peccatum adeſt animæ, admiſſo Sathana impuriſsimo, Deus ſimul in nobis reperiatur. Nec poſſumus Deo viuere, niſi anteà peccato moriamur, vt ait D. Ambroſius [b]. Et niſi quis diſsideat à diabolo, pacem non habebit cum CHRISTO, vt ſcribit D. Auguſt. [c] Recedit enim ſpiritus Domini ab anima illum abnegante, & eo contaminata: tumque occupatur à Sathanico ſpiritu. veluti cùm Saul, recedente ſpiritu Domini bono, obſeſſus fuit à maligno [d]. Recedit autem Deus non potentia puniendi, eſſentia vel præſentia, quia eo modo is eſt ſemper vbique: ſed gratia, quia peccatum & iniquitates diuiſionem conſtituunt inter illum & peccatores [e]. & Deus longè eſt ab impijs eo modo [f]. Et quia interdum cum peccato mortali, Deo non reconciliati, ab hac vita mortali decedunt aliqui, mors illa animæ, priuatioque fruitionis gloriæ Dei, animam perpetuò ſequitur. Nam vbicunque ceciderit lignum, ſiue ad Auſtrum, ſiue ad Aquilonem, ibi ardebit. Et quo in ſtatu reperietur anima à corpore diſcedens, in eo iudicabitur. Eſt enim tunc tempus poſt mortem, ſupplicij vel gloriæ: hic autem quandiu viuimus poteſt eſſe facultas reſurgendi, & recōciliationis cum Deo: quocirca mors illa in mortali illo peccato decedentium, dicitur etiam æterna, quæ & mors ſecunda dicitur in Apocalypſi [g]. Nam prima mors dicitur diſſolutio corporis, & ſeparatio animæ, à qua tranſeunt quidam in vitam æternam [h]. Qui credit in me, tranſibit, inquit Chriſtus, à morte in vitam: alij in mortem æternam. hique perpetuò viſione & fruitione Dei priuati, cum Sathana torquendi adiudicantur. Ergo vita priuatus Adam ob peccatum, priuatus Dei familiari viſione, à quo ſeipſum abſcondit, & conſequenter & ſcientiam, quam nactus erat à Deo, peccato obſcurauit, veluti oppoſita nube & tenebris aciei oculorum mentis, & imagini Dei, nempe intellectu, voluntate & memoria obnubilatis. Vis adhuc de his dilucidam probationem? conſidera craſſiſſimas ignorantiæ tenebras poſt peccatum illius, cùm latitare ſe putaret, tāquam ſi Deus omnia & vbique intueri neſciret: dein conſidera tempus & locum, vbi ſe abſcondi poſſe putabat, nempe in meridie, in quo radij luminis fulgentiſſimi, etiam oculis carneis & lippis poſita clarè detegebāt quælibet. Ab eo tempore imago Dei in Adamo, & in his qui poſteà ex primis parentibus propagati ſunt, remanſit obſcurata & tenebris velata: illa tamen quę ab eo indita eſt, remanſit

b tom. 4. lib. de Ioſeph. cap. 11.
c quæſt. 92. in nouum Teſtam.
d In lib. 1. Reg. c. 18. ver. 10.
e Eſaiæ c. 59. g. ver.
f Prou. c. 15.
g 4. Apoc. n. d.
h vt Iohan. Euang. c. 5.

remansit imago Dei in eo & posteris, siue fuerint ij Ethnici, siue Iudæi, quibusdam tamen minùs, alijs magis obscurata. Relicta namque etiam post peccatum & incredula anima, & per consequens imago Dei, quæ in ea est mens, ratio, & eius facultates vel potentiæ & sciendi, & intelligendi, & Deum cognoscendi. Hanc imaginē Dei, pro arbitrio libero nunc iuuante gratia expeditiore, anima vel excitat, vel sordescere patitur, vel naturalem potentiam sequendo, vel contemnendo. Nam, vt ait D. Basilius Magnus [i], Cùm condebamur hoc nobis inditum est, quòd ad imaginem Dei facti sumus: ex proposito verò nobis acquiritur, vt similes Deo reddamur. Illud verò secundùm propositum potētialiter nobis inest: effectualiter autem nos ipsos impellimus. Et nisi præueniens nos dixisset qui fecit nos Dominus, faciamus, & ad similitudinem nostram: nisi ad hoc, vt ad similitudinem Dei efficeremur, potentiam nobis largitus esset: ex nostra vtique potestate similitudinem Dei nō fuissemus adepti. Habeo igitur ex creatione illud Ad imaginem, fio autem ex proposito illud Ad similitudinem. Gratia illa, propter quam tibi corona cessit, partim tua est: si enim totum tibi dedisset opifex, quonam pacto tibi fuisset apertū regnum cœlorum? Nunc autem hoc quidem datum: illud autem imperfectum relictum est, vt postquam teipsum consummatum reddidisti, dignus habeare qui mercedis retributionem accipias. Hæc Basilius. Laborandum igitur nobis est in colenda & excitanda imagine & potentia, postquam à perfectione prima desciuit homo peccato: perpetuoque eius rei causa ratiocinandum. Habemus agrum fœcundum à natura & à Deo primùm datum animæ, mentē nostram omnium scientiarum capacem: hanc ab omnibus ruderibus purgare, & spinis, & alijs quæ semen suffocāt, debemus, & ei negotio curam omnem adhibere, si segetes velimus produci inde & metere. Nouit id Hippocrates [k], dicens: Nostra natura seu ingenium, tanquam seges & ager est: doctorum verò præcepta dogmatáve, semina sunt: disciplina autem, & scientia puerili ætate comparata, est suo tēpore semina in segetem agrumq; sationi paratum iactata fuisse: locus autem quo discitur, nutrimentum est aëris quod segeti & satis accedit: laboris verò cupiditas, est opera, tractatióve, & subactio agelli: tempus autem hæc omnia corroborat, planeque nutrit. Est namq; in anima aliquid duplex cōsideratum, anima ipsa, & vis animæ: in anima viuere, in eius vi bene viuere, vt

i *lib. Hexameron homil. 11.*

k *lib. seu fragm. de lege.*

k

l lib.1.magnor.mora. c.4.

etiam notauit Aristot. [l] Sic anima etiam existimatur veluti tabula rasa, & quædam papyrus, in qua licitum sit describere bona vel mala, cùm ad vtrunq; semẽ, veluti ager, vim quandam producendi exerat. Atque, vt scribit Maximus Tyrius [m], anima habet rerum omnium expeditissimum atq; ocyssimũ motum, vtpote quæ sit conglutinata ex mortali & immortali natura, & ob eam partem quam à mortalitate desumpsit, sub brutali natura censenda sit: nutrit enim, auget, mouet, sentit: ob immortalitatem verò ad diuinitatem accedit, quæ scilicet cogitat, ratiocinatur, edíscit, atq; efficitur sciens. Quatenus autem natura ipsa mortalis cum immortalitate cõcurrit, id omne dicitur prudentia: medium videlicet quiddam existens inter scientiam & sensum. Estq; sensus animæ functio, quatenus irrationalis: sicuti mẽs, animæ functio, sed quatenus est diuina. Harum media est prudentia, & ipsa eiusdem animæ functio, sed quatenus est humana: sensus enim experientiam colligit, rationẽ prudentia, mens verò stabilitatem. Id igitur quod ex his omnibus harmonicè compositum est, scientiam voco. Sunt aliqui, qui sensualem, irrationalem, corporalémve partem tantùm excolunt, & corporea tractant. Hi animales homines, qui non percipiunt quæ sunt spiritus, præsentibus tantùm & apparentib. contenti, & curis seculi impliciti, spinis omnino referti, & passionibus animæ dediti: vnde anima quia sana non est, sed his affecta & morbida, neq; liberè circa rerum contẽplationem vacare potest: cùm sanitas animæ sit imperturbatio mentis, vt ait Thalassius monachus [n]. Vnde, vt idem ait [o], si velis imperare animæ, & scire, circũcide ante omnia affectionum causas. Ideo ex antiquis etiam qui cognitionem excellentem nacti sunt, omnibus temporalib. & caducis renuntiarunt, philosophiæ vacantes, palliolo tantùm contenti, repurgabant mentes, earum rerum contemptu, & ab earum solicitudine. Biasq; tantùm sua secũ portare professus: alius dolio inclusus Alexandrum contempsit: alius diuitias in mare iactauit: alij omnino à vulgari, & prophanà turba procul se separarunt: quorum exempla & nomina tam nota sunt, vt superfluum ducam cognita passim referre. Sed & plures vsi sunt proprij corporis castigatione, disponentes organa, quibus anima liberiùs absoluta à mole corporis, omentoq; terrestri, imperaret, & fungi suis viribus posset: abstinentes à corporis satietate, voluptateq; terrestri: leui cursu & quatenus naturalis necessitas patitur, hæc humi repentia pertranseuntes:

m in serm. 40.

n hecatontade 2. de chir.

o hecaton. 1.

euntes: & alia contemnentes, vt altiùs conscenderent, ad creatorem mentem traducentes. Ob id abstinuerunt alij animalibus, vt Pythagorici: plerique à vino, & ab alijs ciborum generibus: alij à venere: alii ab omni specie corporea voluptatis, purgantes, vt ipsi dicebant, his modis animas, vt apud Iamblicum [p], & Porphyrium [q], & Proclum [r] scriptum est. Nostri Christiani, patresq; præstantissimi, lauacro regenerationis gratiā à Deo imagini Dei coniungentes pœnitentia, ieiunijs, lacrymis, & orationibus animæ sordes eluentes, intelligentiam, sapiētiam, & doctrinam à Deo deprecātur, & obtinent. Et quibusdam modis ex his antiqui populi Israelitici, vt Salomon, Eliseus, Hieremias, septuaginta Seniores Mosi auxilio dati: ijs similes, de quibus iam dixi, Apostoli, sanctique Patres. Fuit & Hor nomine, Aegyptius abbas, qui literarum omnino rudis, cùm illi oblatus legendus libellus fuisset, oratione fusa legere cœpit, vt ait Marullus [s]: quod & de seruo quodam triduo orante Fulgosius tradit [t]. Sic Basilius Episcopus Ephreno Syriæ solitario Græci sermonis vsum impetrauit oratione à Deo [u]. Sunt his alij similes, de quibus nec mirādum est si à Deo illud impetrauerint, quod antiqui Ethnici, Deo permittente, ab alijs, indignis Dei titulo, impijs spiritibus se obtinuisse iactarunt: sicut Socrates à suo bono Dæmone, Hesiodus à Musis, item Thynicus, qui ijsdem afflatus hymnum absolutissimum composuit: vt Euages pastor diuino numine repentè Comicus factus dicitur. Omitto reliquos *θεοδιδάκτους* dictos, vt eum qui se à nympha Aegeria, nempe numen aliud, qui à Ioue leges hausisse dicebant: paulò inferiùs enim de his alia subiungemus Deo fauente.

p *de myster. Aegypt.*
q *lib. de abstinentia animal.*
r *de anima & dæmone.*
s *lib. 2. c. 2.*
t *lib. 1. c. 6.*
u *Maru. li. 2. c. 2.*

Rationes adferuntur, cur non omnibus cognoscendi eadem facultas datur: cur diuersi non similia sciant. CAP. VI.

SEd & ex superioribus reliquum succedit ordine latiùs enucleandum, cur lumen illud cognitionis naturalis, illudq; supernaturale non communicatur æquè omnibus. Cuius ex iam examinatis vera datur ratio, quòd non omnes homines modo pari disponunt animas, quāuis illæ eiusdem potentiæ & imaginis sint: & quòd alij corporalis magis, quàm spiritualis partis sint soliciti. Ideo non omnes similiter & docti & scientes: sicuti agri eiusdem naturæ & continentis soli diuersa cura exculti tamen, vberiores fructus vel minores, & diuersos natura

& quantitate proferunt. Sunt enim causæ plures, quibus impediuntur animæ omnia & æqualia scire. Et imprimis illud indubiè tenendum est, omnia homines scire simul non posse, ob rerum multitudinem & varietatem, & propter memoriæ humanæ imbecillitatem imminutà vi eius peccato originali. Secundò nec plenè & perfectè de singulis vt res se habent, potissimùm cùm de essentia quæritur, sciri posse, quamuis de omnibus scientiam haberi aliquam seorsum & separatim his examinatis dicimus. Tertiò nec pari modo omnes intelligere, cùm & cuilibet animæ vltra potentiam sciendi generalem, quædam insit à Deo particularis beneficij elargitio: & aliæ alijs sint excellentiores in naturalibus & donis, ad intelligendum & memorandum habiliores, acutiores ingenio, & perspicaciores intellectu. quod & in Angelis, qui spiritus sunt, inueniri constat, & notatur in sententijs Patrum [a]. Quartò corporum diuersitas, & dispositio differens diuersam sciendi constituit causam & promptitudinem. *Melancholici* namq; ingeniosi sunt: & magni, inquit Cicero [b], refert, quali in corpore animi locati sint. Multa enim in corpore existunt, quæ acuunt mentem, multa quæ obtundunt: idque pro organorum, & temperaturæ, & crasis corporeæ tenore, quibus anima veluti instrumentis vtitur, vel iuuatur: non minùs ac optimus faber instrumentis optimis meliùs vtitur, malè autem dispositis & non accommodis non optimè vt vult artem exprimit. Et si quis cupiat de membris aptis ad mentis functionem plura videre, legat Aristot. [c] & Galenum. [d] mihi enim non animo insidet, quæ tradunt transcribere: & sufficit admonuisse, corpus vt instrumentum respondere debere animæ, potissimùm in partibus cerebri, in quibus functiones rationales sedem habere dicuntur: quæ liberè & absque offendiculo esse in ministerio debent, & quibus malè affectis præcluditur functionis vis, & bene dispositis maximus patet ad intellectum aditus. Quo fit vt pueri, in quibus, dominatur pars corporalis, quæ quodammodo obruit aciem animæ, veluti natura tunc laborante in formando corpore, non sint ita sapientes & ad iudicandum certi, quamuis vasa bene disposita sint: idque ob abundantiam alimenti, quod natura attrahit ad corpus vegetandum: ex quo & mentis veluti opilatio & impedimentum, membris nondum ad functionem rationis vt oportet consolidatis & defæcatis. Videmus & rusticantes & callibus laboribúsve obduratos, sanguinis crassi & cutis

a *Magistr. sentent. lib. 2. distinct. 32. litera. I.*
b *1. Tuscul. quæst.*
c *In physio.*
d *Tomo libello num anima sequatur temperamẽtum corporis.*

cutis bouinæ, indociles ferè: sanguine autem subtili, & spiritibus agilibus plenos, dociles, interdum & morbis diuexatos, doloribusque plangendis occupatos, & corruptis vel non sanis animæ instrumentis parùm ad discendum attentos, imò & memoriam priorum quæ nouerant amittere. Vt refert Valerius Maximus [c], quendam Athenis virum eruditissimum, cùm ictu lapidis vulnus capite excepisset, literarum oblitum, quibus anteà tantopere studiosè inseruierat. Vt Messalam Coruinum proprij nominis oblitum post ægritudinem, testatur Solinus Polyhist. [f] P. Crinitus [g], Plinius [h]. Et alijs idem accidit & ob senectutē quæ indisposita crasis est: & Georgius Trapezuntius omnium literarum Græcarum & Latinarum oblitus, sicut & Franc. Barbarus, vt author Volaterran. [i] quod & contigisse ætate Ciceronis Orbilio Pupillo Beneuentano, narrat Suetonius [k]. Singulorum namque animantium functiones, proprias sequuntur potentias: instrumenta ante ipsas functiones ac bona. & in summa, singulorum animalium bonum in natiuis operibus consistit, opera autem in necessario vsu, vsus in facilitate potentiæ exercendæ, potentia in aptitudine instrumentorum, instrumenta in varietate naturæ, vt scribit Maximus Tyrius [l]. Quintò diuersitatem efficit intelligendi victus ratio: nam quanquam organa sint bene natura disposita, tamen exteriora quædam accidentia ea obtenebrant. Siquidem, vt ait Claudianus,

Luxuries prædulce malum, quæ dedita semper
Corporis arbitrijs hebetat caligine sensus.

Atq; veneris assiduus vsus interiores spiritus exhaurit, & cerebrum debilitat: reddunturq; omnes ferè post coitum animo tristiores, vt etiam notat Aristot. [m] Exeunt quippe cum semine aliæ facultates, & ita corpus debilitatur venere, vt idem Aristoteles scribit [n], & Galenus [o], venerem cerebrum lædere, & vires elidere. Cuius rationem reddit Aristot. [p] Nemo, inquit, antequam coire incipiat caluescit, sed à venereo coitu id potiùs euenit. Cùm enim cerebrum frigidissimum omnium corporis partium sit, tum rei venereæ vsus magis refrigerat, cùm is caloris sinceri naturalisque secretio sit: itaq; cerebrum sentit meritò priùs. Quæ etenim imbecilla vitiosaque sunt, causa parua exiguoque momento immutantur. Et Plato etiam putauit semen esse vertebralis medullæ defluuium, vt notat Plutarc. [q] Sed & illam Venerem menti nocere idem Plato apertè scribit [r] his verbis: Qui fluido

c *lib.1.c.8.*
f *lib.6.*
g *lib.1.c.10.*
h *lib.7.c.24.*
i *lib.2. Anthropo.*
k *lib. de illust. Grammat.*
l *serm.32.*
m *lib. probl. sectione 30. quæst.1.*
n *lib.1. de gener. animal. ca.18.*
o *Tom.3. operum lib.3. comment. in lib.3. Hippo. de morbis vulgarib. circa finem.*
p *5. de generat animal. ca.3.*
q *de placid. philos. lib.5. cap.43.*
r *lib.32. qui Timæus inscribitur.*

ſtupidoque circa medullam abundat ſemine, vtque arbor pluribus quàm conueniat fructibus grauida, nimia vbertate luxuriat, is profectò multis paſſim doloribus, multis item voluptatibus in libidinibus ipſis, earumque fœtibus fructibuſque affectus, per omnem fermè vitam ob ingentes voluptates doloreſque inſanit ac furit: cumque huius animus propter corpus æger ſit atque inſipiens, vulgò tamen non æger, ſed pro voluntate ſua vt liber affectus falsò putatur. veritas autem ſic habet. Et Venereorum intemperantia maxima ex parte propter generis vnius habitum, per oſſium raritatem in corpore lubricum madidumque, animi infirmitas eſt: quocirca & Euripid.[s]

s *in Troadib. actu. 2. verſ. 130.*

τὰ μῶρα γὰρ πάντ' ἐστιν ἀφροδίτη βροτοῖς.
καὶ τοὔνομ' ὀρθῶς ἀφροσύνης ἄρχει θεᾶς.
Venus rectè eſt id omne quod eſt ſtultum.
Et ritè nomen illi inſipientiæ inditum eſt.

t *in Hecuba.* Atque idem Euripides alibi[t] venerem amentiæ præfectam eſſe dicit, vt eius etiam teſtimonium citat hoc Ariſtoteles[u], aliíque hoc probant, quorum ſententias omittimus. Sufficiunt nobis exempla, quibus docemur viros inſigniores, hac venere etiam ſcientiam, & notionem ſui & rerum aliarum oblitos fuiſſe. Nec quiſquam doctior Salomone: is tamen à venere, veluti mente circumciſus, in idoli meretricis ſuæ culturam fœditer lapſus eſt: & qui Deo vero & viuenti templum priùs conſtruxerat, aſſiduitate mulierum irretitus, veneri & idolis poſtea ædificauit[x]. Vates Dauid pater eius electus à Domino, venere Bethſabeæ faſcinatus, homicidium vnà cum adulterio admiſit[y]. Num aliquis fortior Samſone? is cauſam ſuæ fortitudinis, quam antè tacuerat, ex capillorum fato pendentem, non ſecùs ac regnum, niſi ex capillo purpureo apud Ethnicos[z], tandem veneris veneno infectus detexit & amiſit[a]. Veluti & hæc eadem Nino imperandi peritiam, ſceptrúmve è manibus excuſſit, columque & fuſum & penſa ſubſtituit[b]. Hæc etiam Herculi pro claua, quàm nec famoſi latrones, nec leo ferox, non hydra multicollis, nō triceps cerberus, nec alia monſtra eripere potuerant, penſum & fuſum digitis aptauit cùm conſuetudinem Ioles ſequeretur[c]? Et alij plures huiuſmodi, quos lubens prætereo. Et proſtant exempla quotidiana amaſiorum, qui ſauciati hoc dulci, vt aiunt, veneno, veluti animalia irrationalia muta, quæ ſecundùm Plinium & Ariſtot. coitus tempore maximè ſæuiūt, miro

u *li. 2. Rhetor. ad Theod. ca. 23.*
x *3. Reg. ca. 11. a. 6.*
y *2. Reg. ca. 11. & 12.*
z *Ouid. li. 8. Metamor.*
a *Iudic. ca. 31. b. c. d. e.*
b *vt habetur apud Iuſtinum li. 1. hiſtoriæ, & alios.*
c *Vt ſcribit Ouid. Metamor. lib. 9.*

miro modo mente vacui videntur, & ferè phanatici, proprium commodum contemnentes, prodigè omnia profundentes, à curis necessarijs honestisve actionibus vacui, vanissimi nebulones, veriqué proci Penelopes, nihil vltrà quàm veluti porci lutum fœtidum meretricum tractantes. Tales obuiam passim, iuuenes vere quidem, tempore quo rebus indagandis, atque literis euoluendis vacare deberent, die noctúve musicis instrumentis & mellitis cum veneno illo sermonibus, omne tempus obterentes: & quod peius, idolo venereo semper intenti, siue bibant, siue manducent, siue cubent mentem funestantes, vt nihil aliud cogitent, non sua, nec seipsos, phanatico quodam morbo cathenis ignorantiæ & turpitudinis arctè constricti. Et vt semel dictum est cum Osea [d], fornicatio, vinum, & ebrietas auferunt cor. Nec quicquam, vt ait Seneca [e], tam mortiferum ingenijs, quàm luxuria. Quia perfectio intellectualis in homine consistit in quadam abstractione in sensilibus phantasmatibus: & quo magis mens hominis fuerit libera ab his, eò citiùs intelligibilia assequetur, & omnia sensibilia in ordinem deducet. Idque docet D. Thomas [f]. Et oportet intellectum, qui optimè intelligit, videlicet rationem animæ, immixtum neque alligatum alicui rei esse, cùm natura sua immixtum esse oporteat intellectum, vt scribit Aristoteles [g]. Quæ & dicta volo de voluptatibus reliquis corporeis & brutis, quę & vim intelligendi suffocant, vel comprimunt, vt latè docet Lactantius [h], adstipulaturque Diuus Cyrillus Patriarcha Alexandrinus [i]. Voluptates & variæ affectiones, inquit, admissæ, cor & dignas cogitationes ab omnibus mentibus auferũt: blandissimæ namque dominæ sunt, vt ait Cicero [k], voluptates, quæ maiorem partem animæ à virtute detorquent. Siquidem, quæ sensualia sunt, & dulcia sunt, eaque anima tunc sequitur: impeditque consilium voluptas, vt idem Cicero ait [l], rationi inimica, ac mentis, vt ita dicam, perstringit oculos. Ideoque, vt alibi ait [m], submouenda, vt recta sequamur. Et Philo Iudæus [n] censet, in rebus non esse duo tam contraria, quàm sunt voluptas & scientia: illamque intellectum corrumpere docet alibi [o]: omnino enim, inquit, scire oportet, quòd voluptas tanquam lasciua meretricula amatorem appetit, quærens stupri conciliatores, per quos illum ceu hamo capiat. Sunt autem huius cupidinis sequestri sensus, quos postquam inescarit, facile mentem subiugat, quæ res externas intrò admittat,

d *cap. 4. v. 5.*
e *in princ. 1. lib. declam.*
f *in 2. sect. q. 15. art. 1.*
g *lib. 3. de anima. cap. 4.*
h *lib. diuin. Instit 6. siue lib. de vero cultu, c. 20. & 21. & sequentibus.*
i *lib. 4. cõtra Iulia. apost.*
k *2. offic.*
l *in Catone maiore.*
m *2. de finibus.*
n *tomo prio re oper lib. quod Deus sit immut.*
o *lib. de mũdi opific.*

illis internuncijs & ostentantibus singulorum formas, & ei suum affectum imprimentibus: vtque cera similes recipit per sensus imaginationes, quibus comprehendit corpora, quod per seipsam non valet. Ea itaque ratione & homines vim rationis amittunt, & contemplandi facultatem, veluti tyranno cuidam mancipati, & brutis similes facti. Nihil enim interest, vt dicebat Socrates [p], inter hominem incontinentem, atque voluptate notatum, & pecudes: sunt namque hæ voluptates sensibus quibuscunque communes, & animalibus brutis. Vnde & homines nihilo ab his, iisdem vtentes, contemnentésque veras animi ex doctrina voluptates, differre videntur, vt docet Gellius [q], & Macrobius [r]. Quin & animales illæ voluptates furiose animas nostras perturbant, & impedimenta innumerabilia præbent, vt ait Plato [s]. Quapropter studiosi eas maximè deuitare satagent summa cura & diligentia, cùm obuia & glabra ad libidinem sit via, & facilè delabatur per voluptatem in flagitium prona mortalitas, vt scribit Diodorus Siculus [t]. Nec fieri potest, vt scribit Cicero [a], vt animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, copia, inopia quoque nonnunquam impeditus, literis operam dare possit. Sic omittendæ sunt sciendi cupidis omnes voluptates, relinquenda studia delectationis, ludus, iocus, conuiuium, sermo etiam penè omnium familiarium deserendus. Referunt historiæ authores, Cannas Hannibali Capuam fuisse. Siquidem inuictum Alpibus, & indomitum armis, Campaniæ solæ (quis crederet?) & repentes fontibus Baiæ subegerunt. Virtus namque militaris, scientiaque, atque hostium præcautio, & mentis acies, voluptatibus gustatis elanguit, vt narrat Liuius [b], L. Florus [c], Plutarchus [d], Appianus [e], Plinius iunior, Eutropius, Orosius, & Silius Italicus, Polybius, & alij, qui scripserunt de bello secundo Punico. Et ratione antiqui vt voluptatē mentis esse perturbationem docerent, Tantalum in exemplum proposuerūt: is enim cùm eius esset amantissimus, atque Iouis pollicitationi confidens, qua quicquid petijsset, consequuturus esset, petijt, vt Deorum more in voluptate omni viueret: quod quidem obtinuit, & Iupiter satisfecit ei quam promiserat pollicitationi, quia promiserat: at vt nullo appositorum frueretur, viueretque semper perturbatus, petram super eius caput casum minitantem suspendit, ob quam nihil potuit gustare ex præsentibus, vt narrat Athenæus [f]. Quanquam sciam illam fabulam

p Xenophon in libro 4. de dictis Socratis.
q lib. 19. Noctium Attic.
r lib. 2. Saturnal. c.
s lib. 10. siue in Philebo, vel de summo bono.
t in lib. 12. bibliothecæ.
a oratione p M. Cælio.
b decade 3. lib. 3.
c lib. 2. epit. cap. 6.
d in vita Annibalis.
e in libro de bello Lybic.
f lib. 7. dipnosoph. c. 3.

bulam ad auaros ab Horatio referri: nec quicquam prohibet tamen, & ad voluptatis perturbationes & obliuionem eius, quod fieri oportet, pertrahi posse. Fuit & alius nempe Claudius Cæsar, qui, vt refert Suetonius [g], cùm voluptatibus & ventri vsque ad perniciem crapulæ deditus esset, in tantam mentis stupiditatem, obliuionemque profundam peruenit, vt occisa Messalina, paulò pòst q̄ triclinio decubuit, cur domina non veniret requisierit, & multos ex his, quos capite damnauerat, postero die statim & in consiliam, & ad aleæ lusum admoueri iusserit. Nocent etiam, & functiones animæ impediunt crapula, ebrietas, & huiusmodi voluptatis ministri: de quibus dicetur forsan aliâs. Erit tamen sexto ordine causa alia, cur non omnes pariter sciant, nempe incuria & negligentia discere volentium. Nosse namque expedit, quòd sicut in agro quædam spontè etiam nō sata, & sine externa agricolæ ope & auxilio innascuntur, quædam nisi serantur & excolantur: ita in hominis sciendi potentia, quędam per se innascuntur, quędam aliunde semina expectant & cultum. Animalia quoque omnia quasdam proprias facultates ex seipsis non aliunde habent, & norunt, vt docuimus, fugiunt, nidificant, prædantur, cibos conuenientes eligunt: quędam aliundè addiscunt, vt ꝙ voces humanas discant aues, ꝙ dominis obaudiant, vt equi frenis dirigantur, domentur, pugnent, & similia: sic homo, vt ait Max. Tyrius [h], scit aut inueniendo, aut discēdo. Et Plato [i], Duobus modis cognoscimus, vel inuentione, vel ab alio discentes. Animi inuentio indigena in ipso existēs, eiusq; ex semine orta, vel potiùs in animo insita est: eaque nihil aliud, q̄ verarum opinionū excitatio, cùm animus vnum venatur ex altero, & ex quibusdam perceptis vel coniectatis, altiùs ratiocinatur, & negotiat, suscitatq; cogitatione rationes, & ex illa quippiā aliud elicit; veluti ex attritu lapidis & chalybis ignis excutitur & apparet, q antcà potentia in lapide latitabat, primùm potentiam in actum impellens, posteà incremētum paulatim adijciens, productis semper addendo; non secus ac videmus terram semina paulatim educere, atque per latentia additamenta augere. Potentia enim animæ ad diuinum opus efficax est, nō per se, sed solùm illustratione diuina desuper influente, per quam & actionis diuinæ videmur esse participes, vt ait Iamblicus [k]. Quod docet cur nō omnes animæ opera diuina faciant, nō miraculorum opera virtutes nō profitentur, sed tantùm illæ quæ id dono à Deo

g *in eius vita, cap. 35.*

h *Serm. 28.*

i *lib. qui Alcibiad. siue de nat. hom.*

k *lib. de myster. Aegyptior.*

acceperunt. Quia anima interdũ agit vt causa instrumentalis, interdum vt principalis, interdum vt concausa cum spiritu Dei: veluti numine afflati antiquitus, extra Dei veri cognitionem oracula reddentes, velut instrumẽta tantùm, & vim ignorantes eorum quæ dicebant, cùm tamen intelligerent quæ proferrent Dei Prophetæ. Atq; principalis causa rationis anima, & ea proxima cõcausa in his, quæ voluntariè cum Dei gratia agit. Notandumq; idcircò scientiam nõ esse à natura, sed natura nos ad eam esse aptos: nam si ex natura esset, omnes pariter & omnibus seculis sciuissent. Neq; etiam scientia erit reminiscentia: quia si talis esset, vnum & certum sciretur, neq; essent tot variæ rei vnius sententiæ, vt notat Arnobius [l]. In quo errauit & Plato, qui ita putabat scientiam esse reminiscentiam & recordationem vitæ superioris: neque inquit fieri vllo modo posse, vt pueris tot rerum atq; tantarum insitas & quasi consignatas notiones, quas ἐννοίας vocãt, haberemus, nisi animus antequã corpus intrasset, rerum cognitione viguisset. Neq; omnia planè videre animum, cùm repentè in tam perturbatum domicilium, tamq; insuetum migrauit: sed tum demum cùm se collegit, atque recreauit, cognoscere ea reminiscẽdo. Id autem Plato asseruit [m], & scribit Cicero [n]: qui tamen reprobat, atq; diuersam sciendi facultatem ex potentia animæ & cultura oriri, non ex illa animarum præcedenti scientia: in qua & lapsus cum sua metempsychosi Pythagoras, quam meritò irridet Lucianus [o]. Dehinc ordo, incrementa & colligatio plurium inuentionum, obseruatione per tempora multorum, aliam scientiæ formam, veluti experientia & vsu approbatam, artes & disciplinas tradiderunt per inuentionem & experientiam, non tamẽ communem. Quo fit, vt homo doctore egeat & præceptore, labore, & diligentia: tum quia animum ad ea inuenienda capacẽ non habeat, tum etiam quòd inordinatè à se cognita, ritè non possit sine duce efferre, vel explicare. Et ita D. Ambros. [p] omnem scientiam aut ex natura, aut ex disciplina esse ait: vt ex natura suppetit equo currere, pisci natare. hoc enim, inquit, faciunt antequam discant. Ex disciplina rursus suppetit homini nare: nam nisi didicerit, scire non potest. Quod velim intelligatur de modo sciendi, qui humanis viribus & potentia naturali accedit, quique non sine labore & minutis quibusdam accessionibus, ex paruis in maiora conscendit. Non autẽ intelligenda puto de scientia, quæ à Dei virtute infunditur, quam sine labore aliquo

l *lib. 2. aduersus gent.*

m *in Menone.*

n *1. Tuscul. quæst. 2.*

o *in Gallo, vel somno.*

p *tom. 2. lib. 5. de fide ad Grat. cap. 8.*

quo mentibus humanis cōcedi à Deo simul & semel nouimus: sunt enim sine conatu dona & gratia Dei: hæcq; vbi se infuderit, regere consueuit, vt non egeat ingenio humano, sed superet recipientis ingenium. Et spiritus quidem Dei est in hominibus, sed inspiratio omnipotentis dat intelligentiam, vt dixit Ehu filius Batrachel Baxites [q]. Nec conatus est Matthæus, non Marcus, non Ioannes scribere Euangelium: sed diuino spiritu vbertatem dictorum rerumque omnium ministrante, sine vllo molimine cœpta compleuerunt. Non ita cæteri, qui sine Deo scribere Euangelium aggressi sunt, vt & dixit Diuus Ambrosius [r]. Eadem de Salomone, Adamo, reliquisque Prophetis & viris sanctis: ad quorum puritatem mentis cùm nec accedimus, tenebris peccatorum & rerum inferiorum & terrestrium impediti, egemus doctoribus maiori beneficio diuino doctrina insignitis, doctiorum inuentionibus & scriptis, quibus veluti remigibus nauis, mens videlicet nostra, portum scientiæ appellat. Hoc quippe interest inter scientiam infusam & acquisitiuam, quòd infusa, instar artis impressoriæ, simul prælo paginas sententijs & clausulis implet & infigit: acquisititia autem imitatur scribētium ordinem, quo vna, posteà altera, tertiáve litera depingitur, posteà syllabas iungit, dictiones & lineas minutatim perficit. Habet tamen quælibet mens rationalis vim exerendi illas particulas intelligentiæ & scientiæ, quas colligit & coniungit in principio & ætate iuuenili difficulter, vel dignoscere incipit ad similitudinem abecedarij discipuli: posteà autem assuetus rationis notis, illarumque coniunctionibus, veluti syllabarius, promptiùs ad verba articulatè coniungenda, & ad texendas rationes ascendit, & semina rationis tandem ritè distinguit, & componit: non secus ac qui rectè loquitur de omnibus, per easdem literas ratiocinatur, & sic hic dexterè de omni re proposita disputat cum ratione, flectitque animi instructa & parata rationum elementa, pro negotiorum varietate subtiliter rationis implicitis neruis & viribus. Qui enim loquitur ex textura literaturæ alphabeti, & ex sonis quinque vocalium, tot libros variarum conceptionū implere potest. Atque Dei in homine maximum concessum beneficium tam mirabile admirari non desino, quę cæteris quibusdam veluti punctis, tantam rerū varietatē cognoscere possumus. Quod nec impossibile dici debet, postquā placuit Deo, & illud impossibile non esse comprobet experientia, vt viginti duabus

q *Iob. c. 32. h*

r *tomo 4. in initio 1. lib. in Euangelium Lucæ.*

duabus tantùm literis, imò quinq; tantũ sonis, a, e, i, o, u, conceptum omnium humanorum, & rerum omnium diuinarum & humanarum cognitio exprimi possit, & ex adytis cordis secretiorum cogitationum haberi certa declaratio possit. Nec iudicare audeo, in quo magis Deum admirari & collaudare debeamus, ac cuius maiores ei habeamus gratias: an eius quòd rationis participes nos fecerit, vel quòd sermone hoc mirabili, & breui sonorum compendio rationem explicare, eaq; proximos iuuare, & suam gloriam, & omnipotentiam decantare permiserit. Vtriusque certè contemplatio Dei ineffabile beneficium nobis insinuat, & Deum perpetuò venerandum vt architectum vniuersi docet incomprehensibilem, qui facit mirabilia magna solus, cui laus & honor, gloriaq; per æterna secula.

De viris illustribus, qui de omnibus disputandi artem professi sunt. CAP. VII.

GEnera igitur quædam veluti locos cõmunes, & elementa literarum & vocis in animis hominum, insita, cognita esse oportet ijs, qui ratiocinari volunt & disputare optimè: egent autem præceptore, vel lõgo studio, vt possint in his operari emendatè: vt puer nutricis consuetudine, & tempore, & industria voces quas inarticulatè pronunciat natura, articulatè profert & distinguit, sensu accommodat & rebus. Atq; vt Proclus ait,[a] per ipsam scientiam euadit intellectui similis, secundum actũ, cognoscibile comprehendens, quemadmodum intellectus intelligibile. Videmur enim sicut per somnium omnia nosse, eademq; per vigiliam ignorare: vtpote qui per essentiam quidem rationes habemus, & quasi cognitiones earum hinc accipimus: secundum verò actum quatenus in mediũ producendæ sunt non habemus. Cæterùm qui antiquis fuerint pro nutricibus atq; præceptoribus in hac bene dicendi arte, quive præcepta in promptu de omni re respondendi tradiderint, multi numerantur, (ne quis ex nostra omnia putet prodijsse inuentione) quorum alij alijs perfectiùs fœliciusq́ue rem executi sunt. Refert ex prisca & sui temporis schola aliquos Quintilia.[b] nempe Coracem, de quo & Cicero meminit[c], Tisiam Siculum, Gorgiam Leontinum æmulum Socratis, Thrasymachum Chalcedonium, Prodicum Chium: quos sequitur Protagoras Abderites, à quo Euathlus dicitur didicisse

a *li. de anima & dæmo.*

b *lib. 3. Instit. oratoria. c. 1.*

c *lib. 1. de Oratore et in Bruto.*

dicisse artem quã edidit, quamq; protulit Hippias Eleus decem milibus denariorum: post hos Alcidamas Eleates, quem Plato Palamedem vocat, item Polycrates, qui suscripsit contra Socratem orationem. Alterius etiam seculi numerat homines, qui artem benè dicẽdi professi sunt, nempe Theodorum Byzantium, Theodorum Gadareũ, Apollonium Molonem, Areum, Cæcilium, Dionysium Halicarnassæum, & alios huius ordinis. Qui omnes etsi artem, quam nos profitemur, adepti non sint, multùm tamen adiumento nobis fuerunt, dum præceptis artem dicendi illustrarunt: nec modum sciendi docuerunt, cùm tamen cognitum magnificè proferre scirent. Nec omnibus contigit quod Gorgiæ, Prodico, & Protagoræ: Gorgias nãq; Leontinus Empedoclis discipulus, rhetor percelebris, & eximij Isocratis præceptor, primus in conuentũ poscere, qua de re quisque audire vellet, ausus est. Ideo & ob singularem eius eruditionem primùm statua illi ex solido auro in templo Apollinis Delphico apposita est, vt scribit Valer. Maximus [d], & Plato [e] & Cicero [f], qui & annotat suo tempore plures eadem factitasse. Quod & repetit alibi [g] narratque simili artificio præditos Prodicum Chium, Thrasymachum Chalcedonium, Protagoramque Abderitam. Non caruit tamen inuidis Gorgias. nam & Plato ipse [h] & Aristoteles [i] existimarunt nescio quo genio, quæ erant illius, esse sophistica, quemadmodum & quæ ante hunc tradiderant Tisias, Thrasymachus, & Theodorus in arte dicendi excellentes. Et dicam illum nimis inuidè notatum, cùm putarent eum artem dicendi cæteris præponere artibus, quarum illi amore detinebantur: vt apertè licet iudicare ex Platone, [k] dum Protarchus accusat Gorgiam tacitè, quod artem dicendi cæteris præponeret: cùm tamen Gorgias non artem dicendi solam calleret, sed nosset & alias, quod de re quaque proposita facta responsio testatur. Atque ipse Plato [l] præstantissimum in arte dicendi, & pariter in republ. administranda eximium Gorgiam dixit: fuisseque Prodicum & ante omnes Protagoram, qui plus argenti ex arte sua, quàm quilibet artifex ex sua arte cumulassent. Et Pausanias antiquitatis diligens obseruator [m] testatur Gorgiam Leontinum, parte Carmantide natum, primum neglectam adhuc dicendi ex arte rationem excitasse, & ab hominum obliuione vindicasse, & fuisse collegam Tisiæ in legatione ad Athenienses, sed Tisia præstantiorem. Et Cicero [n] mirabilem illius artem

exprimit

d *li. 8. c. fin.*
e *in Gorgia.*
f *lib. 2. de finib. bono. in princ. & 1. de orat.*
g *in 3. de orat.*
h *in Gorgia.*
i *in fine lib. 1. Elench.*
k *lib. 10. siue in Philebo, vel de summo bono.*
l *lib. 11. qui inscribitur Hippias maior siue de pulchro.*
m *lib. 6. vel posteriore Eliacorum.*
n *In oratore.*

exprimit in dicendo, & rerum, scientiarúq; copiam ei adfuisse demõstrat, dum ait eum paria paribus adiuncta, & similiter definita protulisse: itemq; cõtrarijs contraria relata, quæ sua sponte, etiam si id non agas, caderent plerunque numerosè, primum inuenisse. in quibus verbis, paucis nostra ferè ars tota concluditur. Quare & Max.

o Sermo.7.

Tyrius [o] cum apparatu tribuit Prodico elegantiam, Hippiæ vaniloquentiam, Thrasymacho violentiam, sed Gorgiæ soli rhetoricen. Admirandus certè posteris suis Græcis Gorgias: sed magis inter omnes Salomon, qui disputauit de lignis à cedro quæ est in Libano vsque ad hysopum quæ egreditur de pariete, de quadrupedibus bestijs terræ, volucribus, reptilibus, & aquatilibus: superior & filijs Mol, qui & illud fecerunt, vt narrat sacra pagina [p], & Iosephus [q]. Legimus etiam Indorum philosophos Gymnosophistas se iactasse omnia nosse, & de omnibus interrogatos respondere solitos; quodque planè se nossent, quod est summa totius notionis: de quibus & ita scribit Philostratus [r], Erat & σχεδὸν τὰ πάντα ἐπιστάμενος, Susarion omnia sciens, vt scribit Libanius Basilio Magno [s]. Et hi verè mirabiles viri, si modò vera sint quæ de illis traduntur. Cæterùm nulla ars, similia his quæ poterant operandi, tradita est nobis, saltem quod ad meam ætatem & nostras peruenerit manus. Vnus tamen, vt puto, Dei spiritu illustris inuentus à nobis, non ex supradictorum ordine, sed illis minimè inuentione inferior, qui artem quandam meditatus est, qua omnia possent disputari & contineri. Is fuit Raymundus Lullius, qui tamen puritati sermonis non studuit, sed qui nostræ artis fundamenta gessit: & in quem plures ediderunt commentaria, vt Lupetus, Lauineta, vt Henricus Cornel. Agrippa, quorum singuli quædam propria addiderunt. Fuerunt & alij quamplurimi, qui artem potiùs nouerunt eximiè Lullij, quàm commentarijs illustrauerint, quique eius vsu admirabiles se præstiterunt: & quod magis admirandum, ferè impuberes hac arte freti de omnibus rebus disseruerunt [t], & hac arte paucissimis mensibus in viros doctissimos euaserunt. Inter quos referunt Petrum Daguinum Mediatum, & Iacobum Tanuarium, viros, vt ait Agrippa, tota Italia celebratos: quorum prior cùm anno trigesimo septimo ætatis vix prima hausisset literarum elementa, sex duntaxat mensibus huic artificio incumbens, omnibus doctissimis viris miraculo est habitus: alter autem cùm septem peregisset lustra, à literis penitus,

p vt scribitur 3. Reg. c. 4. versi.

q lib. 8. antiq. c. 2.

r lib. 3. de vita Apollon. ca. 6.

s vt legitur in epistol. Basilij Magni epist. 162.

t vt refert Agrippa in epistol. comment. in Lullum.

penitus alienus, tantum hac arte profecit, vt sicut ex eius scriptis apparet, nulli doctorum hominum sit postponendus. Addit his eximios fuisse eadem arte factos Ferdinandum Cordubam Hispanum, Iacobum Fabrum Stapulensem, Carolum Bouilium, Petrum & Iacobum cognomine Canterios Germanos Frisones, cum vnica sorore pueros decennes, in omni disciplinæ genere disserentes. Possemus his addere Picum Mirandulanum, & Politianum: vterque enim, nescio num per hanc artem, disputare se posse de omnibus pollicebatur. Sciendum tamen est antiquos Hebræos artem similem inuentricem rationum, imò naturarum excogitasse illa præstantiorem, quam concludunt Cabalistæ per quinquaginta portas lucis, siue intelligentiæ: quas iterum examinant per triginta duas semitas sapientiæ, vt vocant, & per tres midoth, id est, tres proprietates, vt suo loco docebimus. Illa namq; Hebræorum dogmata, & quæ vocant de sublimibus, nobis maximè viam ad altiora præpararunt.

Cur tantopere rerum cognitione homo delectetur. CAP. VIII.

REddamus nunc rationes cur homini sciendi & cognoscendi cupiditas, & potentia à Deo indita fuerit: cur & facultas de omnibus inquirendi, & ratiocinandi, eaque ei soli, & non reliquis animalibus concessa: & quare vita hæc cognoscendi auida nunquam satietur, vt plerique iam alterum pedem in fouea tenentes adhuc discere non quiescant. Multiplex autem rei huius causa reddi potest. & prior erit ipsius hominis natura, de qua iam fusè diximus. Nam, vt ait Cicer. [a] natura suis omnino expleri partibus vult & desiderat, atque ideo potentia corporalis ab ægritudine liberata, vel in iuuenili pueri ætate, suis omnibus viribus, incrementis naturalibus ac corporeis vacat. Sic animi partes, quarum est aspectus illustrior, quæ vè quo sunt illustriores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus autem innatus in nobis cognitionis & scientiæ amor, vt nemo dubitare possit quin ad eam hominum natura nullo vel emolumento rapiatur. Nónne videmus vt pueri ne verberibus quidem à contemplandis rebus perquirendisque deterreantur? aut pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeant? vt alijs narrare gestiant? vt pompa, ludis, atque eiusmodi spectaculis teneantur? ob eamque rem vel sitim vel famem perferant?

[a] *li. 5. de finibus.*

ferant? Et eos qui ingenuis studijs atque artibus delectantur, nónne videmus nec valetudinis, vel rei familiaris habere rationem, omnia perpeti ipsa cognitione & scientiá captos, & cum maximis curis & laboribus compensare eam quam ex discendo ceperint voluptatem? Videmus & homines omnes passim, fœminas quoque, rusticos, puerosque nouarum rerum esse cupidos, vt habeant quo perficiant sciendi auiditatem. Nónne opifices, & infimę sortis homines, quorum in gerendis rebus nullus vsus, delectantur historia? maximeque eos videre possumus res gestas audire & legere velle, qui à spe gerendi sunt exules etiam senectute. Et cùm sciendi perfectio naturalis sit, ad eam veluti ad finem suum tendit animus, neq; quiescere potest, donec ad Dei cognitionem, vbi omnis vera cognitio & perfectio, peruenerit. Semper enim natura finē suū inquirit, & prosequit, vt ait Arist.[b] Quo fit vt mens perpetuò per gradus, sed insensibilis, altiora quàm priùs scrutetur, vt tamē se aliquid profecisse non agnoscat, donec profecerit: veluti cognoscimus segetes & plantas creuisse, crescere autem nunquam videmus. Accidit autem perfectio animi ex doctrina, natura, vsu, & exercitatione, &, vt ait Manilius[c],

[b] li.1. de gener. anima. c.1.

[c] lib.1.

Per varios vsus artem experientia fecit,
Exemplo monstrante viam.

Et Terentius[d],

[d] In Adelphis. Actus 5. Scena. 4. vers.

Nunquam ita quisquā bene subducta ratione ad vitā fuit,
Quin res, ætas, vsus, semper aliquid apportet noui,
Aliquid moneat, vt, illa quæ te scire credas, nescias,
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.

Augeturq; voluptas cognoscendi ipsa cognitione, sicuti desidia nutritur ignorantia, & ignoti nulla est libido: & qui minimorum cognitione delectatus capitur aliqua voluptate; idem veluti gradu expedito ad maiora conscendit. Et quia Dei mirabilia magna sunt opera atque sapientiæ plena, noua semper hauriendo, veluti vndam superueniente vnda, semper noua voluptatis additione reficitur & nutritur anima: vtq; succedente nouo & maiori pabulo, ignis fit maior & flamma ardentior, sic mens magis ac magis delectatur superueniente cognitione, qua excellere cæteris iusta ratione se putat, & ardentior ad maiora conuolat, pinguiorq;, robustior & viuacior scientia fit: vnde & fœlices illi, qui Deū sciunt & norūt rerū omniū consummatā scientiā fœliciores qui perpetua illius contēplatione fruūtur. Sæpe ab Aristotele, & Theophrasto,

phrasto, inquit Cicero,[e] est laudata per se rerum scientia: vnde & Herillus scientiam summum bonum esse defendit, qui quanquam ad summum scientia dirigat quæ optima, in eo tamen non rectè sentit, cùm scientia possit esse sine virtute, & sciētia cum virtute sit sapientia: vt hanc meritò opinionem philosophorum pluribus improbarit Lactantius Firmia.[f] Et dictus attamen

e 5. de finibus.

f lib. 3. vel de falsa sapientia, c. 8.

Fœlix, qui potuit rerum cognoscere causas.

Et apud Ouid.[g]

Fœlices animæ, quibus hæc cognoscere primùm,
Inque domos superas scandere cura fuit.

g 1. Fasto. ver. 295.

Quare Isocrates [h] admonet, multas disciplinas multis diuitijs præstantiores: puta, siquidem quòd pecuniæ celeriter transeunt, disciplinæ verò in æterna secula durant: sapientia namq; quæ inde acquiritur, immortalis est possessio. Cecinit & Virg.[i]

h In orat. 1. siue in Parænesi ad Demon.

i In Aetna, versi. 269.

Implendus sibi quisq; bonis est artibus, illæ
Sunt animi fruges, hæc rerum maxima merces:
Scire quid occulto naturæ terra coercet,
Nullum fallere opus, &c.

Adde secundò vtilitatem & fructum quem homo ex sciētia decerpit, tum ad tutandam salutem corporis, tum ad animæ robur. ô quot voluptates, qualésve commoditates hinc oriuntur! vt verè [k] dixerit Lucretius,

k lib. 2. in princip.

Suaue, mari magno turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem.
Non quia vexari quenquam est iucunda voluptas,
Sed quibus ipse malis careas, quia cernere suaue est.
Suaue etiam belli discrimina magna tueri.
Per campos instructa tui sine parte pericli.
Sed nil dulcius est, bene quàm munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena:
Despicere vnde queas alios, passimq; videre
Errare, atq; viam palantis quærere vitæ. &c.

Vis vtilitatem scientiæ facilè dignoscere, & vt ita dicam, palpare? considera effectus, quibus egeamus, quæ res nobis sint adiumento & accommodæ: & in primis mundum vniuersum propter hominum vtilitatem creatum, & hominem propter Deum, vt scribit Cicero [l]. Vsum autem quomodo tibi parabis, nisi res cognoueris: nisi vtilitates, naturas, tempora, causas scias: nisi quæ fugienda, quæ eligenda sint, in tanta varietate didiceris. Frustra enim vel perperā esse non possunt, quæ homini destinata tantùm sunt: quæ eius gratia ex nihilo facta: quæ tanta &

l 2. de nat. Deo.

mirabili prouidentia in suo ordine perseuerant. Ad singula descende, & ex partibus consideratis vniuersa tibi consecrata videbis. nónne elemēta nostri causa, ignis ad coquendum, vel calefaciendum, ad vrendum, ad illuminandum? aer nónne ad respirationem, & spiritus temperamentum? aqua ad potum, nauigationem, nutricationē, & productionem piscium? terra pro solio & nutrice alimentorum? Transi ad composita ab his, ad plantas, arbores, ex quibus fructuum alimēta, & medicata. Considera animalia, etiam venenata, nocentia, & fera, quale inde commodū accedit homini: vel vt suam ipse naturam metu illorum ob peccatum pauidam agnoscat, & ad Deum conuertatur: vel vt aliquod pharmacū salubre, vt ex vipera, vel exemplum diligentiæ, vt ex formica, agnoscat. Cōsiderato rationē cœli, stellarum, solis & lunæ commoda in aratione, satione, in temporū signis, in rerum productione, maturatione, collectione. Considera ipsos Angelos, qui omnes sunt, vt ait Paulus [m], *administratorij spiritus, in ministerium missi eorum qui accipiunt salutem.* Quid vltrà sermonem protraho? considera Deum ipsum, qui propter nos homines, & propter nostrā salutem descendit de cœlis, & filij persona carnem nostram assumpsit, verbumq; caro factum est: vt verè possimus dicere ob tantum beneficium cum Pindaro, [n]

[m] *ad Hebræos.1.*

[n] *Nemeorū ode 6. strophe 1. ver. 1.*

ἓν ἀνδρῶν ἓν θεῶν γένος, ἐκ
μιᾶς δὲ πνέομεν
ματρὸς ἀμφότεροι.
διείργει δὲ πᾶσα κεκριμένα
δύναμις: ὡς τὸ μὲν οὐδὲν,
ὁ δὲ χάλκεος ἀσφαλὲς αἰὲν ἕδος
μένει οὐρανὸς. ἀλλά τι προσφέρομεν
ἔμπαν, ἢ μέγαν, ἤ-
τοι φύσιν, ἀθανάτοις.
καὶ περ ἐφαμερίαν
οὐκ εἰδότες, οὐδὲ μετὰ
νυκτὰς, ἄμμε πότμος ἄντι-
ν' ἔγραψε δραμεῖν ποθι στάθμαν.

Id est,

Vnum hominum, vnum Deorum genus, ex
vna autem spiramus
matre vtrique.
sed discriminat omnia separata
vis & potentia: respectu enim generis Dei nihil nos,
immobilis autem semper sedes

est æteru

est æreum cælum. sed & in aliquo similes
sumus, vel per magnam mentem, vel
per naturam immortalibus.
quamuis ignoremus
qua die vel nocte ad vitæ nostræ summam,
quam definiuit diuina prouidentia,
nobis currendum sit.

Ideo etiã cùm vtilitati & saluti destinata fuissent à Deo homini, illum ipsum postremò Deus creauit, tanquã necessaria illi antè præmittens: more principum, qui antequam ciuitatem ingrediantur aliquam, eò iubent priùs parare quæ ad commeatum necessaria sunt, vt & docet D. Chrysostomus [s].

s homil. 8. in Genes. Tom. I.

Rursum à dignitate luminis alia ratio.

CAP. IX.

EST & tertio loco, quæ dignitatem homini adferat scientia, quemadmodum ignorantia ad eius ignominiã & dedecus facit. Hominis dignitas, inquit D. Chrysostomus [a], quòd animã acceperit, quòd artes inuenit, quòd ad imaginẽ Dei factus, quòd præsit omnibus in mũdo. Itẽ artes inuenire, quod ex scientia & notitia, & ratione, qua cũ Deo est homini societas, vt idem Cic. ait. [b]

a super Psa. 48. Tom. I.

b I. de legibus.

Describit & Manilius: [c]

c lib. 4.

An quoquam genitos nisi cælo credere fas est
Esse homines? proiecta iacent animalia cuncta
In terra, vel mersa vadis, vel aere pendent:
Omnibus vna quies, venter, sensusq; per artus.
Et quia consilium non est, & lingua remissa,
Vnus & inspectus rerum, viresq; loquendi,
ingeniumq; capax varias educit in arteis.
Hic partus. qui cuncta regit, secessit in orbem,
Et domuit terram ad fruges, animalia cepit,
Imposuitq; viam ponto, stetit vnus in arce
Erectus capite, victorq; ad sydera mittit
Sydereos, oculos, propiusq; aspectat olympum,
Inquiritq; Iouem, &c.

Et Virgilius: [d]

d in Aetna, versu 120.

—Immensus labor est. sed fertilis idem.
Digna laborantis respondent præmia curis.
Non oculis solùm pecudum miranda fuêre
More: nec effusis in humum graue pascere corpus:
Nosse fidem rebus, dubiasq; exquirere causas
Sacra perurgentem, capitiq; attollere cælum,

Scire quot & quæ sint, cur magno talia mundo
Principia, occasus metuunt, ad secula pergunt,
Et firma æterno religata est machina mundo.
Solis scire modum, & quanto minor orbita lunæ est,
Cur illi breuior, cur isti peruolet orbis
Annuus, ille monet: quæ certo sydera currant
Ordine quæve sua careant incondita cura, &c.

Vincimus certè hac cognitione & intelligentia genus omne mutorum, cùm reliqua nobis communia cum illis sint, vt latè demonstrat Arnobius [e]. Atque hæc propria natura hominum cognoscendi & intelligendi oritur ex vna proprietate illarum trium, quæ in anima exprimunt imaginem Dei. tres enim מידות midoth, id est, proprietates & potentias, Hebræi secretiores ponunt in homine, secundùm quas factus est ad imaginem אלהים elohim, id est, trinitatis: nempe, vt anteà diximus, memoriam, intelligentiam, voluntatem. Ex memoria singulorum, formatur intelligentia: quia memoria, est notitiam apud se habere. Intelligentia autem & notitia extendente se, & accipiente id quod verum est in ratione boni & conuenientis, statim ex memoria & intelligentia formatur appetitus, qui est voluntas. Porrò sicuti ex memoria formatur intelligentia, sic ex patre in diuinis generatur filius: & quemadmodum ex memoria & intelligentia extensis, & quasi spirantibus bonum, formatur voluntas, sic ex patre & filio, tanquam ex vno spirandi principio, spiratur bonum, quod est Spiritus sanctus. Et ita notat Galatinus [f], & diuus Bernard. [g] Et beatus Ambrosius [h], Per memoriam, inquit, patri Deo similes sumus, per intelligentiam filio: intelligentiæ enim tribuimus omne quod verum cogitando inuenimus, & quod etiam memoriæ commendamus: per voluntatem Spiritui sancto, quia ex voluntate amor dilectioq́; Et per Spiritum sanctum charitas diffusa est in cordibus nostris, vt scribit Paulus [i]. Intelligentia & notitia in hominis itaque imagine insigne maximum. Quanquam non ignorem etiam imaginem Dei in homine ad alia posse extēdi quæ homini insunt, & in quibus homo Dei quandam profert in seipso præstantem dignitatem similitudine, quam explicant Rabini in vaitzra Rabba [k]: nempe quòd sicut anima replet & regit corpus, ita Deus mundum: & sicut anima est vna in corpore, ita Deus in mundo: & quemadmodum anima nec manducat nec bibit, sic nec Deus: & vt anima videt & non videtur, ita & Deus omnia conspicit

e *lib 2. contra gentes.*
f *lib. 2. in Iudæos. c. 8.*
g *lib. medit. in prin.*
h *lib. de dignit. humanæ conditionis ca. 2.*
i *ad Rom. c. 5. versi.*
k *super c. 4. Leuit.*

eit & non videtur. Quos sequuti Catholici interpretes ferè omnes, & potissimùm D. Ambrosius [l], Similitudo, inquit, Dei in anima hominis creati ad imaginem Dei est etiam, quòd sicut Deus est vbique semper totus, omnia viuificans, mouens, & gubernans: sic anima in suo corpore vbique tota viget, viuificat illud, mouet & gubernat. Sed & D. Athanasius, [m] aliam Dei in homine imaginem commemorat esse: nempe quòd sicut Deus rex omnium est, ita & homo eorum quæ in terra sunt rex sit constitutus, & ad similitudinem Dei, id est, vt quemadmodum Deus bonus, misericors, iustus, longanimis, & talis sit homo imitatione. Ita & D. Chrysostomus [n]. Est autem differentia imaginis & similitudinis Dei. Imago namque in interiori homine, imago in æternitate. similitudo autem in moribus, vt ait Albinus quondam præceptor Caroli Magni [o]. Quòd magna itaque prudentia & scientia egeant homines ad conseruandam dignitatem hanc, & ad agendas Deo gratias, nemo ignorat: quam & Deus cum consilij quadam specie, vt ostenderet eius dignitatem & excellentiam fecit, dum dixit, Faciamus hominem ad imaginem, &c. cùm tamen reliqua creauit nudo & simplici iussu per Fiat, vt legimus in mundi Genesi [p], nulla vel adhibita diligentia: existimans hominis creationem proprium, & manibus suis adorandis solum dignum opus, vt doctè Græcus, & disertus author tradit Theophilus Theologus [q], & Iunius Episcopus Africanus [r], consilium antè auocatum Trinitatis in illo, Faciamus, inquit Deus, hominem: rursumq; alia ad opus ordinata, Accepit, inquit, Deus de puluere, insufflauit pòst. ô mysteria recondita, quæ hominis indicant dignitatem. De qua videndus D. August. [s] D. Chrysostomus [t], D. Basilius [u]. vt certè qui ignorantiam consectantur, & splendorem tantæ præstantiæ non exhibent, potiùs pecudis formam, quàm hominis ostendant. Cùm scientia sit, vt ait Maxim. Tyrius [x], flos quidam, fructusq; maturus ex animi semine: ignorantia autem, istius seminis cessatio: imò, vt ait D. Marcus [y], πάντων τῶν κακῶν προηγεῖται ἡ ἄγνοια, δευτέρα δὲ αὐτῆς ἐστὶν ἡ ἀπιστία. Et rursus, ἄγνοια ἀντιλέγειν πρὸς τὰ ὠφέλιμα παρασκευάζει καὶ θρασυνομένη αὔξει τῆς κακίας, id est, Omnium malorum dux est ignorantia: secunda post eam infidelitas. Et ignorantia causa est, cur vtilibus contradicimus, quæ si comitem habet superbiam, auget malum. Et Iesaias [z], Væ qui dicitis bonum malum, & malum bonum, ponen-

l *dicto li. 2. de dign. hominis. cap.*
m *lib. de diver. quæstio. quæst. 8.*
n *Tomo 1. homilia 8. & 21. in Genes.*
o *lib. quæst. 3. Genes.*
p *Genes. 1.*
q *lib. 2 contra Autolycum.*
r *in cõmẽta. in Gen.*
s *Tomo 4. in fine 6. li. hexaemeron. c. 1. & lib. 22. de ciuitate Dei. c. 1.*
t *homilia. 11. in Gen. Tomo 1.*
u *homilia 11. hexaemeron.*
x *serm. 28.*
y *lib περὶ νόμου πνευματικοῦ, de lege spirituali.*
z *cap. 5.*

tes tenebras lucem, & lucem tenebras: propterea captiuus ductus est populus meus, quia nō habuit scientiam, & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit: propterea dilatauit infernus animam suam & aperuit os suum absque vllo termino, & descenderunt populus eius, & fortes eius, & sublimes, &c. Quæ & ponuntur à Gratiano alibi [a]. Et si quis acutiùs etiam omnia consideret, facilè sine vlla rationis probatione, & sola rei demonstratione compulsus, fatebitur ingenuè, summum malorum esse ignorantiam gradum in omni vitæ genere. Nā istius malo sequimur aduersa, repellimus vtilia, obnoxia tentamus, fugimus meliora, otio, in dedecore, pædore putrescimus, dum quid prosit ad promouendum gradum ad altiora ignoramus. Et dum scientiā vtilium saltem abhorremus, hominis dignitatem nō solum à nobis abijcimus, sed etiam viliores cunctis rebus etiam inanimatis reddimur. Ea namq; singula, sibi cōuenientia norunt, & quadam sympathia iungi his omni studio tentāt, & aduersantia naturali antipatia fugiētes, veluti sciēter auersantur: neq; animalia vel plantæ alimentum aliud conueniens suæ naturæ, natura ipsa admonita depascuntur. Et Menander, [b] huiusmodi homines ignorātiæ mancipes nec viuere censebat. verba eius sunt:

τυφλον τι ανοητὸν ἔιναι μοι δοκεῖ,
ὀ ζῶσιν οι τί μὴ συνιέντες σοφὸν. id est.
Cæcum mihi videtur id esse quod non cognoscit,
Nec viuunt hi, qui vt expedit non intelligunt.

Et forsan id voluit D. Chrysostomus, cùm [c] scribit hominem eum qui se iugo ignorantiæ submiserit, deteriorē bruto esse. Nam vt idem alibi [d], dedit nobis intellectum Deus, vt ignorantiam fugemus ex mentibus, vt rectum teneamus, iustumq; rerum iudiciū, atq; ad alia huiusmodi dirigamur, & contra diuersarum impugnationum varios incursus, hoc quasi scuto vsi, ac lumine, maneamus innocui atque muniti. Atq; imminet vitium ingratitudini proximum, si concessam à Deo cognoscendi facilitatem reijciamus vt inutilem. Suo enim quisq; vitio ignorat, vt ait Tertullia. [e] Estq; morbus hic non necessitatis, sed deprauatæ ac corruptæ voluntatis, qui viam parat lubricam & omni ex parte ad mala declinantem, non minùs ac si quis cineribus incedat dolosis, in recessu ignem ardentē continentibus. Neq; vsq; adeò ignorantia sterilis est, quin nō odibilem fructum & infœlicem pariat, vt scribit Ioan. Salesberiensis [f]: & Cicero [g], ignorationem semper vitiosam

a in cano. si quis homi-nē. & cano. ve qui dici-tis. 11. q. 1.

b apud Sto-bæum.

c in homilia in Psal. 48. Tomo 1.

d Tomo 2. homil. 21. in Matth.

e Tomo 2. li. de virginib. velan.

f lib. 3. Poly crat. c. 1.

g li. 3. de fi-nibus bono. vel malo. cir ca finem.

ſam eſſe ait rebus in omnibus, & contrà ſcientiam & notitiam, virtutem. Atq; ſecundum Ariſtot.[h] omnis prauus ignorat quæ agere oportet, & à quibus eſt abſtinendum: & ob huiuſcemodi errorem, iniuſti homines maliq; omnino fiunt. His accedit Plato, qui[i] ignorantiam definit eſſe dementiam animæ quandam, quę dum ad veritatem nititur, intelligentia ipſa præuaricatur. Et duo malorum genera conſtituit, vnum quod cōmuniter improbitas nominatur, animi proculdubio morbus: aliud ignorātiam, quæ propriè animæ eſt turpitudo, aduerſus quam alexipharmacum ſolummodo præſtat doctrina. Et idem[k] malum & ſtoliditatem dicit ignorantiam, interdum ridiculā, cùm illa eſt imbecillis: interdum terribilem & odioſam, cum illa eſt valida, ſiue ſit in bonis vel externis, ſiue animi, ſiue corporis. Et ea magis illa ignorātia grauior, quo craſſior & nocentior eſt: veluti quando ſcientiæ, vel opinioni, vel rationi, quæ natura dominatur, animus aduerſatur, vt idem Plat. tradit[l]. Quod & Horat.[m] expreſſit:

Sed quod magis ad nos
Pertinet, & neſcire malum eſt.

Neq; exiſtimemus ignorantiæ delictum leuis eſſe ponderis, cùm quis ſcire poſſit & contemnit noſſe: tale namque eſt, vt expiatione & hoſtia egeat, cuius oblatione Deus optimus placandus ſit[n]: cui iniuria per peccatum graue irrogatur, quòd cōtemptu tanti beneficij, quo nos animi ratiocinatione & lege pectoribus noſtris inſcripta donauit, ab illo munere cognitionis & à cura ſciendi vani ſumus. Et refert etiam D. Paulus[o] in ſecundum tabernaculum templi ſemel in anno introiſſe ſolum pontificē, non ſine ſanguine quem offerret pro ſua & populi ignorantia. Dauid quoq;[p] Deum deprecabatur ne ignorantias ſuas in memoriam reuocaret. Et Salomon in oratione ſua[q], inter cætera quæ à Deo efflagitat, illud adiecit, Ne creſcant Domine ignorantiæ meæ, & multiplicentur delicta mea, & peccata mea abundent, & cadam in conſpectum aduerſariorum meorum. Ita certè opprobrio dignum ignorare, & maioris notæ exprobratio voluntariè & cum culpa ignorare. Sic enim propheta regius deſcribens iniqui malitiam inſignem teſtatur[r], Verba oris eius, inquit, iniquitas & dolus: noluit intelligere vt bene ageret. Neque his relinqui ſpem veniæ, vel eam difficulter aſſequi qui veluti voluntariè peccantes, voluntariè ignorauerunt, conſtare poteſt ex Paul[s]. *εἰ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω*, ſi quis ignoret, ignoretur. Patent namque viæ multæ

h *li.3. Ethic. ad Nicom. c.1.*
i *lib.15. in Sophiſt. vel de ente.*
k *lib.10. ſiue in Philebo, vel de ſummo bono.*
l *lib.34. ſiue dialog.3. de legib.*
m *lib.2 ſatyra 6.*
n *Leuit. c.4. & Num. ca. 15. b. ver.26. & ſeq.*
o *ad Hebr. c.9. b. ver.7.*
p *Pſal.24. b.*
q *quæ refertur Eccl. ca. 21. d. ver.3.*
r *Pſal.35. ver.3.*
s *cap.14. circa finē prioris ad Corinthios.*

discendi, & cognoscendi, quæ quidem contemptæ eximiam arguunt ignorantium culpam. Nec rectè dici potest, inquit Augustinus [t], Si nescit homo non peccat: sunt enim peccata ignorantium, quamuis minora quàm scientium. Et, si cum eodem D. Aurel. Augustino [u] loquamur, nulla ignorantia damnatione immunis est: ac per hoc inexcusabilis est omnis qui ex ea peccat, vel reatu originis, vel additamento etiam propriæ voluntatis, siue qui nouit, siue qui ignorat, siue qui iudicat, siue qui non iudicat: quia & ipsa ignorantia in eis qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est: in eis autem qui intelligere non potuerunt, pœna peccati. ergo in vtrisque non est iusta excusatio, sed iusta damnatio. Et si quis tam alienus à ratione sit, vt hominis naturam ad sciendum & cognoscendum, à Deo optimo maximoq; creatam non agnoscat, audiat saltem Ethnicorum prudentum authoritatem, qui examinatis naturæ simplicis ponderibus, ignorantiam & iustitiam iuris sui nocere cuique ignoranti dixerunt, vt Paul. Iurisc. scribit [x]. Quin & facti ignorantiam si illa resupina sit, non esse ferendam voluerunt, quanquam scrupulosa eius inquisitio non exigatur. Scientia enim hoc modo æstimanda est, vt neque aut negligentia crassa, aut nimia securitas satis excusata sit, neq; delatoria curiositas exigatur, vt scribit Vlpian. [y] Atque in delictis, ignorantia etiam sanctionis vetantis commissis nuncio, vindictæ locum sibi vindicat, vt scribit Papinian. [z] Tum quòd naturaliter quisq; satis superq; moneatur de rectitudine & ratione viuendi, tum quia leges omnibus cognitæ esse debent. l. leges sacratissimæ. l. leges vt generales. C. de legibus. lib. 1.

t *lib. de adult. cõiug.*
u *epist. 05. scripta ad Sixtũ Rom. Pontif.*
x *in l. 1. & l. regula l. 9. Mart. in l. 2. de iur. et fac ignor. lib. 2. Pand. tit. 6. cum simil. in rib. ibi à glossa notatis.*
y *in l. nec supina. l. 6. eo. tit de iur. et fac. ignor.*
z *in l. 1. de legib. lib. 1. Pand. tit. 3.*

Scientiam nobis subministrare etiam conscientiam. CAP. X.

GErimus etiam continuò innatum nobiscum pædagogum, qui nos ad scientiæ notitiam peruigili stimulo accendit etiã inuitos, & naturaliter: is est conscientia, quæ, vt verè aureus Chrysost. scribit, [a] incorruptus iudex, cùm aduersus hominem insurgit, clamat, accusat, & ostẽdit, & quasi ante oculos scribit peccatorum magnitudinem: eamque ob rem misericors Deus principiò cùm formaret hominem, consciẽtiam illi indidit, accusatricem perpetuam, quæ deciperet, deceptionem ferre posset nunquam. Et licet quis admisso peccato, perpetratoque aliquo facinore illicito, omnes homines celet, illa

a *Tomo 1. homil 17. in Genes.*

illa tamen accusatio non latet: nam hanc intrinsecus habentes, vbicunq; sumus circunferimus, ipsa nos circuit, obturbat, laniat, flagellat, nunquam quiescit, sed & domi, & in foro, & in templis, & in mensa, & dormientes, & surgentes adoritur, rationem delictorum exigit, obque oculos proponit & delictorum grauitatem, & subsecuturam pœnam. Et rursus idem [b] loquens de exomologesi Lamech, qui occidit Caim, Misericors, inquit, Deus conscientiam eiusmodi accusatorem assistere voluit, vt nunquam soli relinquamur, sed ille nobis indesinenter congrediatur, clamet, & pœnam exigat delictorum. Hocque satis per se apparet: scortator enim vel adulter, & qui aliud tale quippiam admisit, quod omnes preter conscios latere queat, nunquam tamen sic in solitudine versatur, quin comitatus illo accusatore suspicionibus non abundet, vmbras non extrepidet, & omnibus patere non credat tum consciis, & ijs qui non sunt: perpetua in animo eius furit tempestas, reciprocantes eum agitant & contrarij fluctus, non somnus est suauis, sed terribilis & formidine plenus: non cibus probè quantumuis conditus voluptatem præbet, non amicorum colloquia, non musica, non aurum, non vxor, non liberi, nō reliqua id genus: sed quasi carnificem circungestaret se lancinātem vel flagellantem continuò, ita post admissum facinus obambulat nullo conscio, intolerabiles luens pœnas, iudex sui factus, & accusator. Exempla duo retulisse sufficiet principum Romanorum, qui cùm fastigium imperij orbis ferè totius tenerent, nec legibus superioris constringerentur, ob quas terreri possent, ea tamen conscientia accusatrice, legem Dei altissimi & naturæ se offendisse, sed serò cognouerunt: & qui reuocantem à malè agendo conscientiam non fuerant secuti, eandem vindicantem acerrima iurisdictione, velut Furijs, Diris, & Erynnibus iam viui agitati, horribili pauore, experti sunt. Horum vnus insignis crudelitate Nero postquam Agripinam matrem interfecit, nocturno tempore tanto metu conturbabatur, vt de lecto repentè prosiliret: & interdiu eum perterrefaciebant tibicines auditi, quo in loco Agrippinæ ossa sepulta erant. Quamobrem aliò migrabat: cumque ibi idipsum accideret, perterritus aliò proficiscebatur. Et paulò pòst, morte iam illius ianuas pulsante, exorto tanto ac valido terræmotu, vt terra concussari visa, vt animæ hominum ab eo interfectorum insultare putarentur, tunc fugiens omnia perhorrescebat: si catulus paululum la-

b *eod. tom. 1. homil. 10. in Genesim.*

trarer, aut caneret gallina, aut si virgultum aut ramus arboris moueretur, grauiter conturbabatur ex causis quibus quiescere non poterat, vt scribit Xiphilinus ex Dion. Cassio. [c] Alius Antoninus Caracalla ita conscientia criminum patratorum, & parricidij torquebatur, vt videretur agitari à patre & fratre gladijs nudis & districtis ab his gestatis, vt scribit idem Xiphilenus [d]. Sic & alijs impijs malorum conscientia, pœna est: bonis autem & iustis conscientia nihil sibi conscia, gloria, vt scribit D. Ambros. [e] Nec vllum virtuti maius theatrum, vt dicebat Cicero [f]: sicuti enim theatrum quæ ibi imponuntur liquidò manifestat, sic & consciẽtia, quæ & bona & mala veluti in theatro exposita, aperta manifestat. Nam, vt testatur D. Mar. Heremita [g], Φυσικὴ βίβλος ἐςὶ συνείδησις: ὁ ἐμπράκτως ἀναγινώσκων αὐτὴν, λαμβάνει πεῖραν θείας ἀντιλήψεως, id est, naturalis liber est conscientia: hanc quicunque strenuè & diligenter legerit, diuini auxilij haud dubiè capiet experientiam. Addendus est huic Thalassius monachus [h], Magistra, inquit, vera cõscientia est, quam si quis consultauerit, absque scrupuli offendiculo permanet. Habet enim in se cognatam quodammodo quisque boni & mali cognitionem: & ideo consciẽtia dicta, quasi in nobis scientia, quæ si mala agere conemur, id malum esse cognoscens statim dissuadet, & irrationalem illam partem brutam & animalem quodammodo obiurgat & reijcit. Et Horatius [a],

Hic murus aheneus esto
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Quo fit vt qui in animo insidias alijs moliũtur, qui scelus mente agitant, quive alienum à ratione & noxium versant mente, turbulenti, inquieti, tristésve sint, & minimè colore constantes, ex duello intestino inter rationem & prauas concupiscentias, quod intra septa animæ & corporis, acriter geritur, dum inferior animalis pars rationem expellere conatur, vel dum vicissim scientia mali futuram mali perniciem & vindictam imminentem passionibus obijcit. Considerare hîc licet faciem mentis inquietæ indicem in Caino. [i] Is enim iratus fratrem & inuidia excandescens in necem eius, cùm eam animo volueret, cóncidit vultu, ad quem ideo Deus, Cur iratus es? & cur cóncidit facies tua? nonne si benè egeris, recipies? sin autem malè, statim in foribus peccatum tuum? Et prudens Iacob vidẽs immutatam faciem fuisse soceri sui Laban, optimè coniecit fraudem aliquam contra se illum tracta-

c *in vita Neronis.*
d *ex Dione in vita eius.*
e *lib. 1. officio. c. 12.*
f *li. 2. Tusc. quæst.*
g *lib. περὶ νόμου πνευματικοῦ, de lege spirituali.*
h *hecatontade 1. de chari.*
a *Horat. 1. epist. epist. 1.*
i *Genes. 4. ver. 5. & 6.*

tractare: & cum vxoribus suis ab eo ideo recessit.[k] Sunt & his similia exempla, & quæ experientia assidua hominum impiorum discuntur. Quia, vt scribit Plutarc.[l] conscientia facinorosa instar est vlceris in corpore, vtpotè quæ pœnitentiam relinquat lancinantem iugiter, vellentemque animam: nam cùm alias omnes tristitias tollere ratio solita sit, solùm hæc eadem pœnitentiam facit sua sponte incitabilem præ pudore, quasique mordicus impetentem sese, atque excarnificantem. Digna certè Plutarcho sententia. Inijcit namque mali scrupulum ratio hominis pædagoga, nec patitur vestigia pœnitentiæ & doloris ex malo longiùs mandari, vt ea veluti fræno in lasciuiente natura vtatur. Siquidem, vt notat Cicero[m], plura videntur adferre authoritate peccandi, nisi & virtutis & vitiorum, sine vlla diuina ratione, graue ipsius conscientiæ pondus esset: qua sublata iacerent omnia. Admirabilis itaque, vt in reliquis suis operibus, Dei bonitas, prouidentia & supersapientia, dum nobis tam fidelissimum comitem, conscientiam dico, atque inuiolabilem, incorruptum, & rerum necessariarum omniscium iudicem adiunxit: qui nusquam aduletur, nusquam malefactis consentiat: qui errantes & dementes in rectum iter nos reducat, cogatque ad bonum eligendum. Non grauabor Sapientis verba hìc transferre, quæ aurea certè sunt [n] huiusmodi?

k vt scribitur Genes. cap.31.

l lib. de tranquil. animi.

m lib.3. de natur. deor.

n scripta Sap. cap.17.

1 Magna sunt iudicia tua, Domine, & inenarrabilia verba tua: propter hoc indisciplinatæ animæ errauerunt.

2 Dum enim persuasum habent iniqui, posse dominari nationi sanctæ, vinculis tenebrarum & longæ noctis compediti, inclusi sub tectis, fugitiui perpetuæ prouidentiæ iacuerunt.

3 Et dum putant se latère in obscuris peccatis, tenebroso obliuionis velamento dispersi sunt pauentes horrendè, & cum admiratione nimia perturbati.

4 Neque enim quæ continebat illos spelunca, sine timore custodiebat: quoniam sonitus descendens perturbabat illos, & personæ tristes illis apparent.

5 Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen prębere, nec syderum limpidæ flammæ illuminare poterant illam noctem horrendam.

6 Apparebat autem illis subitaneus ignis timore plenus: & tremore quæ non videbatur faciei, æstimabãt deteriora esse quæ videbantur. Et paulò pòst [o], Frequenter enim præoccupant pessima, redarguente conscientia: cùm

o vers.10. & seq.

cùm sit enim timida nequitia, testimonium dat condemnationis: semper enim præsumit sæua perturbata conscientia.

Possimus etiam huiusmodi furiarum agitationẽ annotare apud Euripidem in Orestis persona [p], ob occisam matrem, & iisdem adactum ad consilium necis Hermiones & Helenę. Videnda etiam tragœdia Electrę eiusdem, vbi Orestis conscientia agitata videtur teterrimis diris, quod Aegisthum & Clytemnestram necasset. Idque similiter in reliquis tragœdiis eiusdem & Senecæ annotare facile erit. Et admiranda illa apud Plutarchum [q], vbi malos perpetuò horrere ostendit, vel somniorum terriculamentis agitatos, diurnisque spectris & oraculis & portentis sibi semper conscios scelerum: vt Apollodorus aliquando se per somnium à Scythis excoriari, in frustaque concidi, & ex lebete cor loqui suum conspexit, & filias igni flagrantes. Et Hipparchus Pisistrati filius paulò ante obitum, Venerem ex quadam phiala faciem sibi aspergere vidit: Pausaniasque Byzantius post stupratam virginem liberam Cleonicem, & cùm terrore correptus forsan peremisset, phantasmate illius assiduis vbique terroribus fuit perturbatus, vt Heracleam ad animarum expiationem nauigaret: fuitque tota vita carcer, custos, & tortor. Siquidem conscientia exagitati & propriam vitam execrãtur. Hinc tot mortem sibi consciuerunt, impatientes iudicii conscientiæ. Sicuti enim ab initio ante scelus, dum illud concipiebatur, timores vndecunque scientia boni & mali naturalis deterret, sic commisso facinore eadem est temeritatis vltrix, & suo principio finis respondet. Nam scelesti (vtar verbis Statii [r],)

——inuigilant animo, scelerisque patrati
Supplicium exercent curæ, tunc plurima versat
Pessimus in dubiis augur timor.

Addit & Aulus Persius rationem, perquã elegantem, & quæ nostram sciendi facultatem ex propria natura singulis, vt ita dicam, atomis susurrat. Is enim [s] dum respondet illis, qui vindictæ animo sibi licere pro voluntate omnia putant:

Stat, inquit, *contrà ratio, & secretam gannit in aurem,*
Ne liceat facere id, quod quis vitiabit agendo.
Publica lex hominum naturaque continet hoc fas,
Vt teneat vetitos inscitia debilis actus.

Quod quidem etiam D. Paulus scripserat [t]. Cùm enim gentes quæ legem non habent naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex:

[p] *in comædia Orestis.*

[q] *lib. de sera numinis vindicta.*

[r] *lib. 3. Thebaid. v. 4.*

[s] *Satyr. 5. v. 93.*

[t] *ad Rom. c. 2. v. 14 & 15*

lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium ipsis reddente conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium. Porro in accusatione & defensione lis maxima, & consequenter perturbatio. Et qui huiusmodi mordentur iurgijs interius, sunt vt plerunque vultuosi, & ferè horribiles & inquieti, & per viscera mersus ignis ille & p venas meat, voratque quietis intimas medullas, feruetq; malo miserabile pectus insanum, & vultus Luna ipsa ad quæq; mutabilior fit, sed magis scelere patrato. Describit id & perpulchrè Ouidius [u], de suo crimine loquens:

Pœnitet, inquit, *ô si quid miserorum creditur vlli,*
Pœnitet, & facto torqueor ipse meo.
Cumque sit exilium, magis est mihi culpa dolori,
Estque pati pœnam, quàm meruisse, minus.
Vt mihi dî faueant, quibus est manifestior ipse,
Pœna potest demi, culpa perennis erit.
Mors faciet certè ne sim, cùm venerit, exul:
Ne non peccarim, mors quoque non faciet.
Non igitur mirum est, si mens mea turbida facta,
De niue manantis more liquescit aquæ.
Estur vt occulta vitiata putredine nauis,
Aequorei scopulos vt cauat vnda salis,
Roditur vt scabra positum rubigine ferrum,
Conditus vt tinea carpitur ore liber.
Sic mea perpetuos curarum pectora morsus,
Fine quibus nullo conficiantur, habent.
Nec priùs hi mentem stimuli, quàm vita relinquent,
Quique dolet citiùs, quàm dolor ipse cadet.

Mirum certè quod canit Ouidius, nec pœnam impositam posse ex delinquētis animo culpæ memoriam eradere: vt inde ab effectu sit manifestum ignorantiam illam hominum boni & mali obtusam, tanti esse delicti, vt perpetuà pœnitentia animum excruciet eius, qui noluit dignitatē hominis in eo agnoscere, quiue Dei beneficium ita oscitanter neglexit. Neque alius quàm ille liber conscientiæ, vt existimo, erit, qui in generali & horribili Dei iudicio palàm aperietur: quiue nostra ex ordine scelera omnibus insinuabit: cuiusve accusatione incorruptissima, ab excusationibus, quas præteximus peccatis, conuincemur. De iudicio em̄ extremo sic loquitur Daniel [x], Aspiciebam donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit, & vestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda, & thronus eius flammæ ignis,

u *libro I. de Pont. eleg. I. ad Brutum, v. 59.*

x *cap. 7. c. v. 9. & 10.*

gnis, & thronus eius accensus, fluuius igneus egrediebatur rapidusque à facie eius, millia millium ministrabãt ei, & decies millies centena millia assistebant ei, in iudicium sedit, & libri aperti sunt. Scripsit enim in cordibus & rationis proprietate scientiam illam Deus Opt. Max. sicut enim corpus nostrum sociam sibi vbique circumfert vmbram, veluti negotiorum nostrorũ contestem, (nunquam enim à nobis abest, sed in luce clarè nos prodit, sequens, vel præcedens) sic socia animæ cuique conscientia, quæ nusquam à nobis recedens, conscia est nostrarũ etiam interiorum cogitationum. Et ita, vt ait Iuuenal.[y]

y *Satyr. in princ.*

Exemplo quodcunque malo committitur, ipsi
Displicet auhori: prima est hæc vltio, quòd se
Iudice nemo nocens absoluitur, improba quamuis
Gratia fallacis prætoris vicerit vrnam.

Et rursum[z]:

z *ead. Satyr. 13. v. 191.*

——cur tamen hos tu
Euasisse putes, quos diri conscia facti
Mens habet attonitos, & surdo verbere cædit
Occultum quatiente animo tortore flagellum?
Pœna autem vehemens, ac multò sæuior illis,
Quas & Cæditius grauis inuenit, aut Rhadamanthus,
Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Sicut contrà thesaurus prestabilior nullus optima conscientia, neque cor habere expositum morsibus, veluti Promethei iecur, cõtinuis renatis escis in cogitationum iniquarum monte ab aquilæ corrosionibus expositum: bonum namque societatis testimonium, pax conscientiæ, & quies hominis cum ea. Et bona, inquit Salomon[a], est substantia, cui non est peccatum in conscientia, & nequissima paupertas in ore impij. Cor hominis immutat vestigium illius, siue in bona, siue in mala. Et D. Paulus[b] à conscientiæ testimonio probationem veritatis ducit, dum ait, Veritatem dico in CHRISTO IESV, nõ mentior, testimonium perhibente mihi conscientia mea in Spiritu sancto. Et D. Ioãnes[c], Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum. Et ex illa bona conscientia cognitionem haberi docet Paulus[d], dum auios à conscientia ignorantes fieri dicit. Finis præcepti, inquit, est charitas, de corde puro & conscientia bona & fide nõ ficta: à quibus quidam aberrantes conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Quæ omnia cõmuni & cõuenien-

a *Eccle. cap. 13. d. ver. 30. & 31.*
b *epist. ad Rom. cap. 9. a. v. 1.*
c *1. epist. c. 3. v. 21.*
d *epist. 1. ad Tim. cap. 1. b. v. 5. 6. 7.*

te cal-

te calculo admonent, nō inutiliter nos ad ſciendum animos, tanquam ad propria perſequenda, excitare oportere, quando & naturaliter dignitas illa hominis ſeipſam intrinſecus, etiam in hominibus rudiorib⁹ tueatur, & doceat ſcientia cognata, vel conſciētia, quæ facienda, quæ-ve vitanda ſint. Mens enim agendarum rerum eſt domina, conſcientia verò eorum, quæ menti videntur. Quamobrem ſi mens opera bona eligit facienda, conſcientia applaudens virum vbique laudat. Si autem ad aliqua delicta mens prolabitur, non ſinit conſcientia talem hominem quenquam relictis oculis perſpicere, nec expeditè verba proferre: à ſacris quoque, & precibus, votisq; eundem arcet, neque manus ad Deum attollere ſinit, & attollentem increpat ac reijcit, ſicuti leges contra rebelles fieri iubent. Multaque alia operatur, quæ ſcribit Philoſtratus [c].

c li. 7. de vita Apoll. ca. 7.

Ratio alia, cur diſcere expediat, ducta ab eo quòd ſe homo noſſe debeat, & aliæ.

CAP. XI.

OPortet & ſuperioribus aliam addere rationem, quę calcaria adhibeat ad diſcendum, & ad animæ per omnia excolendam aciem: nempe quòd homo ſeipſum cognoſcere, vt ab initio delineauimus, debeat. Nã, vt ait Auſonius [a], Chilo, cui patria eſt Lacedæmon, noſcere ſeipſum dixit, vbi Chiloni iſtud aureum tribuunt, ſicut & aliqui antiquorum: quanquam Antiſthenes in ſucceſſionibus putet hoc præceptū, Noſce teipſum, Phæmonoës, & ſibi vſurpaſſe Chilonem, & alij Thaleti acceptum referant [b]: ſed meliùs ex Dei admonitione nobis inſinuatum dixit Plato, qui Delphico attribuit oraculo [c]. Et Iſocrates [d], Cicero [e], & Plutarchus [f], qui & expreſſiùs alicubi [g] Deum præcepiſſe dixit, noſce teipſum. Quod & Iuuenalis ait [h],

——è cœlo deſcendit γνῶθι σεαυτόν.
Figendum & memori tractandum pectore, ſiue
Coniugium quæras, vel ſacri in parte ſenatus
Eſſe velis, (nec enim loricam poſcit Achillis
Therſites, in qua ſe traducebat Vlyſſes
Ancipitem) ſeu tu magno diſcrimine cauſam
Protegere affectas te conſule, &c.

Et certè Deo dignum præceptum hoc: nulla enim ſcientia melior eſt ea, qua homo cognoſcit ſeipſum, vt voluit

a de ſeptem ſapient.
b vt legitur apud Diog. Laert. lib. 1. de vita Philoſop. in Thaletis Mileſij vita.
c li. 5. in Alcib. 1. ſiue de nat. hom.
d oratio 11. quæ panath. dicitur.
e 5. de finib.
f in oratione conſolatoria ad Apollonium.
g libro illo Chriſtiano de vtilit. capiēda ab inimicis.
h Saty. 11. v. 27.

D. Ber-

i lib. de interio. domo. cap. 65.
k ad Q. frat. lib. 3. Epist. epist. 6. siue omniũ epist. epist. 22.
l Satyr. 3. v. 66.

D. Bernardus [i]. Illud autem duplici ratione iniunctum est, vna vt arrogantiam vitemus: alia vt bona nostra nouerimus, vt scribit Cicero [k]. Vtrumque Persius [l] complectitur, dum ait:

Discitéque, ô miseri, & causas cognoscite rerum,
Quid sumus, aut quidnam victuri gignimur, ordo
Quis datus, aut metæ quàm mollis flexus, & vnde,
Quis modus argento, quid fas optare, quid asper
Vtile nummus habet, patriæ, charisque propinquis
Quantùm elargiri deceat, quem te Deus esse
Iussit, & humana qua parte locatus es in re.

Cùm autem homo sit mundus quidam paruus, μικρόκοσμος Græcis, omnia simul in sese collecta complectens, siue quę in cœlo & quę in terra sunt, is vt postremus ideò creatus, si fieri possit omnia agnoscat, quæ intra se sunt, & potiora quæ extrà, oportet. Nam homo omnis creatura est, imò & Deus, cũ & nouissimè ad perfectionẽ & colligationem catenæ eximiæ & admirandæ rerum, stupendo, sed nobis necessario & salutari modo Deus homo factus, in vna hypostasi Domini nostri IESV CHRISTI, dum diuinitas, filius nempe Dei, veram hominis naturam dempto peccato, anima & corpore constantem, ad mysterij consummationem assumpsit. Cæterùm in homine duo generaliter, aliarũ rerum præsunt notionibus, anima, inquam, & corpus: anima incorporalium substantiam cognoscendam suadet, dum per eam immortalitatem, intelligentias superiores, Deum ipsum & inuisibilia reliqua, in nostra illa superiori parte reuoluimus, inquirimusque, & similis essentiæ intelligentijs delectamur, dum animam nostram ex digniori quadam virtute affici sentiamus. Item in corporis consideratione, & naturaliter agnoscere cogimur solutionem, compositionem, incrementum, decrementum, morbos, motus, corruptionem, temperiem, & discrasim, & per consequens statim elementa, & elementata: & nobis ipsis cognitis, statim peruenimus ad rerum omnium contemplationem, catena nostræ constructionis examinata: dumq́ue prima nostra elemẽta inquirimus, sese nobis offert semen, ex quo prodijt corpus plantæ hominis: hinc protinus reliqua semina plantarũ in se vim producendi continere nouimus. Et dum embrionem in vtero fieri, & incremento sanguinis materni perfici audimus, statim & conijcimus, & docemur, & lapides in lapidicinis materiæ additione augmentum suscipere, & ex corporibus elementatis mixtiones

nes

nes fieri huiusmodi: Dehinc considerandæ partum in vtero matris non per os, sed per vmbilicum & eius canalem adiecur delatum, ex matris visceribus ali, docemur illud maximū mysterium Dei, omnes nos fuisse ante natiuitatem vnius carnis cum parentibus, & ideo iustum in nos iudicium Dei propter peccatum primæ matris, & Adami: peccante enim matre, & cibum vetitum gustante, iam nos qui in eius vtero eramus, & eius nutriti sumus venis, ab eo cibo alieni esse non possumus. Cognoscimus quoque vim quotidie vegetantem, modum vegetandi, attractionem alimenti per partes ei rei deputatas, retentionem, expulsionem, idque communi experientia, ex qua artes natæ sunt perfectiores. hinc statim docti aliud quippiam præstātius in homine ex forma, ex sermone, ex commercio, operatione, societate, prouidentia, & cautione. Idque vel nemine, & nisi natura docente, quæ etiam & mores diuersos hominum per se insinuat, cuiq; diligenter obseruanti, & ferè tot quot sunt passiones, & quot animantium omnium sunt ritus viuendi, vt Horatius nō immeritò dixerit[m], in creatione hominis, à prouidentia diuina, quam vocat Prometheum, factum, vt omni ex animante particula quædam accesserit.

m li. 1. Odar. ode 10. v. 13.

Fertur, inquit, Prometheus addere principi
Limo coactus, particulam vndique
Dissectam, & insani leonis
Vim stomacho apposuisse nostro.

Et Hesiodus[n] hanc imaginem ex terra aquáque per Vulcanum, siue ignem iussu Dei factam, forma & voce & robore hominis donatam, πανδώρην, Pandoram dictam fuisse dicit, eo quòd omnium cœlitum, & deorum dono aliquo nobilitatam referat. Quocirca Rabini Cabalistæ in opere Miarcana, in arbore numerationum, siue Tiphe ret, ponunt magnum Adamum in medio Sephiroth suis medijs numerationibus, & quasi lignum vitæ in medio ideali paradiso: quia ad superiorum & inferiorum notitiam ex sua ipsius cognitione peruenire potest. Et si benè in operibus Dei philosophemur, hominem reperiemus veluti centrum rerum omnium creatarum, à quo ad circumferentias omnes pateat æqualis aditus. Animalia quippe quæ aqua teguntur, in aqua sola viuūt præcipuè, volatilia in aëre vt plurimum, quadrupedia in terra: & ea omnia, & alia singularia quædam habent elementa. At homo vtrisque fruitur, capite perpetuò cœlum conspicit, & mente extra cœlum extollitur, duobus pedibus terræ

n lib. opera & dies.

possessionem custodit, & duabus manibus, inter vtraque elementa libratus auium more, ad quam partem placuerit, dirigit actus, & alia domat, sursum attollit, vel deprimit: oculis & cœlum, & terram, & omnia contemplatur, & in centro mundi cum ratione positus, incola nempe terræ, vt quaquaversus omnia in homine cõsentiẽtia noscantur, ratione pro regula data: sic habet essentiam, vt corpora alia simplicia: ꝓducit vt terra & semina, & plantas, & animalia: producit namque intra se lapides vt ossa, & animalia intrinsecus vt vermes, herbas virentes, flatus, metalla, sanguinem, lac, spiritus animales, vitales: vegetatur vt planta, vt arbor frondescit, cùm sint pedes illi manusque & digiti pro ramis, sitque homo planta inuersa, habens radices & basim in cœlo, nempe caput & comam, traducens hinc formam pyramidalem, vt corpora mundi elemẽtaria omnia. Nam sicut pyramidem curtam faciunt cœli cum terra, si cœlum pro basi, quia maioris spatij, & terra pro cuneo accipitur hac figura,

cœlum.
aer.
terra.



sic & homo pyramidis forma, habet humeros & artus sursum in cœlo pro basi, in terra pedes pro acumine, hoc modo.



Et sic in reliquis docere similitudinem mundi magni & hominis possumus. De quo & Deo iubente plura & latiùs docebimus particulari de homine libro, vel tractatu. Nũc sufficiat admonuisse, Deum omnium creaturarum epitomen, anacephalæosin in homine vno & vltimo omnium opere digniori posuisse, vtpotè qui eius causa mundum creârit, ipsum vt Deum cognosceret. Quamobrem & sui notitia eximia & necessaria est homini, vt si rerum mutatione & anxietatibus miserijsq; seculi opprimatur, partem illam immortalem, & animæ suæ præstantiam considerans, ea, veluti temporis exuuias, & momentanea & fluxa, animosè contemnat, meliorem excellentioremq; vitam expectet. Et contrà si nimium sibi anima illa ob suam nobilitatem arroget, & Dei creatoris, & superioris obliuiscatur, corporeum ergastulum è tanto splendore vitæ separatum, in puluerem & fœtidam corruptionem cito gradu currentem consideret: & si sepulchrorum cadauera fugitauerit, saltem in rebus corporalibus mutationem & corruptionem omnia immutantem considerct, & tantundem sibi imminere coniectet: & ad extremũ rerum discretione & suam à Deo sibi datam agnoscens naturam, omnia in occasionem laudis & glorię traducat

summ

summi opificis, q facit mirabilia magna solus. Quamobrem & Rabinorum Iudæorum antiqui dixerunt, in libro cui titulus ספר חובת הלבבת sepher chobat halenaboth, id est, liber peccati cordium, consideranda esse, & expetenda omnia, quę creauit Deus, dignitatemq; & substantiam eorum omnium, quæ in hac vniuersitate continentur, animaduertendam à minutissimis quibusque creaturis vsque ad maximas. Et Plato cum politicis in Piræeo rem agens, circulares quaslibet disciplinas, vt sapiens, in republica necessarias dicebat. Et per consequens & musicam & gymnasticam, & eius gratia vndecunque præceptores doctissimos requiri iubebat. Cui etiam subscribit Max. Tyrius [o]. Sed & Deus verus, qui vnus est, p Iesaiam maledicit ijs, qui ea non contemplantur. Sic enim is scribit [p]: Vę qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperum vt vino æstuetis: cithara & lyra, & tympanum, & tibia in conuiuijs vestris, & opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis: propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam: & quæ sequuntur. Et ibi multa notat D. Chrysostomus. Addere huic nō erit alienum, scientiam adhuc persuaderi saltem his q præsunt, vel iudiciorum clauum tenent, tum in ciuilibus, vel criminum moderandis pœnis, & rebus militaribus, eo q in his non liceat bis impunè peccare, adesseq; debeat constantia dictorum factorúmve, quę maximè inimica est ignorantiæ, p quam veluti qualibet tempestate palantes deiecti mutare sententiam in incognitis cogimur, & dum verū quęrimus, nunc in hanc, nunc in aliam partem declinamus, Andabatarum, vt dicitur, more, in tenebris & mentis palpabili caligine cæcutientes, vt dilucidè ostendit Plato [q]. Fouetur & scientiæ commendatio necessaria à libero arbitrio hominis, quo præditus, vt bona eligat, mala vitet: qđ sine cognitione præcedenti boni & mali fieri nequit. Iubet & ratio in homine, quę cum voluntate non appetitu naturali, vt cętera bruta, sed cum scientia velle & nolle debet. Suadet & philosophandi omnibus inditus amor, cuius studium omnino ignorantia exterminatur: nemo enim ritè de aliquo philosophatur, qui illud priùs non amet: nemo autem amat quod ignorat, vt docet Diotima fatidica mulier apud Platonem [r]. Inuitant & virtutes ad eorum notitiam, quòd his in vitæ humanæ exercitijs egeamus, nempe iustitia, temperantia, fortitudo, & similes, quæ ignorantiam, vt vitiorum, & errorum parentem

o *Serm. 21.*

p *cap. 5 c. v. 11. 12. & 13.*

q *lib. 5. dial. 1. Alcib. siue de nat. hom.*

r *lib. 25. dialog. Conuiuij, vel de Amore.*

abhorrent. Ad extremum & voluptas, quæ ex ſcientiæ delitijs oritur, quæ vt iam incipientem diſcere à negotijs corporis & ſeculi quodammodo ſuffuratur, & ferè ſuo applauſu ſupra hominis mentem rapit, nos ampliùs ad ſciendum pellicit: vſque adeò, vt illi qui philoſophati ritè fuerunt, pallio ſolo contenti omnia hæc caduca, quæ apud ignorantes plurimi fiunt, vilia & ſpurciſſima, collatione cum ſcientia facta, iudicauerint, & contempſerint, apud ſe & ſibi ipſis reges, & monarchæ, & læti ſemper, & liberi. Quò enim præſtantior eſt anima corpore, eò & multò magis animi contemplatio in rerum ſcientia præſtantior, & voluptas ſuauior, quàm ſit in rebus, quibus vtitur ſenſualis pars & corporalis. Et anima liberior, quæ ſua agit, & cognoſcit aliena magis, quàm ea, quæ ignorantia plena, veluti ſcalidis compedibus carnis oppreſſa, cæcam partem, nempe corpus animale, ſequi cogitur. Poſſem & alias & ferè ad faſtigium voluminis integri ſubnectere rationes, quibus ducar neceſſariò hominem quemlibet ad ſcientiam aſſequendam allici & cogi: verumtamen interpellat tempus, vt diſpoſita lectoris mente ſecretiora aggrediar.

De medijs & modis diſcendi & ſciendi præter communem & humanum ordinem.

CAP. XII.

REliquum nunc eſt, de neceſſitate ſcientiæ ſatis ſermocinati, propiùs ſalutãtes noſtram omnium ſciendi artem, vt modum & ordinem, quibus hominis natura vtitur ad diſcendum, explicemus, priuſquam artis lineas primas ducamus. Sciendum itaque eſt, animam, quandiu vita hac corporali & temporali fruimur, aliquãdo ſine corpore, ſed raro: in corpore aliquãdo, & tamen ſine corporis miniſterio, & ſæpius cum corporis inſtrumentis & organis cognoſcere & diſcere. Et in ſumma diſcit anima, vel ſiue ſua induſtria, & abſque ordine medióve humano, vel cum ordine, & opera & humana. Dixiſſem certè nunquam animam in hac præſenti vita extra corpus, vel ſine eo quicquam poſſe cognoſcere, ni me ab eo reuocaſſent in primis quæ apud D. Paulum de ſe loquentem ſcripta comperio [a], οἶδα ἄνθρωπον ἐν χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων, εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν, ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον, ἕως τρίτου οὐρανοῦ. καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος.

οὐκ

a 2. ad Cor. epiſt. ca. 12. a. v. 2. 3 4.

οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν, ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. id est, scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore, nescio, siue extra corpus, nescio, Deus scit, raptum huiusmodi vsq; ad tertium cœlum. Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit, quoniam *raptus* est in paradisum, & audiuit arcana verba, quę *non licet* homini loqui. Fuit in eo illud quod vocant Græci ἔκστασιν vel ἀναγωγήν, ecstasim vel anagogem, cùm supra meditationes humanarum virium anima rapitur totis, vt dicam, neruis & viribus ad meditationem vel contemplationem, siue notionem Dei, vel eorum, quę à Deo altiora communicantur. Tanta namque fit in illa meditatione roboris animæ collectio, vt corpus anima destitutum putetur: cùm tamen verè viuat, etsi functiones eius interquiescere putes. Et ita Philo Iudæus [b] ait im- *b tom. priore lib. de somnijs.*
mortalitatis candidatos, id est, iam cœlo inscriptos, veluti Mosem, summo concentu & voluptate cœlestium raptum extra corpus, & quadraginta diebus & totidem noctibus cibo caruisse. Item alibi [c], animam non solùm à *c lib. leg. allegor.*
corporeis sensibus ratiocinationibus sophisticis, persuasionibusque, sed etiam à seipsa verè mente contemplantem exire. Et sunt qui dicant quòd anima corpus omnino relinquat, & per se vagetur: vt quidam rati sunt Hermotimi Clazomenij animam, corpus in somno relinquere solitam, & vagantem per mundum spatiari, vt scribit Tertullianus [d]: fit enim quædam mentis alienatio *d lib. de anima, tom. 2. Plin. & alij.*
à corpore, & maior quàm in somno. Talis ecstasis Adami, cùm ab eius latere Cheua formata est, cumque prophetauit, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: quapropter relinquet homo patrem suum, & matrem, & adhærebit vxori suæ. Genesis capite 2.d. Vbi in versu 21. quo Latini habent, immisitque Dominus Deus soporem in Adam, Hebræi legunt ita in bereschit: ויפל יהוה אלהים תרדמה על האדם ויישן. Sic lege, vaiapel iahoua tardemah gnal haadam vaiischan, id est, & fecit cadere Dominus Deus tardemah, siue plusquam grauissimum somnum super Adam, & dormiuit תרדמה tardemah, namq; Hebręis significat שינה חזקה scenæ hazakah, id est, somnum vel soporem fortem, qui scilicet maior est quàm שינה scenach. Sicuti & scenach maior est quàm תנומה tenumah, id est, quàm dormitatio. Cùm hac tardemah vel ecstasi Abraham didicit seminis & posterorum suorum peregrinationem, seruitutem,

e Genes. capite 15. c.

liberationem, imperium, & benedictiones [e]. Sic enim Hebræa lectio habet in berescith, parte quæ inscribitur לך לך cap. טו, vers. 12. ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם: sic lege, vaihi haschemesch labo, vetardemah, naphla gnal Abram, id est, & factum est cùm recederet Sol & tardemah, siue ecstasis cecidit super Abram. In Iob etiam [f] alia tradita doctrina per tardemah: sic enim ibi scribitur, ואלי דבר יגנב: ותקח אזני שמץ מנהו בשעפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים: legas, veelai dabar vegunab, vatikam ozeni scemetz menehu, bisgnipim mechezionoth laiela, binphol tardemah gnal onaocim: id est, & ad me verbum reuelatum est in modum furis: & recepit auris mea murmur ab ea in cogitationibus per visiones noctis, dum caderet tardemah super homines. Et meliùs apud eundē Iob loquitur hac de re Eliu [g]: כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה: בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב: אז יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתום: להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה: ci beachar ieddaber el vbescetaim lo iescuranah: bacholom chescon laielah beniphol tardemah gnal onascim bitnumoth gnolei miscab: az iagile oxen onascim vbemoscaram iathom: leasir Adam magnasceve geua migebar iecasse: id est, quia semel loquitur Deus, & secundò non explanat idem in somnio, visio nocte dum incidit tardemah super homines in dormitationibus (siue leui & nō profundo somno: hoc eñ significat תנומה) super stratum: tunc reuelabit siue aperiet aures virorum, & instruens eos confirmat, & veluti sigillo obfirmabit eos (illud enim significat יחתום) vt auertat hominem ab opere, & superbiam viri occultet: his addere possumus quæ in contemplatione habentur & visionibus mentis, reuelationibus diuinis, quæ'ue ex incorporalibus mente tantùm comprehenduntur, in quibus quodammodo anima extra corpus rapitur, intentione scilicet mentis & diuino quodam auxilio eleuata: Existimo namque in his verum illud non esse, quod Philosophi aliqui dixerunt: scilicet nihil prius esse in intellectu, quin antea fuerit in sensibus corporis: quod inde falsum apparet. Et multa nobis dormientibus à Deo manifestantur, quiescentibus sensibus & alligatis, vt ait Aristoteles [h] & Cicero [i], veluti visu, auditu, odoratu, gustu, tactu: idque vel intra se ratiocinante anima, & hinc (veluti ex chalybis cum lapide concussione elicitur ignis) quædam colligente, atque reuela-

f cap. 4. v. 12.

g Iob. ca. 33. v. 14.

h li. de som. & vigil. & lib. de Diuinat. per somnium.

i lib. 5. de Finibus.

reuelationibus instillatis extrorsum, multa notat de futuris vel præteritis: quæ quidem sub sensum non cadunt, cùm non sunt pręsentia, neq; ex coniecturis, & causis obiectus consequi possint: quanquam & interdum ex his quædam insomnia oriantur. Dicimus namq; causam insomniorum aliam esse extrinsecā, aliam intrinsecam: intrinsecam aliam naturalem, aliam animalem. Naturalis autem illa est, quæ ex disposita materia humorum quatuor corporis, vel aliquo eorum prędominante nascitur. Sicuti in corpore cui inest abundantia sanguinis & bilis flauæ, insomnia apparent vt plerunque rubei coloris, nuptiarum, vel sponsalitiorum phantasmata. Dulces cibi videntur, rubei status, & huiusmodi, quæ etiam variari possunt propter diuersum colorem, & mixtionem diuersam illius non naturalis humoris biliosi: interdum enim bilis flaua, vt scribit [k] Galenus, tenui mista humiditate, colore pallidior, consistentia humidior, interdum ouorum vitellis similior, interdum colori porraceo, interdum colorem isatides referens: pro quorum mutatione & diuersæ exhalationum species phantasiam obsident & opprimunt. Sic etiam atra bili melancholia laborantes, quia fuliginis instar exhalant & transmittunt vapores in cerebrum, agitantur insomnijs rerum fuscarum, & tenebris, phantasmatibus horridis, vt sepulchris infirmiorum cadauerum, timorum tristium, portentorum lugubrium, fætidorum & dæmoniorum falsis spectris. Et idem Galenus [l] non tantùm in pueris, sed etiam in ætate perfectis, terribiles fieri per somnos aut imaginationes, quando multi & vitiosi humores grauant & mordent ventriculum, præsertim ipsius os. Et qui pituita onerantur vel phlegmate, concipiunt vt plurimùm insomnia aquea, vt pluuiam, fontes, mare, puteos, lacus, & quæ his continentur, vel in his versantur, vt naues, pisces, retia auantes, & alluentes, & omnia quæ colorem pituitæ referunt, vt album, calcem, caseum, lac, lixiuium, sputum, vrinam, & similia, & quæ his fiunt. Qui etiam siccæ sunt naturæ & vacuo cerebro, leuia se agere existimant, vt volare, aues capere, & huiusmodi: sicuti cōtrà infarti & repleti humoribus crassis putāt se nimio oneri imposito succumbere, vel vi, vel debilitate opprimi: & si putridi humores, vt in febri putrida, omnia turbulenta, fœtida, & immūda apparent. Et ea omnia causam trahūt naturalem ex discrasi & regurgitatione humorum, nō ex sensibus orta natura sua, sed humoribus, de quibus Deo

k *Tomo 2. lib. de atra bile, & alibi.*

l *li.3. Aphoris. Hippoc. apho. 24.*

iuuante latius dicemus in medicis; Quę medicos in morborum crisibus & præsagijs maximè considerare par est, vt scribit Plutarch.[m] & Hippocrates [n], & Galen.[o] & Themistius [p]. Alia est insomniorum ratio animalis, quæ ex causis externis præcedentibus sensibus attractis ortum habuit. In quiete namque impressa vigilando euoluit anima in sensibus interiùs, in quibus vel integra phantasmata rerum, vel aliqua pars est efformata: ibiq; interdum euolutione facta quorundam obliuiscitur, errore aliquando alia pro alijs inculcat. sicuti si multùm ante dormitionem disputatum auditúmve fuerit de aliqua re: si visa res quædam seriò & cum affectione, hæc statim inter insomnia sese exhibent & offerunt veluti retractanda, & ex precedenti sensuum apprehensione pendent: si falsò se exhibent, (ἐνύπνιον dicunt Græci) & vanum, & ex præcedentibus pendens insomnium, vt scribit Macrobius.[q] Et Herophilus voluit hæc somnia à natura confingi, cùm animus rerum sibi vtilium aut futurarum etiam formas effingit, vt & illa à casu, quæ confusa sunt, & imaginum occursu procreata; tunc enim ea spectamus quæ desideramus, vt scribit Galenus [r]. Vnde non immeritò à Theologis damnantur, si turpia & illecebra sint: vtpote quia iam cogitatio turpis, & assensus animæ vetitus, qui precesserit & dederit causam phantasmati, & quadam delectatione applaudente [s]. Vnde & Christus circūcidit à Christiano cogitationes prauas, impudicos aspectus, & similia, ex quibus improbantur ὀνειρωγμοὶ, vel pollutiones nocturnæ, quibus mederi scribit Nymphеæ primę radicis potionem Dioscorides,[t] & Galenus [u] Causa porrò extrinseca omnino est quæ nō ducitur ex obiecto ad intellectum per sensualia, sed aliunde: ea autē rursum duplex potest esse, corporalis, vel spiritualis. Corporalis, vt plerunque est corpus cœleste. ad motum namque corporum cœlestium & humores nostri commouentur vel nimio calore, vel frigore, vel cœli cōstitutione. Et hæc causa potest esse apud Arist.[x] cur nonnulli ad columnas Herculis, vel ad Borysthenem futura præsagiunt: forsan quia ibi aer melior, & expeditiores à solicitudinibus homines & ingeniosiores, vel quòd ob situm cœli organa subtiliora habeant, vel quadam occulta intelligentia forsan gubernantur. Si credi quidem hac in parte debeat Aristoteli, vt cōtrà Ammianus Marcell.[y] apud Atlanticos somnia nō videri ait. Sunt & diuersa somnia pro temporum anni qualitatibus, cùm, vt in aphorismis Hyppocratis, & apud Galenum in

eius

m *lib. de tuenda bona valet.*
n *lib. de insom. & lib. de languen. som.*
o *Tomo 3. lib. 3. cōmentar. in li. Hippo. de morb. vulg. & alibi.*
p *lib. de in nu. c. 2. et 3.*
q *lib. 1. in som. Scip. c. 1.*
r *Tom. 8. li. de hist. philos.*
s *canon. non est peccatum 6. dist. in 1. parte decre.*
t *lib. 3. cap. 148.*
u *li. 8. de na tu. facul.*
x *li. de Præsent. per somnium.*
y *lib. 15.*

eius commentarijs, humores diuersi vigeant, & cōcitentur hinc passiones & affectus varij, concurruntq; in his externa cum internis ad somnia procreāda. Nam sola externa sufficere non puto ad dormientibus mouenda simulachra cum errore Lucretij, qui ait [z]. z li.4. dere. va. ver.34.

—quæ rerum simulachra vocamus.
Quæ quasi membranæ summo de corpore rerum
Direptæ volitant, vltrò citroq; per auras.
Atq; eadem nobis vigilantibus obuia mentes
Terrificant, atq; in somnis cùm sæpe figuras
Contuimur miras simulachraq; luce carentum.
Quæ nos horrificè languentes sæpe sopore
Terruerunt, &c.

Sicut & paulò pòst errat, dum ait:

Dico igitur rerum effigies, tenuesq; figuras
Mittier à rebus summo de cortice earum,
Quæ quasi membrana vel cortex nominanda est,
Quòd speciem ac formam similem gerit imago
Cuiuscunq; luet de corpore fusa vagari.

Duplex certè error, vnus quòd decorticari putet res, quasi ex omni parte simul & semel corrumpantur, quod falsum natura ostendit. Et secundus, quasi simulachrum decorticatum & corporeum, per consequens quiescentibus in somno sensibus possit ingredi mentem nullo medio. Et fuisse illam Democriti sententiam, quę & Lucretij, sicut Peripateticorum, vt motionibus quibusdam tribuerent somniorum causãm, scribit Themistius [a]. Potest tamen etiam extrinseca causa dari ab alijs corporibus aliquo modo nobis dormientibus sensibus nostris insinuatis, vt si quis nimijs stragulis in lecto oppressus, æstuans & sudore debilitatus, putet se ab alijs vel domo vel hominibus opprimi: & si modicus tumultus intercipiens somnum dormientis, fulgura, tonitrua persuadet, & ita de similibus. Negotiatur namq; ex modico mens in sese tunc collecta: ex lapide montem, ex scrinio domum componēs, diuidens, & multiplicās. Non secùs ac vigilando, aliquo ex parte nobis cognito, mens coniecturis, ratiocinationibus & infinitis additamētis rem euoluit & mutat priusquam quiescat. Spiritalis autem triplex constitui potest insomniorum externa causa, Deus, Angelus, dæmon. Deus namq; per somnium multa reuelat nobis, & & ex eo multa discimus, cùm is sit omniscius, & omnium humanorum actuum etiam prouidus, & sapientissimus dispensator. Potest autem sine medio, exterioris sensus

a libello de Insom. ca.7.

m 5

reuelare & imprimere: nam & D. Dionysius Areopag. [b] inter cætera quæ annotat ad suscipiendam scientiam ex diuina & infinita sapientia Dei (quam vocat, ob incomprehensibilem claritatem, diuinam caliginem, eo quòd ad illius intuitum, vt oculi acies ad solis radios, sic ingenij humani acies in illius admiratione absorbeatur) illud necessarium ducit, vt ab animis nostris omnia humana, sensualia & intellectualia abdicentur, si ad illius caliginis agnitionem peruenire velimus: veluti & Moses in montem caliginis ascensurus vt cum Deo loqueretur, se ab omni populo imò & senioribus & sacerdotibus secreuit [c]. Iubent & Plato & Pythagoras vt veritatem simplicissimam consequamur, multitudinem fallentis exterioris & distrahentis populi fugere: & multò magis multitudinē interioris populi quæ magis distrahit. his significantes fugiendam multitudinem primò affectuum, secundò sensuum, tertiò imaginationum, quartò opinionum inde pendentium, vt scribit Proclus [d]. Et Plato [e] *ita* ratiocinatur. Tunc animus, inquit, non cùm veritatem cum corpore & sensibus attingit, quia tunc facilè decipitur à corpore, sed quādo eum horum nihil perturbat, nec auditus, nec visus, nec dolor, nec voluptas: sed quam maximè seipsum in se recipiens, deserit corpus, neque quicquam quoad fieri potest cum illo communicans, neque attingens ipsum, quod verè est affectat. Et ita intelligenda opinio multorum qui aliquid diuinitatis in somno esse dicebant, & ideò visa in eo occurrere prænuncia futurorum, vt scribit Themistius [f]. Nam tum maximè filij Dei simus potestate nobis data, cùm affectiones proprias exuimus, vt scribit Thalassius monachus [g]. Et Deus [h], Si quis vult post me venire, abneget semetipsum. Tunc enim quiescunt passiones, quæ ex philautia oriuntur, quòd somnus aliqua parte, nempe sensuum, imitatur. Porrò quia corpus in somno non distrahitur in obiectis per sensus, sed quiescit, nec in rebus mortalibus occupatur anima, si ea sit in Deum prona, tūc Deus eo tempore secretorum multorum ei reuelat arcana: videtur enim somnus esse viuendi, & non viuendi interliminium, vt non verè viuere, nec verè mori qui dormit videatur, vt scribit Aristot. [i] Et antiqui somnum vocarunt fratrē mortis, vt etiam Hesiodus [k].

ἡ δ' ὕπνον μετὰ χερσὶ, κασίγνητον θανάτοιο,

Illa verò, inquit, *in manibus somnum fratrem mortis, & c.*

Et

b li. de Mysti. Theolo. c. 1.

c Exod. ca. 24. d.

d li. de Ani. & dæm.

e lib. 29. in Phædone, vel de Anima.

f lib. de Diuinat per som. cap. 1.

g li. de Charita. hecatont. 2.

h Lucæ c. 9. c. ver. 23.

i lib. 5. de generat. animal. cap. 1.

k In Theologo, versic. 1406.

Et Homerus [l] ait Iunonem ex Olympo descendisse, & peruenisse ad Lemnum ciuitatem,

ἔνθ᾽ ὕπνῳ ξύμβλητο κασιγνήτῳ θανάτοιο.

Vbi obuiauit somno fratri mortis.

Et Seneca [m] vocat somnum fratrem duræ languidum mortis, veris miscentem falsa, futuri certum, & eundem pessimum authorem, & cogentem longam discere mortem. Et Pausanias [n], Veteres vnica nutrice noctis pinxisse scribunt mortem & somnum, idq; tanquam fratres: quod idem alibi repetit [o]. Et Virgil. describens vestibulum inferni in quem descendit Aeneas, Ibi, inquit, &

Terribiles visu formæ, lethumq; laborq;,

Tum consanguineus lethi sopor &c.

Cicero etiam imaginem mortis somnum dixit [p]. Nec id solùm rati philosophi Ethnici, sed & Christiani, vt etiã D. Chrysost. [q] nihil aliud esse somnum definierit, quàm mortem temporariam, & vnius diei interitum. Et rursum, [r] imaginẽ mortis & consummationis dixit. Et Christus etiam dormitionis nomen ad mortem transtulit [s]. Et in scripturis sacris sæpius dormitio pro morte ponitur [t]. Et ideo locus vbi mortui sepeliuntur dicitur cœmeterium, quasi dormitorium: eo enim nomine Cretenses vocabant domum, vbi conuiuæ hospites dormire solent, vt scribit Athenæ. [u] quia in vtrisque quiescit sensoria facultas. Vt & apud Iurisconsul. & dormientis præsentia pro nihilo reputetur, vt ait Vlpia [x]. Præsentia tutoris dormientis ad authoritatis præstationem nihil prodest: & apud Paulum, Adeptio possessionis nulla censetur eius, qui dormiendo naturaliter tangit [y]. Quo fit vt anima in somno quodammodo ab opere sensorio, (non dico vitali, quia & dormiente corpore perpetuò vitali spiritu fouetur, teste pulsu, & micatione arteriarum,) ferians, liberiùs rerum contemplationi vacat, & disponitur ad radios diuinitatis recipiendos: purior enim in corporis quiete est anima, leuior subtiliorq;, & tunc sublimia vide: ac expedita est, vt scribit D. Chrysost. [z] Sic Strato cogitationem aliam quandam naturam in somnis habere dixit: tunc enim illam meliùs sentire credit, atque ideo magis etiam cognoscere, vt scribit Galen. [a] Nec superfluum erit his Porphyrij verba scribere ex libro τῶν πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν, num.23. πολλὰ μὲν ἐπέκεινα νοῦ, κατὰ μὲν νόησιν πολλὰ λέγεται: θεωρεῖται δὲ ἀνοησίᾳ κρείττονι νοήσεως, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ καθεύδοντος,

l *Iliad.14. versi.251.*
m *in trag. Hercul. furentis. act.4. in fine chorus vers.16.*
n *Eliacorũ lib. prio. vel lib.5. ope.*
o *in Laconi. lib.3.*
p *1.Tuscul.*
q *Tomo 1. homil. de Dauid & Saule*
r *Tomo 3. in c.11. Aposto. homil.26.*
s *Matth.c. 9. c. Marci ca 5. d. Ioh. 11. b.*
t *2. Regum 7. b. 3. Reg 2. c. & 11. g. & 14. c. & 15. a. Et 4 Reg.24. a. Iob.7. d. 12. d.14.b. Et alijs multis in locis.*
u *lib.4. Dipnosoph. c.5.*
x *in l.1. §. fin. de auth. tutor. lib.6. Pand. tit.1.*
y *in l.1. §. adipiscimur ff. de acquir. possess. li.41. π. Titul.2. & in l. nunquã in vsucapio. l.31. §. si seruus de vsucap. li.41. π. tit.3.*
z *homil.26. in ca.12. Actu. Apost.*
a *Tom.8. li. de hist. phi*

διὰ μὲν ἐγρηγόρσεως πολλὰ λέγεται: διὰ δὲ τοῦ καθεύδειν ἡ γνῶσις καὶ ἡ κατάληψις: τῷ γὰρ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον γινώσκεται, ὅτι πᾶσα γνῶσις, τοῦ γνωστοῦ ὁμοίωσις, id est, quod supra mentem est, per intelligentiam multa quidem dicuntur: considerantur autem sine intelligentia, meliori intelligentia, sicuti in dormiente, multa namq; per vigiliā dicuntur, sed eorum per somnum intelligentia, & compræhensio. Simile namq; simili cognosci solet: quoniā omnis cognitio, assimilatio quædam est rei cognitæ. Hippocrat. etiam [b], Quæ, inquit, somniata vera esse credo & sunt: etenim somnia non cognosco quæ præsertim ordinem seruant. Et quantò est purior ab illecebris & sordibus & cibis, tantò ad id alacrior est. Sic meliùs anima, quæ per se ad diuinandum prompta est, puriorum & saniorum hominum, certiùs præuidet, vt scribit Plato [c]. Cùm enim, vt scribit Philostratus [d], viri optimi dormitum accesserint, anima pura & quieta somnium capiunt, neque prosperis successibus elati, nec aduersitatibus vllis oppressi, sine perturbatione per somnia vaticinationem, quæ apud homines diuinissima existimatur, multò faciliùs conspiciunt, anima vino non suffocata, sed pura mundaque omnia quæ viderit, colligit faciliùs, & discernit. Quapropter somniorum interpretes, quos oniropolos appellant poëtæ, de nulla vnquam visione anteà cōsultationib. respondebant, quàm visionis horam sciscitati essent. Nam si matutino tempore somnium apparuisset, tunc de illo aliquid coniectari se posse arbitrabantur, quia tunc vaticinari rectè posset anima cùm esset vino ciboq; liberata. Sin verò primo somno aut media etiam nocte, cùm adhuc vino suffocata est, demersaque anima, somnium dicerent apparuisse, sapienter quicquam dicere renuebant. Sic ferunt Amphiaraum consultum, oracula reddidisse in Attica terra, nempe per somnia, iussis sacerdotibus qui oracula susciperent, integrum diem à cibo, à vino autem triduo abstinere, vt pura expurgatáve anima ostensorum rationes meliùs cognoscere possent. Abstinebant & eius rei gratia Pythagorei à certis cibis & leguminibus, cumque his situm decubitus obseruabant, ne resupini vel in dextrum latus iecur comprimerent, vel statio sensuum fluitaret: adhibita temporis etiam verni expectatione, vt scribit Tertullian. [e] Hinc ad superstitionem nimiam traducti, putantes ijs & similibus allicere ad se nomē, quibus etiam alia vana, dicam & impia, & dæmonum arte adiuncta sunt, ad somnium vt mentiuntur propheticum suscipiendum, nempe suffitus, inun-

b Epist. quā scribit ad Philopœmenem de insomnio suo, de Democriti curatione.
c Epist. 2. ad Dionys.
d lib. 2. de vita Apollo. c. 14.
e li. de Anima, tom. 2.

inunctiones temporum, annuli, cœlestes imagines, vel meliùs idola, chartæ consecratæ, & alia quæ vanissimus ille Agrippa persuadet [f]. Cùm tamen Iamblicus [g] probauerit, non animam sed diuinitatem ipsam, causam diuinorum operum. Et nos etiam Christiani dicimus, prophetiam donum esse Dei, non ex meritis nostris, & interdum non tam ad prophetantis vtilitatem, vel propter bene actam ab eo vitam datum, quantùm ad aliorũ commodum & doctrinam, vt & docet pluribus D. Chrysost. [h] Multis namque dicet Deus, non noui vos, etsi in eius nomine prophetauerunt, si cum prophetia bonis operibus non abundauerint. Et D. Paulus [k] nihil esse scientiã, prophetiam, vel fidem sine charitate & bonis operibus docet. Et Iudas [l] Apostolus, & propheta, & rerum altissimarum scius perijt. Prophetauit & Balaam, à fide & probitate vitæ prorsus alienus, ad ædificationem & vtilitatem crediturorum [m]. Et talis Pharao, qui in somnijs tamen futurorum præcognitionem à Deo accepit [n]. Et iniquissimus Nabuchodonosor, cui etiam quæ in nouissimo erant futura Deus reuelauit [o]. Et Abimelech, rex Gerare, nouit per somnium diuinum, Saram vxorem esse Abrahæ [p]. Atque etiam Aristoteles [q], non ex persona insomnia recipientium, somnia diuina esse colligi debere putat: quia, inquit, & bonis & malis interdum apparent. Sicut enim Deus facit oriri Solem suum super iustos, & iniustos, sic & res interdum impijs declarat sæpe ad illorum emendationem, illos territans vel castigans: vt dictũ est diuiti, qui horrea multa impleuerat, quive opiparè viuere statuerat in posterum, Hac nocte repetetur anima à te, & quæ parasti cuius erunt? Sic facinorosis seruis Pharaonis reuelatum est in somnijs in carcere, mortis & absolutionis à vinculis dies, interprete Iosepho [r]. Et scribit Homer. [s] καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστι. & somnium ex Deo, vel (vt ipse ait) ex Ioue est. Quod & refert grauis vir Plinius Secundus [t], dum scribit Suetonio Tranquillo, qui se perterritum dicebat fuisse anteà somnio. Et nec in parte videtur mihi lapsus à veritate Themistius peripateticus, qui in paraphrasi de diuinatione per somnium [u] existimauit somnia non immitti à Deo, ductus ea ratione, quam efficaciæ exploratæ dicit: quod perabsurdum est, figurationes futurarum rerum per somnia, non optimis sapientibus, sed sine vlla lege, ac ferè pessimis quibusque ac abiectissimis hominibus euenire. Quasi verò Deus, quia bonus est, & vtens suis pro libito creaturis, hinc in-

dignitatis

f *li. 3. de Occul. cacoso. quam ipse falsò inscribit Philos. c. 52.*
g *li. de Myster. Aegyptio. contra Porphyriũ.*
h *homil. 25. in Matt. ex c. 7. Matt. tom. 2.*
k *1. Corint. c. 12.*
l *Marci 25.*
m *Num. 24.*
n *Gen. 40.*
o *Daniel. 2.*
p *Gen. c. 20. a. ver. 3.*
q *lib. de Diuinat. per somn.*
r *Gen. 40. c.*
s *Iliade 1.*
t *lib. 1. c. epistol.*
u *c. 1. & c. 5.*

dignitatis aliquam labem suscipiat: certè non ideo is impurus. Nam & asinam Balaam loqui fecit, & superiora exempla docent Deum vti impijs propter illorum conuersionem, vel aliorum vtilitatem: cùm & dæmonibus veluti carnificibus, vel ad probationem constantiæ bonorum vtatur. Sed non ita vt Themistius censet, D.Gregor. Papa [x], qui cùm enumerat sex species somniorum, aliquando, inquit, somnia ex ventris plenitudine vel inanitate, aliquando illusione, aliquando verò & illusione & cogitatione simul, aliquando reuelatione, aliquando cogitatione & reuelatione simul. Duo prima experimento nouimus. De hostis illusione & ea quæ inde sunt nascentia, non sunt obseruanda, admonet Ecclesiastes [y], Multos errare fecerunt somnia, & illusiones variæ. Et in Leuitic. [z] Non augurabimini, nec obseruabitis somnia. De reuelatione in somnijs Ioseph habetur Matthæi 2. De somnijs ex cogitatione & reuelatione apud Danielem cap.2.ad Nabuchodonosor dixit Daniel: Tu Rex cogitare cœpisti in stratu tuo, quid esset futurum posthæc, & qui reuelat mysteria (audiat Themistius) ostẽdit tibi, quæ ventura sunt. Tractat & de his D.Gregor. Nyssenus [a]. Sed quid plura? & somnia immittuntur quàm plurima & vera à diabolo, & plura oracula permisit Deus inter Ethnicos idololatras edi, & aliquando vera. Atque Pythonissa ex Samuele suscitato, Sauli mortem prædixit [b]. Et Pythonissa tempore D. Pauli ventriloqua: & Angelus Sathanæ sæpe, vt ait D. Paulus, se transfigurat in Angelum lucis [c]. Et cùm sit substantia incorporalis, non dubium est quin nobis dormientibus possit commouere humores, & passiones, & simulachra phantasia anteà comprehensa, & retenta, cùm illi obediat materia corporalis quoad motum localem, ex quibus formari possunt diuersa insomnia, quibusque concitabitur dormiens ad diuersas concupiscẽtias, veluti ad timorem vel vindictam. Cui rei illud maximum alexipharmacum noui, Dei opem ante decubitum implorare, & se totum Dei custodię & precibus cœlitum, & tutelæ Angelorum bonorum commendare. Scriptum namque est [d], Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur, &c. Non timebis tunc à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio vel re ambulante in tenebris, &c. Super aspidem & basiliscum ambulabis. conculcabis leonem & draconem. Quæ certè verba, & totus ipse Psalmus noctu ante somnum precantatus, cum pia & dominica oratione,

x lib.8.moral.c.18.
y c.34.
z c.19.
a lib.1.de creat.hom.c.14.
b 1.Reg.c.28.c.
c 2.Coloss.cap.13.c.
d Psal.90.

tione, Pater noster, & salutationis Virginis Mariæ, tantam habet aduersus potestates tenebrarum authoritatem, vt mens à peccatis libera, his pro amuleto vtens, longè Sathanæ astuta noctis molimina exterminet, & à nobis longiùs amandet. Cæterùm quia ea quæ ad causas insomniorum extraneas, & incorporales pertinent, multa & vera & falsa concurrere possunt, & quia nos scientiam eo modo aliquorum absq; sensuum ministerio haberi posse dicimus, docere nos oportet, quæ sunt illa ex quibus discere vera possumus, & quæ sunt reijcienda, & quomodo distinguantur demoniaca à diuinis reuelationibus. Sed imprimis nosse necessarium, somniorum alia esse omnino falsa, alia omnino vera, alia ex his mixta. Et hæc est nostra diuisio. Omnino falsa sunt vana illa spectra, & à Dæmone subministrante illusiones quæ turbati animi, quæ desiderantis, vt illius Mycilli, qui aurum somnians, verè se aurum possidere arbitrabatur apud Lucianum in dialogo de Somnio. Aliaque huiusmodi sunt ἀσημα. Quæ omnino vera sunt, ea reuelationes secretorum, & Dei admoniones puræ. Mixta autem, quæ cum inuolutionibus quibusdam habent veritatis imaginem: in quibus errari quidem in aliquibus potest, potissimùm in determinationibus particularibus euentuum in vniuersum demonstrationem. vt D. Antonius visionum veram de futura proxima ecclesiastica Arriana persecutione, malè mundi ruinam futuram prænuntiare putabat, vt est apud Nicephorum Calist.[c] temporis enim non certitudinis euentus fuit error. Alia etiam traduntur fictis rebus inuoluta, vera tamen apud optimos coniectores: etsi antiqui duo tantùm somniorum genera ponãt, & duas portas eorum, vnam corneam qua vera immittuntur: alteram eburneam qua falsa, vt est apud Homerum[f], Lucianum[h], apud commẽtatorem Homeri[i], Virgilium[k], Macrobium[l]. Est autem in antiquorum lectione à vanis somniorum obseruationibus abstinẽdum: de quibus Artemidorus Græcè 5. libros scripsit, & Synesius episcopus. Dicimus igitur has regulas hac de re retinendas. Prima, somnia ex causa animali & præcedentibus cogitationib. vel sensibus præceptis esse vana: nam mẽs humana quod optat, dum vigilat sperans, per somnum cernit idipsum. videndusque Cælius Rhodiginus[m] hac de re. Secunda quę per humorum dominationem suscitantur, vtilia sunt præcognitioni crasis vel discrasis humanæ naturæ, & potissimùm obseruanda à medicis. Tertia, somnia, q̃ animæ apparent,

c *li.10.c.43.*

f *Odyss.19.*
h *in Somn. dialog.*
i *Odyss.2.annot 174.*
k *6. Aeneid.*
l *in Somn. Scipio. lib.1. cap.3.*
m *lib.27. cap.14.*

apparent, prouidentiam, vel cautionem, vel præcognitionem rationi cõsentanea, superstitione procurata, nec Dei religioni aduersantia obseruanda sunt. nihil enim prohibet quin anima quæ nobis vigilantibus quędam etiam nunquam nobis audita, vel nunquam intellecta vno impetu intelligit, eadem liberior ab actionibus corporis, noua etiam dormientibus non possit intelligere: nunquam enim anima nostra quiescit, quin in seipsa non moueatur, agat, cõsideret, & meditetur siue corpus quiescat, siue vigilet. Et hac in parte laudo maximè victus honestatem & parcitatem, cùm animalis homo non sentiat ea quæ sunt spiritus, cumque tetræ & putidæ exhalationes, ex copiosa supra modum ciborum ingestione, cerebrum petentes illud offendere, & organa mentis obtundere possint: in quibus probandis multus Porphyrius, alioquin impius, libris quatuor de abstinentia animatorum. Laudo hic maximè ieiunium, & eo ampliùs, quo religiosiùs & mens in Dei laudem & gloriam dirigitur. decrescentibus enim viribus corporis veluti carcere animi & hoste debilitato, fortiori armatur virtute anima. Sicut contrà, quantò corpus pingue, & cutis bene curata, tantò ampliùs languescit & profundiori carcere maceratur anima. Eo modo Daniel & socij, disciplinæ cœlestis auidi, ieiunabant, nec tamen ea superstitione, qua Pythagorei: hi enim leguminibus nutriebãtur, regio apparatu recusato [n]. Et Daniel etiam vt intellectum rerum altissimarum à Deo impetraret, trium hebdomadarum spatio ieiunauit, abstinens quidem omnino à pane, carne, & vino, sed nõ ea ratione qua impij Pythagorici [o] abstinebãt à carnibus, suæ metempsychosi vel metensomatosi inhærentes, nec ea ratione qua hæretici aliqui abstinent: sed ea tantùm causa, qua & nunc sancta mater Ecclesia, catholica, orthodoxa vbique & semper indixit ieiunia, vt maceratione carnis spiritus in Deum esset agilior, & ad contemplandum leuior. Docet id Angelus qui mysteria reuelauit Danieli, dum ille dixit, noli metuere Daniel, quia & ex die primo, quo posuisti cor tuum ad intelligendum, vt te affligeres in conspectu domini Dei tui, exaudita sunt verba tua, & ego veni propter sermones tuos. Neque mirum etiam esse debet, si ob ieiunium sanctum, in quo ieiunat anima & corpus, dum & à vitijs & delictis vna & à cibis quis abstinet, Deus tum vigilantibus, tum dormientibus per visiones multa reuelat, si animam erudiat faciliùs: faciliùs, inquam, non ratione docentis, nam is est

n *Dan. 1. b. ver. 12.*

o *vt legitur Dan. c. 10.*

is est semper omnipotens & ęqualem habet potestatem, sed facilius ratione nostri: ratione, inquam subiecti, cùm nos ipsos probè disponimus ad Dei beneficium suscipiendum. Neminem enim ille via ordinaria cogit, qui liberum electionis & petendi & obtinendi dedit arbitrium. Nam si quis indiget sapientia, postulandi datur libertas à Domino, qui dat omnibus affluenter, teste diuo Iacobo [a]. Postulet autem, nihil in fide dubitans. Postulet & purè: quia

Casta placent superis, pura cum veste venite
Et manibus puris sumite fontis aquam.

Vt scribit Tib. [q]. & vt Dido, [r]

Non bene cœlestes impia dextra colit.

Et Salomon [s]: Peruersæ cogitationes separant à Deo. in maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Et Spiritus sanctus effugiet, fictum, & auferet se à cogitationibus. Ieiunium autem hoc & animam purgat, vel ad meliora iuncta oratione mirum in modum disponit, & vt scopis mūdatam domum Deo exhibet: nec mirum, iterum dico, vt qui aures habet audiat, si hoc ieiunio facilè reparetur intellectus ab ignorantia, contrario veluti antidoto peccati protoparentum, qui in ignorantiam per esum vetitæ arboris inciderunt: & quia in esca præcipiti fuit mortis sententia, ita & facilè tempore ieiunij veri, per paruam & temporalem mortis imaginem, per somnum, Deus vt plerumque nos instrui curat. Et ieiunium extra somnum cum oratione impetrat à Deo, vt nocturnis & quietis visionibus sæpius quis illuminetur vt non tam somni causam, quantùm Dei placitam in ieiunio annotes voluntatem, vel puritatis mentis dilectionem. Quòd si mens sine ieiunio talis sit, qualis per ieiunium reddi curatur, nempe pura & virilis (quæ enim voluptatibus vacat mulierosa est) non ieiunij medium Deus exigit, cùm finis, qui ex ieiunij medio oritur, iam adsit. Ad eum modum pura illa, & à Deo pro thesauri infiniti & matris custodia electa, beati Iosephi anima accepit scientiam à Deo per Angelum in somnijs [t] dum dictum illi, Ioseph fili Dauid noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est, & cætera quæ sequuntur. Sic edoctus in somnijs [u] fugere Herodem, & de reditu. Et pari modo beatæ illæ tres animæ Magorum orientalium, adoratione veri Christi Dei & hominis facta, repletæ intuitu veri Dei diuinitatis radijs, responso in

[a] Iacob. 1.

[q] lib. 1. epist. a.

[r] Ouid. epist.

[s] Sap. a. ver. 3. 4. & 5.

[t] Matth. 1. d. ver. 20.

[u] c. 2. Matth.

somnijs eruditæ vt aliud iter pro reditu eligerent. Sunt his alia exempla sacræ scripturæ similia, quæ quisque facilè delibare potest. Quarta autem somniorum regula hæc, somnia diuina, quæ à Deo per se vel per Angelos immissa sunt, digna obseruatione esse, imò & omnino sequenda. Et ne in lumine quis hæreat, repetat oportet ex proximè citatis in principio capitis locis sacræ scripturæ, à Deo immitti quoque insomnia, siue visiones placuerit appellare. Quibus addi potest testimonium Dei [x], Audite sermones meos, dicit Dominus, si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. Quod & docet Philo Iudæus [y], & Herophilus partim à Deo summitti somnia dicit, quæ necessariò contingere indicat, vt scribit Galenus [z], & Hippocrates [a]: quę, inquit, somnia diuina sunt, quidque boni, vel mali, vel vrbibus, vel priuatis euenturum significant, fermè nunquam errant.

x Num. cap. 12. b. ver. 6.

y Tomo 2. lib. 9. quod à Deo mittantur somnia.

z Tomo 8. lib. de historia Philoso.

a lib. de Insomnijs.

Docet & in somnijs & per visiones Sathan, vt dictum est, etiam vera aliquando, sed plerunque falsissima, & quandoque se transfigurat in Angelum lucis, vt scribit D. Paulus, & Iamblicus [b], & Proclus [c]. vera insinuare potest quæ iam gesta sunt, ignota tamen nobis, item longinqua & existentia, item futura, quæ tamen ad causas certas naturales consequentem necessariò habent effectum, non quę extra causas naturales sunt: id enim solius Dei est. Eo modo & mortes principum & aliorum interdum prænunciant dæmones, quòd in rebus naturalibus propter diuturnam vitæ experientiam exercitati, ex certis adeo in moriturorum corporibus signis, etiam hominibus in re medica peritis cognitis, id cōiectare possunt: nec alia ratione tempestates prædicunt, quàm & coniectores rustici, quique similia experti & astrologi: interdum etiam rerum naturas miscere periti, quędam à se dicta ipsi conficiunt & formant, quamuis noua creare datum illis non fuerit, illo solo ex non ente & nihilo ad esse producere, Deo concesso: præualent enim acuitate ingenij, malitia exquisita ad fraudes, & promptissima ad comprehendendum facilitate: vnde & δαίμονες, quasi scij vel scientes dicti sunt. Plerunque etiam illorum oracula astutè falsa edita, vel in vtramque partem ambigua, dum supra illa prædicta consuluntur. Nam præscius solus rerum ac cordium, verus & solus Deus: dęmones verò quę præmonstrare putantur, versutè indagantes prædicunt, vt scribit Athanas. [a] & nos forsan alibi plura dicemus,

b de Myster. Aegyptio.

c lib. de Anima & dæmone.

a lib. de Diuer. quæst. quæst. 27.

de An-

de Angelis cacodæmonibus agentes. Porrò isti cacodæmones quia spiritus, nobis dormientibus, animæ se insinuant & phantasmata concitant: non secùs ac vigilantibus iniquissimas rerum cogitationes suggerunt, & ansas malorum præbent. Cùm enim perpetuum bellum inter semen mulieris, Christianos nempe, & semen serpentis, nempe dęmonum cateruas, indictum sit, infatigabili dolò semper potestas illa tenebrarum nos adoritur, vigilantes & dormientes hostis ille vigil circuit & obseruat, si quo modo nos imparatos à Deo seiungere possit: idque multis artibus, multis phantasmatibus, occasionibúsve singulis abreptis, tentat, & perniciem nostram molitur: & quia in Deum nihil potest, insidiatur illius imagini, homini scilicet, veluti & pardalis fera, quæ, quia odit homines, exhibitam sibi hominis imaginem maximo furore discerpit, ac laniat, vt annotauit D. Basilius Magnus [b]. Quo fit vt oracula, vel insomnia, & visiones istorum dolosorum artificum semper nobis suspecta sint, etsi quandam boni in fronte vel veri præ se ferre videantur: latet enim virus semper illorum in cauda, & in rerum exitu, non minùs ac in posterioribus partibus scorpionum. Quin & ob istorum insignem fraudem & subdolum animum, etiam quæ bona somnia aliunde immittuntur, nobis suspecta sunt: nunquam enim debilis hostis aperto marte fortiorem se aggreditur, sed insidijs atque fucatis telis, & cibis sæpe melle conditis, & palato modo quodam oblito diuinitatis simulachro, gratis venenis pro cuiusque professione astutè instillatis. Sic enim & assolet ijs, qui cultu diuino maximè pollent, prophetiæ nomine tanquam illis applausurus se insinuare. Hac arte Philumenem, & priscam Helenam, pseudoprophetas hæreticorum adortus, & magicis præstigijs Simonem Sammaritem, vt scribit Irenæus [c], Abdias Babylonicus [d], D. Clemens, Augustinus, & alij. Sic & decepit Carpocratistas & Gnosticos, qui vt in suam sententiam, quam diuinam putabant, alios pellicerent, scholas magiæ introduxerunt, & assessoribus dæmonibus vtebantur ad animos in errorem fascinationibus aduocandos, vt notat Epiphanius [e]. Fuerunt & ab his alij studijs impijs decepti, alij opinione suæ sanctitatis nimiùm sibi placentes, per superbiam ab illis expugnati, alij etiam pij homines boni prætextu à fraudulentis illis nequissimis spiritibus decepti. Cauent enim illi omni studio, ne quod sint videantur, néve priùs cognoscantur quàm deceperint, semper

b *Sermone in aliquot scripturæ locos.*

c *lib.1. aduers. hæret. cap.20.*

d *1. Histor. Apost.*

e *Tomo 2. lib.1. contra hæret. hæres.27.*

alio habitu quàm ſint verè, ſeſe inſinuantes. Vnde D. Bernardus [f], dæmonium meridianum, de quo apud Danidem [g], exiſtimat dictum genus ſpirituum obſtinatiſſimum & perditiſſimum, quod quia tenebroſum totum, & noctis æternæ caligine eſt funeſtatum, ad decipiendum cautè ſe ſub luce inſinuat, & in meridie, ne quis ſit detegatur, operatur. Quocirca D. Ioannes [h] nos admonet, Chariſſimi nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus ſi ex Deo ſint: quoniam multi pſeudoprophetæ exierunt in mundum. Et ſacra ſcriptura, quamuis ſomnia plura diuina celebret Patriarcharum & Prophetarum: quia tamen hinc ſequuntur vt plerunque abuſus, ſuperſtitio, & innumeri errores ob vanas hominum, leues, & à dæmonibus faſcinatas mentes, ſomniorum obſeruationem vetat, potiſſimùm Chriſtianis & pijs hominibus. Sic enim canit Deus in Leuit. [i] Non augurabimini, non obſeruabitis ſomnia. Non enim omnibus data eſt diſcretio ſpirituum, neq; omnes exercitatum habent in diſcernendis malis intellectum. Et ſic Salomon conſiderauit [k]:

f ſerm. 33. ſuper Cant.
g in Pſal. 90.
h Epiſt. 1. ca. 4. verſ.
i cap. 19. f. verſ. 26.
k Eccleſ. c. 34. a.

1 Vana ſpes & mendacium viro inſenſato, & ſomnia extollunt imprudentes.

2 Quaſi qui apprehendit vmbram, & perſequitur ventum, ſic & qui attendit ad viſa mendacia.

3 Secundum hoc viſio ſomniorum: ante faciem hominis ſimilitudo alterius hominis.

4 Ab immundo, quid mundabitur? & à mendace, quid verum dicetur?

5 Diuinatio erroris & auguria, mendacia, & inſomnia, malefacientium vanitas eſt.

6 Et ſicut parturientis, cor tuum phantaſias patitur, niſi ab altiſſimo fuerit emiſſa viſitatio, ne dederis in illis cor tuum.

7 Multos enim errare fecerunt ſomnia, & exciderunt ſperantes in illis.

8 Sine mendacio conſummabitur verbum legis, & ſapientia in ore fidelis complanabitur.

9 Qui non eſt tentatus, quid ſcit? vir in multis expertus cogitabit multa, & qui multa didicit, enarrabit intellectũ.

10 Qui non eſt expertus, pauca recognoſcit: qui autem in multis fatuus eſt, multiplicat malitiam, &c.

Inexpertis igitur, & parùm doctis, ſomnia obſeruare valde periculoſum eſt, multiſcijs autem vtrunque permiſſum: dummodo ſuperſtitione magica, ſomnia ex tacito pacto cum dæmonibus icto non accerſat, vel interpretetur:

pretetur: & si inter causas & regulas superiores iudicium adhibeat. Si nouerit etiam dæmonum præstigia detegere, & inter reuelationes Dei & dæmonis discrimen annotare. Ita permissam obseruationem scribit B. Thomas [l] Archidiaco. [m] Et hæc non tantùm in his quæ per somnia accidunt, sed etiam in alijs reuelationibus obseruanda: reuelat enim plura alijs modis quàm per somnia Deus, vt infusione tacita, siue exteriore signo: velut cùm spiritu prophetico Adam locutus, Hoc nunc os, &c. [n] Et Lamech de vltione futura sui, & Iacob de futuro omniũ rerum successu, & filiorum [o]. Et dum Balaam, filius Beor, de futuris & natiuitate Christi prædixit [p]. cùm Saul ex agasone factus propheta, repentè immutatus fuit [q]. Rursum cùm ipse Saul & eius lictores apprehendere vellent Dauid, subitò in Naioth in Ramatha insiluisse senserunt super se spiritum Domini, & prophetarunt. Eadem de reliquis censenda prophetis. Interdum & reuelat spiritum suum omniscium, eamque communicat quibus illi placitũ est, cum signo & medio visibili. Quod quidem medium fuit aliquando Angelus forma humana apparens, cùm Angelorum ministerio pleraque detexerit, & abdita edocuerit. Et vt non videatur absurda opinio Rabinorum secretiorum, qui in commentarijs ad librum Ietzira, Rabini Abraham scribũt שהאבות רבותיהם היו מלכים: רבי של אדם רזיאל: רבי של שם יופיאל: רבי של אברהם צדקיאל. רבי של יצחק רפאל: דכי של וצקוב פליאל: דבי של משה מטטרון:

l 2.2. quæst.
m in cano. sortes. 26. quæst. 5.
n Genes. 2.
o Gen. 49.
p Num. 24.
q 1. Reg. c. 10. b. c.

Id est, dicunt quòd Patrum præceptores fuerunt Angeli.

Adami		Raziel.
Semis filij Noachi		Iophiel.
Abrahami	*Præceptor*	Teadkiel.
Isahaci	*Angelus*	Raphaël.
Iagnakobi		Piel.
Mosis		Mittaron.

Quibus ex sacris addi potest:

Tobiæ [r].	*Præceptor*	Raphaël.
Danielis in visione de Antichristo [s].	*vel eruditor, nuncius.*	Gabriel.
Zachariæ, & beatissimæ Virginis Mariæ [t].		Gabriel.

r Tob. c. 3. & 9.
s Daniel. 8. 9. 10.
t Luc. 1.

Sed & alibi in plerisque scripturæ locis inuenimus Angelos, sed sine nomine, multa pluribus enuntiasse vel facienda, vel dicenda, vel intelligenda. Sic [u] Angelus qui

u Num. ca. 32.

apparuit Balaamo, & asinam eius gladio cohibuit, benedictiones in populum Israel dicendas præscripsit. instruxit & Angelus Domini apparens ad fontem, Agar ancillam Abrahæ, fugientem Sarai dominam, atque futura de Ismaële aperuit [a], vt per Angelos visibiles edoctus Abraham de excidio Sodomorum [b], item Loth [c]. & Gedeon de victoria Madianitarum [d]. edoctus & ab Angelo Manne, ex tribu Dan ex Sara, de natiuitate Sampsonis & victoria Philistinorum [e]. edoctus & Cornelius centurio de his quæ oportebat illum facere [f]. Scribitur etiam Archãgelum Michaëlem, fugientibus Argonautis à Colchide cum vellere aureo, iisque latitantibus & fugatis ab Amyto circa palustria loca Constantinopolis, vbi imperabat Amytus, apparuisse viri specie, alis veluti aquilæ humeros insignitos habentem, & ad pugnam eos in Amytum excitasse, victoriam prædixisse, eamque eius consilio assecutos. Cuius beneficij memores, ei numini illis incerto phanum dicarunt illo in loco, nempe in traiecto Constantinopolis: quem, ob rei euentum & salutem consequutam, Sosthenum nominarunt. Feruntque Constantinum Magnum à bellorum victoria redeuntem, eo in loco recubuisse, & eundem virum alatum ei apparuisse, qui se Archangelum Michaëlem, qui eum in bellis conficiendis iuuasset, diceret. Qua de re ibi duo templa Deo dicauit nomine D. Michaëlis Archangeli, vt narrant Nicepho. Calistus [g], Sozomenus [h]. Refert & idem Nicephor. [i] alium Angelum habitu pastoris apparuisse Asparo ducis militiæ Theodosij iunioris pij Cæsaris, persequenti rebellem Ioannem, vnum à commentarijs suis, & copijs Asparis præiisse, & eas per lacum qui Rauennæ, quò aufugerat Ioannes, subiectus est, duxisse: vnde neminem vnquam prodijsse proditum est memoriæ: & eius industria Rauennam ex improuiso occupasse, & tyrannum cepisse. Apparent etiam nobis & vt Dei mandata explicent Angeli, alia quàm corporali hominis forma: vt cùm apparuerunt Seraphim Iesaiæ [k]. Et interdum voce Angelorum sola Deus nos docet sensibili & aurib. infuso eloquio, interdum insensibili. Exempla vtriusque, audiuit Agar tantùm Angelum de cœlo loquentem & indicantem aquã, & pueri Ismaëlis acta & mores prænuntiantem: Angelum autem nõ vidit [l]. Item Abraham cùm iussu Dei immolare filiũ vellet, audiuit Angelum loquentẽ, & eum interpellantem de cœlo, & repromissionem, benedictionesq; seminis edocentem [m]. Sic inuisibili modo Abacuk

a *Genes.* 16.
b *vers.* 16.
c *Genes.* 18. *&* 19.
d *Iudic.c.*6. *b.vers.*11.
e *Iudic.c.*13.
f *Act.c.*10.
g *lib.*7.*hist. Ecclesf. c.*50.
h *lib.*1.*hist. tripart.c.*19.
i *lib.*14.*histor.c.*7.
k *Iesa.*6.
l *Genes.ca.* 21.*c. ver.*21.
m *Genes.c.* 22.*c.ver.*11. *&* 12.

Abacuk Propheta voce Angeli edoctus de carcere & angustia Danielis, & eò p capillum translatus ad escas deferendas [n]. Sic locutus Angelus cum Elia, vt descenderet ad Ochosiam sine timore cum quinquagenario deprecanti [o]. Sic etiam Dominus per Angelum locutus ad puerum Samuelem voce dilucida ter, prædicens Heli & filiorum necem [p]. Sine voce autẽ Angeli Dei annuntiant, & insinuant voluntatem Dei sæpius & in somnijs, & alio modo. Nam cùm anima nostra spiritus sit, & Angelus spiritus, ad communicanda inuicem mandata nõ egent organo corporali, proportione spirituali ad id sufficiente. D. Apostolus namque Paulus duos loquendi modos esse censuit, dum scribit [q], Si linguis hominum loquar & Angelorum. Et per consequens verbi duplex erit sensus, vnus per vocem prolatus, & aërem verberans, statimque pereens: & alio modo intra nos positum verbum, & nostris cognitum cordibus, quod & commune cum Angelis, cùm prius non sit propriè Angelorum, vt scribit D. Basilius [r]. Instruit etiam nos Deus extra ordinem naturæ alijs medijs, quibus ad capacitatis naturæ humanę captũ, infirmitatisque nostræ capacitatem vtitur. Visiones hæ dici possunt: veluti ex visione Cherubim, & gladij flammei versatilis, Adam intellexit adytum paradisi sibi præclusum [s]. Ita locutus est Deus per visionem ad Abraham, & per visionem eduxit eum foras, vt suspiceret cœlum, & numeraret stellas, instruens, ex his eius multiplicandum valde semen [t]. Et per visionem rubi ardentis, & incombusti, admirabilia rerum abditarũ secreta nouit Moses [u]. Per visiones animalium, & rotarum, prædixit multa Ezechiel [x]. Et Petrus per visionem mundorum, & immundorum, intellexit reuelationem, qua admonebatur, ne salutem gentilium operari recusaret. Et D. Paulus [y] per visionem per noctem illi factam de Macedone, qui eum deprecabatur, vt transiret in Macedoniam, & eum iuuaret, certus factus est, quòd Deus vocasset illum vt euangelizaret in Macedoniam [z]. Et Macabęus visionem suam explicans, qua Deus illi reuelauerat orationes Oniæ iam antè mortui summi sacerdotis effusas, populum spe in Deum ad victoriam contra Nicanorem armauit. Hicque modus certè docendi homines Deo familiaris olim: sic enim per ea quæ cum corpore affinitatem habere videntur, homines maiori ex parte corporeis intentos excitabat, commiscens inter illa quædam, quæ secundùm mirabilem prudentiam artificis miscentis, certam præfer-

n *Daniel. 14. f*

o *4. Reg. ca. 1. D. v. 15.*

p *1. Reg. c. 3.*

q *1. Cor. ca. 13. a.*

r *Serm. in Ioan. 1. c. in principio erat verbum.*

s *Genes. ca. 3. d. v. 24.*

t *Gen. 15. a.*

u *Exod. c. 3.*

x *in c. 1. 8. 7.*

y *Act. c. 10. c. ver. 10. & seq.*

z *Act. c. 16. l. v. 9. 12. Machab. cap. 15. v. 11. & seq.*

rent incertorum cognitionem. Hæque visiones non passim omnibus, vel sine discrimine reuelatæ, sed aptis & electis à Deo pijs bonisq; hominibus, qui dicti sunt priùs Videntes, postea Prophetæ [a]. Nam & Deus ait [b], Si fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnum loquar ad illum. Et in Psalmis [c], Locutus est Deus in visione sanctis suis. Et ideo in principio Iesaias & Nahum suas prophetias vocant visiones. Suntque visiones hæ compositæ ex spiritualibus & corporalibus, vt ferè omnes reuelationes D. Ioannis, & D. Hermæ, D. Pauli discipuli in tribus libris, & reuelationes S. Methodij. Quanquam & aliæ sint corporales solùm, quibus super naturam nostram à Deo instruimur, vt sunt astrologicę obseruationes, vbi signa potestatis Dei viuentis insculpta sunt, quæ & Deum omnipotentem demonstrant, & sapientiam eius incomprehensibilem, etiam barbaris vel cæcutientibus persuadent, vt suo loco dicemus, Deo fauente. Porrò nouissimè Deus optimus maximus locutus est nobis in Filio, & per Messiam verũ IESVM CHRISTVM dominum nostrum, qui secretiora Dei reuelauit, vt scribit D. Paulus [d]. Ardua certè & inaccessibilia homini mysteria diuinitatis, cùm nemo nouerit Filium nisi Pater, nec Patrem nisi Filius & Spiritus sanctus, & cui voluerit Filius reuelare. Nam sicut nec hominum quisquam nouit quæ sunt in homine, nisi spiritus q̃ est in homine; ita nec quę sunt Dei, nisi spiritus ipse Dei [e], & docet latè Diuus Damascenus [f]. Quamabrem & post Christi doctrinam Spiritus sanctus si piè inuocetur, omnibus scire cupidis sese manifestat, & admirabilia & imperscrutabilia Philosophorum antiquorum disquisitionibus annuntiat, & edocet. Et hoc vsq; adeò tritũ est, vt probatione non indigeat. Habemus namque tam admirandos Christi vbique terrarum breui spatio decantatos Apostolos, vt qui anteà piscatores viles, & ignari, & analphabeti omnino erant, coriarij & telonarij, & huiusmodi artificiorum mechanici, post receptum Spiritum sanctum, varijs linguis, vsque ad admirationem loqui subitò visi sint, & de obscuris ac profundissimis verè disseruerunt, & tenebras ab oculis hominum discutientes à spiritu veritatis edocti, præter humanum ordinem omnigena doctrina abundarunt [g]. Eaque tanta & eius efficaciæ, vt vniuerso orbi leges dederint, sublatis Philosophorum, & eorum qui anteà falsò scientes habiti erant, legibus, sententijs & erroribus. Fuit enim missus Dominus noster IESVS

a 1. Reg. c. 9. b. v. 9.
b Numer. c. 12. b. v. 4.
c Psal. 88. c. v. 19.
d ad Hebr. cap. 1. a
e Ioan. 1.
f libro 1. de orthod. fid. c. 1. & 2.
g Act. cap. 2. a. b.

svs Christvs eorum & noster præceptor, vt illuminaret omnem hominem [h], lux ipse mundi, & lumen ad reuelationem gentium [i]. Porrò ne quis decipiatur in Dæmonum præstigijs, qui, veluti simia homines, ita & opera Dei imitantur, admonebo obiter fraudes & artes illorum detegi posse, & imposturas eius distingui tribus modis potissimùm, vel ex principijs, vel medijs, vel à fine ad quem res persuasæ diriguntur: à principijs, si somnia, apparitiones, reuelationes, visiones vetitum habeãt exordium, nempe vel ex superstitione præcedente magica vetita, ex curiositate inutili, à superbia, auaritia, concupiscentia, à corrupta lubrica voluntate: à medio, si per illicita eadem parentur, per cultus idolorum vel imaginum, per suspensiones annulorum, per impiorum dæmonum inuocationes, pactiones tacitas, vel expressas, & huiusmodi: à fine, si hæc ipsa vel ad damnum, incommodum, contumeliam, contemptũ dilectionis Dei, vel proximi tendant, si successus rerum malus, & contra legem Dei sit. Nam si bene actus dolosi diaboli ad Dei voluntatem & proximi dilectionem, velut aurum ad lapidem Lydium, examinentur & conferantur, statim deteguntur & fuci, quibus mala ab impuris spiritibus inficiuntur, & obumbrantur, & veluti ros matutinus Sole, in auras inuisibiles euanescent. Nec huiusmodi vaticinationibus, etsi veris, tantùm est deferendum, vt à bono ideo recedamus, & in Deum quippiam peccemus: quin & somniator ille cum vero somno delendus de terra est, si ex somnio id persuadere velit, & à lege Dei velit homines auertere [k]. Nam & falsò Prophetæ, inquit Dominus, vaticinantur in nomine meo: non misi eos, & non præcepi eis, neque locutus sum ad eos: visionem mendacem & diuinationem fraudulentam, & seductionem cordis sui prophetant vobis, vt scribit Hieremias [l], & plura egregia alibi [m]. Quare fraudem semper inesse immundorum spirituum actionibus tibi persuadeas: non enim mali Angeli essentia differunt à bonis, sed voluntate mala, vt boni hominis animus à malo differt, vt scribit Diuus Athanasius [n]. Et in hoc probari possunt spiritus, & discerni boni à malis. Duo enim sunt genij singulorum hominum, vnus æquitatis, alius iniquitatis; æquitatis genius, vel Angelus bonus, est lenis, verecundus, mansuetus, quietus, continuò tecum loquitur de iustitia, de prudentia, de castitate, de benignitate, de venia, de charitate, de pietate: hæc omnia cùm ascendunt in cor tuum, scito quòd ge-

h *Ioan. ca. 1.*
i *Luc. cap. 2. E. v. 32. cum similibus.*
k *Deut. cap. 13. a*
l *cap. 14. c. v. 14. H.*
m *cap. 23. e. & f.*
n *lib. de diuer. quæst. quæst. 2.*

nius æquitatis tecum est: huic itaque crede, & operibus eius. Genij autem iniquitatis notæ, vt is sit amarus, iracundus, stolidus, & opera illius perniciosa, quæ euertunt filios Dei. Cùm ergo in cor tuum ascenderint hæc, intellige ab operibus eius hunc genium esse iniquitatis. Cùm iracundia apprehenderit aut amaritudo, cupiditas rerum alienarum, superbia, multiloquium, ambitio, & quæcunque his similia vitia, intellige eum esse in te. Et tunc caue ne credas illi, recedeque ab omnibus operibus illius. Et hæc me docuit Hermas Diui Pauli Apostoli discipulus[o]. Possunt etiam verè prophetica & diuina somnia & visiones discerni à dæmoniacis & Pythonicis: quia qui agente Dei voluntate sciunt, & præsciunt, intelligunt quæ dicunt, & hi verè vates: alij verò quod dicunt videntve non intelligunt, & hos vocauit vaticinatores Plato, teste Plotino[p]: vnde antiquitus de vatibus dæmoniacis dictum fuit, μάντις ἄριστος ὅστις εἰκάζει καλῶς, vates optimus, qui benè coniectat, apud Gregorium Magnū[q], & Nicephorum Calist.[r] Vnde coniecturis deficientibus, quæ vanitatem dæmonum possent defendere, oraculis Pythicis & insomnijs quamplurimi delusi sunt, & miserè perierunt: vsque adeò, vt Oenomaus apud Græcos tam eloquentia quàm philosophia nobilis, oraculo Apollinis Delphici deceptus, plurima & innumera responsa illius collegerit, & refellerit, vt quædam etiam ex ipso notat Eusebius Pamphilus[s]. Quocirca rogo omnes optimos Christi asseclas, ne imposturis Sathanæ sese committant, neque in ea sint hæresi, vt plures, ô miseri istius seculi iuuenes, qui se dæmonibus obstringunt, pactisve nefandis deuouent, vt possideant spiritum, vt vocant, scientiæ, sibi familiarem. Quos ego censeo omnibus lachrymis elugendos, si quando Deus misereatur illorum, vt resipiscant ab impietate & abysso damnationis, ter certè atque quater deplorandi, qui in primis hostem dolosum, & bonarum rerum inscium & expugnatorem eligunt, derelicto Deo, qui author scientiarum & veritatis est: à quo si scientia indigemus, non minùs nobis quàm Salomoni & alijs præstatissimis viris adueniet, si velimus. Erubescant & tandem, quæso, mancipia hæc Sathanæ, qui sibi persuadent, in suam ditionem spiritum scientiæ exorcismis & præcantationibus transtulisse, quique eum vt illorum iussu obseruientem, & vt vera narrantem venerantur. Agnoscant, quæso, periculum in quo nauigant, agnoscant huiusmodi spiritum nequam à Sathana co-

o lib. 2. qui vocat pastorem, mandato, siue ca. 6. & 13.

p lib. de Anima & dæmone.

q inuectiua 2. cōtra Iul.

r li. 10. hist. Eccl. ca. 73.

s libro 5. de præpara. Euang. ca. 10.

na eorum principe obseruatorem propiùs iunctum, ne casses illius vllo modo effugiant, ne Deum, quē ipse, sed non impunè contempsit, cognoscant. Ecce dum putant suis vanissimis characteribus illum occludere, ille ipsorum lateri, perpetuò cathenas colligat fortiùs, & in sua iura trahit: dum pertentāt curiosè responsa de nouis adferri, & alijs enuntiari, veram sui amittunt cognitionem, præcipites cæci ad ingentes tenebras voluntariè perducti. Similis namque dæmon est in astutia proditoribus & latronibus itinerum, qui, vt facultates, quas persequuntur, & quibus inhiant, scrutentur, vt vires & arma quę verentur in differentibus illas, nouerint, vt itinera, quibus viator onustus transiturus est detegant, se perhumaniter, vt putatur, viatoribus coniungunt, & obsequijs, imò & seruitijs incautos sibi fidere persuadent, nihil tamen magis in animo habentes, q̃ cùm tempus illud commodum aduenerit, illos iugulare, vt prædam ex illis colligant. Si exempla adhuc melliti sathanici doli desideres, considera quibus delinimentis & voluptatibus demulceat adulteros & fornicatores, quibus auaros meditationibus pascat, & in summa quibus persuasionibus à longè petitis decipiat, & adigat volentes ad malorum luem, vt nō nisi peccato commisso & postea irridente deceptore, quis actum facilè animaduertat. Nā præsentia quæ offert, speciem quidem boni habere videntur, sed finis animæ exitiosus, atq; ipse nunquam mercator stolidus, sed lucrandi arte per iter facilè tibi exiguū quid delectabile & quamplurima promittit, vt pretiosam tuam suo ministerio deputet animam, quod dat merces & salarium tuę est damnationis. Caueant itaque, quia initiò contractus sunt voluntarij, sed posteà necessarij. Nihil certè est quod recipis vt te ipsum perdas, cùm nullam homo dare possit commutationem pro anima sua, inquit Deus [t]. Desinant ab infantium improuida permutatione, qui malo vel pyro pręsente cedunt aureis & pretiosis margaritis. Vigilemus quæso, ne dominos seruos nostros reddamus, ne fiamus socij furum ac latronum, & vt ait Poëta:

[t] *Matth. 16. & Mar. cap. 8.*

Vt iugulent homines, surgunt de nocte latrones:
Vt teipsum serues, non expergisceris?

Omittant hæc abominanda, & meminerint Deum Deum esse, id est, omniscium & omnipotētem, omnia ab eo pendere: & per consequens, si putent dæmonas quicq̃ scire & docere posse, putent & Deum illa eadem, & omnia alia, quæ non sciunt ipsi, scire & posse docere, idq; faciliùs:

ciliùs. dixit enim & facta sunt, mandauit & creata sunt. Petant ab illo, & accipient: consulant regē, repellant tortorem & carnificem: meminerint quòd nec bonus ille habitus Socratis cacodæmon, quicquam de salute docuerit dominum suum: nullam esse participationem lucis ad tenebras, Christi ad Belial, Christianorū cum Sathana: vetitum esse vestimentū textum lino & lana, iugum bouis & asini: neminē duobus dominis seruire posse, quin alterū oderit: periculosam esse cum inimicis vigilantibus debilis animi familiaritatem & consortium. Et ad extremum agnoscant salutem, exemplúq; ex similibus capiant, ex illa dæmonis familiari vocatione non ideo veram alicui vel decantatam & permanentem doctrinæ famam vnquā contigisse. Sunt enim dæmonum tantùm vanæ, insidiosæ animæ scientiæ & pollicitationes: & nascitur ridiculus scientibus mus, qui corrodit animam incantatoris, quiq; ad omnem ventū eam pallescere facit, qui in bonis ignorantissimam & in vita hac corporali, iam tortoribus æternis mācipat. Scio quòd vera loquor, & Deus testis, & ipsi, qui ista magica pertentant & experiuntur.

De gradibus quibus perficitur via ordinaria. CAP. XIII.

IAm expedito sermone de scientia & cognitione, cui nihil nos vel exiguum conferimus, quæ sola largitione vel Dei, vel naturæ nobis contingente: cumq; satis, vt existimo, apparuerit, nullam artem neq; studiorū opem humanorum ibi requiri. eo quod quæ Dei solius & naturæ ab eo præordinata sunt, nostra ope non indigeant: quia etiam hæc Dei beneficia non nisi summa cum occasione & necessitate & dispensatiuè, vt ita loquar, conceduntur, ad ordinariam viam cognoscendi animum conuertimus, quæ studio & labore & industria, Dei adiutorio, sine quo nec alia possumus, paratur, & parta augetur & conseruatur. Porrò cùm scientia omnis ex cognitione oriatur, vt scribit Speusippus, Platonis discipulus [a]. Cognitio autem è medijs & instrumentis corporeis fiat, non simul, nec omnino vnico actu, nec præposterè, operæpretium est ordinem, quo notiones habentur & perficiūtur, explicare. Dicimus itaq; in sciētia & cognitione primùm tria requiri præcipuè, quod intelligitur, intellectum, & intelligentem, quod dicunt Cabalistæ esse summam decem Sephiroth, id est, omnium numerationū, vbi, vt ait Rabi Abrahā in Ietzirah, siue de creatione, est ספור ספר ספור sopher,

[a] *lib. de diffinitiuo Plat.*

ſopher, ſepher, ſophur, id eſt, numerās, numerus, & numeratū. Nā ſi hæc tria ſimul conſentiant, nec ampliùs in vno eorū quàm in alio inueniatur, nullus error, ſed certa ineſt ſciētia: ſin minùs, tamdiu eſt ratiocinandū, vt ait cōmentator arboris Sephiroth, עד חשכל והמשכיל והמושכל אחד gad haſcecel vehameſcil vehamuſcal echad, id eſt, donec intellectus, intelligens, & intellectum vniantur, hoc eſt, eadem ſentiant. Nam, vt ait Porphyrius [b], *πᾶσα γνῶσις τοῦ γνωστοῦ ὁμοίωσίς ἐστι*, id eſt, omnis cognitio eſt aſſimilatio eius quod cognoſcitur. Idem erit in cognitione, quando cognoſcens, cognoſcibile, & cognitio vniuntur. Tres enim res ſunt, duæ extremæ, altera medium quod extrema vnit. intelligens vel cognoſcens eſt vnum extremum, & primum, nempe anima: veluti ſi dicamus aptitudinem & facultatem intelligendi, ſicut in Sephiroh, is qui numerat. Aliud extremum eſt intelligibile vel cognoſcibile, id eſt, res quæ intelligi & cognoſci debet, ac ſi dixeris in Sephiroth numeratū, vel quod numerari, vel cuius ſcire numerum expedit. Medium autem extremorum eſt intellectus vel cognitio, quæ tandiu negotiatur, donec animam cognoſcentem vel intelligentem impleat vera apprehenſione. Et ſequitur aliud ex tribus his, reſolutum, mens, & notitia, ſecundùm productionem. Anima namq;, vt ſcribit Proclus [c], per ipſam quidem ſcientiam euadit intellectui ſimilis, ſecundum actum ipſum cognoſcibile comprehendens: abſtrahit enim formas rei comprehenſæ, vſque adeo vt intellectus formam & veluti eandem rem in animam transferat, non ſecùs ac per viſum rem corporalem comprehendimus, quòd eius rei figura in oculis, veluti in ſpeculo, perfectè appareat, perfectiùs autem in ſpeculo animæ res ſunt, eo quòd & anima, quia incorporalis ſubſtantiæ, formas, vt oculus corporalis, & ſpeculum corporale corporales figuras, ſeparat & abſtrahit. Secundò ſciendum eſt, cognitionem hominis via ordinaria aduenientem, à viſibilibus & comprehenſibilibus Dei operibus incipere, & vſque ad inuiſibilia & incomprehenſibilia, & per ſe tantùm apparentia ſcandere. Verùm neutrum horum hominis eſt, ſed in medio homo ſuas operationes exhibet: &, vt eſt liber homo in ſentiendo, ſic partes eius & ad dubia & incerta terminanda applicantur. Et communicat quidem homo cum animalibus brutis, dehinc propriam naturam habet inſignitam ratione, qua ab his differt. Tertiò in loco cum Deo etiam participat & communicat mente quæ à Deo illuminatur. Quapropter

&

b *lib περὶ τῶν πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν ſent. 23.*

c *li. de Anima et dæmone.*

& primùm quæ corporea sunt ordine naturæ, & animal, deinceps vt homo, dehinc vt participans cum Deo cognoscit. Sunt itaque tres hæ hierarchiæ in microcosmo hoc intellectuali, quæ à suprema illuminantur mente, veluti in cœlesti intellectuali mundo tres sunt hierarchiæ spirituum, quorum nouissimi à superioribus illuminantur & docentur, & omnes à suprema mẽte, nempe à Deo. Tres istas microcosmi hierarchias vocant Cabalistæ stationes & mutationum gradus: tres autem numero constituunt, primamq; vocant desinentem in Sekel, siue in aliqua intelligentia. Secundam desinentem in Sandalpho, vt opinor, id est, in mediam, quæ vtramq; prospicit extremitatem, & vtramq; coniungit. Tertiam desinentem in Mittarron, scilicet nuncium Dei, sic enim Angelum vocabant nuncium Dei, quem Mosis dixerunt fuisse præceptorem Cabalistæ, vt etiam scribit Franciscus Venetus [d].

[d] *Tomo 5. problem. Sacræ scriptur. sectione 3. num. 272.*

Rursum in singulis tres sunt ordines graduum, quorũ omniũ collectione fiunt nouem gradus, vnde mens perficitur, & lumen ipsum ab inferiori parte ad se trahit rerũ cognitionem. Quorum omnium accipe breuem tabulam cum proprietate singulorum graduum.

Tabula purificationis notionum, & gradus ad notionem.

Hæc nõ syllogizant, sed simpliciter apprehenduntur.

1 Res quæ est, vel esse censetur, vbi diaphanum, siue ὑποκείμενον, siue obiectum philosophis.

2 Medium, quo substantia rei colligitur, siue diaphanum, apparens, id quod se insinuat sensibus.

3 Sensus exterior, vt auditus: visus, &c. Et hic statio prima, in qua ex simplici rerum existentia, transitus fit ad cognitionem animalem: incipitq; animalis cuiusq; vis dicta scechel שכל.

Et viam discursus præparant.

4 Sensus interior, ad quem sensoria sensita transferũt, αἴσθησις Græcis.

5 Phantasia, φαντασία. Ibi fit firmatio imaginum sensu comprehensarum. Est etiam hic primus gradus agnitionum intellectualium, quæ tantùm consideratione definiuntur, siue propria imagine, corporali ve visione.

6 Existimatio, qua imagines tales esse, vel aliquid esse persuademus: vocant iudicium inferius animale, vel brutum, cùm secundùm apparentiam simpliciter ex rerum collatione iudicamus.

Hæc

Hac in statione secunda cessat animal brutum, nec vltrà progreditur, & incipit id quod hominis est.

7 Cogitatio, διάνοια, iudicium superius, qua percurruntur, & examinantur comprehensiones, & ex his formatæ opiniones. Hoc gradu fit præparatio & transitus ad rationem: ex multo namque discursu rerum, & dum nunc vna, posteà alia res euoluitur, quod conueniat inuenitur. Ex hac opinio.

Syllogizant hæc, & discursum admittunt, & argumentationes.

8 Ratio, quæ confirmatione rationabili omnia determinat: & inde sequitur per consultationem nonus gradus. Dicebat & Plotinus lib. de fœlicitate, cap. 2. quòd iudicare de natura & ratione boni, non sensus est, sed rationis.

Hæc ratio plura ad vnum stabiliendum congruè adfert, & quæ obstare videntur separat & reijcit.

9 Gradus, nempe intellectus, consummatus & menti vnitus, quietus & immobilis ex lumine mētis per singula hominem concomitantis, ad suum finem perductus. Hîc tertia statio, qua desinit homo varius, & incipit illa pars hominis nobilior, mens, quæ Deo assimilatur, intellectus aliqua in parte similitudine, & quam tantùm Deus alloquitur, cùm illi mirabilia & arcana sua citra naturæ ordinem manifestat.

νοῦς, vel mēs & intellectus amplius non syllogizant: sed discursus resolutiones tātum recipit.

Loquitur & de his gradibus Clemens Alexandrinus [e]. Diuini & cœlestis nutrimēti monumentum, inquit, in vrna aurea. Exod. 17. cōsecrari iubebatur. Gomor, erat decima trium mensura: in nobis enim ipsis tres mensuræ tria significant iudicia: sensus quidem sensitum: eorum autem quæ dicuntur, nominum & verborum ratio: eorum autem quæ percipiuntur, intelligentia, mens. Et paulò pòst, Hæc est, vt existimo, quę ex Deo est vera & iusta mēsura, quæ metitur ea quæ veniunt in dimensionem, ea quæ hominem continet decas, quam in summa tres prædictæ significarunt mensuræ. Fuerit autem corpus & anima & quinque sensus, & vocis edendæ potestas visq; seminaria, & cogitandi seu spiritalis facultas, aut quocunque alio nomine vis vocare. Oportet autem, vt vno verbo dicam, alia omnia transcendentes, in mente sistere. Sicut certè in mundo quoque, cùm nouem partes transilierimus, primam quidē quæ est per quatuor elementa, quæ in vno loco ponuntur propter mutationem, deinde septem errantes, & nonam inerrantem, venire oportet ad

e lib. 2. Stromaton.

tet ad

tet ad perfectum numerũ, qui est super deos, nempe decimam partem, & vt semel dicam, ad Dei cognitionem, post creaturam desiderando effectorem.

Propterea offerebantur Deo decimæ æphi, & hostiarum: & paschæ dies festus incipiebat à decima: quę est cuiusuis perturbationis & cuiusuis sensilis transitus. Fide ergo consistit is qui est potestate cognoscendi præditus. hæc Clemens Alexandrinus.

De sensuali cognitione: & vnde error ex ijs quæ per sensus cognoscimus. CAP. XIV.

VT autem superiora meliùs intelligantur, placet latiùs interpretari. Primum itaq; gradum cognitionis, rem, quam obiectum dicunt, quòd ea obijciatur vt cognoscatur, desideramus. Nam antequam quale quid sit cognoscamus, necessarium est vt priùs res sit vel esse putetur, si de dubijs cognoscere aliquid velimus, vt Deo fauente docebimus in quæstionum vel disquisitionum principijs. Quamuis enim ipsum est non similiter omnibus insit, nihilominus tamen ipsum est omnibus aliquo modo inuenitur, vt ait Aristot.[f] & ipsum scibile necessariò sit oportet, vt idem Aristot. scribit[g], & Plato etiam[h] ea non scire posse negat, quæ essentiam non habent. Primus enim gradus totius naturæ, esse est, & veluti quædam ianua substantiarum omnium. Sequitur hunc gradum secundus, esse scilicet aliquomodo, & hinc differentia essentiarum fit per diaphanum. nam res per se nusquã in substantia quæ sunt videntur: sed mediante quodam lumine, vel colore, vel accidente, distinguuntur à sensibus interpositione facta alicuius inter sensus & sensibile, vt scribit Plato[i], quamuis intellectu & abstractione aliter possit contingere, nõ magis quàm elementa in sua pura substantia videri non possunt, nec per consequens ex his corpora composita, quæ ex eorũ quibus vinciuntur natura participare nemo ambigit. Vnde & arcanum illud substantiæ hominis, quo mouetur, viuit, sentit, ratiocinatur, neque sensibus corporeis exponitur, cùm neque aliarum minùs rerum inferiorum substantiæ sensibus exponantur, quæ tamen esse nemo ambigit: vnde nõ mirum si dixerim in capite præcedenti, ab incomprehensibilibus, hoc est ab essentijs inuisibilibus & minimè sensibus expositis, cognitionis ordinem per viam sensuum nos ordiri. Philosophentur enim quantùm velint athei, & physici, nusquam certè alij earum substantiarum primariam

f *lib.7. Metaph. cap.4.*
g *lib.6. Ethic. c.5.*
h *lib.13. in Theæteto, vel de scientia.*
i *lib.31. fine Dialog.6. de repub. vel de iusto.*

mariam & natiuam cognitionem quàm Deo creatori tribuendam inuenient, nobis tantùm ab effectibus vsu, & exteriori, vt ita loquar, corticeinsinuatam. Et ideo dicimus etiam ibi non syllogizare neq; ratiocinari mentem. effectus enim & vsus rerum apparentes, nos, velimus nolimúsve, cogunt, ita vt sensibus se exhibent, de his iudicate. Nam si reliqua indagare extra illa pergamus, intelligimus statim nostros conatus à diuina ineffabili scientia, & imperscrutabili sapientia eludi; vt & in minimis artificijs demiergi cognoscamus, vt ex linea Apellem, super excellentiam: Sicuti & in exiliotibus animalibus suam admirabilem & sapientiam & artem incomprehensibilem etiam in his quæ videri possunt ostendit, in tam paruis, tam nullis vim suam & inexplicabilem perfectionem exhibens. Qua enim parte quæso tot sensus, vt cum Plinio [k] loquar, collocauit in culice? Et sunt alia dictu minora, sed vbi visum in eo prætendit? vbi gustum applicauit? vbi odoratum inseruit? vbi verò truculentam illam & portione maximā vocem ingenerauit, &c. Quos teredini ad perforanda robora cum sono teste dentes affixit? Mirabilia certè sunt Dei opera, & impenetrabilia. Nec humani etiam ingenij infirmitas ad puram rerum essentiam cognoscendam deduci potest: quia consequenter; si eam perfectè cognosceret, Dei artificis ingenium suo animo complecteretur. Cæterùm fieri nequit, vt quod minus est, nempe vt homo, qui finitus, comprehendat infinitè maius, & infinitè infinitum: finiti enim ad infinitum nulla est proportio. Neque id etiam Angelis datum est nosse. Ideo velatas describuntur habere facies Spiritus illi diuini, thronum Dei perpetua veneratione adorantes, tanquam radiorum diuinitate deglutiti, & absorpti, & minimè comprehensionis illorum capaces; apud Ezechielem [l]. Scimus autem, quatenus Deus statuit scire nos oportere. Et illud adhuc scire nobis contingit actu, cùm ad sciendum adiungimus non solùm corporis, sed etiam mentis operam. Nam in sensibus quidem exterioribus nulla est scientia, sed sciendi tantum sensibilium principium est & ianua: sensus enim hi propemodum corporales, per se supra naturalem constitutionem effectus producere nequeunt. Ideo Plato [m] sensum non esse scientiam dixit. Scientiæ autem diximus cognitionis corporeorum principium, quia sensus sunt veluti speculatores & interpretes rerum, in capite veluti in arce constituti à Deo ad vsus necessarios, vt scribit Cicero [n]: &

k lib. 11. c. 2.

l c. 1.

m lib. 3. in Theæteto.

n de Natura deor. li. 2.

o lib. 1. de Legibus.

o lib.1. de Legibus. alibi rursum [o], Ipsum, inquit, hominem eadem natura non solùm celeritate mentis ornauit, sed etiam sensus tanquam satellites attribuit ac nuncios, & rerum plurimarum obscuras & necessarias intelligentias enudauit, quasi fundamenta quædam scientiæ, figuramque corporis habilem, & aptam humano ingenio dedit. Et iterum [p] p lib.1. Academic. quæst. scribit tertiam philosophiæ partem, quæ erat in ratione, & disserendo posita, sic tractatã ab Academicis & Peripateticis pariter, vt quanquam à sensibus, non esset tamen iudicium veritatis in sensibus: mentem enim volebant esse rerum iudicem, & solam idoneam cui crederetur, quia sola cerneret id quod semper esset simplex & vnius modi, & tale quale esset: quã & ipsi idem appellabant. Sensus autẽ omnes hebetes & tardos esse arbitrabantur. Sed his addenda est Stoicorũ de cognitionibus per sensus sententia. Hi namq;, vt scribit Plutar. [q] q lib.4. de plac. phil. c. 11. constituũt notiones naturales & prænotiones. Notiones naturaliter fieri per viam sensuum. Cùm enim, inquiunt, nascitur homo, habet principalem animæ partem instar membranæ scriptoriç, in qua singulas notiones annotat, & tanquam literis mandat. Duo autem annotandi modi, quorum est vnus per sensus: illi enim quæ apprehendunt transferunt. & dicuntur notiones naturales, sine vllo artis adminiculo, sed natura factæ: ex quarum notionum eiusdem generis multiplicatione sequitur vsus & experimentum. Alius autem modus annotandi, disciplina, curaq; adhibitis: cuius notiones, prænotiones dicuntur. Philo etiã Iudæus [r] r Tomo 2. lib. de somnijs. ex sensibus ianitoribus notionũ, mentem instrui scribit, dum ait, hos menti nunciare de colorum, figurarum, vocum, saporum, vaporúmve proprietatibus, & in vniuersum de corporibus eorúmve qualitatibus: & eosdẽ animæ apparitores, ad quam quicquid vident audiúntve deferunt, & si quid extrinsecus immineat noxium, præuident, præcauentq;, ne quod improuisum & ĩmmedicabile malum dominæ obrepat. Et D. Chrysosto. [s] s Tomo 2. opere vt vocant imperfecto, hom. 13. In Matt. c. 6. dum interpretatur illud, cùm oraueris, intra in cubiculum tuum, & claude ostium. Cubiculum, inquit, est cor vel intellectus interior, id est, spiritualis, sicut scriptum est [t] t Psal. 4. a, Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini. ostium autem est sensus carnalis exterior, per quem omnia bona vel mala ad animam intrant. Vocat & [u] u In eod. tomo, homil. in c. 16. Luc. de diuite & Lazaro. quinque fratres animæ, verè quidem fratres, quia & in vno sensu interiori participant, & ab eo veluti ab vno patre pendent. Dictus is à Platone ideo sensus communis [x] x in li. 13. in Theæteto.,

nis [x], & à Galeno [y]: & Arist. [z] vnum esse in anima indiuiduum, quod actu per sensoria & sensus diuidatur, dixit, & probauit. Et ita quæ ab interiori sensu collecta sunt, constituunt initium phantasiarum: estq; ille sensus veluti radix phantasiæ, memoriæ, doloris & voluptatis, vt scribit Galenus [a]. Et necessarium certè fuit, vnum numero sensum communem omnibus externis adfuisse. Nam oportet vt quod inter sensilia distinguit, velut inter dulcia, alba, lenia, ea vnica potestate complecti simul & semel, aliter differentiã eorum quæ non nouit adferre posset. Nec pariter pluribus sensibus participantem rem describere posset, nisi vtraque nosset: veluti si dicas Dionysium album, morbidum adnauigasse. ibi enim plures sensus ad iudicandum concurrunt externi, quos vnus interior simul colligit. Videmus & eum sensum communem contraria simul nosse: quod non accidit vbi vnicus & singularis est sensus: sic in libros oculos conijcientes, simul album papyri, & nigrum literarum concipimus. Est itaque sensus ille communis veluti punctus & centrum sensuum exteriorum, ad quem circumferentiæ rectas ducunt lineas, estq; vt iudex & princeps inter consiliarios, solus sententiam, alijs referentibus ferens, vt docet latè Themistius [b], & Alexan. Aphrodiseus [c]. Et sic ritè dicuntur fieri per sensus notio & ignoratio, vt apud Hippocratem [d]. Vim autem hanc puto ex anima prodire, & aliunde, qua ex corporeis instrumentis sensorijs. qua autem in parte corporis sit & quomodo exerat, causam nobis profiteor occultã neq; hominibus apertam. non ideo tamen minùs certam & verã. Nam, sicuti idem Galenus [e] scribit, ea, in quibus nobis causa probabilis deficit, credere opus erit: alioquin & videre, & audire, & sentire omnino, & reminisci, & somnia per quietẽ cernere prorsus negemus, quippe cùm in singulis obstrusa causa sit, vnde existant. Vis aũt scire faciliùs, exteriora sine interiori nihil per se posse? propone ante oculos hominẽ meditantẽ & vigilãtem, videbis eũ neq; ijs quæ dicuntur obaudire, nõ tactu deprehendere, eo ꝙ animus à sensorijs retractus sit, neq; is vim illis subministret. Ideo & nos gradũ exterioris & interioris sensim nectimus: ijs enim medijs fit apprehẽsio. Sed & illud annotandũ est, cognitionẽ quæ ex sensibus pẽdet, vsum quẽdã antè desiderare, si discrimẽ ex ea velimus percipere. sensus namq; eo modo quo subijcitur refert: sed an sit res eadem vel similis ei quæ aliàs visa illud certè non est solius sensus: nèc absq; frequenti vsu &

vel de scientia.
y Tomo 1. li. 2. de Hippocra. & Plato. decre.
z li. de sensu & sensilib.
a Tomo 8. lib. 1. de Elemen.
b lib. 3. de Anima, ca. 7. & 8.
c lib. de Anima.
d lib. de victus ratione.
e Tom. 1. li. 2. de semine.

obseruatione & consuetudine, & visorum memoria. Si quidem, vt Galenus ait[f], res nulla quæ sensibus nostris percipi potest, exquisitè & subitò, nisi sæpius visa, cognoscitur. Argumēto sunt gemini admodum sibi similes, qui ab insuetis nequeant dignosci: ab ijs autem quibuscum habuerint consuetudinem confestim agnoscantur. Et alibi[g], Earum, inquit, rerum memoria, quæ sensibus nostris patent, assiduam requirit consuetudinem. Quam & Stoicorum etiam diximus fuisse sententiam, dum vsu memoriam sensibus expositorum haberi dicebant: tunc autem sensus in actu, repræsentatione rei, rem ipsam vel eandē, alterius nempe memoriæ adiutorio colligit. Sensus nāq; ab intellectu discernuntur. Quòd intelligere, sit rectè vel malè iudicare: sentire autem esse vel non esse tale, iudicare, vt colligitur ex Arist.[h] Sensitiuum itaq; semper cum corpore: at intellectus ab eodem separabilis, & inferiora intelligit & superiora. quare & mutatur apprehensionum in vtroq; nomen. Nam quod in sensu dolor vel voluptas est, in intellectu bonum vel malum est. Quibus addere licet plures alias differentias inter vtrumq;, de quibus tradit Arist. latè,[i] qui & ibi plures antiquorum reprehendit meritò, qui sensus & intellectum eadem putarunt, cùm tamen longissimè inter illa intersit.

Quibus cognitis, nūc de sensuum notionibus statuenda est regula: sensui euidentia, demonstratione non indigere, quia ea per se talia sunt, & iudices sola sensoria sunt sine alia demonstratione: vt album tale est, quia hoc album, & ita nigrum illud. Et ideo ex sensibus hauriunt initia præcepta artiū, etsi sensus præcepta artibus non dent: inter hæc enim magna differentia est, vt deprehensio sensuum alia in artifice, quam in artium imperito, vt annotat Galenus in Isagogicis[k]. Veræ igitur erunt sensuum notiones, nec illæ decipiuntur, vt etiam scribit Aristo.[l] & ideo idem author Aristoteles[m] scientias particulares in singulis ponit sensibus naturā: & contrà deficiente natura vnius sensus, & deficere illius scientiā necessariò. Adfero exemplum in cæcis: hi enim scientiam distinguendi colores amiserunt: vulgò enim parœmia illa teritur, cæcum minimè iudicare de coloribus. Sic pueri recens nati, ante euolutos quadraginta dies nec tracti rident, nec vellicati plorant: nam vires sensuum in muco, humoréve glutinoso hebetantur, vt scribit Hippoc.[n] Sic dormientes nec quicquā sensibus apprehendunt extrinsecus: nam functione priuantur. Neq; tamen inscius sum, diuersas

f *Tom. 1. li. 3. de anato. administ.*

g *eod. tomo lib. 1. de Anatom.*

h *3. de Anima.*

i *lib. 3. de Anima, vsque ad cap. 9.*

k *lib. de optima, secta ad Thrasybulū.*

l *3. de Anima. cap. 3.*

m *li. resolutio. posterior. 1. c. 14.*

n *lib. de septim. par.*

fuisse

fuisse hac in parte sententias, & variatum à priscis philosophis in quæstione, num sensus fallaces sint. Nam falli & decipi posse sensus externos, videlicet visum, auditum, odoratum, gustum, tactum, dixerunt Heraclitus, Diocles, Empedocles: & sensum abijciebant Xenophanes Colophonius, Parmenides Eleata, Zeno Milesius, ex antiquioribus, ex nouis Stilpo, & Megaricus: verùm tantùm rationi tribuentes, nimiùm in rationem declinantes. Sicuti & illi turpiter lapsi, qui solis sensibus, nihil rationi & animo tribuunt: inter vtrumque namque consistit veritas. Constat namque homo vtroque, & animâ & corpore: anima, vt vehiculo, & vt ministris sensibus vtatur necesse est, quandiu vitam hanc agit corpoream. Et hæc plenè disputat Eusebius Pamphili Cæsariensis o. Sensuum etiam veritatem repudiasse videtur & Plato, qui p fallax eorum esse apertè dicit iudicium. Et ideo iuste veram philosophiã suadere animæ, ne illis inhæreat, sed vt in se collecta, in seipsam sese reuocet, neque credat illis, nec vlli prætérquam sibi, quatenus videlicet ipsa per se ipsam intelligat quodlibet eorum quæ sunt existens per seipsum. Addit & idem Plato alibi, q mutabiles sensus & ideo fallaces, & alio modo gustare vel sentire sanum, alio ægrotum. Adijciunt alij, facilè visum decipi, veluti dum videt in aqua remos vel inflexos vel infractos, dum iudicat de longinquo turrim, quæ quadrata est, rotundam: quòd æqualissimam porticum, angustiorem in vltima parte referat: & quod cœlum à terra ingenti spatio distantem, & mari & terræ coniungi iudicet. Videmus & stellas, solem, & lunã visus nostri iudicio sphærularũ instar, cùm tamen magnitudinẽ terræ superent. Fallimur & in alijs multis visu. Nec solùm in visu, sed & in auditu maximi innascuntur errores. Nam audientes plaustri vel alterius rei cadentis leue murmur, existimamus tonitrua per aerem conuolui & reijci, vt sæpe aliud alterius vice dictũ putamus, & aquarum in præcipitijs rapidos sonitus, vel tympana, vel aliud quippiam falsò auditu conijcimus. Quantùm etiam contactu fallamur, quis non scire se putet? Siquidem eædem planicies, pauimenta, lapides, tacta pedibus asperiora, manibus leniora creduntur. Et si quis paludem, vel alias stagnantes siue fluentes aquas ingrediatur, ingressu, alterius temperaturæ, quàm dum ibi consederit vel egredietur, censebit. Vt & in balneis, aquæ ingressu calidę, posteà tepidæ iudicantur: quibus & similibus adducti, semper fallaces dixêre sensus. Stoici autem non ita absolutè, nec

o *li. 14. de præpar. Euang.*
p *in Timæo li. 2. & lib. 29. in Phædone.*
q *lib 13. in Theæteto.*

ſemper mendacij ſenſus arguunt. Epicurei ex diametro prioribus aduerſantur: & cùm ſenſuales omnino ſint, nunquã ex ſenſibus iudiciũ falſum ſequi arbitrantur, ſed ex animi opinione. Sic enim eorum ſectator Lucretius,[r]

r lib.4. de rer.natura ver.437.

s ver.464.

Ne leniter credas labefactari vndique ſenſus.

Et rurſum[s],

Poſtquam pleraq; fallere ſenſus, videntur.

Concluditq; hoc modo,

Cætera de genere hoc mirando, multa videmus,
Quæ violare fidem quaſi ſenſibus omnia quærunt:
Nec quicquam, quoniam pars horum maxima fallit,
Propter opinatus animi quos addimus ipſi,
Pro viſis vt ſint quæ non ſunt ſenſibus viſa

Addit rationes quòd ſenſus non decipiantur: primam ducens ab eo quòd homini id tanquam non egregium conducat, animus autem id abſcondat. Deinde aliam inculcat, vt ſi nihil his ſciatur, nec determinantem ita ſcire poſſe num id neſciatur, atq; eius verba hæc,

Nam nihil egregius, quam res ſecernere apertas
A dubijs, animus quas ab ſe protinus abdit.
Deniq; nihil ſciri ſi quis putat, id quoq; neſcit,
An ſciri poßit, quo ſe nihil ſcire fatetur.
Hunc igitur contrà, mittam, contendere cauſam
Qui capite ipſe ſuo inſtituit veſtigia retrò.
Et tamen hoc quoq; vti concedam ſcire: an id ipſum
Quæram, cùm in rebus veri nihil viderit antè,
Vnde ſciat quid ſit ſcire & neſcire vicißim,
Notitiam veri quæ res falſiue crearit:
Et dubium certo quæ res differre probarit.

Ideo & reſoluit ſtatim, & alias rationes addit idem:

Inuenies primis ab ſenſibus eſſe creatam
Notitiam veri, neq; ſenſus poſſe refelli.
Nam maiore fide debet reperier illud,
Sponte ſua veris quod poßit vincere falſa.
Quid maiore fide porrò, quàm ſenſus haberi
Debebit? an ab ſenſu falsò ratio orta valebit?
Dicere eos contrà quæ tota à ſenſibus orta eſt?
Qui niſi ſint veri, ratio quoq; falſa ſit omnis.
An poterunt oculos aures reprendere? an aureis
Tactus? an hunc porrò tactum ſapor arguet oris?
An confutabunt nareis? oculiue reuincent?
Non (vt opinor) ita eſt: nemo ſeorſum cuiq; poteſtas
Diuiſa eſt, ſua cuiq; vis eſt. Et quæ ſequuntur.

In quibus in ſumma probat, non eſſe fallaces ſenſus hoc

hoc argumento. Aut à ratione, inquit, aut à seipsis, si falsi sint, falsitatis reprehendantur necesse est. porrò à ratione reprehēdi nequeunt: nam cùm rationis diuersitas ab his oriatur, si hi sint falsi, ergo & ratio omnis falsa erit. à seipsis minùs: nam singuli sensus diuersa & separata ministeria habent, & seorsum tactus tactum, auris auditum apprehendit, & sic reliqui. Vnde sibi non communicantes in officijs, nec se mutuò reprehendere possunt. Et paulò antè animi & opinionis, non sensuum, causam esse dicebat erroris, & ex sensibus, non in ipsis sensibus, dum scribit [t] cùm de deceptione visus loquitur: [t] eod. lib. 4. ver. 342.

Nec tamen hìc oculos falli concedimus hilum.
Nam quocunque loco sit lux, atque vmbra, tueri
Illorum est: eadem verò sint lumina nec ne.
Vmbraque quæ fuit huc, num transeat illuc,
An potiùs fiat paulò quod diximus antè,
Hoc animi demum ratio discernere debet.
Nec possunt oculi naturam noscere rerum.
Proinde animi vitium hoc oculis affingere noli.

Optimè certè Lucretius, verùm non satis sufficienter: quia & causæ erroris aliunde, quàm ex animo & sensibus contingere possunt. Nam interdum vt & secundùm Lucretium & Epicureos, animus & opinionis causa errorisve est qui contingat circa sensus: non dico in sensibus, quia in his nullus error, sed circa sensus, vel circa ea quæ à sensibus percepta sunt. Quod accidit quando anima ex perceptis anteà, aliter quàm oportet negotiatur: veluti si quæ pulchra aspectu sunt, quæ verè pulchra sunt in sua natura & propria pulchritudine, alteri maiorive pulchritudini visæ vel consideratæ præferat: tunc enim animi censura labitur non sensus perceptio: nam in censura nihil agit sensus. Et hæc electio, non rerum ipsarum naturæ, errorem faciunt. Sic etiam si in concentib. quis præferat tympani sonitum, harmoniæ & cōcentui multarum bene conuenientium vocum, & cytharæ, non decipitur quidem auditus, vtrunq; namq; refert, sed animi iudiciū, quòd vnum alteri malè præferat. Sic si dulciora quæ non sunt, & leuiora, & magis fragrantia à sensibus percepta, improbè dijudicet. Desinit namq; sensus tunc: quocirca nec illi error ille imputandus. Et ita verè dixit Plato [u], animum credere non debere sensibus, in inquisitione quiditatis rerū scilicet, cùm intelligere vult quid per seipsum quippiam est: excedit namq; abstractum omnē sensuum iurisdictionem: cùm ij corporalibus apparentib. incum- [u] In Philebo.

bant, non in inuisibilibus, in quibus si quis sensibus credat, decipitur ipse, non autem per sensus, sed tribuendo sensibus quod illorum nō est, & à quibus alieni illi sunt.

Atque in his aliunde causa erroris, quàm ex ipsis sensibus annotanda, ex qua circa sensus quis fallitur: illa autem est, dum extra vim sensus anima sensuum iudicio vtitur in apprehendendo: & tunc nec est sensus, sed aliud, causa falsitatis. Quæ vt apertiùs doceamus, expedit exempla iam proposita errorum sensuum refellere. idque commodiùs non fiet, quàm si ijsdem exemplis vtamur: & si ostenderimus per ea non mendacium ex parte sensus, nec ex re quæ pro obiecto est, sed ex medio inter vtrumque posito oriri, dum hallucinatur circa abusum sensus animus. In aqua namque infractionis & inflexionis remorum causa est aqua, medium inter remum & visum: vtrumque autem per se extremorum perfectum & infractum, & remus extra aquā & visus. Et teneritas siue mollities & lenitas substantię, aquæ insidet, ex lumine speculum, prout icta & mota est, ita & imaginem vibrans euertit lineam recti. Pariter vt turris habitus nos eludat, interualli medium & conditio compellit in aperto: æqualitas enim circumfusi aëris, pari luce vestiens angulos, obliterat lineas, vel meliùs, quia eo vsque visus non dirigitur, ideo quia deficit sensus eò vsque non pertingens: nec ei error attribuendus, sed animo qui vult per sensum iudicare de eo loco ad quem non potest peruenire sensus, aliter idem esse, ac si cæco quis adscribat quòd bene non legat, vel videnti quòd quæ operiuntur non conspiciat nec diuinet. Sic & cecinit Lucretius [x];

x li.4.ver. 309.

Quadratasque procul turres cùm cernimus vrbis,
Propterea fit vti videantur sæpe rotundæ,
Angulus obtusus quia longè cernitur omnis,
Siue etiam potiùs non cernitur, ac perit eius
Plaga, nec ad nostras acies illabitur ictus;
Aera per multum quia dum simulachra feruntur,
Cogit hebescere cum crebris offensibus aer.
Hinc, vbi suffugit sensum vbi angulus omnis
Fit quasi ad tornum saxorum structa ruantur:
Non tamen vt coram quæ sunt, vereque rotunda,
Sed quasi adumbratim paulùm simulata videntur.

y li.4.theoremate 9.

Extat & regula optima apud Vitellionem [y], Quòd remotio rei visæ ab ipso visu, non est comprehensibilis à solo sensu visus, sed auxilio virtutis animæ cognoscitiuæ & distinctiuæ. Item aliud theorema [z], Vnumquodque

z 8.

visorum

visorum longitudinem habere spatij, vltra quod non videtur. Quibus annotatis facilis oritur ratio, quòd cœlum mari vnitur vbi visus absumitur. Sic & vniformitas porticus acuitur in fine, dum acies in occluso stipata illic tenuatur quò & extenditur. Plures & de his extraneæ causæ tradi possunt, sed eas colligere facile ex Vitellionis perspectiua. [a]. Et quod ad reliqua pertinet, causa deceptionis circa auditum in sonitu, non auditus etiam est, nec gustus in gustu, sed in gustante & audiente, quòd malè iudicet. hoc autem non sensuum est, verè namque sonos defert auditus, & gustus gustum, sed malè de his iudicatur: non tamen culpa sensuum. De reliquis sensibus idem dicendum esse existimo, vt etiam optimè Plato [b] in patientem & gustantem & sentientem, causam erroris reijcit: & si in eo non sit, sed extrinsecis medijs, neq; culpandi etiam sensus, sed causæ videntur, vt & Tertullian. examinat [c], vbi agit de sensibus.

a *lib.4.*

b *in Theæteto.*

c *Tom.2. li. de Anima.*

De Phantasia, cogitatione, ratione, mente.

CAP. XV.

SEd de sensibus hactenus cùm tractatum satis superq; sit, postulat præscriptus ordo, de phantasia & reliquis vsque ad mentis periodum dicamus. Sensibus igitur apprehensa, per sensum communem ad imaginationem vel phantasiam perueniunt. Nec mirum, cùm imaginandi vis, quæ phantasia nominatur, eadem sit ad numerum cum potentia sentiendi, quamuis essentia ratione ve differat. Est enim postrema, per illa & ab illis, vt notat Themistius [a]. Isque alibi [b] imaginationem esse definit, motum animæ, quem sensus in actu positus creat. Phantasiam autem dici ex argumento lucis, sine qua cerni & videri non potest. quod omnino prodijt ex schola & traditione Aristot. [c] & explicat optimè Simplicius in commentarijs de Anima. [d] Hæc autem fit ex sensibus, vt si album respiciatur, illud album in imaginationem transit. Quę enim accepta & comprehensa sensib. sunt, eorũ spectris & simulachris imaginatio excitatur. Ita fit vt quemadmodum sensile cooperatur ad sensum, ita actio sensus imaginationi respondeat. Dat exemplum Themistius [e], vt si fingamus annulum esse, qui in cera ad imam vsque partem signum imprimat, rursum ambitu aëris signatam ita ceram comprehendit, posthac & ceram & annulum remoueri, & solam impressionẽ & sigillationem in aere relinqui. hæc ad imaginationem transferes, vt sensile pro

a *lib. de insomn. c.7.*

b *lib.3. de anima c.15.*

c *in lib.3. de anima c.3.*

d *in particul. textus Arist. 161. & 162.*

e *3. de anima, ca.14.*

annulo sit, vicem ceræ sensus obtineat, imaginatio aëri succedat. Et distinguit Alex. Aphrod. [f] imaginationem à memoria, quòd imaginatio sit actus quo imaginationes fiunt, vt intellectus, quo intelligētia: memoria autem reseruatio earum figurarum & aliarum imaginatio phantasia dicta à sensuum præcipuo, à visu inquam, quod fit mediante lumine, vt etiam tradit Cicero [g]. Chrysippus autē vocat phantasiam, affectionem in animo factam, quæ sui quoq; efficiens, vt apprehēsionis albi per visum affectio, album subest: sic si per tactum, vel odoratum, huiusmodi affectio fiat: dictamq; phantasiam à lumine, quia seipsam demonstrat, vt lumen ea collustrat. Differre hanc à phantasto, phantastico, & phantasmate etiam insinuat: quòd phātaston sit, quicquid animam ciere vel mouere possit: phantasticū sit inanis attractus sine vllo obiecto vel phātasto factus, vt accedit in vmbratili pugna se exercentibus: phantasma autem sit, ad quod rapimur phātastico & inani attractu, qualia fiunt in mente captis, & à furijs agitatis, vel furiosis. Tradit & Plutarc. [h] Atq; φαντασία est imaginatio vel visio eius rei quæ est: phantasma rei quæ non est, vt notat Suidas, similiter D. Aurel. Augustinus [i]. Aliter, inquit, cogito patrem meum quem sæpe vidi, aliter auum quem nunquam vidi: horum primum phātasia est, alterum phātasma. Et Hesychius φαντασία, inquit, τὸ μὴ ὂν ἀληθῆς, ἀλλὰ σχήματι, est phantasia, eius quod quidem in veritate non est, sed in figura. Φάσμα autem, vel φάντασμα dicitur, τέρας, ostentum, monstrum, signum. Et expressiùs Philo Iudæus [k], φαντασία τύπωσις ἐστιν ἐν ψυχῇ. οἱονεὶ φαοστασία τις οὖσα. ἃ γὰρ εἰσήγαγεν ἑκάστη τῶν αἰσθήσεων ὥσπερ δακτύλιός τις ἢ σφραγὶς, ἐναπεμάξατο τὸν οἰκεῖον χαρακτῆρα. ἡ τὸ ἐκμαγεῖον φυλάττει παρ' ἑαυτῇ, μέχρις ἂν ἡ ἀντίπαλος τῇ μνήμῃ τύπον λεάνασα λήθη ἀμυδρὸν ἐργάσηται ἢ παντελῶς ἀφανίσῃ, id est, Phantasia est effiguratio in anima, quasi visi statio quædā existens. Quæ enim introduxit quisq; sensuū, veluti annulus aliquis vel sigillum impressit eius similem characterē, custoditq; imaginem in se, donec obliuio contraria memoriæ, formā delens, vix conspicuam reddit, vel omnino tollit. Addēdus D. Ioan. Damascen. [l] apud quē sic scribitur. Φανταστικὸν ἐστὶ δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς, διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργοῦσα, ἥτις λέγεται αἴσθησις. Φανταστὸν δὲ καὶ αἰσθητὸν τὸ τῇ φαντασίᾳ καὶ τῇ αἰσθήσει ὑποπίπτον· ὡς ὅρασις μὲν αὐτὴ ἡ ὀπτικὴ δύναμις, ὁρατὸν δὲ τὸ ὑποπίπτον τῇ ὁράσει, λίθος τυχὸν, ἤ τι τῶν τοιούτων. Φαντασία δὲ ἐστὶ πάθος τῆς ἀλόγου ψυχῆς, ὑπὸ φανταστοῦ τινὸς γινόμενον. Φάντασμα δὲ πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις τῆς ψυχῆς, ἀπ' οὐδενὸς φανταστοῦ γινόμενον, id est,

Phan-

[f] *lib. de anima.*

[g] *4. Acad. quæst.*

[h] *lib. 4. de Placi. philosoph. c 12.*

[i] *lib. 6. de Musica. c. 11.*

[k] *li. de Mundo.*

[l] *lib. 2. de orthod. fide ca. 17. περὶ τοῦ φανταστικοῦ, id est, de phātastico.*

Phantasticum, siue vis imaginatrix, est virtus animę rationis expertis, quæ sensuum adminiculo operatur, quæ & sensus dicitur.

Phantaston, seu imaginabile, vel sensitum, est quod *phantasiæ* vel sensui obijcitur: vt visus quidem ipsa vicina virtus est, visibile verò visioni obiectum, vt fortè lapis, vel aliud simile.

Phantasia, est affectio irrationalis partis animæ, quæ ab aliquo phantasto vel imaginabili ducitur.

Phantasma autem, affectio est vana in partibus irrationalis animæ, à nullo visibili, imaginabili, vel phantasto tracta.

Quæ omnia communia esse nobis cum brutis intelligas velim ex eo, quia animæ irrationalis partis hæc dixerit Damascenus. habent namque & animalia bruta sensus exteriores, & vim sentiendi, & per consequens imaginationem inde natam. Quibus enim Deus Opt. Maximusq; vitam dedit, & naturalem inclinationem ad vtilia sibi, & cōtrariorum odium: necessariò & illis facultatem existimo eundem tribuisse imaginationis, qua & quæ contraria & vtilia sunt annotarent, saltem imaginatione & phantasia. Qua in parte lubentissimè discedo à sententia philosophorum antiquorū quorundam, qui dixerunt quibusdam animātibus esse vim imaginationis, alijs nequaquam, quæ, inquiunt, quamuis sensibus instructa sint imaginandi & efformādi visa, ingenio carent: vt vermes, muscæ, & complura huius generis, quæ quanquam à sensibus mouētur, non tamen retinent notiones aut species eas, quas sentiendo concipiunt, sed quicquid agunt, temerè agunt, & casu feruntur, nullis regentibus visis, quippe quę in his mansitare aut scrutari non possint. Et sic sentit Themistius [m], quem alij sequuntur: ego tamen minimè, nec quod ibi exprimit dum ait, Prouide sensus illorū perquam similis ictui perceleri est, quem quis summotenus, & in transcursu impegit, vnde nec cutis adliuescat, nec vibices, attollantur, in quib. exemplaria & imagines rerum sensitarum firmiùs & stabiliùs hæsitant. Nunquam enim concedam, vermes & muscas, & similia quāuis minuta, nihil imaginari, vel etiā temerè ferri. Nam vltra Dei prouidentiā, qua omnia certum habent viuendi & agēdi modum, etiam nos experiētia docet, vermes nec muscas temere ferri, vel casu: nam nec amaris, nec aquis se immergunt si præsenserint, & ad dulce semel gustatum, vel sanguinē, vel aliud quod prægustauerint placens cōcurrunt. Quin

m *lib. 3. de anima c. 14.*

Quin & crabrones cognoscunt, & persequuntur qui aluearia effoderint, & regem suum apes norũt, & insidiantes examinibus bestiolas: quæ sine imaginatione fieri nequeunt. Forsan de vermibus illud quis recipiendum putaret, eò quòd nulli generi verminum oculi videntes insint, sicuti nec ostreis, talpis, & secundùm Nigidiũ nec locustis, nec cicadis, nec lumbricis, vt scribit Plinius [n]. Meminit & Aristoteles de aliquibus [o]: vnde & hæc inconsultò feruntur, quia nec vbi dirigant iter nõ prospiciant. Cæterùm cùm imaginatio & phantasia non ex solo visu oriatur, sed & ex alijs sensibus, qui apprehẽsa intrò referunt, vbi forma & lumen quoddam & figura efficitur, idcircò, nõ ideò quòd illa animalia nõ videant, dicendum est imaginatione carere: sic enim & cõcludere possemus, cæcos imaginatione & simulachris phantasiæ carere: qđ falsum est, cùm nec simulachra ex lumine externo in imaginatione fiant visibilia, sed ex proprietate quadam indita sensibus interioribus. Fatebor tamen quædam animalia fortiùs imaginari, & phantasia esse præstantiori, & retineri in quibusdam diutiùs imagines, in alijs euanida citò fieri simulachra: sed & illud aliunde, & ex alia vi, nempe memoratiua, non imaginatiua, cùm tamen ἡ μνήμη οὐκ ἐστὶ φαντασιῶν συντήρησις. ἀλλὰ τῶν μελετηθέντων προβάλλεσθαι ἐκ νέας προβλήματα. id est, nõ est memoria phantasiarum conseruatio, sed id quod producit cogitatorum genita nouiter, vt scribit Porphyrius [p]. Est enim tantùm phantastica vis simulachrorum magistra, vt scribit Plato [q]: qui & in duas partes & species phantasticum diuidit, vt vnum sit per instrumenta factum, alterum illius qui sese instrumentum phantasma efficientis exhibet. Nam vltima specie sine visu, quoties quis figuram tuam vsurpans, corpus suum tuo reddit persimile, seu vocem voci, imitatio ista phantasticè nuncupatur, & possunt etiam simulachra in imaginatione concipi, quæ non imitatione aliorum visorum quia & non existentium, in ea imaginationis parte fiunt: veluti dum architectus ex partibus, sensibus extrinsecus alias oblatis, & ex diuersis figurarũ colligationibus, domus & ædificij in se simulachrum confingit, ad cuius posteà exemplar, materiale ædificium excitat. Idem de pictorum ideis mente comprehẽsis, forsan nunquam repertis & visis, dicendum: vt si chimeram, hippocentaurũ, montem aureum imaginentur, vel pulchritudinis cuiusdam singularem & raram delineationẽ. Nam & hæc imaginationi tribuit Plato [r], etsi ea phantasmata, id est, ex nõ apparen-

n *lib. 1. nat. hist. cap. 37.*
o *lib. 1. de histor. animal. cap. 9.*
p *li. τῶν πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν, numero ιγ. 14. id est, de causis ad intelligibilia.*
q *lib. 15. in Sophista, vel de ente.*
r *in Sophist.*

apparentibus collecta, dicere fas sit. Et phantasiæ tribuit Apollon. Tyaneus apud Philostratum [s], dum vltra imitationem, phantasiam, quæ nunquam vidit, comprehendere demonstrat. Et D. Aur. Augustinus [t] tria genera visionum dicit esse, primam corporalem, secundam visionem, tertiam intellectualem: corporalem, quæ fit per corpus: spiritualem, cùm imaginem eorum, quæ vidimus, in memoria condimus: intellectualem, cùm ea quæ corporaliter vidimus, & imaginaliter in memoria retinemus. Intellectualiter discernimus, quòd illud sit corpus, illud similitudo corporis: quem intellectum bestiæ & pecora atq; volatilia nullatenus habent. Vident & ipsa per corpus, & eorum quæ videntur imaginaliter species formatur. Sic & pecora præsepia recognoscunt, & bos possessorem suũ, & aues ad nidos suos redeunt. Sed nec seipsa intelligunt quæ sint, nec illa quę oculis cernunt. Corporalis visio sine spiritali esse non potest, potest tamen sine corporali spiritalis esse. Et ideo Mercurius Trismegistus in Pimandro [u], Phantasia, inquit, solùm circa ea quæ genita sunt, versatur, in qua præter generationem nihil existitiat vnicum id ingenitum, Deus scilicet, incomprehensibile phantasiæ. Vnde & absentiam in tenebris recordamur, & in tenebris quæ vidimus imaginaliter cernimus. Intellectualis autem sine vtroque potest esse: nam p eam videntur iustitia, charitas, ipse Deus, ipsa mens hominis, quæ nullum corpus habent, neque vllam similitudinem corporis. Veruntamẽ quod pertinet ad nostrum notionum ordinem, tractatione præsenti contenti, loquitur tantùm de illis imaginationibus, quæ sensibus apprehenduntur, & gradum, phantasiam, inquam, alium à sensibus constituimus: separantur namque sensus ab imaginatione, quamuis vna vi fiant. Quòd si quis differentias inter hæc colligere velit, breuiter accipiat ex Themistio [x], & Alexandro Aphrodiseo [y]. In summa enim ostendo sensum non esse imaginationem: primò quia in somnis imaginamur, in somnis autem non sentimus neque potentia, neque actu. Secundò cæci imaginantur & confingunt colores, qui tamen neque actu, neque potentia sensu visus vident. Tertiò hallucinamur circa imaginationem, circa sensus modo quo suprà docuimus, nequaquam: error namque circa obtuitum vel tactum, ab imaginatione est. Deinceps & quartò sentire in nostra potestate non est, absente obiecto sensus: contrà imaginari sine rei præsentia corporalis possumus. Communicat autem cum sensu, quia

s *lib. 6. de eius vita, ca. 9.*
t *in solutio. 65. quæst. Oros. q. 63.*
u *Serm. 5.*
x *3. de Anima, cap. 11.*
y *lib. de Anima.*

ſu, quia vel ex eo, vel ratione eius effugit ſiue verè, ſiue falsò: eò quòd occaſione ſenſuum verè vel malè ſimulachra effingit, non tamen eadem. Illud namque in ſapientia admiranda Dei obſeruãdum eſt, vt ſemper per media pedetentim ad altiora gradus conſtruxerit, & ſuperiora cum inferioribus quodam participare medio voluerit, vt fieret facilior tranſitus. Nam quemadmodum cum imaginatione participat ſenſus, ita imaginatio medium inter ſenſum & cogitationem, cum illa participat, vt vtraque & vera & falſa eſſe poſſit. Cæterùm diſſentit ab imaginatione opinio, ꝙ opinionem conſequatur aſſenſus & fides, neque vllo pacto fieri poſſit, vt qui opinatur, nõ credat ita planè eſſe vt opinatur: hinc ſtatim annectitur perſuaſio, rurſum perſuaſioni ratio, & ſic opinio eſt quędam cum ratione aſſenſio. Differt & imaginatio ſeiuncto gradu ab intellectu, ꝙ imaginatio fallatur, intellectus nunquam. Imaginatio autem fallax tunc, cùm id quod apparet ei non conſentit, nec cohæret: cùm imaginatio re apparente magis hebes vel obtuſior eſt: in vtroque namq; extremorum & nimio & inſufficienti erratur, in medio cùm ſit verum. Diximus autem imaginationi opinionem accedere, vt aſſenſum: qua ratione forſan quis putaret, ſeptimum illum gradum opinionis cum imaginatione eundem eſſe, cùm tamẽ diuerſus ſit ab eo, quia perſuaſio quidem per diſcurſum fit cũ imaginationis ſimulachro. Cæterùm ex illo medio aliud fit, opinio videlicet. Nam interdum pediſſequa eſt aſſenſio ſimulachro, & imaginationi, interdum nequaquam, quam per alia quæpiam accidentia fallax eſſe deprehenditur: veluti cùm aſtra non moueri imaginamur, & quando in optimè adumbratis picturis, vel in ſpeculis, eminentias & depreſſiones inſpicimus: non enim his per imaginationes fidem abrogamus: vehementes tamen ad id perſuadendum ſunt. Nam & his facilè decipiuntur animalia, quæ intellectu & diſcurſu carent: & ad eum modum homines qui brutis pares, ſine diſcurſu rationum, leuiter credunt. Sic ſcribunt, aues deluſas accurriſſe ad vuas pictas ab Zeuxide, tanq̃ ad veras: item & Zeuxim ipſum deluſum à Parrhaſio. Etenim Parrhaſius in contentionem artis vocatus, detulit linteum pictum ita veritate repræſentata, vt Zeuxis alitum iudicio tumens, flagitaret tandem reuocato linteo picturam oſtendi, vt ſcribit Plinius [z]. Qui & alibi narrat [a], Polygnotum Thaſium tabulam pinxiſſe, quæ erat in porticu Pompeij, in qua dubitabatur, aſcendentem ne cum clypeo

z lib.35. hiſt. nat. cap.10.

a ca.9. eius libri.

clypeo depinxisset, an descendentem. Scribit & Gabrias Græcus, deceptum canem ex imagine carnis, quam ore gestabat, lepidissimis his versibus:

Φέρων ποταμοῦ πλησίον κύων κρέας,
κύψας ἑαυτὸν, ἄλλον εἰς ὕδωρ βλέπει
χανὼν δὲ λοιπὸν τοῦ κάτω λαβεῖν κρέας
ἀπεστερεῖτο, καὶ τοῦ ὕπερ ἐκράτει. id est,
Canis cùm iuxta flumen carnes deferret,
Inclinans seipsum alium in aqua vidit.
Ore aperto inhiãs, vt acciperet carnes quæ videbãtur illi
Infrà esse, priuatus est & his quæ habebat.

Non hæc igitur quæ videntur imaginationibus nos decipiunt vehementibus, sed quando per alia visa obscurantur, & non esse vera nobis persuademus, discursu percurrente singula, & alia suadente & demonstrante, atque ex opinione vel existimatione concepta, sequitur cogitatio: omnibus autem veluti ὑπόβαθρον, siue fundamentum est imaginatio, à qua transit omne animal ad existimationem siue veram, siue falsam, & altiùs solus homo ad cogitationem: homo enim vnus inter animalia omnia vim obtinet cogitãdi, vt scribit Aristot.[b] nihil enim aliud est cogitatio, quàm motus animorum, qui in vero disquirendo maximè versatur, vt scribit Cicero[c]. Et quando, vt ait Philo Iudæus[d], mens est excita in seipsa, aut receptis à rebus externis formis aliquibus eximijs, tunc concipit & parturit cogitationes, quas volens párere non potest, donec per linguam cæteraque instrumenta sua, vox eas excipiens, obstetricis more producat in lucem. Quare Plato[e] cogitationem & orationem idem esse censuit: nisi quòd cogitatio dicitur illa sine strepitu vocis interior collocutio, qua sese animus noster colloquitur. Id facilè quisque conijciet, si similem putet vocem lumini, quo quę in abditis cordis & mentis, velut in tenebris sunt, delitescentia deteguntur. Opinionem autem Plato tunc dicit, quando & per affirmationem & negationem illa collocutio in anima fit silentio. Cæterùm illud obseruandum, in opinatione non esse contraria. Nam inquit idem Plato[f], nunquid alium quempiam, siue prudentem, siue insanum, ausurum existimas tecum loquendo, ex industria sibi persuadere bouē esse necessariò equum, vel duo vnum esse? minimè: & si secum loqui opinari est, nemo dum vtraque dicit, opinatur, attingitque animo, próferret vnquam, opinareturq; alterum esse alterum. Sed certè minùs contrarij inhæret persuasio, cùm ex sensibus cogitatione

b *lib. 1. de histor. animal. cap. 1.*
c *1. offic. lib.*
d *tom. prio. 1. libr. quòd deterius potentiori insidietur.*
e *lib. 15. Sophist. vel de ente.*
f *libr. 13. in Theaet. vel de scientia.*

gitationes euolutæ opinionem generant: via enim eà semper per sensus, nostro ordine, ad mentem itur ab anima hominis, quæ huius capax. Persuasio enim & cogitatio, vt scribit Hippocrates [g], memoria quædam commemoratióve est, quę ex rebus sensu comprehensis constat, componiturve. Nam sensus imagine quadam clara & aperta ducitur, qui præfectus præpatiensve cogitationi mentive quæ subsunt nuntiat: quæ suscipit, sæpeq; quale, quantum, quibusque eueniat, considerat: sæpeque secum cogitats mussitat & commemorat. Quam quidem cogitationem, persuasionémve comprobarem, si tamen ex dubitatione principium faciat, delationémve ex parentibus eadem via deducat. Nam si cogitatio persuasióve ex rebus apertè factis principium sumat, faciatve; deprehenditur & inuenitur in sensus, mentisve vi inesse, quę ab alijs singula suscipit. Quamobrem putandum est, naturam multis varijsque rebus moueri, & cogente vi suscipi, misceríve: mens autē sensúsve, quemadmodum ante dicebam, ab ea hauriens, posteà ad lucem & veritatem deducit. Hactenus Hippocrates. Arbitror & ego cogitationes hominum, quæ in bonis ac eximijs rebus fiunt, item quæ pro fine sibi veritatem proponunt, similes esse ebullitionibus & iactationibus vini recentis, quibus fæx omnis, & quod alienum est, vt etiam in maris fluctibus putridum omne, foras proijciuntur, & pura & immixta ab alienis redduntur interna: vt quantò continuæ magis cogitationes, tantò existimare debeamus animas fore ab erroribus defæcatiores, & maiora scientes. Exemplo nobis sunt pueri & discentes: pueri namque non ita sagaces ac viri, nondum enim fæculentam illam vini recentis colluuiem, & inconsultum sanguinis motum depurarunt. Sic discentes, minutis cogitationibus semper cogitationis maiores motusque acriores addentes perfectiores euadunt. Et mens sensúsve, defæcati & puri, integrique animi actus sententiam esse docent: nam si exerceantur, crescunt: sin minùs, marcessit, debilitatur, minuiturq; animus, vt scribit Hippocr.[h] Et marcescere & deficere mentem inexercitatam, ex similibus probari potest, nempe ex aqua, quæ si nō mouetur, contrahit situm, inutilisque est & fœtida vsibus humanis: contrà, quę mouetur, salubris & vtilis: & ignis flabello vel follibus in flammam lucidam excitatur: contrà si torpeat, fauillas contrahit, seseque in illis penitùs occulit. Cùm autem cogitatio nihil aliud sit, quàm mentis agitatio, ea necessariò

g li. de præceptis.

h in fragm. quodam lib. de mente, in fin. re.

supra

supra imaginationem & existimationem homini excolenda ei qui verè humanæ vitæ gradum velit supra bruta assequi notionum: nec in his quietem agere debet, vt ostendit etiam Lactant. Firmianus [i]. Nam quantò diutius quis cogitauerit, eo perfectiùs cognoscet: cùm enim cuiusuis sit hominis errare, nullius tamen nisi insipientis perseuerare in errore: quia posteriores cogitationes solent sapientiores esse, vt in veteri axiomate fuisse scribit Cicero [k], quod & Græci vsurpant, dum dicunt δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι. Et certè cogitationibus crebris res examinatur meliùs. Et Leuit. 11. munda animalia reputantur, quibusq; liceat edere, quæ ruminant, & quæ habent vngulam fissam: per ruminationem, frequentem cogitationis examinationem intelligendo, & per vngulam fissam, cogitationum examinatarum separationem, & lectionem à confusione, mala à bonis separantes, incerta & falsa à certis & veris. Cæterùm nec ibi vltimũ gradum figit homo sapiens, quia non omnes cogitationes, quæ in nobis sunt, bonæ sunt, nec in potestate nostra cor nostrum, sed in Dei potestate qui dirigit illud: nos autem illum sequi debemus, gratia oblatum ducem optimum: aliquando quippe, & ferè semper, cogitationes nostræ repentè natæ, mentem animumque confundunt, alioque trahunt, quã tu proposueris, ad secularia reuocant, mundana inserunt, voluptates ingerunt, illecebrosa intexunt: ipsoque tempore quo mentem eleuare paramus, inserti inanibus cogitationib9, ad terrena plerunque deijcimur, vt scribit D. Augustinus [l] & D. Ambrosius [m]. Porrò à tribus cogitationes accipimus, vt scribit Thalassius Monachus [n], nempe à memoria, sensibus, & habitudine: hinc malum vel bonum cogitationis, hinc illæ animi præstigiæ, hinc multa malitia hominum est in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta ad malum omni tempore, vt dixit Deus [o], vel saltem, vt idem dixit alibi [p], sensus & cogitatio humani cordis, in malum prona sunt ab adolescentia sua. Quocirca sapiens [q], qui bonus est, hauriet sibi gratiam à Domino: qui autem confidit in cogitationibus suis, impiè aget: & sunt cogitationes sine intellectu [r]. Sunt autem illæ in triplici specie malæ, quasque vitare expedit, scilicet cogitationes leues, otiosas, inutiles omni rei: aliæ & violentæ & magis adhærentes, quæ ad necessitates naturæ pertinent: quasi ex eodem assumptæ limo, quo & nos facti sumus, quæ si paulò curiosiùs insederint, difficulter euelluntur. Huiusmodi cogitatio

i *libro 6. de vero cultu, cap.16.*
k *Philip. 12. in M. Ant.*
l *lib. 2. de bono perseuer. cap. 8.*
m *lib. de fuga secu. ca. 1.*
n *hecaton. 1. de charit.*
o *Genes. 6. a. v. 5.*
p *Genes. 8. d. v. 21.*
q *Prouerb. ca. 12. a. v. 2.*
r *Sapient. 1. b. v. 5.*

nimia de cibo, potu, vestimento, & huiusmodi: quæ certè oriri dum incipiunt, clamandum nobis cum Iacobo ad Rubem [s]: Rubem primogenitus meus non crescas: ascendisti enim cubile patris tui. Nam & hæ primogeniti nomine dicuntur, eo quòd in initio vitæ nostræ in nobis pullulant, cùm cætera vitia ex processu temporis, ex malitia mundi huius, varijsque occasionibus contrahantur. Aliæ dehinc cogitationes sunt immundæ & fœtidæ, quas nec admittere quidem vlla ratione debemus, sed à longè præsentito fœtore tota virtute repellere, vt annotauit D. Bernardus [t]. Et quia mala vitanda sunt, sic & cogitationes malæ tanquam malorum radices, antequam altè radicent, in nobis circuncidendæ: quod & innuit Propheta Dauid [u], Beatus qui tenebit & allidet paruulos suos ad petram, hoc est, qui peruersas & lubricas cogitationes allidet ad Christum, qui petra est, vt & interpretatur D. Ambrosius [x]: diciturq; verè eas esse allidendas ad Christum, quia vt scribit Eusebius Pamphil. [y] per disciplinam Christi, non solùm à facinore turpi, verùm etiam à cogitationibus abstinere inhonestis, ventrem, & quæ sub ventre sunt domare docemur. Cogitationibus itaque primò est prouidendum, vt bonæ sint, malæ statim antequam pepererint extrudantur. Quare & Deus Dominus noster IESVS CHRISTVS suis præceptis eam maximè partem curare iussit, & non tantùm malè facere, sed & malè cogitare prohibuit. Nam qui malum non cogitat, consequenter, imò & multò magis a mali illatione abstinet. Huc pertinent præcepta illa, Non concupisces, Non desiderabis vxorem proximi, &, Non odio habebis inimicum, &, Ex corde exeunt cogitationes malæ, & reliqua similia. Et ita D. Basilius Magnus [z] vestales sacras admonet: Oportet, inquit, ante omnia virginem cogitationes suas puras inuiolatasque seruare: anima quippe perdurante incorrupta, corpus quoque impollutum immaculatumque seruatur: porrò si pessimis cogitationibus contaminetur anima, quantumlibet corpus incorruptum remanere videatur, non tamen munda eius censetur integritas, cùm sordibus cogitationum inquinata videtur. Erat etiam in Thebaide in finibus Hermipolis degens Abbas Apollo nomine, sanctus Eremita, qui quotidie docebat Monachos suos ornari virtutibus, & machinationes diaboli in cogitationibus in principio protinus propulsare, dicens, contrito capite serpentis mortuum fore totum corpus. Et iussit, inquit, Dominus, vt obserue-

s Genes. 49.
t de triplic. gen. cogit. nostra.
u Psal. 136. v. 9.
x libro 2. de Pœnit. c. 21.
y libro 1. de præpar. Euang. cap. 3.
z sermon. de vera virgin.

obseruetis caput serpentis: id autem est, ne in principio admittamus malas & turpes cogitationes, prout refert Palladius Euagrij discipulus [a]. Porrò vt præcaueamus facilius cogitationes malas, causæ illarum effectrices euitandæ sunt: sicut in bonis asciscẽdis, bonæ sectãdæ sunt. Bonorum autem cogitationum causæ sunt virtutes, virtutum autem præcepta: vt autem in effectum prodeant, est propositum. Malarum contrà cogitationum sunt vitia, vitiosarum inobedientia, inobedientiæ & ex sensibus deceptio, vt deceptiones mentis negligentia circa sui securitatem parit, sicuti notat Thalassius Monachus [b]: non enim per se concitantur cogitationes, sed ex re alia occasionem sumentes, vel bonæ vel malæ creantur. Et, vt scribit D. Chrysostomus [c]. Quemadmodũ mulieres ex congressione pariunt, & si sint sana quidem corpora, talia etiam sunt quæ nascuntur, vt quæ parentum naturam imitantur: ita etiam in cogitationibus, vt si cum bonis verseris, tales sint quoque tui fœtus: sin autem cum malis & non attendas, magnum quoque illud damnum accipias. Remanet igitur cogitationes alio adminiculo egere, neque oportere hominem, qui verè vir est, illis fidere, sed ad alium gradum prouocare, aliumque iudicem inter illas constituere. Hunc autem nos constituimus rationem discernentem bona à malis octauo ordine, & colligantur eo modo cogitationes rationi immediatè, sicut cogitationes sensibus. Nam, inquit Epicurus, vt scribit Diogenes Laertius [d], & cogitationes è sensibus manant secundùm incidentiam, proportionem, similitudinem, & compositionem, cooperante etiam aliquid ratione ipsa. Et ita docebat idem Epicurus, omnem rationem, quamuis nimium generaliter loquatur, à sensibus dictam esse, etsi contineat ampliùs ratio, nempe discretionem bonarum & malarum cogitationum, vt Plato optimè dixerit [e], nos debere nos ipsos cõmittere rationi, tanquam medico: ille enim morbos & discrasias corporis solet vel auertere, præuidere, vel tollere, hæc autem animi. Sic Maximus Tyrius [f], loquens de alteratione multiformi huius vitæ: At huic, inquit, præsidet ratio, quæ præsentem rem semper exornet, haud secus quàm medici ars corpori natura minimè stabili, quinimò sursum ac deorsum euacuationibus ac repletionibus versato, studium præbet indigentiæ ac satietatis regendæ. Rationis eximia vis est, &, vt cum Cicerone loquar [g], homines cùm multis alijs, tum hoc vno à bestijs plurimùm differunt, quòd rationem ha-

a *in histor. Laus. vel ian Ctorum Patrum histor. 52.*

b *hecaton. 3. de charit.*

c *homilia in Psal. 7. tom. 1.*

d *in eius vita lib. 10. de vit. philos.*

e *libr. 24. in Gorgia, vel de Rhetor.*

f *Serm. 87.*

g *2. de Finibus.*

beant à natura menti datam & acrem & vigentem, celerrimeque multa simul agitātem, &, vt ita dicam, sagacem, quę & causas rerum, & consecutiones videat, & similitudines transferat, & disiuncta coniungat, & cum præsentibus futura copulet, omnemque comprehendat vitæ statum. Et verbum λόγος, quo rationem significant Græci, apud eosdē tria significat: primùm cogitationis ἄδηλον, quod voce exprimitur, dehinc ipsam vocem, vel complexionem orationis, quæ est veluti cogitationū speculum à principio ad calcem vsque faciendi, vel nō faciendi comprehensum, non secus quàm verbum ex syllabis & literis compositum, certum quid significare demonstratur, cùm tamen nihil significent literæ vel syllabæ separatæ, vt Pla-

h in Theat. to docet [h]. Postremò λόγος dicitur, quod quandam notam adfert, qua id de quo agitur ab alijs omnibus differat, & eius adferatur recta opinio, vt scribit Plato [i]. Atque

i libro 13. in Theat. siue de scientia. ea ratio cùm maior sit, ideo se & per inferiores gradus diffundere potest, vt ex inferioribus deligat mens per rationem, veluti per manus, quæ deligi conuenit, idq; cum certa scientia nec temerè, nec casu, nec natura, sed arte rationis operās. Et hoc homini speciale, vnum ratione vti: additque naturæ eius, vt omnes scientias adipisci possit. Nam cetera animantia singula, à natura innata secum ratificia deferunt: vt norunt natura apes plasmare fingereve aluecolos, thesauros verò quosdam, & labyrinthos formicæ fabricari, nere autem & texere araneę: sed homo sicut corpore nudo, ita & animam artibus actu destitutam dum nascitur habet: proinde pro corporis nuditate manus, pro animæ inertia imperitiaque rationem accepit. Et sicut manus quanquam nullum sint eorum quæ particularia sunt organa, quia tamen omnia rectè manus potest recipere, est organum ante omnia organa: ita & ratio nulla quidem ex artibus est particularibus, omnes autem in seipsam recipere nata est: ob id ars ante artes fuit, vt phi-

k Tom. 1. li. 1. de vsu partium, cap. 3. & 4. losophatur Galenus [k]. Et Plutarchus ait, τὸ δ᾽ ἄνευ λογισμοῦ ποιούμενον πᾶν, ἄτεχνόν τι καὶ διεστραμμένον, id est, omne absque ratione factum, inartificiosum est, & peruersum. Ma-

l Serm. 1. ximusque Tyrius [l], Sed age, inquit, opus habeas aliquo, qui te manu quodammodo in vniuersam hanc notitiam deducat, ipsam sequere rationem: hancque idem Tyrius

m Serm. 12. alibi rationem artem dicit [m], & simile obsequium animę ab illa ferri, ac parturientibus ab obstetricibus: vt enim hæ eruditas adhibent manus, suscipiunt fœtum, dolores mulcent, maturum partum in lucem educunt, puerperæ discutiunt

discutiunt periculum, similiter ratio prægnātem animum doloribúsve plenum obstetricatur. In quibus plurimi vel obstetricis imperitia, vel dolorum vehementia, vel etiam ignauia seminis abortum emittunt: pauci admodum raríque animi absolutè pariunt. Ex quibus si suscipitur proles, ea nimirum legitima integraque est, & patrem apertissimè testatur. Proinde animi conceptio dicitur mens, dolores sensus, partus reminiscentia: animosque omnes intellige natura concipere, sensu sustinere dolores, párere ratione. Cumq; ad hanc vsque discursus peruenit, iam incipit anima apud seipsum spatiari: hæc em̄ illi propria est ex Dei dono concessa. Vnde summis viribus eniti debemus, vt nos totos ipsius censuræ subdamus, & liberè eam in nos imperare permittamus: statim em̄ illa nos ad altiora subducet, vehiculo à mente diuina illustrato, & veluti quodam curru igneo Eliæ, in cœlestia & superiora nos transferet. Sic & Seneca [n], Si vis, inquit, tibi omnia subijcere, subijce te rationi: multos reges, si ratio te rexerit: ab illa disces, quid & quemadmodū aggredi debeas. Sicque affatus Socrates Critonem, Ego nō modò nunc, sed semper talis esse percupio, qui nulli quidem meorū magis parendum esse, quàm rationi existimem, quæ consultanti mihi optima videatur, vt annotauit Theodoritus [o]. Et Plato [p], Ego, inquit, nunc tantùm hoc magnus sum duntaxat, ꝙ meipsum præsto rationi meæ obedientem. Obseruauit & illud summo ingenio Imperator Antoninus Pius, vt omniū quę gessit in senatu, & per edicta rationem reddiderit, vt author est Iul. Capitolinus [q]. Atque Deus omnium conditor nihil non ratione prouidit, disposuit, & ordinauit, nihil non ratione tractari intelligique voluit, vt scribit Tertullianus [r], & veræ filiæ rationis scientiæ sunt & virtutes, vt scribit Philo Iudæus [s]. Et ideo si scientię non possint rationem & matrem demonstrare, statim mihi sunt suspectæ: tantò ampliùs consuetudines vulgares & sine ratione. Pars namq; est illa irrationalis muliebris in anima, virilis autē ratio. Nam vt admonet Philo Iudæus [t], videtur satis manifestè docere scriptura, ꝙ consuetudines magis mulieribus q̄ viris curæ sint, & per verba Rachelis mirantis sola sensibilia: sic em̄ patrem suum alloquitur, Ne molestè feras domine: non possum tibi assurgere, quia iuxta consuetudinem mulierum mihi est. Ergo mulierum est sequi vulgares consuetudines. Certum est enim consuetudinē pertinere ad infirmiores effœminatiorésve animas: quandoquidem vi-

n *li. 5. epist. & epist. 37.*

o *li. 1. de curatione Græcarū affect.*

p *epist. 2. ad Dionys.*

q *in eius vita.*

r *Tom. 2. li. de pœnit.*

s *lib. de Generatione.*

t *Tom. 2. li. de Temulentia.*

rilis, robustæ, vereq; masculæ rationis officium est, naturam ducem sequi. Nemo est etiam q ignoret Iurisconsultos Romanorum, & aliarum gentium nomothetas, alias leges neq; iubere nec recipere, quàm rationi coniunctas, vel quæ fulciri ea possint. Et ita Paulus [u] rationem naturalem vocat, legem quandam, & secundùm eam & legitimam liberis in bonis parentũ, etiam damnatorum, lege ciuili concedendam: quodq; ratio naturalis inter omnes gentes cõstituit, Ius gentium dicitur, quasi quo iure omnes gentes vtantur, apud Iustinianum [x], & Caium [y], vt ratio illa separat ius gentium à iure naturali, quòd naturale ius sine ratione obseruetur, & ideo commune sit brutis, quæ rationis expertia sunt: hoc autẽ gentium, proprium humanæ sit naturæ, quæ ratione vtitur, Vlpiano teste [z], vt ratio legem commendet [a]. Et D. Hieronym. Nec putemus in verbis scripturarum esse Euangelium, sed in sensu: non in superficie, sed in medulla: non in sermonum folijs, sed in radice rationis [b]. Qua in parte nullus est, q nostram artem magnam nõ admiretur, vel potiùs Deum eius principem: cum ea tot rationes, vt vix quis earum multitudinem non minùs quàm Solis radios ferat, doceantur, vt etiam per se vera his adhuc clariori face illuminentur. Et ideo Hebræi, præcipuè Rabbini, vocant rationem טעם tagnam, id est, gustum, saporem, velut rerum condimentum. Et forsan apud Latinos ratio dicta, quasi aliquid ratum & firmum exhibens: vt non immeritò Cicero [c] dicat, rationem esse causam quæ demonstrat verum esse id, quod intendimus breui subiectione. Porrò cùm hic pręstantissima incipiat gloria hominis, nempe in optima ratione præbẽda, cauendum ne sub specie rationis quædam à ratione aliena serpant, dum minor interdum rationis effectus vtiliori, & maiori præponitur: vel, vt clariùs loquar, minor ratio maiori anteponitur: in eo namq; peccatur, & plerumque immedicabiliter. Nam, vt scribit Euripides [d], & Theodoritus [e], ὁ δ' ἄδικος λόγος νοσῶν ἐν αὐτῷ, φαρμάκων δεῖται σοφῶν, id est, iniqua ratio existentibus morbis in ipsa, pharmacis eget bonis. Ratio etenim, vt scribit Marcil. Ficinus [f], cùm inter intellectum & opinionem media sit, quoties ad inferiora se deijcit, opinionis refertur erroribus, & diuina cogitare desistit: cùm verò ad mentem sui ducem conuertitur, diuinorum cognitionem haurit, quã proprio nomine in mente sapientiam, in ratione reminiscentiam Plato nominat. Et Cicero [g], cùm adolcuit, perfectam sapiẽtiam dici ait: & hac nihil

u *in l. cũ ratio l. 8. de bonis dam. li. 48. π. tit. 10.*
x *§ quod verò. de iur. natur. gent. & ciu. li. 1. Inst. iur. ciu. tit. 2.*
y *in l. omnes populi. l. 9. de iust. & iure. libr. 1. π. tit. 1.*
z *in lib. 1. §. fin. de iust. & iur.*
a *in can. consuetudo. 1. distinct.*
b *refertur in can. Marcio. 1. q. 1. in decr. Grat.*
c *1. ad Herennium.*
d *in Phœnissis.*
e *lib. 1. de curat. Græc. affect.*
f *in Epitom. Theæteti.*
g *1. de Legibus.*

nihil in Deo, nihil in homine melius, eamq; cum Deo hominẽ, si recta sit, societatem habere. Accedit D. Cyrillus Archiepiscopus, & Patriarcha Alexand. [h] Humana mens, inquit, si quieta fuerit & secum habitãs, atq; phantasijs friuolis, & abominabilibus abscedere solita, acutè & perspicuè perspiciet, citraq; errorem, rerum cognitionẽ percipiet: quod si perturbationibus crassior facta fuerit, nunquam diuinam pulchritudinem contuebitur, & in his quæ magis terrena sunt residebit, similis passerculis compluris madefactione à subuolando prohibitis. Omnesq; ferè Platonici dicunt, animũ nostrũ, quasi quoddã tetrachordum, intellectu, ratione, phantasia, ac sensibus constare: intellectum, diuinũ, in quo nihil est nisi simplex ac purum ac vniforme: imaginationem & sensus, mortales partes esse, proinde mutationibus, varietatibusq; refertas. Mediam, rationẽ, propriam humanæ naturæ, quã habere arbitrium anceps dicunt inclinandi & ad mortalia, & ad diuina. Vnde si ratio, veluti in lyra neruus qui dicitur mese, cum diuina parte se temperauerit, admirabiles morũ concentus, simplices videlicet, graues, decoros creabit: sin se cõsociauerit cũ mortalibus, varios, molles, indecoros pariet. Hac in sede nos Christiani ponimus arbitrium liberũ. nam & vt scribit Aristo. [i] in ratione ponunt duas partes, τὸ ἐπιστημονικὸν, καὶ τὸ λογιστικὸν, vim sciendi, & vim ratiocinãdi, καὶ τὸ βουλεύεσθαι, καὶ λογίζεσθαι ταυτὸν. id est, & idem consultare & ratiocinari: esse demum in consultatione electioni locũ, quodq; si electio sit studiosa, appetitum rectum esse, & rationem veram. Et illam rationem id dictare, appetitũ autem persequi, & hinc mentem & veritatem sequi actiuam: quod post consultationem fit. nam ante actionem, sicut in vtramq; partem consultatio arguebat negotium declinare posse, sic & actionem posse in vtramque partem vergere demonstratur: οὐδεὶς δὲ βουλεύεται περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν, nemo enim, inquit consulit de rebus quæ aliter se habere nequeunt. Sic & Nemesius [k] ostendit re ipsa nõ posse actiones aliquas alijs, quàm hominis voluntati adscribi: sicuti turpes vel iniquas actiones, quæ nec necessitati tribuuntur, eo quòd quæ illius necessitatis sunt, semper eodem modo se habent: nec fato, quia eius actiones sunt necessariæ, non contingentes: minùs Deo, quia nihil turpe, & iniustè agit: nec naturæ, quia eius opera sunt animalia, stirpes: neq; fortunæ, quia eius ratæ sunt præter expectationem hominum actiones: neque casui, quia casus est

h *Tomo 2. dialogo de sancti. Trinit.*

i *li. 4. Ethi. cor. c. 1. & 2.*

k *lib. περὶ φύσεως ἀνθρώπου, de natu. homi. ca. 39.*

euentus inanimatorum aut bestiarum, vt per consequens principium suorum operum homo. addit, ἔτι εἰ μηδεμιᾶς ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως ἄνθρωπος, περιττῶς ἔχει τὸ βουλεύεσθαι, deinde si nullius actionis homo principium est, frustra possidet vim consultandi. Sed & Epictetus dicebat nostra esse, & in nobis, opinionem, conatum, appetitum, declinationẽ, & nostra opera: eaq;, vt omnia quæ in nobis sunt, esse natura libera, vt scribit Arrianus [l]. Et Cebes [m] hominem in biuio positum describit virtutis & vitij: in eiusq; potestate quam velit viam ingredi. Hæcq; eadem sentit Pythagoras per literam bicornem. Hoc & suadet voluntatis liber motus: ex motu autem animæ & voluntatis, actiones vtriusq; & corporis & animæ: vnde & necessariò concludamus oportet & ipsas actiones liberas. Fassus & id Lucretius,[n]

l *in Enchiridio Epicteti. c. 1.*

m *in pinace, vel tabula.*

n *lib. 2. de rer. natur. ver. 257.*

Vnde est hæc, inquam, fatis auulsa voluptas,
Per quam progredimur, quò ducit quæq; voluntas;
Declinamus item motus, nec tempore certo,
Nec regione loci certa, sed vbi ipsa tulit mens?
Nam dubio procul his rebus sua cuiq; voluntas
Principium dat, & hinc motus per membra rigantur

Et paulò pòst.

Vt videat initium motus à corde creari,
Ex animiq; voluntate id procedere primùm,
Inde dari porrò per totum corpus & artus.
Nec simile est, vt cùm impulsi concedimus ictu
Viribus alterius magnis, magnoq; coactu.
Nam tum materiam totius corporis omnem
Perspiciunt nobis inuitis ire, rapiq;
Donec eam refrænauit per membra voluntas.
Iámne vides igitur, quanquam vis extima multos
Pellat, & multos cogat procedere sæpe,
Præcipitesq; rapi, tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contrà pugnare, obstareq; possit;
Cuius ad arbitrium quodq; copia materia.
Cogitur interdum flecti per membra, per artus,
Et congesta refrænatur, retroq; recidit.

Omitto quæ Plato, Plutar. Arist. Proclus, Iamblichus, & alij de hac libertate voluntatis dixerunt. Prętereo & iurisprudentiæ Cæsareæ, & Pontificiæ authoritatem, qua constat & negotia ex volũtate tantùm libera, nõ coacta, metúve impellente facta, rata tantùm esse. Item & delicta tantùm voluntaria puniri, & alia, quæ cùm de voluntate agemus, Deo iuuante explicabimus. Sufficiat in præsentiarum

starum rationem homini à Deo datam, vt in vtramque partem bonam & malam itinere proposito, & proposita vita & morte, quod bonum est eligat. Sic enim & Sibylla scribit, [o] αὐτὸς ὁδοὺς προέθηκε δύο, ζωῆς θανάτου τε: καὶ γνώμην προέθηκ' ἀγαθὴν ζωὴν προελέσθαι. αὐτὸς δ' εἰς θάνατον, ἐ πῦρ αἰώνιον ἔρριψε. εἰκὼν ἐς' ἄνθρωπος ἐμὴ, λόγον ὀρθὸν ἔχουσα, id est, Ipse, scilicet Deus, duas vias proposuit, vitæ & mortis: & proposuit ex scientia eligere vitam bonã, sed ipse in mortem & ignem æternum se coniecit. imago mea est homo rectam rationẽ habens. Homo quippe rationalis, inquit Irenæus [p], & per hoc similis Deo, liber in arbitrio factus & suæ potestatis, ipse sibi causa est, vt aliquando quidem frumentum, aliquando autem palea fiat. Quapropter & iustè condemnabitur, quoniam rationabilis factus, amisit veram rationem, & irrationabiliter viuens aduersatus est iustitiæ Dei, tradens se omni terreno spiritui, & omnibus seruiens voluptatibus, quemadmodum propheta ait, Homo cùm in honore esset, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Et rursum [q] nõ natura alios bonos alios malos creatos esse dicit, sed omnes cum libero arbitrio eligendi boni, & non tantùm in actibus, sed etiam in fide. Sed & beatus Cyprianus [r], Vitia affectus carnis propriè animæ sunt, quæ sentit, & mouet, & viuit: cui imputatur peccatum, quia ipsi datum est arbitrium & iudicium & scientia & potẽtia, per quæ possit improbare malum, & eligere bonũ. Et rursum idem [s], Credendi & non credendi potestas, libertasque in arbitrio posita est. Ecce, dedi ante faciem tuam, vitam & mortem, ait Dominus, bonum & malum: elige vitam, & viues.[t] Et Epiphanius [u] contra Pharisæos, qui fatum ponebant, disputans ait, Omnibus manifestum est, clarumq́;, ac minimè ambiguum, quod liberum arbitrium exhibuit nobis Deus per seipsum locutus, Si volueritis & nolueritis. Quare circa hominem est bona operari, aut malas res appetere. Adde Tertullianum, [x] qui & nos & Adamum ipsum propria & libera voluntate peccare ostendit, Deiq́; bonæ voluntati & præceptis obsistere, nec diabolum voluntatem delinquendi, sed materiam subministrare. Docet & latissimè alibi [y] liberum & sui arbitrij, & suæ potestatis. Inuenio, inquit, hominem à Deo institutum, nullam imaginẽ & similitudinem Dei in eo animaduertens, quàm eiusmodi status formam. Accedit huic D. Bernardi celebre dictum [z], Arbitrij libertas, inquit, hæc est, diuinũ quiddam præfulgens in anima tanquam gemma in auro:

o *li 1. oraculo. apud Castellio. versi. p. 125.*

p *li. 4. cõtra hæreses c. 9.*

q *c. 72. eius libri.*

r *in prologo sermo. 1. tomi.*

s *lib. 3. ad Quirinũ. c. 32.*

t *Deuteron. c. 30. d. vers. 19.*

u *Tomo 1. lib. 1. contra hære. hære. 16.*

x *lib. exhortat. ad castit. tomo 2.*

y *lib. 2. aduer. Marcion. & lib. de trinitate.*

z *sermo 81. super cant. canticorum.*

ex hac namq; inest illi inter bonum & malum, necnon inter vitam & mortem, sed & nihilominus inter lucem & tenebras, & agnitio iudicij, & optio eligendi, & si quæ sint alia quæ similiter circa habitum animi sese è regione respicere videantur. Nihilominus inter ipsa censor animus dijudicat ac discernit. Is arbiter, is animę oculus. Sicut arbiter in discernendo, ita in eligendo liber. Vnde & liberum nominatur arbitrium, quod liceat versari in his pro arbitrio voluntatis: inde homo ad promerendũ potens: omne enim quod feceris bonum malúmve, quod quidem non facere liberum sit, meritò ad meritum reputatur. Consentiunt his antiqui sacri patres omnes, quorum ego alibi plusquam centum testimonia collegi: nempe Augustini, Ambrosij, Rabani, Hilarij, Hieronymi, Basilij Magni, vtriusq; Cyrilli & Hierosolymitani, & Alexandrini, Chrysostomi, Albini, & aliorũ: qui multis rationibus adstruunt nobis inditum, vt possimus liberè vel ad malum declinare, vel bonũ nobis gratia diuina sine nostra opera oblatum persequi: nunquam enim Deus, eo quòd nulli inuidus, suam gratiã volẽtibus operari benè, subtrahit, sed infinitis occasionibus nobis arripiendam exhibet. Nam & quòd possimus per liberam potestatem malas nobis subijcere cogitationes, voluntatesq;, id Deo acceptum ferendum est, sicuti & quòd simus, & quòd potius homines quàm bruta simus, quodque rationis capaces facti. Deus enim ab initio, vt scribitur in Ecclesiast.[i] constituit hominem, & reliquit eum in manu consilij sui. Adiecit mandata, & pręcepta sua, si volueris mandata seruare, conseruabunt te. Apposui tibi ignem, & aquam: ad quod volueris porrige manum. Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei, dabitur illi. Quæ verba non tantùm ad Adamum diriguntur, (in cuius persona quidam impiè & hostiliter erga hominis naturam, contendunt sublatam libertatem arbitrij ad bonum) sed ad reliquos homines: siquidem ibi loquitur generaliter author, & de præsentibus hominibus, cùm ait indefinitè, Ante hominẽ mors, &c. Indefinita autem propositio tantùm effert, quantùm vniuersalis: vniuersalem autem omnes continere, nemo ambigit. Deinde adijcit textus, Apposui tibi ignem & aquam: ad quod volueris porrige manum. Scribit tibi, nõ Adamo, & te habere potestatem etiam bona accipiẽdi indicat etiam post lapsum Adami: quod multis confirmare possem, vel verbo Dei, qui ad Cain post lapsum Adami[a] ait, Nónne si bene egeris,

i *Eccl. c.15. c. ver.14. & sequent.*

a *Genes. c. c.4.2. ver.7.*

ris, recipies: sin autē malè, statim in foribus peccatū tuum aderit: se sub te erit appetitus illius, & tu dominaberis illius: Quid est, sub te erit appetitus illius, quàm quod peccandi vel non peccandi libertas in nobis sit, & nobis subditos esse peccandi appetitus? Referta sunt sacra biblia testimonijs alijs, quibus Deus semper inculcat, Si timueritis Dominum, & voluntatem eius volueritis facere, bona terræ comedetis: si nolueritis, &c.[b] Et rursum, Quoties volui congregare vos, & noluistis[c]. Et rursum[d], Ego adsto, inquit Dominus, ad ostium, & pulso: si quis aperuerit, &c. in similibus, in quibus Deus nullos ad bona cogit potestate ordinaria, sed volūtates hominum liberas exigit & allicit, vt voluntati suæ liberè cooperantes, aliquid nostri addamus, vnde nostra obedientia & gratitudo illucescat & colligatur, mercesq́ue adijciatur. Nam, vt inquit D. Paulus[e], Si euangelizauero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo. Sed & extra potestatem inditam, alius modus traditus bene agendi per gratiam nobis in baptismo inditam. Et quanquam multa sint, quę obnubilent in arbitrio libero electionem, non ideo tamen minùs est arbitrium. Et si non per se validum, vt priùs in Adamo: meliusq; dixissent qui illud negant, faciliùs deceptioni obnoxium, potiùs quàm sublatum. Nam ratione peccati, & à lapsu prioris parentis verum certè est quibusdam qualitatibus eum fuisse obtenebratum, & ea ratione non tale quale priùs, & ideo infirmum, cùm non acumine præualeat iudicandi: verùm eadem est substantia eius quod nunc est post peccatum, ac priùs, sed in executione electionis, infirma, & debilis vis etiam post baptismum: non secùs ac in homine, qui etsi à morbo soluatur, & sanus sit & curatus, nihilominus tamen membra, quamuis functionem eandem, ac ante morbum habeant, non tamen eam vsq; adeò habent vt priùs validam. Notanda namq; sunt quatuor tempora in libero arbitrio, in quibus exequendi & operandi volūtas gradus accipit. primū fuit tempus ante peccatum, in quo ad bonum, hominē nihil impediebat, ad malū verò nihil impellebat: nō enim habuit in illo statu homo infirmitatem ad mali declinationē: habuit autem adiutoriū ad bonum agendū, nempe legem & prohibitionem Dei, & intellectū non obscuratum, vt tunc sine errore ratio dijudicare, & volūtas sine difficultate bonū appetere potuerit. Aliud tempus post lapsum, & ante repara-

b *Deut.30. 31.1.Reg.12. Iesaiæ 1.cum similib.*
c *Lucæ 15.*
d *Apoc.3.*
e *1.Cor.c.9. c.ver.16.*

reparationem gratiæ deperditæ, cuius statu hominis arbitrium premebatur, & vincebatur à concupiscentia, & infirmitatem habebat in malum, sed non adiutorium ad bonum, scilicet gratiam: ægreq; liberum arbitriũ bonum exequebatur. Tertium tempus, post reparationem gratiæ, oblatione facta domini nostri IESV CHRISTI, & applicatione eius mortis per sanctum lauacrum regenerationis: in quo quidem statu arbitrium premitur, & oppugnatur à concupiscentia, sed non expugnatur vel vincitur nisi voluntate: habens quidem illam infirmitatem in malum, sed habens adiutorium auxiliumve eximium in bonum, nempe gratiam Dei. Sic habens libertatem vt possit peccare suadente infirmitate, quæ à peccati radice nobis relicta est, & non possit peccare saltem ad mortem propter auxilium gratiæ iuuans. Adhuc tamen homo libertatem vt non possit omnino peccare non recepit: eo quòd infirmitas quæ à peccato à parente primo nobis inusta est, non planè sublata est, etsi omnis morbus per sanctum baptisma à nobis fugatus sit: cùm nec etiam plenè fruamur & integrè restitutione, qua Christus nos sufficienter natalibus restituit & ingenuitati, quam habebat protopater Adam: oportet enim corpus hoc mortale induere immortalitatem, & corruptibile incorruptionem. Quod fieri nequaquam potest ordine iustitiæ Dei, nisi priùs soluerimus debitum & satisfecerimus sententiæ Dei, qua dictum, Morte morieris [f]. Et rursum, statutum est hominibus semel mori. postea namque, quia dispositi erimus ad suscipiendam plenam gratiam nobis à Christi passione & gratia quæsitam, & tunc ab infirmitate peccandi liberabimur, qua & restituti erimus meliori paradiso, quàm quo fuerit Adam priuatus: & à terra hac peregrinationis, Dei beneficio restituemur statui innocentiæ & naturæ impeccabili: & hinc gratia consummata, & bono assecuto, desinet illa infirmitas peccandi. Et per consequens omne peccatum, voluntate firmata ad bonum liberè agendum, & erit tunc æternum & sine fine. Quartum tempus status libertatis arbitrij ad bonum tantum, gratia, liberalitate, & beneficio Dei, quod velit & dignetur nobis elargiri Deus. Interim tamen quamdiu in hac mortali vita peregrinamur, eniti debemus omni studio, ne liberi arbitrij electio siue ratio intercipiatur in nobis: & ne aurum pretiosum tenebris affectionum, crapulæ, inuidiæ, odij, commodi proprij, & philautiæ caligine obscuretur: caueatur præceps iudicium. Et vt omnia

f Genes. 2.

vt omnia semel admoneam sufficienter, ad Deum tanquam ad polare sydus arcticum immobile dirigantur: omnia in illius voluntate, honore, & gloria veluti aurum in lapide Lydio probentur. nam quæ illi consentiunt & placent, quæ illius authoritate fulciuntur, quæ'ue ad illum vt finem, veluti ad summum bonum prospiciunt, certè omnino sequenda sunt tanquam ab errore omni aliena: contraria fugienda, omittenda, & cauenda. Accedit huic rationi postremus gradus, nempe mens vel intellectus, ex defæcatione vel purificatione cogitationum & rationis nascens. Incerta hæc nobis interdum, quia rationem contingit aberrare ab optima suppositione, & similes per mores duci, cùm tamen certa mens sit, vtraque autem naturæ finis, vt scribit Aristoteles [g]. hæc mēs sicut corporearum rerum nótitias per sensus colligit corporis, sic incorporearum rerum per semetipsam, vt scribit D. August. [h] hanc Deus nobiscum nasci non voluit, sed adipiscendam proposuit. Nam quemadmodum Mercurius Trimeg. scribit [i], ratiocinationem quidem vel rationem singulis hominibus Deus impertiuit, mentem verò nequaquam. Non quòd inuiderit, quibus nec vtique inuidet, (liuor quippe ab eo non prouenit) sed quoniam voluit eam in medio, tanquam certamen præmiumque animarum proponere. Et Demosthenes [k], mentem, quæ humanarum rerum moderatrix est, rectè sola philosophia erudiri & exerceri dicit: quia ab ea suscipit exercitia officij sui, quod versatur in dicendo & deliberando. Et quemadmodum gradus inferiores intellectus & mens illustrat, sic etiam & rationem: & quo magis ratio illius habet lumen, eo certior: dictumque est illam gigni in animæ solo intellectu ab Aristotele [l], quia, vt ait Epicharmus, νοῦς ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει, τὰ δ' ἄλλα κωφὰ καὶ τυφλά, id est, mens videt, mens audit, reliqua sunt surda cæcaque, vt scribit Theodoritus [m]. Et quamuis sensus quasdam facultates peculiares habere videantur, mens tamen prodest, ornat, & denique vincit, præstat, imperat, ex sententia Plutarc. [n] Et Plato [o] mentem, & sapientiam purissima esse nomina dixit: & mentem vel esse veritatem, vel simillimam veritati. Atque Anaxagoras, teste eodem Platone [p], voluit τὸ δίκαιον, id est, iustum, esse illam mentem dominam suapte natura, nec alicui mixtam, quæ omnia exornat, & per omnia penetrat: quod & scribit Aristoteles [q]. Vocat & mentem Philo Iudæus [r] caput animæ;

g lib. 7. Politic. c. 15.
h lib. 8. de Trinit. c. 3.
i in Pimandro, serm. 4.
k in oratio. amato. si quidem ea Demosthenis est.
l lib. 1. magno. moral. c. 1.
m lib. 1. de curat. Græca. affectio.
n li. de fortu. vel de virt. Alex.
o lib. 10. in Philebo, vel de summo bono.
p lib. 23. in Cratylo, vel de recta nomi. ratione.
q 1. de anima, c. 2.
r li. de somnijs, hom. 1.

s problem. sectio. 39. quaest. 4.

t 5. de finib.

u li. 1. Aca. quaest.

a lib. de anima cap. de phantasia.

b Gen. 29.

c in argumēto ad 10. Platonis, vel de furore poetico.

mæ: quod Aristot.[s] explicat, dum finem putat post scientiam, neque eam perfici quin scientia præcedat. quod fit, inquit, quia iuuenes scientiam non habent, serius illis mens contingat, & in senectute mens perficiatur. Est namque animi princeps, & quod est præstantissimum & perfectius, vt Cicero annotauit[t]: & ideò, ipso eodem Cicerone teste[u], philosophi Peripatetici & Academici mentem volebant esse rerum iudicem, & solam censebant idoneam cui crederetur, quia sola cerneret id quod semper esset simplex, & vnius modi, & tale quale esset: hancque illi ideam appellabant, iam antè ita à Platone appellatam. Hanc & intellectum propriè dixerunt philosophi, aut vim quæ potestatem formas suscipiendi à materia habet, vt scribit Alexander Aphrodi[a]. Itaque in hac desinit hominis facultas, estque mens summitas scalæ quæ innixa terræ est, vbi corporalium apprehensiones, & gradus ex quibus cognitio ad cœlum vsque conscendit, vel ad portam cœli quæ est mens: nam per eam cœlestia inquirimus. Cuius scalæ cognitionis typus fuit scala à Iacobo visa[b]: per cuius gradus Angeli Dei sunt ascendentes & descendentes, id est, nuntij operum Dei, & notiones. Capiti eius scalæ verè Deus innixus, ad quem cùm notio peruenerit, homo supra se diuino quodam furore rapitur. Est autem furor ille diuinus, illustratio animæ, per quam Deus animam à superis delapsam ad infera, ab inferis ad supera retrahit, idque ordine graduum. Nam lapsus animæ ab ipso rerum omnium principio, per quatuor summatim gradus efficitur, per mētem, rationem, opinionem, & naturam: quos concludunt, superiùs ipsum vnum, inferiùs corpus. per hæc descendit anima, per hæc & ascendit. Mens & multitudo quidem, sed stabilis & æterna: ratio, multitudo mobilis, sed finita: opinio, multitudo mobilis infinita, sed substantia punctisque vnita: natura similiter, nisi quòd per corporis puncta diffunditur. Corpus autem infinita multitudo subiecta motui, & substantia punctisque momentisque diuisa. Et ita ab illo vno, Deo nempe, descendit anima vsque ad infinita nobis numero: & rursum lumine diuino ab infinitis & minimis ad vnum rursum ascendit mentis ductu, vt explicat Marsil. Ficinus[c]. Dixerunt & aliqui diuinitate mentis commoti, ex superabundanti maiestatis fœcunditate mentem diuinam de se creasse hanc mentem, quæ νοῦς vocatur: qua patrem inspicit similitudinem

litudinem ſeruare authoris, animam verò de ſe creare poſteriora reſpicientem: hinc rationem & eam mentem ex ſua natura præbere, & ſenſuum & prehenſionis ſeminarium. Et ſic mentem vnam in omnibus partibus animæ, non ſecùs ac idem vnuſque vultus in pluribus ſpeculis ordine diſpoſitis, in quibus cùm omnia ſe continuis ſucceſſionibus generant per ordinem, diuerſis locis conſpicitur. Atque ſi quis obſeruet diligentiùs, cognoſcet à ſummo Deo vſque ad vltimam rerum fæcem, vnam ſe mutuis vinclis religantem & nūquam interruptam connexionem eſſe. Hæcque eſt illa catena Homerica aurea [d], de qua & ſcribit Macrobius [e]. Ea ratione forſan Cicero Dei naturam communicat & menti, ex qua omnia in corpore & anima illuſtrentur [f]. Et mentem ſubdit, in capite velut omnibus imperantem, ſenſibuſque vt miniſtris vtentem, eſſe poſitam. In hoc Ariſtoteli ſubſcribens, dum ait [g], Reſtat igitur, vt mens ſola extrinſecus accedat, eaque ſola diuina ſit: nihil enim cum ea communicat actio corporalis. Sic functiones mentis & intellectus puræ ſunt & ſine corpore: & quemadmodum ſe habent ſenſibilia ad ſenſus, ita intelligibilia ad intellectum, vt ipſe Ariſtot. annotauit alibi [h], idque cùm propriam functionem exercent. Nam aliàs illuminatione veritatis ad omnes extenditur gradus, & per illam docti ſolent ſemper altiora petere: mali verò inferorum ſpecus intimos: meditantes autem inter extremos medij ſuſque deque per ſcalam feruntur, vt ſcribit Philo Iudæus [i]. In hac nuſquam fundus: hæc, vt Deus mundi, parui mundi domina. Deus in vtroque mundo mens agitat molem & toto ſe corpore miſcet. Et mens diuina omnia regit, continet in omni parte, & nulli miſcetur, vt aliquo contineatur: ſic mens in ſuo paruo mundo vbique & nullibi mixta & comprehenſa. Quorum & aliam præſtantiſſimam proportionem Porphyrius libello inſinuat [k], dum ait, ὁ θεὸς πανταχοῦ ὅτι οὐδαμοῦ: καὶ ὁ νοῦς πανταχοῦ, ὅτι οὐδαμοῦ: καὶ ἡ ψυχὴ πανταχοῦ, ὅτι οὐδαμοῦ. ἀλλ' ὁ θεὸς μὲν πανταχοῦ, καὶ οὐδαμοῦ τῶν μετ' αὐτὸν πάντων. αὐτοῦ δὲ ἐστι μόνον ὡς ἔστι καὶ ἐθέλει. νοῦς δὲ ἐν θεῷ μὲν πανταχοῦ τε, καὶ οὐδαμοῦ τῶν μετ' αὐτόν. καὶ ψυχὴ ἐν νῷ τε καὶ θεῷ πανταχοῦ, καὶ οὐδαμοῦ ἐν σώματι: σῶμα δὲ καὶ ἐν ψυχῇ, καὶ ἐν νῷ καὶ ἐν θεῷ: καὶ ὡς πάντα τὰ ὄντα καὶ μὴ ὄντα ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἐν θεῷ, καὶ οὐκ αὐτὸς τὰ ὄντα καὶ οὐκ ὄντα καὶ ἐν αὐτοῖς. εἰ μὲν γὰρ μόνον ἦ πανταχοῦ, αὐτὸς ἂν ἦν τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν: ἐπεὶ δὲ καὶ οὐδαμοῦ, τὰ πάντα γίνεται δι' αὐτοῦ

ἐν

d Iliad. 8.
e lib. 1. in ſomnium Scip. cap. 14.
f lib. 1. Tuſcul. quæſt.
g lib. 2. de nat. animæ c. 3.
h 3. de anima c. 4.
i li. de ſomnijs.
k in ſcripto τῶν πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν in fin.

καὶ ἐν αὐτῷ, ὅτι πανταχοῦ ἐκεῖνος: ἕτερος δὲ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς οὐδαμοῦ. οὕτω καὶ νοῦς πανταχοῦ ἂν καὶ οὐδαμοῦ, αἴτιος ψυχῶν καὶ τῶν μετ' αὐτὰς, καὶ οὐκ αὐτὸς ψυχὴ, οὔτε μετὰ ψυχὴν, οὐδὲ ἐν τούτοις: ὅτι οὐκ ἦν μόνον πανταχοῦ τῶν μετ' αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ οὐδαμοῦ. καὶ ἡ ψυχὴ οὐ σῶμα οὔτε ἐν σώματι, ἀλλὰ αἰτία σώματος: ὅτι πανταχοῦ οὖσα τοῦ σώματος, ἐστὶν οὐδαμοῦ. Καὶ ἔστι γε ἡ πρόοδος τοῦ παντὸς, εἰς τὸ μήτε πανταχοῦ ἅμα: μήτε μηδαμοῦ εἶναι δυνάμενον, ἀλλὰ ἀνὰ μέρος ἑκατέρου μετέχον. id est, Deus vbique est, quia nullibi esse intelligitur: mens vbique, quia nullibi esse intelligitur: & anima vbique, quia & nullibi esse intelligitur. Sed Deus quidem vbique, & nullibi eorum omnium quæ sunt post ipsum: nam ipsius solum est, vt sit vt voluerit. Mens quidem in Deo vbique est, & nullibi in his quæ sunt post ipsum: & anima in mente & Deo vbique, & nullibi in corpore. corpus autem & in anima & in Deo & in mente: omnia namque cùm entia tum non entia ex Deo sunt & in Deo, & tamen ipse non est existentia, vel non existentia, nec in ipsis. Siquidem quia ipse est vbique, erit vtique omnia & in omnibus: postquam autem & nullibi est, omnia erunt per ipsum & in ipso, quia vbique ipse: diuersa autem ab ipso, quia ipse in nullo. Sic & mens vbique existens & nullibi, causa est animarum & animas sequentium, & tamen non ipsa anima, neque post animam, neque in ipsis: eo quòd non solùm sit vbique eorum quæ post ipsam, scilicet mentem, sed & nullibi. Et anima nec corpus nec in corpore, sed causa corporis, quoniam vbique in corpore existens alicubi non est. Et denique processus vniuersi in illud desinit, quòd neque vbique simul neque nullibi esse valet, sed pro parte diuersorum participat. Hactenus Porphyrius, cui ex nostra familia alia quamplurima subnectere possem: verùm ista de mente dicta sufficient pro explicatione gradus vltimi. Nam forsan de intellectu & de mente dicemus alibi quæ desiderantur à curiosis, nempe qua in parte corporis mens vel pars animæ præcipua sit, item phantasia & cogitatio: quæ nunc tractatio longè abesse ab instituto nostro videtur, nempe vbi de cognitionis gradu summo agimus. Illud tamen in summa non alienum erit annotare, quædam ex medijs inferioribus, nempe sensibus, mentem nosse: quædam etiam per se sine ijs, vt intellectualia. Vnde breuiter colligo sensum maximè ab intellectu abesse, & errasse eos qui eadem existimarunt: nisi quòd accidentaliter homini ob meliorem corporis dispositionem

positionem supra animalia aduenisse dicebant. De quibus D. Thomas [l], qui illud improbat quinque rationibus [m].

Primò, quia animalia certas actiones ex sensibus habeant, nullas tamen ex intellectu: ideo similia semper faciunt, vt semper eodem modo hirundo nidum.

Secundò, sensus cognitio est indiuiduorum, potentia sensitiua recipiente formas indiuiduales: intellectus autem vniuersalium.

Tertiò, sensus cognitio tantùm extendit se ad corporalia, sine quibus nihil cognoscit: intellectus incorporalia cognoscit, sicut sapientiam, veritatem, relationes rerum.

Quartò, nullus sensus cognoscit seipsum nec suam operationem: visus non videt seipsum, nec videt se videre: sed hoc superioris potentiæ est, vt probatur lib. 2. de anima. Intellectus autem cognoscit seipsum & se intelligere.

Quintò, sensus corrumpitur ab excellentia sensibili: intellectus autem non corrumpitur ab intelligibili: quinimò qui intelligit maiora, potest postmodum minora intelligere. Hactenus D. Thomas. Igitur à Deo infusa vltra hanc mentem non progreditur natura humana. Verùm in hac vltima intelligentia participat cum Angelis creaturis intellectualibus, & cum ipso Deo. Vnde & mens vocata est puritas, & כתר ceter, id est, corona numerationum vel Sephiroth: sic enim Abraham in lib. Sephiroth putat per illas, ni fallor, numerationes & Sephiroth nouem peruenire ad decimam Sephiroth, id est, rerum authorem, dum scribit: עשר ספירות בלימה ולא ט ולא יא: הבן בחכמה וחכם בינה: בחון בהם וחקור מהם והעמד דבר על בורה והשב יוצר על מכונו: id est, decem sunt numerationes præter quid (id est, sine re ipsa) decem & non nouem, decem & non vndecim. Intellige in sapientia, & sape in intellectu: inuestiga in eis, & proba in eis, & statue rem super puritates suas, & repone creatori locum suum. Et Rabi Isaac ben Schola in commentarijs Theilim siue Psalmorum [n], Interiorem hanc, inquit, proprietatem intelligentiæ plures dixerunt, & qui enumerarunt proprietates posuerunt tanquam principem sapientiam, & principium numeri omnis. Hæc sapientia est Deus: alij nominauerunt eam coronam, quòd singulæ proprietates coronentur ab illa, & illa à singulis: alij no-

[l] *in 4. dist. 44. quæst. 1. art. 1.*

[m] *li. 2. contra gentil. c. 66.*

[n] *Super versu Psal. 111. principium sapientiæ timor Domini*

minauerunt eam ain אין, quòd nullus ſit qui eam imaginatione apprehendere poſſit: eſt namque ſolo intellectu attingibilis. Et huc alludit quod dictū eſt מאין יבוא meain Iabo, &c. vnde veniet auxilium meum à Domino. meain ſiquidem ſignificare videtur quiddam incorporeum, abſtractum, ſecretum, & intelligibile: & ſi fueris fortunatus in dictis meis, ſecreta montium altiſſimorum ſcies, quoniam hæc proprietas eſt veluti lux, qua coronātur omnes aliæ proprietates in via lucis. Sic ſtatuerunt certè ſed abſtruſè ſapientes Iudæorum mekubalim ſiue Cabaliſtæ, dicti Iudæis חכמי האמת, ſapientes veritatis. Et vt abſtruſiora illorum communicem, ij tres numerationes ſupremas, in noſtro ſchemate tres gradus vltimi, iuncto numine Dei, qui omnia fouet, adnixus vt diximus eſt ſumminitati ſcalæ, dixerunt tres luces: de quibus ſic ſcribit, רבי האי גאון שלוש׳ אורות: אור קדמון אור צח אור מצח צח ועם כל־זה הכל אלוה אחד אין שם רבוי חלילה והם בראש הספירות, id eſt, tres luces ſunt, lux orientalis, lux clara, *lux* clarificata vel purificata. Et cum omnibus his & omniū Deus vnus. nec eſt ibi multiplicitas: abſit enim hoc. Et hæc ſunt in capite Sephiroth. Scio ego quoque quoſdam Rabinorum, potiſſimùm neotericorum, myſterium etiā trium Sephiroth poſtremorum retuliſſe ad ſanctiſſimam vnius diuinitatis trinitatem, & ad ſubſtantiæ vnitatem: idque perquam optimè, vt cum illis & ego ſentiam. Cæterùm & nobis idipſum conuenire non eſt ambigendum aliquo modo, qui ad imaginem & ſimilitudinem Dei à Deo facti ſumus, & in anima gerimus ipſius prototypi trinitatis ſimilitudinem. Nam ſicuti in Geneſ. cap. 1. ſuper verba בראשית ברא אלהים bereſcisbara elohim, per אלהים elohim intelligunt tres proprietates quas vocant מדות middoth, nempe Patrem, Filium & Spiritum ſanctum: ſic in anima per imaginem אלהים intelligunt memoriam, intelligentiam, & voluntatem, vt & authores etiam noſtri. Sed & legimus in vaikra rabba. ſuper cap. 4 Leuitic. & in midras tehilim ita': רבנן אמרי מה הנפש ממלאה את אגוף כן הקדוש ברוך הוא סובל את העולם: מה נפש יחידה בגוף כן הקדוש ברוך הוא יחיד בעולם ומה הנפש או כלה ואינה שותה כן הקדוש ברוך הוא אבנו אוכל ואינו שותה: ומה הנפש טהורה בגוף כן הקב״ה שהוא למעלה מעולם: מה הנפש רואה ואינה נראית כן הקב״ה רואה ואינו נראת: אמר דוד תבא הנפש שיש בה כל המידות הללו ותהלל להקבה שיש בו כל המידות הללו, id eſt, magiſtri dixerunt.

Quem-

Quemadmodum anima replet corpus, ita Deus sanctus benedictus ipse replet & sustinet mundum. Sicut anima vnica in corpore, sic sanctus benedictus ille vnicus in mũdo. Et sicut anima non comedit nec bibit, sic nec Deus benedictus ipse non manducat nec bibit. Et sicut anima ponitur pura in corpore, sic Deus qui est ipse æternitas. Et sicut anima videt & ipsa non videtur, videt & Deus & non videtur. Dixit ergo Dauid: Accedat anima mea in qua sunt omnes proprietates, & laudabo Deum factum, benedictus ille, & vos quæ estis in anima proprietates laudate eum. Hactenus Rabini ibi. Sed & alibi illas tres proprietates Dei & animæ latiùs explicant. Veruntamen oculis hominum subijci posse vel planè cognosci quæ & quales sunt, negarunt. Sic enim scribit Rabi Mosce ben iudath, בפרוש פרשת כי תישא ופרשא הני קוטיליאה, id est, in interpretatione capitis citissa, siue plagarum, & capitis ge kitisiah, siue vallis occisionis, הג׳ ספירות העליונות עין לא ראת ועס״זח אין שם הבדל וקיצוץ הלילה, id est, has tres numerationes supremas oculus non vidit: non tamen ideo in his est dissensio vel defectus, id enim dicere abominamur. Nolo etiam hac in parte suspendere ingenia optima lectorum, quin ex eorundem Rabinorum & Cabalistarum fontibus, illis non communicem nomina, quæ illis tribus superioribus Sephiroth, siue numerationibus imposuerunt. Illa autem habentur in libro הזהר hazzohar de illuminatione vel splendore, quem scripsit Simeon Ben iohai.

א אין סוף הראשונה בלי התחלה וראשית אב הנקראת:

ב חכמה והשניה הנקראת אצל המקבלים חכמה שבה
נברא העולם: שנ משלי ג׳ יהוה בחכמה
יסד ארץ ונקראת ראשית שנאמ בראשית א׳
בראשית ברא אלהים על כן תרגם יונתן בחכמת
ברא יהוה נקראת אצל הנוצרים דבר יהוה
והכל אחד שהרי כתוב נדבר יהוה שמי נעשו:

ג בינה והשלישית הנקראת אצל המקבלים בינה
נקראת אצל הנוצרים רוח קדוש כי היא יהב
מנדעא לחכימא ככתוב ויהי כנוח עליהם
הרוח ויתנבאו:

חספירה היא *scribit et hæc Ludouicus Carretus Iudæus in* ספר מראות אלהים. *id est, lib visionum diuinarum.*

Cuius tabulæ hæc explicatio.

Trium Sephiroth. superiorum Sephira.

1. Ensoph. sine finito & termino.

Sephira prima, sine aliqua simulatione doloris vel infirmitatis: & principiò pater dicitur.

2. Hocma, siue sapientia.

Secunda, dicta apud Cabalistas Hocma sapientia, quia in ea creatus est mundus, vt scriptum est in Prouerb. c. 3. Dominus in sapientia fundauit terram. Dicitur & principium, quia scriptum est Genes. 1. In principio creauit Deus cœlum & terram. Ideo id vertit Ionathas, In sapientia creauit Dominus. vocatur apud Christianos verbũ Dei, quod idem est, quoniam scribitur, verbo Domini cœli facti sunt.

3. Binah, id est intelligentia.

Tertia, quæ à Cabalistis vocatur Binah, id est intelligentià, vocatur à Christianis Spiritus sanctus. Quoniam ipse dat scientiam cognoscentibus intelligentiam, vt scriptum est, Et factum est, simul acquieuit super eos spiritus, & prophetarunt.

His alia addere secretiora possemus, de Enieph, de Iethon, de Phta & Amon, quæ Iamblicus ponit ex schola Aegyptiorum & Chaldæorum [a]. Sed locus nos admonet vt finẽ huic libro imponamus, si primùm de his quæ non exigunt ratiocinationem in docendo vel cognitione, regulas quatuor annotemus ex Rabino haben Tybbon in libro qui inscribitur רוח החן, Rouach achen, siue spiritus gratiæ, & ex alijs.

a li. de Mysterijs Aegypt.

Quarum prima sensibus subiecta & supposita, alia demonstratione quàm sensuum comprehensione non egent. Nam quòd nix sit alba, gelu frigidum, ignis calidus, & similia, sensibus tantùm sufficienter cognoscuntur. Quod autem circa eorum naturam disputatur, alterius est controuersiæ, vt quare album, quare nigrum, frigidum, & illud calidum: hæc enim intellectu, non sensibus comprehenduntur.

Secunda regula, manifesta superfluè probatione onerantur, nisi alterius rei causa probetur. Exempli causa sit, non occidere, non furtum facere, non rapere, iam manifestè sine alia probatione inter homines iusta censentur, contraria iniusta. Et imperator Gordianus etiam solemnitatem probationis quæ fit in accusatione, in notorijs remittit, nec exigi statuit, & solùm controuerti num notorium

torium sit [b]. Nec in manifestis testes requiruntur [c]. Manifestum enim dicitur, quod per se apparet, & potest facilè probari: sed tamen id fieret superfluè. Nam quicquid rei adijcitur satis demonstratæ, frustra est, vt notat Vlpian. [d] Et non videtur esse celatus qui scit, nec certiorari debuit qui non ignorauit, vt idem Vlpian. tradit. [e] Quin & illud verum est, iniuria eum affici, cui negatur id quod euidentissimum est. Sic & datur actio iniuriarum in eo, qui fideiussorem negat locupletem eum, qui euidentissimè talis est, & approbatur huiusmodi, vt scribit Caius Iurisconsf. [f] Si tamen illorum rationes proferantur, alterius fit causa, nempe ratione pœnæ, rationeq; circumstantiarum, quæ inueniuntur & concurrunt in commissis aduersus hæc decreta, vel alterius rei gratia. huius generis possunt esse quæ naturalis iuris sunt.

b *In l. ea quidem l 7. de accusat. li 9 C. tit. 2.*
c *In canon. manifesta. & cano. de manifesta causa 2. q. 1. in decreto.*
d *in l. 1. §. fin. de dote præle. lib. 33. π. tit. 4.*
e *in l. 1. §. fi. de act. empt. & vend. lib. 19. π. tit. 1.*
f *in l. si verò pro non condemnato. l. 5. §. qui pro rei qualitate. qui satisda. cogũ. li. 12. tit. 8.*

Tertia, à maioribus tradita & recepta à nepotibus, nõ egent probatione: quia ea innituntur cognitioni maiorum, apud quos summa & diligenti inquisitione iam determinata fuerunt. Et credendum potiùs, quam disputandum singulis: ne dũ quisq; fisus proprio ingenio dúmve veritatem debilibus rationibus suffulcire tentat, in negationem veritatis turpiter prolabatur. Et hac in parte intelligentia ex facultate in actum non egreditur. Sic credebant Synagogæ Iudæi, & Ecclesiæ Christiani credũt. De fide namq; ita simpliciter credẽdum est: imbecillia namque sunt hominum ingenia ad reddẽdam rationem operum & præceptorum Dei. Nec potest quis priùs intelligere quàm crediderit: Nisi enim credideritis, inquit Iesaias [g], non intelligetis: & Dauid [h] Credidi, propter quod locutus sum. & Dauid alibi expressiùs [i] אודה הבכל לב בסוף ישרים ועדה, Confitebor domino in toto corde meo, in secreto rectorum & congregatione. Et D. Cyprianus [k] scribit, sublimes materias, sublimium ingeniorum exigere tractatores, cùm nec facilè de artibus iudicet, qui artes ignorat: ideo, inquit, tã in diuinis, quàm in philosophorum doctrinis, nec tutum est, nec honestũ, ineruditos sensuum ad literas illas pertinentium, prosilire ad discussionem eorum quę nesciunt, & de his sibi vsurpare magisterium, quæ ignorant. Potest itaq; facilè homo in abditarum causarum inspectionibus, & secretis naturæ errare, & decipi: quia non per omnia à fine vsq; ad finem intellectus humanus attingit. Scribit & D. Dionysius Areopagita [l], Nullus mihi imperfectus in contemplatione veniat: etenim non solares fulgores infirmis

g *c. 1. a.*
h *Psal. 115.*
i *Psal. 118.*
k *In prolog. serm. posteriorum.*
l *li. de Eccle siast. hierar. cap. 3.*

pupillis intueri non periculosum, nec his quæ supra nos sunt audere innocuum. Siquidem vera est iuxta legem hierarchia, Oziam quidem punitum, quia sacra tractauit subuertens: Chore verò, quia supra se sacris: Nadab & Abiud, quia profanè proprijs abusi sunt. Sed apertiùs & rationem afferens idem præstantissimus vir scribit [m], Nulla ratione audendum est, inquit, aliquid de occulta deitate, quæ est superior quàm essentia, dicere vel cogitare, præter ea quæ nobis sacra eloquia diuinitus aperuerunt. Et sicut nec sensibus intelligibilia comprehendi spectarive possunt, neque factis figuratisve simplicia & infigurata, neque per corporum figuras formales, informitas ipsa incorporeorum refugiens tactum, figuráque carens: eadem ratione ipsa superessentialis infinitas omnes essentias antecellit. Ipsa quoque vnitas, intellectus superior, omnes intellectus antecedit: ipsum denique vnum cogitatione prestantius, nullis cogitationibus potest excogitari: atq; bonum excelsius omni verbo, verbis est ineffabile. Deinceps, Si omnes, inquit, cognitiones tum entium sunt, tum etiam in entia desinunt, consequens est vt qui omni essentia superior est, sit ab omni cognitione semotus. Diuus etiam Athanasius [n] ait, non dari consequi res magnas atque difficiles, nisi fide. Et Galenus [o] scribit, etsi non Christianus, tamen testimonio antiquitatis memorabili, prohibitum in lege Mosi & Christiana de ea disputare, his verbis, quàm in Christi & Mosis scholam impingat, leges audiat nullas constitutas demonstratione, idque minimè doceat. Et rursum alibi [p] illius verba. Citiùs igitur Moysi asseclæ & Christi decedant de sua disciplina, quam qui sectis sunt addicti & consecrati, medici & philosophi. Meminit & Rabbi Moyses ben Meimon in epistola de astrologia ad Iudæos Massiliæ, de tribus superioribus regulis. cuius verba Hebræa Latinè sic accipe: Inprimis igitur, mi domini, scitote hæc tria tantùm homini esse credenda, neque quicquam præterea. primùm id quod certam habet & euidentem probationem, humana sua ratione & scientia sua inuestigatam: velut ratio numerandi, geometria, & reuolutiones. Alterum id quod homo deprehendit vno quinque sensuum. veluti quia visu hoc rubrum, illud nigrum: gustu hoc dulce, illud amarum: tactu hoc calidum, illud frigidum, & sic de reliquis sensibus. Tertium & postremum id quod acceptum à Prophetis piæ memoriæ, & à iustis. Porrò quod ad vltimum attinet, apud

Hebræos

m li. de Diuin. nominib. c. 1.

n lib. de Incarnatione Verbi.

o Tomo 4. li. 1. de different. pulsuũ.

p lib. 3. de differentijs pulsuum.

Hebræos liber dictus ספר כוזרי, liber cozræ, vbi de creatione traditur, in eo החמישי במאמר, id est, sermone 5. in principio, Id, inquit, quod à maioribus traditum acceptumque est, non bonum est, nisi cum bono & syncero corde coniunctum. & requiritur cognitio & traditio. facit pro vltimo Martianus Cæsar[a]. Sed de fidei simplicitate & intellectu alibi plura dicemus, Deo fauente, & docebimus omnia aliqua præcedente fide veluti quodam principio immobili, sine alia inquisitione firmari. Interim de rebus iam perceptis, & ad intellectum vsque venientibus, nullam fieri intelligenti demonstrationem sui causa, vel probationem, teneamus: nam verum id non esset, nec intellectum, sed opinione plenum. Alterius tamen ignorantis causa, quem ad agnitionē veritatis ducimus, per rationes veluti per itinera certa, ad ipsum verum & intelligentiam trahimus.

a *l. nemo. L. 4. C. de sum. trinit. lib. 1. C. tit. 4.*

Quarta regula, subiecta priora, quibus verum vel falsum conuenit, non autem malum vel bonum, non egent ratiocinationis probatione. Huiusmodi sunt demonstrationes vniuersales & mathematicę: sicuti illud quod duo contraria in vno eodemq; subiecto esse non possunt, verum esse per se patet, contrrarium falsum. Et verum, totũ maius esse sua parte: omnibus enim natura tribuit dignoscendi & distinguendi facultatem. Sub hac etiam regula continentur subiecta rationi & intelligentiæ, vt propositiones scientiarum & artium demonstratiuarum. Principia namque cuiusque artis, in quantum sunt illius artis principia, indubitata & concessa sunt: & eorũ principiorum vel propositionum ex duobus vel tribus indubitatis principijs accõmoda collectio habet intelligentiam possessiuam, hoc est, iam præcedentē aliunde notionem, antequam ad artem illam cuius sint principia accedat. Principia namque artis, vt ait Galenus[b], aut in sensus notis, aut in his quæ ex alijs percipiuntur, aut in his quæ præostensa fuêre, aut in manifestis intellectui consistunt. At ordo de quo iam antè dictum, viam sternit facilè ad memoriam eorum, quę dicta factáve sunt: cùm eñ repetere singula per ordinē cœperis, vbi aliquid deest, statim sensus inquirit, & cùm inuenerit, seruat, aut si inuestigare nõ poterit, statim à magistro requirit, vt ait D. Clemens[c]. Et mens, vt ait Cicero[d], alia visa sic arripit, vt non statim vtatur, aliqua sic recondit, ex quibus memoria oritur: & rursum paulò pòst[e] nos meminisse nisi comprehensa nõ posse ait. Vnde & Plato nos reminisci, non discere, ac si

b *in Isagog. libr. de optima secta, ad Thrasyb.*
c *lib. 5. Recognitionum.*
d *lib. 4. Acad. quæst.*
e *eod. libro.*

ſcientias notas ante vnionem corporis & animę haberemus: quod & refert & refellit Cicero [f], & Alex. Aphrodiſæus [g], quorum rationes prætermitto. Verum tamē eſt, eam memoriam præteritorum eſſe tantùm, non præſentium, in quibus ſentire, ſcire, vel intelligere eſt, nec futurorum, de quibus dicitur opinio vel ſpes tantùm, vt ait Ariſtoteles [h]. Quò fit, vt memoria circa Deum, vel ens, vel intellectum ponenda non ſit: nihil enim ei eorum accidit. Neq; tempus circa ens eſt, ſed æuum: neq; prius vel poſterius, ſed eſt ſemper vti ſe habet permanens in eodē, nullam admittens mutationem, vel Plotino autore [i]. Memoria itaque veluti ſphæra ambiens reliquos gradus cognoſcendi, conſtituenda eſt, ne perperam quæ quis didicerit effluant, & vt ea veluti anchora figantur, ne fluctibus obliuionis elidantur. Eſt enim memorię ea natura & vis, vt innuit Phrontus [k], dum ait, Μνημοσύνη ἡ τοῦ συναιρεῖν τὰ γεγονότα αἰτία. memoria eſt qua colligere poſſumus ea, quæ facta ſunt. Nec aliud ea eſt quàm collectio: &, vt Plato ait [l], ſenſuum & intellectus ſalus & conſeruatio; vtque Cicero [m], theſaurus omnium ſtudiorum; quod & ſcribit Tertullianus [n]. Atq; Plutarchus [o] diſciplinæ quaſi quandam cellam penariam dixit, vnde traditum Mnemoſynem, id eſt, memoriam, eſſe matrem Muſarum. Quanquam nouerim Plotinum dixiſſe [p], memoriam non eſſe formarum impreſſarum cuſtodiam, ſed facultatem animæ quandam, ita ſeipſam excitantem, vt & quod nō habet habeat, quando fit egreſſio potentiæ in actum: quod & ego quoque verum puto. Sed & illam potentiam animæ prius non concepiſſe recordata, non poſſum mihi perſuadere: non enim potuit excitari quod nunquam fuit, non ſecùs quàm memoria eſſe non poteſt, niſi eorum quæ præuiſa & præcognita fuerunt: & ideo rectè poſt mentem ponitur. Sicut in intellectu nulla eſt contrariorum vel dubiorū agitatio: ſic memoria oſtendit prorſus quod in anima non eſt agitatio, ſed quies ſtabiliſque permanſio. Quod docet Plato [q], à nomine μνήμη, id eſt, memoria, tracto argumento, vt ea ſit quaſi μονὴ, quies, ſtatióve. Et vt apertiùs me explicem, memoria ſimilis eſt cellario, vel loco capaci, in quem inuehuntur vel merces, vel aliæ res quælibet, conſeruationis vel depoſiti gratia: & ſicut non omnia horrea, non omnia loca vbi res deponuntur, eiuſdem ſunt firmitatis, non æquè contra latronum iniurias & vim externam vallata, non circunſepta, ſic neque omnes hominum memorię æqualis ſunt roboris,

f *li. 3. Tuſc. quæſt.*
g *Problem. 121.*
h *lib. de Memoria.*
i *libr. 3. Ennead. 1.*
k *lib. θεωρία περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως, de natura ſuorũ deorũ, cap. περὶ τῶν παραδεδομένων μύθων, de antè traditis fabulis.*
l *in Phile.*
m *1. de Oratore.*
n *lib. de Anima.*
o *lib. de liber. educ.*
p *Ennead. 3. li. 6. dum agit de impoſſibilitate incorporeorũ, cap. 1.*
q *In Cratyl.*

ris, sed aliæ alijs sunt firmiores & meliores: & perfluere aliquæ facilè quæ receperant patiuntur, aliæ tenaciter retinent, aliæ'ue externis expugnantur, vel iuuantur. Idcircò non eorum memoria est animalibus, quę in memoria hominum esse possunt, cùm locus ille memoriæ animalium non sit eius qualitatis, capacitatis & substantiæ in illis, cuius est memoria hominis in homine. Quippe tria potissima in eo sunt, memoria, consilium, voluntas. In memoria, hominis pecudisque confinium: nam & nidos ciconiæ & hirundines post annum reuisunt, equi stabula repetunt, & canes dominos recognoscũt. Sed quoniam animæ sensitiuæ beluarum, etsi imagines locorum naturaliter retinent, ipsius tamẽ substantię suæ scientiam non habent, & in recordatione corporalium rerum, quas p corporis sensus hauserunt, necessariò remanent, & ratiocinandi nõ habentes oculum, non dicam supra se aliquid, sed seipsas videre nõ possunt, vt tractat Claud. Mamertus [r]. Addit Aristoteles [s], postquam ex sensibus cognitionem fieri dixit, potissimùm ex visu, qui nos cognoscere quicquam facit, multasque differentias manifestat, subiungit, Natura itaque animalia sensum habentia fiunt, à sensu verò quibusdam eorum non innascitur memoria, quibusdam verò innascitur: & ob hoc alia prudentia, alia disciplinarum capaciora sunt, q̃ illa quæ memorare non possunt. Discunt autẽ quæcunque vna cum memoria, quæcunque scilicet audiunt. Cætera phantasijs & memorijs viuunt, experientia verò parùm participãt: humanum autem genus arte etiam ac ratiocinationibus. Fit autem experientia ex memoria hominibus, quæ potiùs reminiscentia est, quando scilicet ex initio præcedente id rursus colligit, cuius primũ vel scientiam, vel sensum hauserit, vel id quod fuerit repetit: cuius habitum dicit reminiscentiam, testatur Aristoteles [t]. Syllogizat reminiscens homo, animalia autem, vt idem ait Aristoteles [u], qua animæ parte sentire solent, eadem & recordantur. Et memoria se habet in homine, sicut intellectus simpliciter apprehendens: reminiscẽtia autem, sicut intellectus discurrens. Et propterea sicut in homine non sunt duæ potentiæ distinctæ, intellectus & ratio, (quod pertinet, vt ego intelligo, ad substantiam animæ: in alijs namque ratione ordinis distinximus) sic nec memoria & reminiscẽtia, vt tradit Chrysostomus, Iauellus Canapitius [x], & Plato [y], Quoties, inquit, quę cum corpore passa est aliquando anima, eadem sine corpore in seipso resumens ani-

r *li.1. de sta. animæ, c.21.*
s *1. in Metaphys. initio.*
t *de Memoria & reminiscentia.*
u *eod. lib. de Memoria.*
x *tract. 2. de Reminisc. c. 1.*
y *libr. 10. in Philebo, vel de summo bono.*

maduertit, tūc meminisse eam asserimus: quando autem memoriæ passa iacturam, deinde vel sensu, vel disciplina mouente eam iterum reuocat in seipsa, reminisci putatur: atque hæc iam memoriam reminiscentiamque vocamus. Sic Galenus, vel alius eius nomine [z], Memoria, inquit, est retentio conseruatioque in anima earum rerum, quas anteà obseruauimus: vel, Memoria, est præteriti cōprehensio, cuius præsens fuit ex sensu perceptum. Recordatio est, cùm preter cætera, spatio multo temporis interueniente, rursum cogitatio oritur adeò, vt quæ priùs animum mouêre, ad memoriam reuocentur. Docetq; deinceps situs & veluti loci sedes memoriæ, eius considerationem postremam esse, quòd ea organū suum habere dicatur ab Auerroë, Auicēna, Alberto M. & D. Thoma, in posteriore parte cerebri. Quod & ita oportuit fieri: nō enim potuit constitui in parte anteriori, vbi sensus est communis, quia nimium mollis ea pars est, vt reciperet probè ita constituta. Memoria quippe, cùm sit conseruatrix, requirit durum & siccum. Quamobrem sicuti læsa anteriore parte cerebri, vel eius complexione, lęditur sensus & imaginatio, & remanet cogitatio & rememoratio, & cùm medium fuerit læsum, læditur & cogitatio, sic posteriore læsa, læditur memoria: vt inde colligere liceat, memoriam ibi organum habere, vt tractat Galenus libro vno [a], & latiùs alibi [b], vbi & cognatum officium cum corde mirificè explicat habere memoriam. Ideo & nos naturæ ordinem sequuti, ad calcem graduum reijciemus, eamque summoperè in discipulis istius artis desideramus. Iuuamus autem permaximè dispositis quibusdam veluti alphabetis & tabulis rerum omnium, de quibus posteà latiùs. Oportet tamen & illos cooperatores esse, & hanc memoriæ vim adhuc sibi aliunde conseruare intrinsecus, & extrinsecus: cùm cerebrū & loci illius vbi residet pars, quamplurimis mutationibus obnoxia sit, & substantia cerebri non omnibus æquè temperata, neque paris conditionis, non mentis idem acumen, non eadem promptitudo. Vt pone, inquit Plato [c], exempli causa, ceream vnam in animis nostris effigiem, in hoc maiorem, minorem in illo, in hoc purioris ceræ, sordidioris duriorisve in alio, in quibusdam mollioris, in aliquibus temperatæ: in hac si quicquid eorum quæ aut videmus, aut audimus, aut ipsi excogitamus meminisse cupimus, insinuantes ipsa sensibus intelligentiisve, veluti annulis signantes exprimimus, quodque signatum fuerit meminerimus nos, &

z In finitionib. medic.

a de Sympt. differ. cap. 3.

b lib. 3. de locis affectis, cap. 4.

c in Theæt. vel de scientia.

& scimus quoad figura permanet: & cùm aboletur vel inscribi nequit, oblituiscimur, atque nescimus. In primis itaque vt bene organum vt cera ad sigilli impressionem bene disponatur, operepretium est: estq; necessaria moderata siccitas, vt bene conseruētur impressa & recondita. Quamobrem quæ moderatam siccitatem impediunt, officiunt etiam memoriæ: siue ad nimiam trahant siccitatem, siue ad superfluentem humiditatem. Nec memoria his, inquit Aristoteles [d], qui multo agitatur motu ex morbo aliquo, aut ex longa ætate: vt si motus & signum in aqua fiat, quæ præcipiti cursu deferatur. Item in frigēti ætate nulla vel debilis, perinde ac in annoso ædificio, & ob duriciem ob recipiendam affectionem ineptam, nulla imago effingi potest. Et ob eam rem qui adolescunt, quique ad summam senectutem peruenerunt, memoria acri non sunt: alteri propter auctionem, alteri propter diminutionem. Qui etiam animi celeritate, & qui tardo ingenio sunt, fluxam æquè obtinent memoriam: illi enim magis hument quàm res ferat, hi magis sicci sunt: vnde alteris imagines in anima non asseruantur, alteris non adhærent. Similia ferè explanat Plato [e], dum ait, quòd mollis nimiùm cera, celeres quidem ad percipiendum efficiat, sed eosdem obliuiosos: dura contrà, diu memores, sed ineptos tardosque ad percipiendum. Et qui densam, obscuram, lapideamque, luteam, vel fæculentam habēt, obscura quoque simulachra continent: obscuram quoque, qui duram: profunditas enim abest. obscuram præterea qui molliorem: nam ex confusione facilè euanescunt. Vnde tales homines, vt etiam propter angustiam animæ homines, ad opinionem falsam fiunt proni. Nam cùm quid vident, aut audiunt, aut cogitant, quia singula singulis mox reddere nequeunt, tardi sunt, præuaricantúrque, aliud pro alio sæpe cogitando concipientes: & ij falsi, mentientes, ignari vocantur. hæc Plato. Paucitas itaq; dormitionis officit memoriæ, quoniam nō purgatur caput superabundāti humiditate. Officiunt & cibi vapores emittentes, legumina, caules, vinum forte, nisi moderatè sumatur. Nam & ebrij ob fumos multùm humectantes, immemores. Item nimia superueniens frigiditas, quæ nimiùm densat, & indurat, prohibetque impressionem. Sunt & his similia, quæ venari ex Medicorum libris poterit, & eorum scriptis, qui de memoria proprios ediderunt libellos. Ex parte demum ipsius memoriæ exigimus impressionem fieri, vt in cera sigillum optimè imprimi, in marmore

d *lib. de Memoria.*

e *in Theæt.*

marmore profundè insculpi oportet. Nā benè insculpta sint simulachra, ea facilè non commutantur, nec in electione, distinctione & cognitione impressorum decipitur animus. Quamobrem potissima pars præstantis memoriæ, simulachra rerum memoratarum, vel notas certas intra se imprimere. Quod maximè consequimur frequenti rerum apprehensarum meditatione: alioquin vel perit vel obscuratur, fitq; contumax cùm motui nō consuescat: non secùs ac aquæ stagnantes situm contrahunt, metalla rubiginē & scoriam, ignis cineres, incultus ager inutiles herbas, lapis muscum. Et ita Plutar.[f] memoriam exercendam & consuescendam esse edocet in vtramque partem, siue natura simus memores, siue contrà obliuiosi. Naturæ siquidem abundantiam ita corroborabimus: defectum verò supplebimus. Sequendumq; hac in re cōsilium Hesiodi, dum ait:

f lib. de liberis educan.

Paruula si tentes superadiecisse pusillis,
Idq; frequens peragas, magnus cumulatur aceruus.

Et quod alius:

Sumpta parùm prodest quæ mox emittitur esca,
Bos quibus est pastus, ruminat hæc eadem.

Et Seneca[g] memoriam nihil amittere, præter ea quæ sæpe non respicit, tradit. Huius iuuandæ causa sunt inuentæ literæ & scripturæ, vt dicunt Iurisconsulti[h]. Multarum etiam imaginum vmbratiles dispositiones: de quibus, etsi obscurè, tractati Cicero, arcana cuius & aliorum quæ ad nos peruenerunt, reuelare adhuc tempus non est. Sed hic figatur anchora primæ nauigationis, & gratias Deo immortali inuisibili, votaq; precum exoluamus, qui nos sua immensa bonitate, etsi tantis acceptis beneficijs ingratos, incolumes atq; inter scopulos saluos ad finem perduxit. Ipsi itaq;, qui in trinitate perfecta viuit, in æterna seculorum infinita secula omnis honor & gloria. Amen.

g lib. de Beneficys.
h l. cōtrahitur. de pign.
i In Rhetoricis.

FINIS.

INDEX RERVM MEMORABILIVM, IN QVO PRIOR NVmerus caput, alter paginam, vltimus librum, a litera Syntaxes denotat. In Commẽtarijs autem prior numerus caput, reliqui paginam, b verò ipsa Commentaria significat.

A

Accidentia nouem capit. 1. *pag.* 61. *lib.* 5. *a*
accidens quid 4. 4. 1. *a*
accidens distinguit vniuersaliter 14. 19. 2. *a*
accidens quatuor modis dicitur 14. 19. 2. *a*
accidẽtia, versibus duobus expressa 11. 95. *a*
accidentis axioma 5. 6. 1. *a*
accidentis axiomata 14. 19. 2. *a*
accidens quomodo in alio est. 5. 6. 1. *a*
accidentium diuisio 5. 6. 1. *a*
Actio quid, et de ea 4. 66. 5. *a*
actionis & passionis axiomata 5. 68. 5. *a*
actionum diuisio c. 4. 66. 67. *lib.* 5. *a*
actum vel potentiã omnia respiciunt 4. 24. *b*
Admonitio eorum qui magicis sibi conciliare putant vt familiares, malos spiritus 12. 104. *& seq. b*
Aestimatio est iudicium inferius 2. 3. 1. *a*
Agendi & patiendi media 5. 68. 5. *a*
Altiora ne quæsieris, quo modo intelligatur 1. 14. *b*
Angeli præceptores Patriarcharum, & cuius nominis 12. 99. *b*
angeli qui apparuerũt docentes 12. 99. *& seq. b*
angelorum diuisio 1. 8. 7. *a*
angelorum bonorum officia 2. 89. 90. 7 *a*
angelorum malorũ vel dæmonum synonyma 3. 90. 7. *a*
angelorum hierarchia vel ordo secundũ Hebræos & Christianos 1. *pa.* 88. 89. *lib.* 8. *a*
angelorum bonorum synonyma 1. 88. 7. *a*
angelorum loquẽdi modus 12. 101. *& seq. b*
anima quomodo sana & morbida 5. 48. *b*
anima recipit semina doctrinæ velut ager 5. 47. 48. *b*
anima & sine corpore & cum corpore operatur 12. 82. *b*
animalia singula quandam habent à natura cognitionem 28. 29. 30. *b*
animalia aliqua esse docibilia, alia minimè 5. 33. 34. *b*
animus noster similis tetrachordo 15. 83. *b*
Animus purus & à vitijs impollutus faciliùs discit 5. 38. *b*
Animus hominis diuinus 5. 38. *b*
Antonini Caracallæ conscientiæ agitatio 10. 72. *b*

D. Anto-

marmore profundè insculpi oportet. Nā benè insculpta sint simulachra, ea facilè non commutantur, nec in electione, distinctione & cognitione impressorum decipitur animus. Quamobrem potissima pars præstantis memoriæ, simulachra rerum memoratarum, vel notas certas intra se imprimere. Quod maximè consequimur frequenti rerum apprehensarum meditatione: alioquin vel perit vel obscuratur, fitq; contumax cùm motui nō consuescat: non secùs ac aquæ stagnantes situm contrahunt, metalla rubiginē & scoriam, ignis cineres, incultus ager inutiles herbas, lapis muscum. Et ita Plutar.[f] memoriam exercendam & consuescendam esse edocet in vtramque partem, siue natura simus memores, siue contrà obliuiosi. Naturæ siquidem abundantiam ita corroborabimus: defectum verò supplebimus. Sequendumq; hac in re cōsilium Hesiodi, dum ait:

Paruula si tentes superadiecisse pusillis,
Idq; frequens peragas, magnus cumulatur aceruus.

Et quod alius:

Sumpta parùm prodest quæ mox emittitur esca,
Bos quibus est pastus, ruminat hæc eadem.

Et Seneca[g] memoriam nihil amittere, præter ea quæ sæpe non respicit, tradit. Huius iuuandæ causa sunt inuentæ literæ & scripturæ, vt dicunt Iurisconsulti[h]. Multarum etiam imaginum vmbratiles dispositiones: de quibus, etsi obscurè, tractati Cicero, arcana cuius & aliorum quæ ad nos peruenerunt, reuelare adhuc tempus non est. Sed hic figatur anchora primæ nauigationis, & gratias Deo immortali inuisibili, votaq; precum exoluamus, qui nos sua immensa bonitate, etsi tantis acceptis beneficijs ingratos, incolumes atq; inter scopulos saluos ad finem perduxit. Ipsi itaq;, qui in trinitate perfecta viuit, in æterna seculorum infinita secula omnis honor & gloria. Amen.

FINIS.

f *lib. de liberis educan.*
g *lib. de Beneficys.*
h *l. cōtrahitur. de pign.*
i *In Rhetoricis.*

INDEX RERVM MEMORABILIVM, IN QVO PRIOR NVmerus caput, alter paginam, vltimus librum, a litera Syntaxes denotat. In Commētarijs autem prior numerus caput, reliqui paginam, b verò ipsa Commentaria significat.

A

Accidentia nouem capit. 1. pag. 61. lib. 5. a
accidens quid 4. 4. 1. a
accidens distinguit vniuersaliter 14. 19. 2. a
accidens quatuor modis dicitur 14. 19. 2. a
accidētia, versibus duobus expressa 11. 95. a
accidentis axioma 5. 6. 1. a
accidentis axiomata 14. 19. 2. a
accidens quomodo in alio est. 5. 6. 1. a
accidentium diuisio 5. 6. 1. a
Actio quid, et de ea 4. 66. 5. a
actionis & passionis axiomata 5. 68. 5. a
actionum diuisio c. 4. 66. 67. lib. 5. a
actum vel potentiā omnia respiciunt 4. 24. b
Admonitio eorum qui magicis sibi conciliare putant vt familiares, malos spiritus 12. 104. & seq. b
Aestimatio est iudicium inferius 2. 3. 1. a
Agendi & patiendi media 5. 68. 5. a
Altiora ne quaesieris, quo modo intelligatur 1. 14. b
Angeli praeceptores Patriarcharum, & cuius nominis 12. 99. b
angeli qui apparuerūt docentes 12. 99. & seq. b
angelorum diuisio 1. 8. 7. a
angelorum bonorum officia 2. 89. 90. 7. a
angelorum malorū vel daemonum synonyma 3. 90. 7. a
angelorum hierarchia vel ordo secundū Hebraeos & Christianos 1. pa. 88. 89. lib. 8. a
angelorum bonorum synonyma 1. 88. 7. a
angelorum loquēdi modus 12. 101. & seq. b
anima quomodo sana & morbida 5. 48. b
anima recipit semina doctrinae velut ager 5. 47. 48. b
anima & sine corpore & cum corpore operatur 12. 82. b
animalia singula quandam habent à natura cognitionem 28. 29. 30. b
animalia aliqua esse docibilia, alia minimè 5. 33. 34. b
animus noster similis tetrachordo 15. 83. b
Animus purus & à vitijs impollutus faciliùs discit 5. 38. b
Animus hominis diuinus 5. 38. b
Antonini Caracallae conscientia agitatio 10. 72. b

D. Anto-

D. Antonius heremita prophetia clarus 5.42.b
Appetitus quid 6.54.a
appetitus axiomata 6.56.4.a
appetitus rationalis, voluntas dicitur 6.54.4.a
appetitum referentia 6.55.a
appetitus diuisio 6.55.4.a
appetitus irrationalis species 6.55.4.a
de quæstione à quo 18.23.2.a
Arbitrii liberum in qua parte animæ, & de eo ibid. 15. pag. 134.135.b
in libero Arbitrio consideranda quatuor tēpora 15.137.b
Arboris boni & mali prohibitio quō intelligenda 5.43.b
S. Michaelis Archāgeli apparitio 12.100.b
Argumenta à finitione vnde petita 7.15.b
Ars longa, vita breuis 3.21.b
ars nostra quid 1.15.b
ars nostra ab arte dicendi differt 7.59.b
ars nostra conscientiarū continet encyclopædiam 3.23.b
ars nostra quorum polliceatur cognitionem 1.13.& 14.b
Hebræorum ars huic nostræ affinis 7.41.b
per Artem nostram quidā intra tempus semestre euaserunt docti 7.41.42.b
artem esse ad omnia cognoscēda, aliquibus impossibile quare videatur 1.9.b
artes & scientiæ aliæ aliis supponuntur 2.21.b
artificia quædam, singula animalia excepto homine à natura accipiunt 15.130.b
Artis nostræ & eius necessitatis rationes 8.42.b
artibus singulis propriū subiectum vt finis 2.41.b
artis nostræ & literarum similitudo 7.58.b
artis nostræ primi delineatores & inuētores 7.58.59.b
artis nostræ scopus 2.19.b
artis cuiusq; proprium recta cum ratione dicere vel facere 2.20.b
Aues voces & idioma linguarum imitantes 5.34.b
Axioma existentiæ 8.15.2.a
axiomata materiæ ex qua aliquid 17.23.2.a
axiomata de Theologia 7.86.6.a
axiomata quæstionis à quo 18.23.2.a

B

circa Boni & mali electionem axiomata 1.40.4.a
Bonitatē vel eius cōtraria referentia 1.pa.38.lib.4.a
bonitas quid 1.37.4.a
bonitatis axiomata 1.39.4.a
bonorum diuisio 1.37.4.a
bonorum gradus tres 1.38.4.a
Bonus coniectator bonus vates est 12.104.b

C

Canis Aesopici decepti per phantasiam apologus 15.125.b
Causa omnium Deus 5.32.a
causæ, principia sunt 5.32.3.a
causarum diuisio 5.32.3 quid efficiens, formalis, finalis, impropriè 32.33.3.a
causas omnium scire esse Dei solius 1.9.b
causarum diuisio alia à modis operandi 5.33.34.3.a

Circun-

Circunstantiæ responsuro quæ considerandæ accidentales 3.3.1.a (126.b
Cogitatio, mentis agitatio 15. cogitatio solius hominis 15. 125.b
cogitatio ebullitioni vini noui similis 15.126.b (3.1.a
cogitatio est indiciũ superius 2.
cogitationes malæ in triplici specie 15.78.b
cogitationes in exortu earum mala cohibendæ 15.129 b
cogitationes posteriores prudentiores 15.126.b
cognitionis diuinæ subdiuisio. 1.1.1 a
sui Cognitio, omnium rerum est cognitio 1.7 b
cognitio quid 4.46.47.4 a
cognitio diuina aut humana 1.1.1.a
cognitionis humanæ subdiuisio 1.1.1.a
cognitio diuina & naturalis non egent probatione sicut aliæ 2.21.a
homini expedit sui habere Cognitionem 1.7.b
cognitionis perficiẽdæ gradus 2.2.3.1.a
cognitionis duæ species 1.1.1.a
cognitionẽ vel contrarium referentia 4.47.& 48.li.4 a
cognitionis diuisio 5.47.4 a
cognitionis sensualis regulæ 14.114.b
cognitionis axiomata 5.48.4.a
compositiones imperfectæ elementatorum 4.5.1.a
Conclusiones 18. quibus resolutiuè modum sciendi assequimur 5.49.4.a
cõclusiones quib. metaphysicã sciẽtiã diffinitiuè, à toto sci licet in partes incidẽdo, assequimur 5.1.52.53.54.4.a
conclusiones, quibus sciẽtia de natura cõpositiuè, progrediẽdo à parte in partẽ, iuxta execu tionẽ naturæ progredimur 5.51.52.& 57.4.a
conclusiones quæ pertinent ad modũ ordinandi resolutiuè doctrinã quãlibet, ad cuiusuis libri quæsitiue subiectũ discernẽdũ 5.49.et 59.4.a
Concordantiarũ & differẽtiarum axiomata 2.28.3.a
Cõsciẽtia faciẽ mutat 10.72.b
conscientia pædagogus animi 10.70 & seq b
conscientia iudex noster incorruptibilis 10.70.73.b
tortor perpetuus sceleris Conscientia 10.76.b
consciẽtiæ tranquillitas testimonium optimum 10.76.b
de Contradictione & subcontrario 3.29.3.a
Contrarietatem vel oppositionem referentia 3.29.3.a
de Contrario siue opposito 3.28.3.a
cõtrariorũ axiomata 3.29.3.a
de quæstione Cuius 20.24.2.a

D

DAemon vnde reuelationes hauriat 12.96.97.b
Dæmones Dei opera imitãtur vt decipiant 12.103 b
dæmones quomodo frigidos reddant 7.95.7.a
dæmonum in quæ potestas 7.49.7.a
dæmonũ quorundam, qui sibi Dei cultum vsurparũt, nomenclatura 5.91.& 92.a

damonum

dæmonum distinctiones 4.90. 91 92.7 a
Definitio quid 9.16.2.a
definitiones nominis, tres 9. 16.2.a
axiomata Definitionis 9.16. 2.a
definitionis optimæ notæ 10. 17.2 a
Demonstratio eius esse non potest, cuius nō est prius 7.11 b
Dei distinctio ab idolis 3.78. 6.a
Dei imago in homine quæ 5. 35 b
ad Dei opem potiùs quā dæmonum recurrendū 12.105 b
Dei nomina quædā 2.77.6.a
Deus reuelabat vt plerumque per somnia.12.100.& seq.b
Dei nomina alia quadrilitera, cōposita, metaphorica 2.77. 6.a
Dei notio cognitionis fundamentum 5.41.b
Dei ope omnia egent 5 45.b
axiomata de Deo 7.85.86 6 a
anima & Dei in aliquibus similitudo 15.42.b
Dei auxilium ante omnia inuocandū dicturo 3.3.1.a
de Deo quomō tractādū 1.11.b
Deus vita 44.b
Differentia tria facit 12.18.2.a
differentiarum & concordantiarum diuisio 2.25.3.a
differentiarū & concordantiarum alij fontes 2.3.a
Distinctio alia dæmonum ex operibus eorum 6.93.7.a
Differētiarū distīctio 12.18.2.a
differentiarū & concordantiarum syntagma 2.27.3.a
de Dilectione Dei & proximi 6.82.6.a
Diuidendi modi 19.ca.16.20. & 21.2.a
Diuina ob nostrā infirmitatē non possumus perfectè comprehendere sine fide 1.10.b
diuina non esse curiosè indaganda 1.9.b
de Diuinis quatenus disputamus 1.14.b
Disputare de omnibus suaue & possibile 2.16 b
Distinctio rerū alia à materia & forma 5.6.7.1.a
Diuisionis axiomata 16.22.2 a
Doctrinæ dicendi partes tres 4.11 2.a
Duratio quid 3.42.4.a
durationem referentia 3.42. & 43 a
durationis axiomata 3.43.4.a
durationis diuisio 3 82.4.a

E

Ecstasis 12.84.b
Esse in alio quid dicitur viginti modis 8.15.16.2.a
Eunomius sophista ob verborū fastū vrbe pulsus 2.20.b
Ex alio quot modis quid fiat. 17.22.2.a
Exemplaria rerum diuersa 19. 23 2 a
de Exordio 3.11.2.a

F

Facies conscientiæ testis 10 72.b
de Fine 7.35.2.a
fines varij 7.36.3.a
synopsis eorum quæ Finē continent 7.36.3.a
Forma diuisio 5.7.1.a

G

Genus quid 10.17.2.a
Genij boni & mali distinctio

ctio 12.103.104.b
Gloria quid 9.60.4.a
gloriæ axiom. 9.61.4.a
gloriæ distinctio 9.60.4.a
gloriã veram vel inanem referentia 9.60.4.a
Gradus quibus communiter perficitur cognitio 13.106. & seq.b (75.6.a
gradus rerũ superior, Deus 1.
de Gradu cognitionis primo, qui obiectũ habet 14.110.b
gradus primus artis nostræ, animã sine sordib.esse 3.22.b
gradus secundus artis, confusorum dispositio & coordinatio 3.22.b
gradus naturæ & perfectionis 1.76.6.a
graduum perfectionis epitome 1.37.6.a

H

Habitus axiomata 9.72.5.a
Habitus quid & vnde 9.72.5.a
Hierarchia vel ordo Angelorum secundùm Hebræos & Christianos 1.88.89.7.a
Hominem odit & eius imaginem pardalus 12.97.b
hominis duæ substantiæ, corporis & animæ 5.36.b
hominis præstantia 5.35. Dei imago, & eius compositio 35.37.b
hominis & mundi similitudo 11.80.b
homo ad agendum & intelligendum natus 5.34.b
homo creationis vltimum opus 1.7.b (140.b
Homo in medio scalæ rerũ 15.
homo omnium rerum epitome 1.7.b

I

IGnorantiæ mala 9.69.b
Imaginatio de rebus creatis 15.123.b
imaginatio tamen cum sensu participat 15.124.b
imaginatio et de rebus sine sensu mente comprehensis 15.122.& seq.b
imaginatio necessaria animalibus, potißimum perfectis 15.121.b
imaginatio vel phantasia vnde oriatur 15.122.b
imaginatiõ quo differat ab intellectu et opinione 15.124.b
imaginatio sẽsus nõ est 15.123.b
de Incantationib.7 94.& 95.7.a
Indiuiduum quid 15.20.2.a
indiuiduum quot modis accipiatur 15.28.2.a
cantio contra dæmoniaca Insomnia 12.92.93.b
Insomnia immitti à Deo reuelatione et à diabolo 91.92.b
insomnia vera et falsa 12.93.b
insomniorum ratio quare suspecta 12.97.b
insomniorũ reprobatio à iure diuino 12.98.b
Instinctus 5.48.4.a
Insufflatio Dei in animã viuẽtem hominis quæ 5.38.b
in Intellectu determinatio rationis 2.3.1.a

L

LEgis sacræ distinctio, & volumina 4.80.81.6.a
Literarum mirabilis inuentio & vtilitas 6.58.b
Locus multipl. 6.69.5.a
loci dimensiones 6.69.5.a
in Loco quot modis quid posi-

sit esse 7.69.5.a
Luces tres cognitionis Hebręis 15.93.94.& seq.b
Luxuria quantum ingenio noceat 6.à pag.51.53.54.b

M

Magia ab hæreticis inuocata 12.97.b
magia quibus abutatur 7.94.
magia vetita 7.94.7.a (95.a
magiæ definitio & distinctio 7.95.7.a (4 a
Magnitudinē referentia 2.41.
magnitudo quid 2.40.4.a
magnitudinis axiomata 2.41.4.a
de Maiori, minori, & æquali 8.36.3.a
maioris, æqualis, & minoris axiomata 8.37.3.a
Malum odibile, & bonum desiderabile natura 5.43.b
Manus organū organorum 15.130.b
Materia duplex, prima & secunda 17.21.22.2.a
materia substantialis & accidentalis, &c. 5.7.1.a
materia prima & secūda quæ 5.7.1.a (5.a
Media agēdi et patiendi 5.68.
Media discēdi 12.82.b
medij axiomata 6.35.3.a
Synopsis eorum quæ Medium referunt 6.35.3.a
Membrorum numerus in homine 5.36.b
Memoria 2.3.1.a
de Memoria 15.& seq.b
memoria nō inest omnibus animalibus 15.151.b
memoria quare vltima inter gradus cognitionis 15.195.& seq b
quæ requiruntur ad probam Memoriā 15.152.b (140.b
Mens intellectus dicitur 15.
de Mente plura 15.139.b
mentis & rei in multis similitudo 15.141.b
Mors duplex hominis 5.46.b
mors animæ peccatum 5.45.b

N

Natura animalia docuit 5.31.b
naturalis hominum et animalium cognitio 9.68.b
natura rerum & animalium à Deo 5.32.& 33.b
Neronis conscientiæ terricu-lamenta 10.71.b
Nomina domini nostri IESV CHRISTI 1.2.77.78.6.a
nomina Spiritus S. 2.78.6
nomina substantiam rei referentia 5.43.b
nominis diductio 2.26.3.a
nominū appellatiuorū impositio ex rerū cognitione 5.43.b
de præcepto Nosse seipsum 11.77.& seq.b
rationes cur non eadem omnibus Notitia 6.49 b
nudum se cognouit Adam & Eua quare 5.43.b
Numerationes Rabinorum ad scientiam 15.144.b

O

OEnomaus oracula refellit Pythia 12.104.b
Omne quod est, vel substantia vel accidens est 4.4.1.a
Orationis habendæ partes 4.11.2.a
Orationū genera tria 4.12.2.
oratoris materia & pfectio, bene, nō multum dicere 2.2.b
Organa sensuum 2.2.1.a

Opinio

Opinio quid 15.124.b
Opinionē, non scientiā, esse in omnibus, q dixerint 1.14.b

P

PArtitio, diuisio, enumeratio, quid 16.20.2.a
de Passione 5.67.4.a
Passionis acceptiones 5.68.5.a
Patiēdi, agēdi media 5.68.5.a
Peccatū homini ignorantiam peperit 1.9.b
peccatū visionē Dei & scientiam ademit Adam 5.46.b
Personę interrogantes quo modo considerandæ responsuro 3.3.& 4.1.a
Persuasio quid 15.124.126.b
Perturbatio delinquentiū vnde causam habeat 10.75.b
de Phantasia 2.3.1.a
Phātasiæ vis 15.119.& seq.b
de Positione, & eius acceptione 7.70.a
positionis axiomata 7.71.5.a
positionis distinctio 7.70.a
Positorum distinctio 7.70.5.a
Potentia quid 3.44.4.a
potentia naturalis & acquisititia siue habitudo erudiendorum consideranda 5.27.b
potentia præcedit actū 4.24.b
potentiæ diuisio 3.44.4.a
potentiæ axiomata 3.46.4.a
potentia q̄uo quis sciat 4.25.b
potētia rationalis quid 4.26.b
potentiam referentia 3.45.& 46 4.a (3.3.1.a
Pręcauenda in disputatione 3.
de Præceptis diuinis 6.82.83 84.6 a
de Præceptis alijs quàm decalogi 7.85.6.a
quæ in Prædicamento nullo sint 1.62.5.a
Prædictiones per obseruationem animalium 5.28.b
nihil sine Principio 4.30.3.a
principij axiomata 4.31.3.a
principium quid 4.30.3.a
principiū referentia 4.26.3.a
principiorū distinctio 4.30.3.a
Propheta videns dictus 5.41.b
prophetari non facit beatos 5.41 b
Prophetiæ & vaticinij distinctio 12.91.b
de Propositionum quantitate, qualitate, vero & falso 3.28.3.a
Proprium quid 13.19.2.a
proprium quatuor modis dicitur 13.19.2.a

Q

QVæstio quid 5.12.2.a
quæstio quid petit finitionem 7.13.2.a (2.a
quæstio finita et infinita 4.12.
quæstio an sit, reliquas præcedit 6.13.2.a
quæstio rerū, factorum, dictorumq; est 5.12.2.a
quęstionis de quo responsio 17.22.2.a (24.2.a
de Quæstione propter quid 21.
de Quęstione quare 22.24.2.a
quæstioni an sit quomodo satisfiat 6.13.2.a
quęstionum diuersitas vnde 5.12.2.a
de Quæstione de quo, vel ex quo 17.22.2.a
de Quæstione quotuplex 16.20.2 a
Qualitas quid 11.72.5.a
duplex Quando 8.71.5.a
axiomata de Quando & tempore 8.71.72.5.a
quādo, dicit in tēpore 8.71.5.a

de Quantitate 2.63.5.a
quantitatis axiomata 2.64.5.a
quãtitatis distinctio 2.63.5.a

R

Ratio est cõsultatio 2.3.1.a
ratio rationem tollit 1.16.b
ratio de omnib. reddẽda 1.15.b
ratio differre hominem facit à brutis 15.129.b
ratio maior minori præponitur 15.132.133.b
ratio bonum à malo distinguit 15.125.b
cum Ratione omnia fieri debent 15.132.b
rationem reddere, propriũ hominis 22.24.2.a
rationes omnium adferri aliquibus posse, aliquibus nõ videtur 1.9.b
rationis duplex vis 15.133.b
rationis officia 15.129.b
ratiocinationẽ non admittunt sensibus exposita, manifesta à maioribus tradita 15.149.b & diuina & seq.b
ratiocinari quandiu oporteat 13.106.b
Realis differentia & concordantia 2.26.3.a
Regulæ ad insomnia vera distinguẽda 12.92.93.et seq.b
de Relatione, vel ad aliquid 3.64.5.a
relationis axiomata 3.65.5.a
relationis distinctio 3.65.5.a
relationum distinctio 1.25.3.a
Responsurus, interrogantis & quæstionis primùm mentẽ teneat 3.3.1.a
Reuelat Deus aliis modis quã p insomnia, et quib. 12.99.b
reuelationes & per somnia fieri 12.97.98.b

S

Sacramenta 8.86.87.6.a
Scala cognitionis 15.138.b
Sceleris sibi conscij semper timent 10.74.b
quæ impediũt ne omnes eodem modo & eadem Sciant 6.49.50.b
Scientia non est recordatio vitæ alterius actæ, etc. 55.56.b
scientia & philosophia inanis in loquacitate garrula 2.19.b
scientia nobilitat 9.65.b
sciẽtia rectorib. et magistratib. quantũ necessaria 11.81 b
scientia nõ est in sensibus exterioribus cõstituẽda 14.111.b
scientia in homine alia insita, alia aduentitia 6.56.b
scientiæ vtilitas 8.63.b
scientiarum diuisio 5.47.a
scientiarũ genus vnũ, vt aliarum rerum esse 2.17.b
Scire est per causas cognoscere 10.b
scire omnes desiderant 8.61.62.b
sciri quicquam non posse qui affirmauerint 63.b
scit Deus omnia solus 1.12.b
potentia alia Secundùm, alia præter naturam 4.25.b
de quæstione Secundùm quid 19.23.2.a
Sensus interior 2.2.1.a
sensus ab intellectu multùm differt 15.41.b
differentia inter Sensum et intellectum 14.114.b
sensus cõmunis sensuum exteriorum receptaculum commune 14.112.b
sensus num fallaces in iudicio sint,

sint, longa & pulchra disputatio 94.114.& seq.b
decē Sephirot, quibus Hebræi ad intellectum perueniunt 15.143.b
Similitudo in mēte, Dei & hominis 5.42.b
in Somno, mortis similitudo 12.89.90.b
Substantiæ axiomata 4.6.1.a
in Somno quies corporis, ideo anima liberior 12.89.b
Speciei axioma 11.18.2.a
species quid 11.18.2.a
speciei nominis acceptiones 11.18.2.a
Speculi percurrendi methodus 2.11.2.a
speculi huius diuisio 1.18.2.a
speculum artis huius 1.8.2.a
Spiritus Dei quod bene loquamur causa 5.39.40.b
Substantia rerum soli Deo sicuti est cognita 14.110.b
substantia quid 4.4.1.a
substantiæ diuisio 4.4.1.a
Susarion omnia sciens 7.42.b
de Symbolo fidei 5.& 6.a

T

Tantali voluptas 6.54.b
Tempus ex quo 8.70.5.a
temporum diuisio 8.81.82.5.a
Theologia quid 7.79.6.a
Theologia in quibus cōtineatur 4.80.6.a
Theologiæ diuisio 4.80.6.a
Theologiæ basis, Deus 4.80.6.a
Tres proprietates animæ quæ 9.66.b

V

Vates repentè facti 5.42.b
axiomata de Vbi 6.41.5.a
Veritas quid 8.58.4.a
veritatem referentia 8.58.4.a
ad Veritatem assequendā necessaria 8.59.4.a
veritatis diuisio 8.58.4.a
veritatis axiomata 8.59.4.a
Virtutē quę referant 7.57.4.a
virtus quid 7.56.4.a
virtutis axiomata 7.57.4.a
virtutum diuisio 7.56.4.a
Visionum diuisio 1.1.1.a
Visus & aliorum sensuū vnde deceptio 14.118.& seq.b
Vita hominis duplex 5.45.b
vita multiplex 4.5.11.1.a
vita satis longa ad artes discendas si eam illis nō vanis demus 3.22.b

Z

Zeuxidis et Parrhasii in pictura deceptiones 15.12.b

FINIS.